10760

Maria Manoliu-Manea

GRAMATICA PRAGMASEMANTICĂ ȘI DISCURS

Litera

BIBL. CENTR. UNIV.
M. „EMINESCU" IAȘI
LITERE
III 18706

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

128.950 III 18.706

MARIA MANOLIU-MANEA

Gramatică, pragmasemantică și discurs

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Coperta de FRANCISC KALAB

ISBN 973-43-0159-4

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MARIA MANOLIU-MANEA

Gramatică, pragmasemantică şi discurs

312684
B.C.U. IASI

Editura LITERA
Bucureşti, 1993

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Ediţia românească este îngrijită de:
Alexandra Cornilescu şi Elisabeta Nicolescu

Traducătorii studiilor sînt (în ordine alfabetică):
Ilinca Crăiniceanu, Isabela Ieţcu, Dana Ionescu, Dana Isac,
Maria Koroknai şi Elisabeta Nicolescu,

128980
B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
LITERE
15 APR 1994

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUVÎNT ÎNAINTE

Volumul de faţă se datoreşte iniţiativei foştilor mei colegi şi studenţi de la cursurile de Lingvistică romanică şi generală, pe care le-am ţinut mai bine de 20 de ani la Universitatea din Bucureşti. Cînd, după o absenţă de mai bine de 12 ani, m-am întors în România pentru a pregăti cel de al 16-lea Congres al Academiei Americano-Române de Arte şi Ştiinţe, foştii mei colegi, Teodora Cristea, Alexandru Cornilescu, Coman Lupu şi Sanda Reinheimer-Rîpeanu şi-au arătat interesul faţă de rezultatele cercetărilor mele publicate în străinătate şi mi-au sugerat să pregătesc o versiune românească pentru cititorii din ţară, studenţi şi specialişti în lingvistică romanică şi românească. Ideea de a traduce propriile mele scrieri în limba natală mi-a trezit un sentiment straniu de neputinţă şi am mărturisit că nu mă simţeam în stare de a duce, singură, la bun sfîrşit o astfel de aventură intelectuală şi lingvistică, printre altele, şi pentru că nu mai cunoşteam corespondentul românesc al termenilor englezi sau francezi, dat fiind progresul rapid al diverselor discipline lingvistice din ultimii ani. Sper că prietenii din ţară nu mi-au luat în nume de rău ezitările. Dovada înţelegerii lor a fost entuziasmul unui grup de doctoranzi de la engleză şi al fostei mele studente de la franceză, Elisabeta Nicolescu, care s-au oferit cu generozitate să traducă studiile pe care le-am selecţionat împreună ca fiind reprezentative pentru orientarea actuală a cercetărilor mele. Le mulţumesc din toată inima şi doresc să-i asigur că, pe lîngă reînnoirea legăturilor ştiinţifice dintre noi, căldura lor mi-a revitalizat şi multiplicat legăturile afective cu ţara mea natală mai mult decît am sperat, mai mult decît mi-am putut imagina de aici, de pe coastele Pacificului californian. Datorită lor putem oferi cititorilor de limbă română o colecţie de studii pe teme romanice, în special româneşti, dintre care unele inedite, altele reprezentînd versiuni revizuite ale unor lucrări publicate în reviste şi volume apărute în occident.

Unitatea colecţiei este dată de ipoteza fundamentală, prezentată încă din primul studiu (privitor la teoria genului), după care selectarea unităţilor lingvistice în vorbire se poate explica (prezice) numai prin aducerea în discuţie a mai multor variabile, dintre care unele de ordin sintactic, altele de ordin semantic (la nivel

BCU CLUJ / UNIVERSITY LIBRARY

intensional şi/sau ostensiv) şi, în sfîrşit, unele de ordin pragmatic şi/sau discursiv. În funcţie de importanţa tipului de variabile pentru definirea unităţilor (categoriilor) lingvistice şi, implicit, pentru explicarea unor restricţii sintactice, studiile se subgrupează în patru părţi:

Partea întîi, Pragmatică şi Morfosemantică, se ocupă de rolul variabilelor semantice (inclusiv al domeniilor definite prin raportarea la interpretarea etno-socială a „lumii reale") în descrierea unor categorii gramaticale, ca de exemplu genul, posesiunea, formele verbale nepersonale, diateza, etc.

Partea a doua, Lumea aşteptărilor, scoate în evidenţă rolul variabilei pragmatice referitoare la universul aşteptărilor (engl. expectations) în definirea semanticii unor morfeme relaţionale, cum ar fi conjuncţiile coordonatoare sau pronumele de identitate şi întărire.

Partea a treia, Gramatică şi discurs, subliniază importanţa centrului discursiv al reconstrucţiei lingvistice a evenimentelor pentru a explica fenomene adesea controversate ca de exemplu dublarea obiectului direct în română, demonstrativele neutre din franceză, alegerea pronumelui personal în locul anaforei-zero în funcţie de subiect, valorile timpurilor supracompuse.

În sfîrşit, partea a patra, Limbajul ca ritual, studiază consecinţele exacerbării funcţiei metalingvistice a limbajului în discursul politic.

Prin fructificarea unor modele lingvistice americane şi britanice (mai puţin franceze) aparţinînd domeniului semanticii formale, pragmaticii şi analizei discursului, contribuţiile din acest volum îşi propun să testeze puterea explicativă a ipotezelor avansate pentru a descrie, într-o perspectivă generalizată, fenomene romanice şi mai ales româneşti controversate, acestea din urmă fiind adesea considerate ca arhaisme surprinzătoare, ca abateri inexplicabile de la tipul romanic occidental sau ca redundanţe caracteristice unor registre substandard.

În încheiere, ţinem să aducem cele mai călduroase mulţumiri tuturor celor care, cu pasiune şi entuziasm, au contribuit la realizarea acestei cărţi, cu toate greutăţile inerente schimbărilor politice, economice şi culturale din România de astăzi.

Davis, ianuarie 1993

AUTOAREA

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUPRINS

Partea întîi

PRAGMATICĂ ŞI MORFOSEMANTICĂ

1. Genul romanic: o funcţie cu variabile multiple 11
2. Mitul Agentului: roluri şi dinamism comunicaţional în limbile romanice 35
3. Fantoma Agentului în limbile romanice 47
4. *Îţi cumpăr ce păpuşă vrei*: trăsătura /+Definit/ într-o gramatică transformaţională romanică 56
5. Inalienabilitate şi topicalitate în limba română 72
6. Reflexiv pasiv *versus* pasiv canonic în română 90
7. Aspect şi diateză în formele nominale ale verbului. Supinul românesc *versus* infinitivul romanic 103

Partea a doua

UNIVERSUL AŞTEPTĂRILOR

8. Pronumele de identitate, formă de negare a non-identităţii 117
9. Implicaţia convenţională şi psihomecanica guillaumiană în analiza „cuvintelor insinuante" fr. *même* / rom. *chiar* 126
10. Un caz special de dislocare la dreapta în limba română: infirmarea aşteptării 137
11. Conjuncţiile adversative romanice şi universul aşteptărilor infirmate 148
12. Cum poate *cineva* deveni *nimeni*? 158

Partea a treia

GRAMATICĂ ŞI DISCURS

13. Demonstrativele neutre în franceză: dezacord şi coerenţă textuală 169
14. De la strategii discursive la sintaxă: obiectul direct prepoziţional în română 192
15. Pronume, dinamism comunicativ şi discurs. Funcţia discursivă a subiectului în proza lui I. L. Caragiale 205
16. Valori narative ale timpurilor trecute în cronicile moldoveneşti 224

Partea a patra

LIMBAJUL CA RITUAL ŞI INCANTAŢIE

17. Maximele conversaţionale ale lui Grice şi discursul politic românesc 241
18. Metamorfozele timpului în discursul politic românesc 248

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA I

Pragmatică şi morfosemantică

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
LITERE

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

GENUL ROMANIC : O FUNCŢIE CU VARIABILE MULTIPLE

1. Definiţie

Genul este de obicei tratat în descrierile structurale sau transformaţionale ale categoriilor gramaticale, ca fiind, într-un fel sau altul, *dependent de tema substantivului.* Principala preocupare a fost aceea de a identifica criteriile de definire a genului substantivelor şi, prin urmare, mărcile de gen ale adjectivelor sau pronumelor au fost considerate morfeme redundante (dacă nu lipsite de înţeles). Ca atare, atenţia nu s-a centrat pe factorii care guvernează alegerea genului în condiţiile în care morfemele de gen sînt substituibile, adică după teme care nu sînt sensibile la categoria de gen (i.e. la anumite clase de substantive, la adjective, determinanţi sau pronume).

1.1. Abordări structuraliste

Abordările structuraliste ale categoriei de gen provin din concepţia că limba este organizată pe baza a două tipuri majore de relaţii şi anume: paradigmatice şi sintagmatice.

1.1.1. Abordări paradigmatice. În general, mărcile de gen sînt în relaţie paradigmatică numai în cazul pronumelor şi al determinanţilor, foarte rar după rădăcinile substantivelor. În unele abordări structuraliste, faptul că în cazul substantivelor, de obicei, genul nu verifică „testul comutării" (vezi Hjelmslev, 1959) a fost considerat fie ca o deviere de la comportamentul general al categoriilor gramaticale, fie ca motiv de negare a chiar existenţei invariantei de gen (cum este neutrul din română – vezi Hall, 1965). Dar, chiar atunci cînd morfemele de gen se pot substitui în acelaşi context (i.e. după aceeaşi temă), există un număr important de întrebări cărora nu li se putea da un răspuns satisfăcător în termeni paradigmatici:

(i) relaţia dintre sensuri exprimată în morfemele de gen după temele adjectivelor şi/sau pronumelor anaforice este oare adevărat liberă de context aşa

cum cere „testul comutării"? De exemplu, relaţia dintre lat. -US, -A şi -UM după o temă adjectivală *ca bonŭ-* nu este oare dependentă de substantivul nucleu care controlează alegerea morfemelor de gen pentru adjective? Şi, dacă această alegere este dependentă de context, se poate stabili, pe baza comutării, că genul are în latină trei invariante? De fapt, morfemele de gen sînt în relaţie paradigmatică numai în cazul pronumelor folosite exoforic.

(ii) cînd această substituţie funcţionează pentru aceeaşi temă a substantivului [ex. dominUS „stăpîn" lit. „conducător" (masc.) şi dominA „stăpînă" lit. „conducătoare" (fem.)], sufixul de gen este oare un morfem gramatical sau derivaţional?

1.1.2. Abordări sintagmatice

1.1.2.1. Relaţiile sintagmatice ca trăsături ce definesc genul gramatical

Genul gramatical a fost definit prin funcţia sa discursivă, datorită capacităţii sale de a lega determinanţi, pronume, chiar verbe, de substantivul regent (vezi inter alia Brugman, 1897, Hjelmslev, 1959, Lehman, 1959, Fodor, 1959, Manoliu, 1970, Ibrahim, 1973). Dacă acceptăm ipoteza după care morfemul este, conform majorităţii şcolilor europene, definit ca o solidaritate între expresie şi conţinut (v. Hjelmslev, 1959), sau ca monemul la Martinet, 1960, sau ca „cea mai mică unitate înzestrată cu sens" (v. Gleason, 1961, p.54), este greu de înţeles poziţia celor ce consideră genul ca o categorie gramaticală fără sens (poziţie care a avut şi are încă adepţi în lingvistica americană). Chiar şi în lucrări mai recente (v. de ex. Ojeda, 1987), tot ce ţine de motivaţia semantică trebuie definit ca „gen natural", mai precis, „genul natural" ar fi genul lingvistic definit din punct de vedere semantic, în timp ce „genul gramatical" ar fi genul definit exclusiv în virtutea relaţiilor sintagmatice. Postularea acestei dihotomii este poate o formă mai riguroasă de exprimare a diferenţei – definită inconsistent, dacă nu chiar deloc, în gramaticile clasice – dintre „genul natural", conceput în mod tradiţional ca un gen obiectiv, determinat de proprietăţi ale referentului, şi genul gramatical, considerat ca o „redundanţă necesară îndeplinind o funcţie fatică" (în termenii lui Jakobson, 1960). Dar aşa cum sperăm să demonstrăm în cele ce urmează, pentru a prezice alegerea unui anumit gen în cadrul unităţilor lingvistice (engl. *gender assignment*), este necesar să se elaboreze un model mult mai rafinat, compus dintr-o varietate de parametri semantici, pragmatici, discursivi, fonematici, etc.

1.1.2.2. Relaţiile sintagmatice – criterii de stabilire a invariantelor

În lingvistica descriptivă americană „acordul" este adus în discuţie pentru a stabili numărul invariantelor categoriei genului. De exemplu, Agard, 1953, şi Hall, 1965, exclud „neutrul" din gramatica spaniolă, pentru că nu există substantive sau adjective „neutre", precum şi din gramatica românească, pentru că nu există adjective sau pronume personale neutre. Pe de altă parte, pentru Dubois, 1965, pp.54-56, substantivele din franceză se împart în două mari subclase, Animate şi Inanimate, în funcţie de relaţia lor comutaţională sau transformaţională cu pronume negative ca *personne* „nimeni" şi *rien* „nimic" sau interogative precum *qui* „cine" şi *quoi* „ce". Diaconescu, 1970, subcategorizează substantivele din română în diferite clase distribuţionale, în funcţie de comportamentul lor faţă de genul şi numărul adjectivelor şi discută posibilitatea ca aceste clase distribuţionale să fie motivate semantic. Dacă genul este considerat drept o clasă distribuţională

de substantive, apare o altă dificultate, deoarece contextele care pot subclasifica substantivele nu se limitează la „ceea ce numim gen, în mod obişnuit", dat fiind că nu există nici un alt criteriu care să ne oprească să luăm în considerare şi alte combinaţii decît cele care se referă la gen (sexul, calitatea de a fi animat, mărimea). Chiar Paula Diaconescu se vede obligată să considere şi numărul pentru a deosebi clasa de distribuţie a neutrului de cea a masculinului şi femininului. Ce criteriu limitat la modelul distribuţional poate elimina din discuţie subclasele obţinute datorită restricţiilor combinatorii cu morfeme care exprimă alte trăsături din zona cantităţii? De exemplu, substantivele din franceză sau română pot fi subcategorizate ca „uniforme" sau „nonuniforme" în funcţie de capacitatea de a se combina sau nu cu integralul fr. *tout*, rom. *tot*:

(1) fr. *toute la classe*, rom. *toată clasa* (colective),

dar şi:

(2) fr. *tout le vin*, rom. *tot vinul* (nume de materie),

dar nu:

(3) fr. **tout l'homme*, rom. **tot bărbatul.*

Substantivele colective şi numele de materie au aşadar în comun capacitatea de a se combina cu *tout, tot*, celelalte [v. exemplul (3)] nu au această posibilitate (vezi mai departe motivarea semantică în 1.7).

1.2. Clase morfologice

În diferite limbi non-indo-europene, afixele de „gen" servesc drept criterii de clasificare pentru împărţirea substantivelor în clase morfologice. Cele mai obişnuite trăsături semantice exprimate de aceste afixe se referă la proprietăţi precum mărimea, forma, calitatea de a fi animat, sexul, dar şi la aspectele cantitative (calitatea de a fi numărabil) şi la caracteristici căpătate situaţional cum ar fi „agent" sau „subiect al unui verb de stare". De exemplu în Ute, sufixele subcategorizează substantivele în clase marcate morfologic cum ar fi:

- *ci* „animat", relaţie strînsă: *mama-ci* „femeie"
- *vi* „animat", relaţie slabă: *sináa-vi* „lup"
- *pu* „neanimat": *tuvú-pu* „pămînt".
- *tu* „agent": *po'ómi-tu* „scriitor",
- *ru* „subiect al unor predicaţii stative": *núa-ru* „vînt". (apud Givón, 1984, p.50).

De observat că diminutivele şi alte afixe din unele limbi indo-europene (ex. sp. *casa* „casă" vs. *casita* „căsuţă") sînt considerate mai degrabă ca morfeme derivaţionale decît ca morfeme gramaticale şi nu sînt luate în consideraţie în clasificarea pe genuri a substantivelor, deoarece nu se ataşează obligatoriu tuturor substantivelor şi nu leagă determinanţi, adjective şi pronume, de substantivul nucleu. Sufixele ce indică genul natural în astfel de limbi se comportă diferit. Ele se *ataşează* temei substantivului şi iau parte la strategiile conective, dar procedeul prin care substantivele care se referă la genul feminin sînt derivate din cele care se referă la genul masculin (ex. *vendeur* „vînzător" vs. *vendeuse* „vînzătoare") este de asemenea considerat ca un mecanism lexical (derivaţional) (cîteodată numit

„moţiune") şi nu ca unul morfologic, probabil datorită productivităţii sale limitate.

1.3. Abordări generativiste

În gramaticile transformaţionale, acordul în gen a fost formalizat prin atribuirea de trăsături inerente (de gen) substantivelor şi copierea lor la determinanţi şi adjective (vezi Chomsky, 1965, pp. 170-175, şi critica lui Radford, 1982, p. 253).

În acord cu modelul generativ transformaţional standard, genul gramatical poate fi reprezentat sub forma unei reguli de selecţie. De exemplu, un nume ca fr. *femme* sau rom. *femeie* se caracterizează prin regula de selecţie (a):

(a) *femme* → SC/Det [Fem ± Discret]---Adj[Fem±Discret],

unde → înseamnă „se rescrie ca"; SC: simbol complex (adică un ansamblu de trăsături semantico-sintactice); /: „în contextul"; Det: determinant; Adj: adjectiv; ---: locul unde se inserează substantivul.

Astfel de reguli de selecţie subcategorizează substantivele în diferite clase (care se marchează ca atare în lexiconul gramaticii), la fel ca în analiza distribuţională şi, la fel ca în cazul acesteia, nu pot oferi criterii pentru delimitarea tipurilor de contexte specifice strategiilor de conectare prin gen dacă nu se ţine seama de trăsăturile semantice în discuţie. Cu alte cuvinte, nu se poate formula în termeni pur sintactici distincţia între „ceea ce se consideră de obicei categoria gramaticală a genului" şi alte strategii de control la care participă trăsături semantice ale temei.

1.4. Genul: funcţie cu variabile multiple

Abordările pe care le-am examinat pînă acum, structuraliste sau generativiste, nu pot explica cîteva fenomene importante precum:

(i) „atribuire contradictorie de gen":

(4) rom. *Sentinela* (fem) *s-a însurat.*

Verbul *a se însura* se aplică numai substantivelor de gen masculin spre deosebire de *a se mărita* care înseamnă tot „a se căsători", dar se aplică numai substantivelor de gen feminin:

(5) *Fata lui Ion s-a măritat.*

(ii) „acord dublu":

(6) fr. *Mon* (masc) *docteur est furieuse* (fem).
lit. „Doctorul meu (care e femeie) e furioasă."

(iii) „acord prin proximitate"

(7) sp. *El que de lejos me parecía un castillo era una montaña.*
lit. „Ce (masc) de departe îmi părea un castel era un (fem) munte".
(*el* masculin, se acordă cu numele predicativ din propoziţia relativă, *un castillo*).

(iv) „lipsa acordului"

(8) fr. a *C'est beau la neige.*
lit. „Este frumos (masc) zăpada (fem)."
b. *Ça me déprime, des maisons pareilles.*
lit. „Asta mă deprimă, asemenea case."

Dată fiind puterea explicativă mică a abordărilor schiţate mai sus, propunem definirea genului lingvistic ca funcţie cu variabile diferite: i.e. $G(v_1v_2,...v_n)$.

Variabilele care determină alegerea genului pot aparţine următoarelor domenii:

v_1: trăsături extensionale determinate contextual de domeniul de aplicare al numelui sau pronumelui (vezi 2.2.);

v_2: trăsături semantice (intensionale) (trăsături non-contextuale ale temei substantivului în funcţie de diferite interpretări ale proprietăţilor referenţiale) (vezi 2.1.);

v_3: trăsături motivate social (vezi 4.);

v_4: trăsături fonemice (vezi 3.4.);

v_5: trăsături semantice ale adjectivelor sau pronumelor (vezi 3.3.);

v_6: funcţii semantice ale adjectivelor sau pronumelor;

v_7: trăsături semantice ale altor categorii gramaticale (cum ar fi categoria numărului);

v_8: trăsături ale discursului (cum ar fi distanţa textuală);

v_9: trăsături pragmatice determinate de intenţiile şi sfera de cunoştinţe ale vorbitorului (vezi pronumele din franceză *ce, ça*).

Această listă nu are pretenţia de a fi exhaustivă şi, dacă e necesar, se pot adăuga noi variabile. Nici variabilele nu sînt complet independente unele de altele. O reprezentare foarte formalizată a relaţiilor dintre aceste variabile depăşeşte însă scopul contribuţiei de faţă.

2. Trăsături semantice inerente

2.1. „Bărbătesc" versus „femeiesc"

În logica simbolică extensiunea unui substantiv se referă la domeniul obiectelor la care acesta se aplică. Pe baza domeniului de obiecte caracterizate prin proprietăţi care definesc sexul, substantivului i se pot atribui trăsături extensionale de gen. Prin urmare, atunci cînd vorbim despre trăsătura „femeiesc" şi/sau „bărbătesc" se poate concepe un sistem de trei variabile; substantivul se aplică la următoarele domenii:

(1°) domeniul femeiesc
(2°) domeniul bărbătesc sau
(3°) domeniul care reuneşte fiinţe de sex feminin şi fiinţe de sex masculin.

Pe baza trăsăturilor extensionale se pot defini trăsături intensionale, numite de obicei „seme" sau trăsături non-contextuale ale unui substantiv. (În logica

simbolică, intensiunea unui substantiv indică „sensul sau conceptul la care se referă expresia"). Trăsături ca „femeiesc" — „bărbătesc" pot determina alegerea genului în cazul adjectivelor.

(9) a. „femeiesc": lat. *femina bonA...EA*
„femeie bună (fem)...ea"
(9) b. „bărbătesc": lat. *vir bonUS...IS*
„bărbat bun...el".

În acest caz, atît trăsătura „sexuat" cît şi specificarea ei [+femeiesc] sau [-femeiesc] sînt introduse în descrierea semantică non-contextuală a temei. Tema marcată [+] este caracterizată de prezenţa unei trăsături specifice, în timp ce tema nemarcată [-] se caracterizează prin absenţa acesteia; cu alte cuvinte, folosit în vorbire (context), termenul nemarcat se referă fie la un individ căruia îi lipseşte trăsătura ce caracterizează termenul marcat, fie la un ansamblu de indivizi care posedă sau nu trăsătura respectivă. De exemplu, în limbile romanice, „femeiesc" se comportă ca termen marcat al opoziţiei femeiesc vs. bărbătesc, iar „bărbătesc" apare ca termenul nemarcat: [-femeiesc] deoarece anumite substantive denotînd bărbaţi pot să se refere atît la bărbaţi cît şi la femei. De exemplu, rom. *om* într-un enunţ ca *omul meu* se referă la soţ şi, astfel, intră în opoziţie cu *muierea mea*, în timp ce într-o frază ca:

(10) *În faţa conacului se strînsese o mulţime de oameni,*

„oameni" se referă la bărbaţi şi/sau femei. La fel, fr.*chien* „cîine" se referă fie la canine în general, i.e. atît la masculi cît şi la femele:

(11) fr. *les chiens du village* „cîinii satului", fie este folosit ca opus al fem. *chienne* „căţea":

(11) bis. *C'est une chienne, pas un chien.* „Este căţea, nu cîine".

Totuşi în cazul unor animale, cum ar fi felinele (rom. *pisică* vs. *motan*) sau păsări, cum ar fi rom. *gîscă* sau *raţă*, unele limbi folosesc numele pentru femele ca termen nemarcat, ex. *raţă* se poate referi fie la mascul, fie la femelă, sau la setul de masculi şi femele la un loc, în timp ce forma derivată masculină *„răţoi"*, *„gînsac"* este folosită numai pentru masculi. Tocmai datorită acestui fapt, atît „femeiesc" cît şi „bărbătesc" trebuie să fie considerate ca trăsături intensionale. Pe această bază putem descrie şi cazurile în care opoziţia nu este neutralizată, i.e. termenul pentru bărbătesc nu poate fi folosit pentru femei sau *vice-versa*, cum se întîmplă în română, *bărbat-femeie*, *băiat-fată* etc.

2.2. [+Sexuat]

În modelul pe care îl propunem pentru temele substantivelor trăsătura [+Sexuat] se aplică la substantivele al căror domeniu cuprinde fiinţe sexuate. Această opoziţie nu se bazează totuşi numai pe lumea referenţială, ci şi pe interpretarea de către vorbitori a diferenţelor de sex.

În consecinţă, temele caracterizate ca [-Sexuat] se pot referi la fiinţe sexuate, dar nu sînt marcate lingvistic pentru variaţiile de gen. Termenul pozitiv [+Sexuat] reflectă „sensibilitatea la diferenţele de sex" a substantivului, în timp ce termenul [-Sexuat], indică faptul că tema respectivă nu spune nimic despre

caracteristicile de sex ale referentului. Acest lucru, aşa cum am văzut, nu înseamnă că, în discurs, substantivele cu trăsătura [-Sexuat] nu se pot referi la indivizi de ambele sexe. De exemplu, rom. *animalul acesta este taur* introduce referentul pornind de la o clasă mai generală (indicînd cu ajutorul determinantului „acesta" un individ specific) şi apoi îl redefineşte cu ajutorul numelui predicativ care reprezintă o clasă mai puţin generală, în timp ce *taurul este un animal domestic* începe cu un substantiv folosit ca nume generic al unei subcategorii de bovine ce reprezintă trăsătura „bărbătesc" şi apoi îl include în categoria mai generală a „animalelor domestice". În sfîrşit, termenul cu trăsătura [-Sexuat] poate include, la plural, atît masculi cît şi femele.

Temele caracterizate prin [-Sexuat], precum rom. *elefant, girafă*, fr. *écrivain* „scriitor", nu cer specificarea sexului, aşa cum se întîmplă cu teme ca rom. *elev -ă, student -ă* etc. *Elefant* se combină cu adjectivele sau pronumele masculine, *girafă* cere în acord femininul. Astfel de teme sînt însă compatibile cu forme care precizează sexul, în compuse ocazionale precum fr. *femme-écrivain* „femeie-scriitor", *femme-docteur, pharmacien-homme* etc. Această compatibilitate poate fi captată prin includerea termenului nemarcat, extensiv, al opoziţiei (adică [-Sexuat]) în matricea semantică a temelor în chestiune.

3. Trăsături contextuale

3.1. Nomina communia

Deşi sînt indiferente la gen din punct de vedere conceptual, nume referitoare la meserii sau calităţi sociale, precum lat. *civis* „cetăţean", au primit denumirea de nomina communia (dacă nu chiar substantive de gen comun, sau epicene) deoarece cer precizarea genului la adjective sau pronume, în funcţie de trăsătura „bărbătesc" sau „femeiesc" pe care o poartă referentul.

A se compara:

(12) *cives* — *bona* (cînd se vorbeşte de o femeie)
cetăţean/SG — bună/FEM/SG „cetăţeancă bună"

şi

(13) *cives* — *bonus* (cînd se vorbeşte de un bărbat)
cetăţean/SG — bun/MASC/SG „cetăţean bun"

sau

(14) fr. *un* — *élève*
un/MASC/SG — elev

şi

une — *élève*
o/FEM/SG — elevă

Pentru a permite unei astfel de variabile referenţiale să dicteze alegerea genului la morfemele adjectivului sau pronumelui, propunem ca trăsătura presupusă [+Sexuat] să fie inclusă în matricea semantică a temei substantivale, în

timp ce diferența dintre „femeiesc" și „bărbătesc" să apară în ansamblul variabilelor contextuale. Poate este însă necesar să precizăm că „variabila referențială" (adesea numită variabilă pragmatică, dat fiind că este definibilă numai contextual), se definește nu atît prin „proprietățile obiective" ale referentului, cît prin modul cum sînt acestea interpretate (fie colectiv sau individual). Urmînd o interesantă tradiție, Tasmowski și Verluyten, 1982, consideră „controlul pragmatic" ca fiind „relația între un obiect (perceput într-un fel sau altul proeminent), denumit «controlor» și o unitate lingvistică" (p. 320; v. de asemeni Postal, 1966, Lasnik, 1976, Lyons, 1977 etc.). Dar, a atribui trăsătura „bărbătesc" sau „persoană" etc. unui obiect se bazează pe interpretarea dată de vorbitor, mai degrabă decît pe proprietățile reale ale acestuia. De exemplu, în dialectele indo-europene, inclusiv cele care au stat la baza limbii latine, diferența între „activ" versus „inactiv" era considerată ca o diferență inerentă a obiectelor și controla atribuirea genului gramatical la pronume, mai tîrziu, și la adjective. Astfel, domeniul „lucrurilor active" cuprindea obiecte ca „pămînt (fertil)", v.lat. *terra(...)*, „apă (curgătoare, devastatoare)", v.lat. *aqua(...)* etc. (v. Meillet, 1921, pp.199-229; 1937, pp.24-28). Astfel de diferențe au fost reinterpretate datorită unor filtre cognitive diferite și tratate ca trăsături situaționale (contextuale) în limbile romanice, astfel încît au părăsit zona controlului genului și au devenit relevante la nivel sintactic (determinînd alegerea diatezelor sau a mărcilor cazuale).

Este însă necesar să se distingă două clase de trăsături extensionale:

(a) trăsături extensionale care au la bază interpretări acceptate de un grup etnic (social) ca definitorii pentru un anumit domeniu (este de exemplu cazul domeniului „persoanelor" în engleză, franceză sau română) și

(b) trăsături care pot fi atribuite prin reinterpretarea relației dintre un obiect și domeniul său obișnuit, datorită anumitor proprietăți particulare ale obiectului respectiv (relația aceasta este captată în mod adecvat de anumite forme ale semanticii prototipului – v. Kleiber, 1990).

De exemplu, diferența dintre persoane și lucruri este pertinentă pentru alegerea anumitor forme pronominale romanice. În anumite situații însă, o persoană poate fi tratată ca aparținînd domeniului „non-persoanelor". Este cazul pronumelui neutru *ça*, a cărui funcție deictică este limitată la lucruri, dar care se poate referi ocazional la persoane ca în enunțul (15):

(15) *Qu'est-ce que c'est que ça?*
lit. „Ce-i asta?"

(15) poate fi folosit în situația în care referentul este o ființă omenească al cărei exterior este atît de curios încît nu corespunde descrierii domeniului persoanelor din lumea de așteptări a vorbitorului. Cu alte cuvinte, *ça* este folosit datorită interpretării date de vorbitor proprietăților referențiale (pentru valorile lui *ça* v.6 infra.). În (16) rom. *cine* (personal) este folosit tot datorită așteptărilor vorbitorului, după care o bătaie în geam este de obicei rezultatul activității unei persoane.

(16) – *Cine bate la fereastră?*
– *Vîntul. Crengile. Nu te speria!*

Dat fiind că definițiile domeniului de aplicație sînt filtrate de lumea

conceptualizată a unei anumite limbi, ni se pare mai adecvat să definim trăsăturile extensionale din categoria (a) ca trăsături semantice contextuale, şi să restrîngem denumirea de trăsături pragmatice la categoria (b), adică cele care se bazează pe reinterpretarea relaţiei dintre referent şi domeniul acestuia (vezi variabila 9 de mai sus). Numai trăsăturile pragmatice pot da seamă de diferite efecte de sens precum „peiorativ", „ironic", „hipocoristic", deoarece ele pot exprima diferenţa dintre două lumi posibile, şi anume diferenţa dintre lumea cunoştinţelor controlate etno-social [în (15) referentul despre care vorbesc este o persoană şi ştiu aceasta] şi lumea controlată de aşteptările şi interpretările date de vorbitor trăsăturilor referenţiale într-o situaţie dată.

3.2. Sufixe de gen

În cazul temelor substantivale care acceptă sufixe de gen, alegerea unui sufix feminin sau masculin este de asemenea controlată contextual de sexul persoanei despre care se vorbeşte. Ca şi în cazul aşa-numitelor nomina communia, tema este „indiferentă la specificarea genului", dar se caracterizează prin trăsătura [+Animat], care presupune semnul [Sexuat]. În consecinţă, şi în acest caz, trăsătura [Sexuat] trebuie inclusă în matricea semantică a temei, în timp ce specificările „Bărbătesc" şi „Femeiesc" trebuie considerate ca lexicalizări sufixale ale unor trăsături contextuale:

A se compara:

(17) lat. a. *dominus* *bonus*
stăpîn/sufix/MASC/SG bun/MASC/SG

şi

b. *domina* *bona*
stăpîn/ă-sufix/FEM/SG bună/FEM/SG

Genul sufixal pare a fi legat fonematic de forme în care se poate observa în mod clar motivarea semantică de către trăsături tematice inerente. Astfel, morfemul sufixal - A (sau un reflex corespunzător, cum ar fi rom. *ă*), este atît în latină cît şi în limbile romanice, terminaţia prin excelenţă pentru „femeiesc". Identitatea dintre trăsături referenţiale tematice şi trăsături semantice sufixale poate duce la reanalizarea cuvintelor în care genul aparţine semanticii temei într-un sufix de gen şi o temă. Astfel în (18), lat. *femina* poate fi reinterpretat ca o combinaţie între „Femeiesc" (temă) şi *-a* (sufixul exprimînd genul femeiesc), în care v_2 „femeiesc" poate apărea ca fiind „controlorul" genului sufixal:

(18) Sn [temă(v_2 „femeiesc", ...v_n) sufix (v_2 „femeiesc")]$_{Sn}$

unde Sn: matricea semantică a numelui, semem. Asemenea reanalize pot explica extinderea „terminaţiilor tipice" de la un nume (sau/şi pronume) la adjective şi participii, dacă nu chiar şi la verbe, aşa cum se întîmplă în rusă [v.(19)], adică acolo unde nu sînt motivate de tema-regentă, ceea ce lasă impresia că nu sînt motivate în nici un fel (v.Meillet, 1921, pp.199-229).

(19) rus. *byl* „a fost - el/MASC/SG" şi *byla* „a fost - ea/FEM/SG"

Trăsăturile [Sexuat] sau [Femeiesc] nu aparţin totdeauna ansamblului inerent (non-contextual) sau contextual, chiar dacă substantivul denumeşte animate.

Astfel, substantive aparţinînd clasei distribuţionale feminine precum

(20) fr. *la personne* sau rom. *persoană*

se pot referi şi la un bărbat şi la un ansamblu compus din femei şi bărbaţi. Diferenţa dintre un substantiv ca *pisică* şi *persoană* constă de fapt în statutul trăsăturii [-Bărbătesc]. În cazul lui *pisică*, [-Bărbătesc] aparţine trăsăturilor non-contextuale tematice, în timp ce în cazul lui *persoană*, femininul determinanţilor, al adjectivelor sau pronumelor nu este controlat de o trăsătură inerentă referitoare la sexul fiinţelor, deoarece *persoană* nu este niciodată folosit în română ca termen opus unui substantiv care să se refere numai la „bărbaţi". Faptul că în vorbire, *persoană* se poate referi fie la un bărbat, fie la o femeie, poate fi captat prin atribuirea termenului extens [- Sexuat] matricei semantice a temei, fiindcă nu are nici un rol în atribuirea genului gramatical.

3.3 Trăsături semantice ale adjectivului

Modul în care trăsăturile contextuale ale temei controlează acordul în gen poate fi îngrădit de alte variabile cum ar fi funcţia sintactică a adjectivului sau/şi semantica temei adjectivale sau pronominale, aşa cum este cazul „dublului acord".

A se compara (21) şi (22):

(21) fr.	*mon*	*prof*	*de math*	*est furieuse*
	meu/MASC/SG	prof(esor)	de mat(ematici)	este furioasă /FEM/SG

„profesoara mea de matematici este furioasă"

şi

(22)	*mon*	*professeur*	*est belle*
	meu/MASC/SG	profesor	este frumoasă/FEM/SG

„profesoara mea este frumoasă"

Vorbind despre o femeie (22) este mult mai puţin probabil deoarece se referă la aspectul exterior, fizic, al persoanei, în timp ce (21) este perfect acceptabil, deoarece numele predicativ se referă la o stare de spirit (Dorel şi Sezer, 1981, p.209). În astfel de cazuri trebuie avută în vedere şi variabila funcţiei sintactice a adjectivului: „sexul persoanei poate controla genul adjectivului numai dacă acesta este nume predicativ şi nu atribut" [comp.: (21) cu (23) şi (24)].

(23)*	*mon*	*professeur*	*furieuse*
	meu/MASC/SG	profesor	furioasă/FEM/SG

şi, şi mai inacceptabil, chiar dacă se vorbeşte de o femeie:

(24)**	*ma*	*professeur furieuse*
	mea/FEM/SG	profesor furioasă/FEM/SG.

3.4. Variabile morfofonemice

Numai datorită similitudinii fonemice, substantivele din spaniolă care se termină în *-o* aparţin clasei substantivelor masculine, chiar şi atunci cînd au

trăsătura inerentă [Inanimat], ex. sp. *cabo* „capăt" se comportă ca *hijo* „fiu" şi selectează acelaşi set de determinanţi nominali şi adjective (adică masculin). Intuiţiile vorbitorilor în ceea ce priveşte rolul acestui tip de terminaţii şi subcategorizări ale substantivelor (clase distribuţionale) se manifestă în mod evident atunci cînd se împrumută cuvinte dintr-o limbă precum şi în cazul greşelilor celor care învaţă o limbă străină. De exemplu, alegerea pronumelui în engleză de către un vorbitor nativ de limbă romanică, într-un stadiu în care nu stăpîneşte bine engleza, poate fi influenţată de subclasa de gen a substantivului corespunzător din limba sa maternă; aşa se întîmplă cînd un vorbitor de limba română, care vorbeşte de un păianjen spune *he* „el" şi nu *it* „el, ea" [-Uman], deoarece substantivul corespunzător în română *păianjen* aparţine clasei de substantive masculine.

A se compara:

(25) a. *păianjen blond*

(25) b. *băiat blond*

În cazul împrumuturilor dintr-o limbă cum este engleza, în care nu există acord în gen cu determinanţii substantivului, limbile romanice au două posibilităţi:

(a) atribuirea genului prin similitudine fonemică:

(26) it. *la coca-cola*

rom. „Coca-Cola" (fem)

pentru că -A este terminaţia feminină prin excelenţă în italiană, dar:

(27) it. *seven-up*

engl. *seven-up*

datorită terminaţiei în consoană; şi

(b) atribuirea genului prin similitudine semantică, datorită sinonimiei:

(28) it. *coca-cola*

la sprite

pentru că amîndouă sînt băuturi similare deşi *-e* nu este o terminaţie tipică de feminin singular.

(29) fr.canad. *la badloque*

engl. *bad luck*

rom. „ghinion"

fr.canad. *la chop*

engl. *chop*

care sînt feminine datorită genului feminin al cuvintelor corespunzătoare în franceză:

(30) fr. *la malchance*

rom. „ghinionul"

fr. *la côtelette*

rom. „cotletul" (vezi Surridge, 1982).

Cele mai importante consecinţe ale acestei comportări semantice nemotivate a substantivelor în determinarea „acordului" sînt:

1°) substantivele sînt subcategorizate în clase distribuţionale care nu mai sînt motivate de trăsături semantice.

2°) astfel de subcategorii de substantive pot fi motivate semantic numai în termeni de „trăsături prototipice"; de exemplu, în spaniolă şi franceză clasa

substantivelor care se termină în -A neaccentuat este asociată cu „genul feminiu", dar include şi multe neanimate cum ar fi *casa* „casă".

În astfel de cazuri există două soluţii posibile:

(a) valorile de la v_2(trăsături semantice) sînt reformulate ca „prototipic feminine" sau „prototipic masculine"; acest lucru nu pare a fi adecvat deoarece temele respective se aplică la clasa entităţilor fără viaţă care (în afară de unele folosiri metaforice) nu sînt cuprinse în domeniul referenţilor sexuaţi, sau:

(b) valoarea „analog-femeiesc" se aplică „variabilei morfofonemice" (v_4).

În franceza contemporană ambele soluţii par artificiale sau *ad hoc* în multe cazuri:

(31) fr. *le mode*
rom. „modul" (masc) şi
fr. *la mode*
rom. „moda" (fem) sau

(32) fr. *la tour*
rom. „turnul"
fr. *le tour*
rom. „turul"

unde variaţia de gen este determinată de sememul cuvîntului. În alte cazuri aceste soluţii nu sînt deloc artificiale. Este, de exemplu, cazul în care se atribuie genul feminin „inanimatelor" pe baza unor terminaţii ca *-esse* sau *-ette*, marcate ca terminaţii feminine (cf. *princesse, filette*).

(33) fr. *tresse*
rom. „tresă"
fr. *adresse*
rom. „adresă, îndemînare"

(34) fr. *assiette*
rom. „farfurie"

În multe cazuri, atît valorile variabilei morfofonemice cît şi semantice precum „abstract": fr. *-té, -tié* ca în:

(35) fr. *la vérité*
rom. „adevărul"
fr. *la bonté*
rom. „bunătatea"
fr. *la culpabilité*
rom. „vinovăţia"
fr. *l'amitié*
rom. „prietenia"

sau „cantitate": fr. *-ée* ca în:

(36) fr. *la bouchée*
rom. „îmbucătura", „o gură (de)"
fr. *la poignée*
rom. „intră în căuşul palmei".

Existînd totuşi cazuri în care natura fonemică a terminaţiilor joacă un rol important în atribuirea genului, vom lua în considerare valorile v_4 în atribuirea genului, chiar în cazurile care pot fi explicate numai pe bază etimologică.

3° În anumite cazuri morfemele de gen pot fi remotivate semantic; de

exemplu, în limbile romanice distincţia dintre sufixele de masculin şi feminin serveşte drept marcă pentru mărime în asociaţie cu trăsătura „neanimat". De exemplu:

(37) sp. *El hoyo-la hoya*
rom. „groapă"
sp. *el jarro-la jarra*
rom. „urcior"
sp. *el canasto-la canasta*
rom. „coş"
it. *il buco, -a*
rom. „gaură"
it. *il coltello*
rom. „cuţit"

În unele dialecte spaniole cum este cel asturian, diferenţa dintre neutru şi non-neutru exprimă opoziţia dintre „colectiv" şi „non-colectiv".
A se compara:

(38) sp. *pilu*
rom. „păr" (ca entitate colectivă)
sp. *pelo*
rom. „fir de păr"
(39) it. *ditti* (masc. pl.)
rom. „degete" (în general)
it. *ditta* (fem., neutru, pl.)
rom. „degete" (de la mînă)

4. Variabile sociale

În limbile romanice, mai ales în franceză, există o regulă de genul: „alege un substantiv din subcategoria masculină pentru a desemna profesiuni prestigioase din punct de vedere social"; de exemplu *docteur* „doctor", *ministre* „ministru", *professeur* „profesor", mai ales în formele de adresare:

(40) *Madamme* *le professeur*
lit. Doamnă (fem.sg.) profesor (masc.sg.).

(41) *Réélue en 1980, elle devient alors Président de la Chambre des Communes (France-Amérique, 28 Jan-3Feb.1988).*
lit. Realeasă (fem.sg.) în 1980, devine astfel preşedintele (masc. sg.) Camerei Comunelor (Canadiene).

În acest sens menţionăm că există probe din secolul al XVIII-lea în practica Reginei Cristina a Suediei de a se desemna pe sine:

(42) *nous Cristine, roi de Suède*
„noi Cristina, rege al Suediei"

probabil datorită faptului că în Franţa, unde legea salică excludea posibilitatea domniei unei regine, *la reine* se referea numai la soţia regelui. Cîteodată, forme

specific feminine co-există cu forme masculine; de exemplu, o femeie ambasador poate fi numită fie:

(43) *Madame l'ambassadeur* sau
Madame l'ambassadrice

a doua şi nu prima dintre formulări putîndu-se referi şi la „soţia ambasadorului", aşa cum:

(44) *mairesse*

se referă la soţia primarului.

În română, se utilizează expresia *doamnă doctor*, deşi există o formă feminină corespunzătoare, *doctoriţă*, care se foloseşte cînd se vorbeşte de o femeie-doctor în absenţă [vezi şi (46)]; aceste forme sînt însă în primejdie de a fi considerate derogatorii (se spune mai degrabă *ma femme este docteur* decît *doctoresse* „soţia mea este doctor"). Pentru unele nume de profesii, folosirea unui cuvînt masculin precedat de *femme* „femeie" este cît se poate de normală, ex. *une femme docteur, écrivain*, „o doamnă doctor, scriitor". În franceza canadiană, există o tendinţă din ce în ce mai mare de a se crea forme specific feminine cum ar fi *la professeure* „profesoară", *l'auteure* „autoarea", *l'avocate* „avocată" etc. pe baza formelor masculine corespunzătoare *professeur, auteur, avocat.*

Neacceptarea formelor feminine pentru substantive care se referă la profesiuni de prestigiu nu e deloc un reflex al unei societăţi dominate de bărbaţi. Pare mai degrabă a fi rezultatul unei „decolorări" lingvistice a genului gramatical masculin. În combinaţie cu trăsătura [+Persoană] formele feminine sînt puternic marcate pentru gen. În consecinţă, folosirea unei forme feminine ar introduce o referinţă explicită la sex, spre deosebire de forma masculină. În această direcţie, o probă indirectă este oferită de expresii ca:

(45) fr. *on cherche pharmacien homme*
rom. „se caută farmacist bărbat"

în oferte de serviciu, în ciuda faptului că femininul *pharmacienne* există. Dar sînt alţii care consideră că „egalitatea drepturilor sociale" ar trebui interpretată la nivel lingvistic ca „egalitate între genurile gramaticale" (cel puţin cînd se referă la poziţii sociale). În 1984, Ministrul Francez al Drepturilor Femeilor de atunci, Dna Yvette Roudy, a înfiinţat un comitet special cu misiunea de a studia terminologia referitoare la vocabularul activităţilor desfăşurate de femei. Recomandările comitetului au fost publicate în Journal Officiel, din 15 martie 1986. În Québec, Biroul pentru limba franceză a aprobat textul unei propuneri intitulate *Titres et fonctions au féminin essai d'orientation de l'usage* (4 aprilie 1986). Astfel de propuneri au dat naştere multor discuţii. Dacă formule ca :

(46) *Madame la professeure*

au fost general acceptate în Canada, nu există consens în privinţa folosirii formelor feminizate pentru profesii.

A se compara :

(47) „Mme Cheryl Little, AVOCAT du Centre de Refuge Haitien, qui a annoncé ce jugement, a indiqué qu'elle tenterait d'obtenir les 500 millions de dollars du couple Devalier" (France-Amérique, 28.1-3, 1988, p.2).

cu

(48) „Le Washington Post vient de consacrer un long article à Mlle Patricia

Litlefield, AVOCATE au ministère de la Justice à Washington qui a donné sa démission au Justice Departement pour devenir *apprenti* chef de cuisine en France. Elle découvrit sa passion pour la cuisine française à Washington et devient même, pendant son travail au ministère, *apprentie* dans les restaurants washingtoniens comme le Gauloi et le Pavillon" (France-Amérique, 6.9-2.7, 1987, p.14).

5. Variabile discursive

5.1. Distanţă textuală

Acordul poate fi sensibil şi la „distanţa textuală". De exemplu, în cehă, există o regulă potrivit căreia „dacă substantivul urmează după numele predicativ, atunci copulei i se atribuie valorile care se acordă cu cele ale numelui predicativ..."(vezi Sgall et al, 1986, p.290) de exemplu:

(49) *to* (neutru) *byla (fem)* *hezká dívka.*
lit. aceea (neutru) era (fem) o fată frumoasă.

(50) a. *patnáct studenti bylá malá třída,*
lit. cincisprezece (dintre) studenţi era (fem. sg.) o mică (fem. sg.) clasă.

A se compara cu:

(51) b. *patnáct studenti zustalo doma.*
lit. cincisprezece (dintre) studenţi au stat (neutru, sg.) acasă.

În spaniolă derutantul fenomen al acordului cu genul masculin al lui *el* în:

(52) *el que de lejos me parecía un castillo era una montaña*
lit. ce (masc) -mi părea de departe un (masc) castel era un (fem) munte.

poate fi explicat printr-o strategie de discurs care poate fi formulată aproximativ astfel: într-o structură ecuativă în care subiectul principalei şi subiectul subordonatei au aceeaşi extensiune [aşa cum este în (52) *el* şi *que*] pronumele care introduce ca subiect începutul propoziţiei principale se poate acorda în gen cu cel mai apropiat GN, în speţă cu subiectul subordonatei (*que*, „care"); acesta din urmă se acordă în gen cu numele său predicativ, *castillo* care este masculin. Dacă în spaniolă şi cehă apropierea în text indică substantivul-centru în ciuda dependenţelor structurale, în franceză, variabilele pragmatice guvernează două trăsături numai dacă adjectivul nu este în imediata vecinătate a substantivului centru, ceea ce ar putea explica faptul că numai numele predicative sau pronumele (dincolo de limitele propoziţiilor) iau formă feminină, în timp ce predeterminanţii sau adjectivele atributive îşi păstrează forma lor masculină, cerută de variabila socială.

5.2. Coerenţa textuală

Tot condiţiile de discurs trebuie să fie luate în consideraţie pentru a motiva „lipsa acordului" în cazul lui *il* rematic în franceză. De exemplu:

(53) *Il arrive des soldats*
„Vin nişte soldaţi"

(54) *Il est entré une bizarre petite femme* (Camus)
„A intrat o ciudată femeie scundă".

Subiectul rhematic (*des soldats, une (...) femme*) urmează după verb şi pronumele cataforic ia o formă masculină, *il*, termenul de gen nemarcat, deoarece el anunţă un substantiv care, în momentul alegerii unei forme ce urmează să ocupe poziţia de subiect preverbal, nu este pe de-a-ntregul determinat şi care, în consecinţă, nu poate fi legat de un substantiv capabil să guverneze alegerea unui gen specific.

6. Variabile pragmatice

Pentru a defini diferenţele dintre demonstrativele neutre cum sînt fr. *ça, ce*, pe de o parte şi formele feminine şi masculine ale pronumelor personale şi/sau demonstrative, pe de altă parte, trebuie luate în discuţie alte strategii de discurs. În franceză, de exemplu, spre deosebire de pronumele personale sau demonstrative la feminin sau masculin, neutrul *ÇA* are funcţia de a „decolora" reprezentarea mentală a substantivului co-extensional, cu diferite *effets de sens*.

(i) Este cazul dislocării la dreapta a temei, cînd vorbitorul nu este sigur că interlocutorul are informaţia necesară pentru a reconstrui mental reprezentarea obiectului despre care se vorbeşte:

(55) *ça vous a tout de même plu, ces tableaux.* (Sartre)

(ii) În cazul temelor nemarcate, cu funcţie anaforică, pentru a exprima dubiile vorbitorului în privinţa existenţei unui obiect care să întrunească descrierea propusă:

(56) – *J'ai entendu la musique des sphères.*
– *Et ça fait quel bruit?* (Queneau, *Fleurs bleues*).

(iii) Pentru a exprima lipsa de interes a vorbitorului care nu oferă o descriere completă a referentului, în afară de cea implicată de activitatea exprimată de verb:

(57) *Quelle activité dans l'atelier! Cela frappe, cela lime, cela ajuste, cela forge, cela taraude...*(vezi Grevisse, 1976:513)

7. Un model pentru a determina genul adjectivului

Variabilele care determină atribuirea genului în limbile romanice pot fi descrise în termenii următori:

(i) domeniul trăsăturilor semantice extensionale:
v_1: „bărbătesc", „femeiesc", „bărbătesc şi femeiesc";
(ii) domeniul trăsăturilor intensionale:
v_2: [±Sexuat]
v_3: [±Masculin];[±Feminin]
(iii) variabile sociale:
v_4: [±Profesii prestigioase];
(iv) variabila morfofonemică:

v_5: [±similar cu genul feminin];
(v) trăsături semantice ale categoriei numărului:
v_6: [±Discret];
(vi) domeniul relaţiilor sintactice:
v_7: [±nume predicativ]
v_8: [±extra-propoziţional] (acord între entităţi aparţinînd unor propoziţii diferite);
(vii) trăsături semantice ale adjectivului:
v_9: [±Fizic].

Dacă [+] reprezintă termenul marcat şi [-] termenul nemarcat al opoziţiei, valoarea „zero" este atribuită unei variabile cînd aceasta nu contribuie în nici un fel la alegerea genului adjectivului. Modelul de mai sus nu are pretenţia de a fi singurul mod de a calcula funcţiile genului: valorile atribuite variabilelor pot fi schimbate, noi variabile pot fi adăugate în funcţie de proprietăţile specifice unei anumite limbi şi aşa mai departe.

Tabelul nr. 1: Atribuirea genului la adjectivele din limba română.

Gen	Variabila	v_1			v_2	v_3		v_4	v_5	v_6
	domeniu nume	M	F	F&M	Se-xuat	Mas-culin	Femi-nin	Pres-tigiu	similar cu fem	Pl
F/M	gură-cască	+	+	+	+	0	0	0	+/-	0
F	persoană	+	+	+	0	0	0	0	+	0
N	popor	0	0	+	0	0	0	0	-	-
		0	0	+	0	0	0	0	-	+
M	cîine	+	+	+	+	0	-	0	-	0
F	căţea	-	+	-	+	0	+	0	+	0
F	pisică	+	+	+	+	-	0	0	+	0
M	motan	+	-	-	+	+	0	0	-	0
M	om	+	+	+	+	0	-	0	-	0
F	femeie	-	+	-	+	0	+	0	+	0
M	bărbat	+	-	-	+	+	0	0	-	0
M	ministru	+	+	+	-	0	0	+	-	0
F	excelenţă	0	0	0	-	0	0	+	+	0
F	girafă	+	+	+	-	0	0	0	+	0
M	elefant	+	+	+	-	0	0	0	-	0
F	carte	0	0	0	0	0	0	0	+	0
M	papuc	0	0	0	0	0	0	0	-	0
N	scaun M	0	0	0	0	0	0	0	-	-
	F				0	0	0	0	+	+
F/M	fragă M	0	0	0	0	0	0	0	+	-
	F	0	0	0	0	0	0	0	-	+

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Valorile care determină alegerea genului în limba română sînt date în *Tabelul nr. 1.* Atribuirea genului în franceză este reprezentată în mare în *Tabelul nr. 2.* În română variabila semantică [±Discret] contribuie la atribuirea genului la adjective în asociere cu două clase de teme substantivale: (a) împreună cu clasa distribuțională a substantivelor de obicei numite „neutre" (de exemplu: *tablou frumos - tablouri frumoase*) și (b) împreună cu o clasă strict limitată de substantive care cer genul feminin la singular și masculin la plural (de exemplu, *fragă bună - fragi buni*). Funcția sintactică a adjectivelor nu joacă nici un rol în română, în timp ce în franceză ea izolează o întreagă clasă de substantive care se referă la profesii de prestigiu.

Tabelul nr. 2: Atribuirea genului la adjectivele din franceză.

Gen adj.	Variabile	v_1			v_2	v_3		v_4	v_5	v_6	v_7
	domeniu nume	M	F	M & F	Sexuat	M	F	Prestigiu	similar cu fem.	Fizic	Predic
F/M	élève	+	+	+	+	0	0	-	+/-	0	0
M	chat	+	+	+	+	0	-	0	-	0	0
F	chatte	-	+	-	+	0	+	0	+	0	0
M	homme	+	+	+	+	0	-	0	-	0	0
F	femme	-	+	-	+	0	+	0	+	0	0
M	mari	+	-	-	+	+	0	0	-	0	0
M	ministre	+	+	+	-	0	0	+	-	0	0
F		-	+	-	+	0	0	+	+	-	+
F	personne	+	+	+	-	0	0	0	+	0	0
F	dinde	-	+	+	+	-	0	0	+	0	0
M	dindon	+	-	-	+	+	0	0	-	0	0
F	giraffe	+	+	+	-	0	0	0	+	0	0
M	éléphant	+	+	+	-	0	0	0	-	0	0
M	peuple	0	0	+	-	0	0	0	-	0	0
M	basse	+	-	-	0	0	0	0	+	0	0
F	soprano	-	+	-	0	0	0	0	+	0	0
M	ténor	+	-	-	0	0	0	0	-	0	0
F	chaise	0	0	0	0	0	0	0	+	0	0
M	tableau	0	0	0	0	0	0	0	-	0	0

8. Atribuirea de gen în cazul pronumelor

Atunci cînd discutăm atribuirea genului la pronume trebuie să luăm în consideraţie diferenţa dintre folosirea lor exoforică (i.e. cu referire la obiecte *in praesentia*) şi folosirea lor endoforică (i.e.cu referire la text).

(i) în folosirea lor exoforică, pronumele se comportă diferit în funcţie de trăsăturile lor semantice (personale, demonstrative, interogative etc.) şi în funcţie de diferenţele dintre trăsăturile pragmatice cum ar fi „a vorbi despre persoane" sau „a vorbi despre lucruri".

Cînd pronumele personale se referă la persoane *in praesentia*, genul se atribuie în conformitate cu sexul persoanei (variabila pragmatică) ex. *–Qui a fait ça? – Elle* „– Cine a făcut asta? – Ea" (persoana care este o femeie, se află în prezenţa vorbitorului). Cînd se referă la lucruri, genul pronumelui este guvernat ţinînd cont de clasa distribuţională a substantivelor, chiar atunci cînd referentul este prezent. De exemplu, cînd vorbim despre o carte, putem spune în franceză *Prends-le!*, în spaniolă *¡Tómalo!* „ia-o" (masc), folosind forma masculină a pronumelui de vreme ce substantivele corespuzătoare *livre, libro* „carte" aparţin clasei distribuţionale masculine, dar în română spunem *ia-o*, deoarece *carte* este feminin.

(ii) Cînd se folosesc anaforic, pronumele preiau de obicei genul grupurilor nominale cu care sînt coreferenţiale. În acest caz, pronumele se comportă ca adjectivele şi determinanţii, ex.:

(58) *Marie danse mais elle n'aime pas chanter.*
„Maria dansează, dar ei nu-i place să cînte".

În unele cazuri, totuşi, alegerea genului este determinată de o variabilă extensională, ex.:

(59) *Mon prof de math est furieusse. „Elle ne nous comprend pas."*
„Profesorul meu (masc) de matematică este furioasă. Ea nu ne înţelege." – se alege *ea* deoarece profesoara e femeie.

(iii) Genul pronumelor folosite cataforic poate fi atribuit în conformitate cu clasa distribuţională a numelor predicative, ex.:

(60) fr. *celle-ci est ta chambre*
„aceasta este camera ta"
„aceasta (fem) este camera (fem) ta"
rom. *acesta este stiloul tău*
„acesta (masc) este stiloul (masc) tău".

Atribuirea de gen în cazul demonstrativelor care servesc ca antecedent al unui pronume relativ poate fi guvernată de genul grupului nominal coreferenţial şi/sau de trăsătură [±Persoană], ex.:

(61) fr. *ce*/celui qui me plait chez elle, c'est son sourire.*
„ce-mi place la ea, este surîsul ei",

dar:

Celui/ ce qui parlait était mon frère*
„cel (masc) care vorbea era fratele meu"
Celle/ ce qui parlait était ma soeur*
„cea (fem) care vorbea era sora mea".

9. Concluzii

a) În calitatea sa de categorie conectoare, genul trebuie definit în termenii variaţiilor care apar la adjective, determinanţi şi pronume.

b) Pe de o parte, genul adjectivelor şi pronumelor poate fi controlat de diferite variabile, inclusiv de trăsăturile inerente ale temei substantivelor; pe de altă parte, adjectivele, pronumele şi/sau afixele pot subclasifica temele substantivelor. Substantivele sau genurile pe care le numim masculine, feminine, neutre sau comune (epicene), în limbile romanice cel puţin, reprezintă de fapt clase distribuţionale ale temei substantivelor caracterizate prin reguli de selecţie specifice. Asemenea clase distribuţionale sînt numai prototipic motivate de trăsături semantice. Aceste clase constituie un "input" pentru alegerea genului de-a lungul lanţului, însă substantivul nu are morfem de gen.

Inedit

BIBLIOGRAFIE

AGARD, Frederik, 1953: "Noun Morphology in Romanian Language", 29 (1953): 134-142.

BARBAUD, Ph., DUCHAREM, Ch., VALOIS, D., 1982: „L'usage du genre en canadien-français. Une étude syntaxique et sociolinguistique de la féminisation des noms à initiale vocalique", *MWPL*, June, 17: 1-42.

BARKIN, Florence: "The Role of Loanword Assimilation in Gender Assignment", *BR/RB.*, 1980 May-Aug. 7.2: 105-112.

BARON, D., 1986: *Grammar and Gender*, Binghamton, New York.

BELL, Katherine, Marie, 1985: "The relationship of Gender and Sex Role. Indentify to Politeness in Speech Behavior", *DAI*, 1985, Feb.45.8: 267-283.

BOEL, Elsa, 1976: „Le genre des noms désignant les professions et les situations féminines en français moderne", *Revue Romane*, 11.1.

BOEL, Elsa, 1986: „La langue déchirée. Masculin, féminin et rôle des sexes", *Modern Språk, 4.*

BONFANTE, Giuliano, 1984: „Il genero e il sesso", *AGI*, 69: 140-142.

BRUGMANN, Karl, 1987: *The Nature and Origin of the Noun Genders in the Indo-european Languages.*

CAMERON, Debbie, 1985: "What has Gender got to Do with Sex" în *Language and Communication*, 5.1: 19-27.

CELLARD, Jacques, 1985: „Madame le président", *Le Monde* 27.11.
COATES, J., 1986: *Women, Men and Language. A Socio-linguistic Account of Sex Differences in Language*, London.
COMRIE, Bernard, 1980: "Agreement, Animacy and Voice", în Brett Schneider, Gunter, ed. Lehman, Christian (ed.), *Wede zur Universalien Forschung. Sprachwissenchwaftliche Beitrage zum 60. Geburstag von Hansjakob Seiler*, Tübingen: Narr: 229-234.
COMRIE, B., 1981: *Language Universals and Linguistic Typology*, Oxford, Blackwell.
COMRIE, Bernard, 1986: "Agreement as a Research Tool" în *Proceedings of the First Eastern Conference on Linguistics*, Columbus (Dept. of Linguistics, Ohio State Univ.): 13-26.
CURAT, Hervé, 1981: „Psychosémiologie du genre des substantifs en français moderne". *Canadian Journal of Linguistics*, 1981 Fall: 26(2): 171-178.
DIACONESCU, Paula, 1964: „Le nombre et le genre du subsantif roumain" *RRL* 9.2: 171-193.
DIACONESCU, Paula, 1970: *Structură şi evoluţie în morfologia substantivului românesc*, Bucureşti, Editura Academiei R.S.R.
DOREL, Martine, et SEZER, Engin, 1981: "Discourse Conditions and Gender Smearing in French", 197-215, în Cressey, E.W. and Napoli, Dona Jo. (eds.) *Linguistic Symposium on Romance Languages* : 9. Washington D.C., Georgetown University Press, 1981.
DUMÉZIL, G., 1984: „Mme Miterrande? Mme Fabia?", *Le Nouvel Observateur*, 3 sept. 1984.
FODOR, L., 1959: "The Origin of Grammatical Gender", *Lingua*.8: 1-41.
GARCÍA, Erica, 1986: "The Case of Spanish Gender: Referential Strategies in Language Change", *NM*, 87.2: 165-184.
GARCÍA MESEGUER, Alvaro, 1983: „El lenguaje y los sexos" în Monroy, Rafael (ed.), *Actas del primer congreso nacional de lingüística aplicada, Murcia: Asn. Española de Ling. Aplicada* : 237-252.
GIACOMO-MARCELLESI, G., 1986: „Come la pensa la professoressa", *Contrasts*, 40.
GIVON, Talmy, 1984: *Syntax. A Functional-Typological Introduction.* 1, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
GOSS, Robert, 1985: "The Case of Gender", *Verbatim*, 1985 (Winter); 11(3): 8-10.
GRAUR, Al., 1945: „Contributions à l'étude du genre personnel en roumain", *BL* 13: 97-104.
GRAUR, Al., 1957: „Discuţii în jurul genului neutru", *VR* 10.5, 147-150.
HALL, Robert Jr., 1965: "The «neuter» in Romance: a pseudo-problem" *Word 21* : 421-427.
HJELMSLEV, Louis, 1956: „Animé et inanimé, personnel et non-personnel", *Travaux de l'Institut de Linguistique, 1*, Paris.
HJELMSLEV, L., 1959: „Essai d'une théorie des morphèmes", *Travaux du Cercle Linguistique de Copenhague 12* : 152-164.
HOUDEPINE, Anne-Marie, 1987: „Le français au féminin", *La Linguistique*, 23.1.

HØYBYE, Paul, 1944: *L'accord en français contemporain*, Copenhaguen: Host.
HOVDHAGUEN, Even, 1986: "Genera Verborum Quot Sunt? Observations on the Roman Grammatical Tradition", *HL* 13.2-3: 307-321.
HUDDLESTON, Rodney, 1976: *An Introduction to English Transformational Syntax*, London: Longman (1979).
IBRAHIM, Muhamed Hassan, 1973: *Grammatical Gender. Its Origin and Developement*, The Hague: Mouton.
KALLIONINEM, VILHO-HAVU, Eva, HAKULINEM, Luciane, 1987: „La neutralisation du genre et l'accord grammatical en français", *Neuphilologische Mitteilungen*, 88.4: 378-412.
KEHDI, Valter, 1979: „A Flexão de Gênero em Português", *Ling. and L.* 1979, 8: 315-318.
KLEIBER, Georges, 1990: *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical*, (Linguistique nouvelle), P.U.F.
KLEIN, Flora, 1981: "Neutrality, or the Semantic Gender in a Dialect of Castillia" 164-176 în Cressey., E.W. and Napoli, Dona Jo (eds.), *Linguistic Symposium on Romance Languages*. 9, Washington D.C., Georgetown University Press.
LEHMANN, W.P., 1958: "On earlier stages of the Indo-European nominal inflection.", *Language*, 34: 179-202.
LÖFSTEDT, Leena, 1985: „L'usage du genre féminin dit psychologique (la «tendance féminine»)", Archiv 222.2: 265-272.
MALKIEL, Yakov, 1981: "Hypercharacterization of Pronominal Gender in Romance" 91-107, în Hope, T.E.Reid, T.B.W., Price, Glanville (eds.), *Language Meaning and Style. Essays in Memory of Stephen Ulmann*, Leeds University Press.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1970: „Un micro-modèle du genre roumain", *Revue Romane 4* (numéro spécial): 96-107.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1987: "The Myth of the Agent: Roles and Communicative Dynamism in Romance", în *Alphonse Juilland. D'une passion à l'autre* (Stanford French Studies 53), Anma Libri, 261-275.
MARTINET, A., 1960: „Eléments de linguistique générale", Armand Colin, Paris.
MARINER BIGORRA, Sebastián, 1985: „Otro accidente plurinocional: El género" în Régulo Rodrigues, Ana, Régulo Rodrigues, Maria (bibliogs.), *Serta Gratulatoria in Honorem Juan Régulo, 1: Filología*, La Laguna: Univ. de la Laguna: 453-464.
MEILLET, Antoine, 1937: *Introduction à l'étude comparative des langues indo-européennes*, 3e éd., Paris.
MEILLET, Antoine, 1938: *Linguistique historique et générale*, Paris, 1. 1921 -2, 1938 Paris: Champion.
MEILLET, Antoine, et VENDRYES, Joseph, 1960: *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, 3e éd. rev. and compl. by J. Vendryes, Paris, Champion.
NASH, Rose, 1982: "Jobs, Gender and Civil Rights: Puerto Rican Spanish Responds to the Law", *Word* (1982) Apr.-Aug. 33. 1-2: 81-95.

OJEDA, Almerindo E., 1984: „A Note on Spanish Neuter", *Linguistic Inquiry* 14 (1): 171-174.

OJEDA, Almerindo, 1987: *The Spanish Neuter: A Study in the Semantics of Individuation* (manuscris).

PĂTRUŢ, I., 1961: „Despre genul substantivelor româneşti de origine slavă", *CL*, 4.1: 95-100.

PERKOWSKY, Jan Louis, VRABIE, Emil, 1986: "Covert Semantic and Morphophonemic Categories in the Romanian Gender System", *SEEJ*, Spring; 30.1: 54-67.

PERSINOTTO, Giorgio, 1984: „La producción de géneros específicos en contextos condicionados: Ensayo de un método para detectar prejuicios lingüísticos", *Lexis*, 1984; 8(2): 139-151.

POLANSKY, Kazimierz, 1986: "Kategoria rodzaju gramatycznego w gramatyce generatywnej", *BPTJ*, 40: 115-119.

POPLAK, Shana, şi POUSADA, Alicia, 1982: "Competing Influences on Gender Assignement: Variable Process, Stable Outcome", *Lingua*, 1982 May 57 (1): 1-28.

POSNER, Rebecca, 1985: "Non-agreement on Romance Disagreements", *JL* (1985), Sept. 21. (2): 437-451.

POYNTON, C., 1985: *Language and gender. Making the Difference*, Geelong, Victoria Deakin Univ. Press.

PRADO, Marcial, 1982: „El género en español y la teoría de la marcadez", *Hispania*, 1982 May; 65 (2): 258-266.

PRETTO, Annamaria, 1983: „Il genero grammaticale" în Franchi De Bellis, Annalisa, Savoia, Leonardo M. (eds.), *Sintassi e morfologia della lingua italiana d'uso: Teorie e applicazioni descriptive; Atti del XVII Congresso Internazionale di Studi, Urbino 11-13 settembre*, Roma: Bulzoni (Pub. della Soc. di Ling. It. 24): 289-307.

RÉMY, Monique, 1985: „Féminisation des titres et des professions: Dissonances à propos du la" în Debusscher, Gilbert, Van Noppen, Jean-Pierre (eds.), *Comuniquer et traduire: Hommage à Jean Dierick*, Brussels: Eds. de l'Univ. Bruxelles: 109-118.

RODRIGUEZ, F., 1983: „Problemas planteados en la asignación del género de siglas extranjeras", in Monroy, Rafael (ed), *Actas del primer congreso nacional de lingüística aplicada*, Murcia: Asn. Española de Ling. Aplicada: 277-286.

ROSETTI, Alexandru, 1964: „Sur la catégorie du neutre" în *Proceedings of the 19th International Congress of Linguists*, Cambridge, Mass. 1962, The Hague, Mouton: 779-783

ROSETTI, Alexandru, 1968: „Sur le neutre en roumain", *RRL* 13 (1): 3-10.

ROSETTI, Alexandru, 1968: *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea*, Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

SARRAUTE, Claude, 1985: „Madame le maire?" *Le monde* (rubrique „Sur le vif").

SGALL, Peter, HAJICOVA, Eva şi PANENOVA, Jarmila, 1986: *The Meaning of Sentence in Its Semantic and Pragmatic Aspects*, (edited by Jakob L. Mey), Dordrecht/Boston/Lancaster/Tokyo: D. Reidel.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MITUL AGENTULUI : ROLURI ŞI DINAMISM COMUNICAŢIONAL ÎN LIMBILE ROMANICE

Multe studii recente au propus ipoteza că istoria limbilor romanice ilustrează tendinţa de a elibera nivelul sintactic de restricţiile impuse de structura actanţială (a rolurilor participanţilor). În plus, s-a demonstrat existenţa unei preferinţe clare pentru elementele care marchează Dinamismul Comunicaţional (vezi, de exemplu Harris, 1976, Ashby, 1982, Lambrecht, 1986, şi alţii). De fapt, există o relaţie foarte complexă între necesitatea marcării rolului participanţilor în funcţie de gradul de participare la desfăşurarea unui eveniment (adică Dinamismul Rolurilor: DR), pe de o parte, şi necesitatea marcării rolului acestora în Dinamismul Comunicaţional: DC (progresia informaţiei în discurs), pe de altă parte.[1] Această relaţie pare să aibă o natură aproape dialectică luînd forme ciclice care influenţează structura morfosintactică a propoziţiei, fie în detrimentul, fie în favoarea ordinii preferenţiale a constituenţilor (ordinea cuvintelor).[2]

---

[1] Dinamismul comunicaţional este definit ca o funcţie a gradului în care constituenţii unei propoziţii contribuie la progresul comunicării. Există un raport direct proporţional între nivelul informaţional (definit prin gradul în care un referent este activ prezent în mintea vorbitorului) şi nivelul discursiv care se defineşte prin modul în care discursul se organizează în jurul unei anumite unităţi, topica (sau tema). Gradul cel mai redus de DC este reprezentat de topică, acesta fiind constituentul care serveşte drept verigă comunicativă între vorbitori (vezi de exemplu, Lambrecht, 1981, p.63). Conform unor studii mai recente (cum ar fi Van Osten, 1986, p.29) trăsăturile unei teme (topici) tipice în engleză sînt: „entitatea despre care vorbeşte o persoană este în centrul atenţiei vorbitorului şi a receptorului şi se află astfel în conştiinţa lor; este ceva de care este interesat vorbitorul şi totodată perspectiva din care vorbitorul contemplă evenimentul; şi este caracteristic pentru modul în care vorbitorul percepe evenimentul". Elementele care marchează formal tema, cu excepţia subiectivizării, sînt rare în limbile romanice scrise, dar frecvente în aspectul colocvial (vezi Martinet, 1985; Blumenthal, 1980). Mai degrabă subiectul non-tematic este cel care este marcat (prin mijloace cum ar fi articolele nehotărîte sau predeterminanţii, poziţia post-verbală, predicate thetice – ca „este" – etc.).

[2] Mă refer la ordinea cuvintelor aşa cum este ea definită în tipologia lui Greenberg. Conform acestui model, latina e caracterizată de ordinea SOV, în timp ce limbile romanice vădesc o preferinţă marcată pentru ordinea SVO (vezi Panhuis, 1982, şi alţii).

1.Dinamismul rolurilor participanţilor şi subiectivizarea

Termenul de „dinamism al rolurilor" pare preferabil celui de structură a rolurilor conceptuale (sau gramatică a cazurilor) pentru că acesta se referă de fapt la relaţia dintre participanţii la un eveniment şi, deci, la gradul lor de dinamism, care determină selecţia diatezei şi a cazurilor în limbile romanice. În cadrul abordărilor funcţionale curente (gramaticile rolurilor), Agentul este definit destul de vag ca 'instigator al acţiunii' (Fillmore, 1977) şi el poate fi caracterizat de trăsături ca 'eficienţă', 'control', 'sursă proprie de energie', 'intenţionalitate' (care presupune că GN este caracterizat de trăsătura [+Uman])[3]. Dar, cum aceste trăsături nu sînt întotdeauna sintactic relevante în toate limbile (vezi Garcia, 1986), nu s-a ajuns încă la o concordanţă de opinii în ceea ce priveşte importanţa acestor trăsături pentru definirea rolului de agent. Acesta este motivul pentru care mai jos vom susţine ideea că subiectul prototipic trebuie să fie definit în termenii trăsăturilor semantice, mai degrabă, decît în termeni de roluri conceptuale.

Dintre diversele fenomene care au contribuit la eliberarea subiectului din limbile romanice din poziţia sa servilă în raport cu Agentul, două au o semnificaţie mai generală: 1) dezvoltarea diatezei pasive şi 2) dispariţia genului neutru (vezi Manoliu-Manea, 1985, pp.215-232).

Există destule dovezi în favoarea ipotezei după care în latină Agentul juca un rol cheie în determinarea diatezei şi în împărţirea substantivelor în clasele de gen „neutru" şi „non-neutru". Diatezele din latină au fost definite în termenii rolului jucat de Agent în reconstrucţia lingvistică a evenimentului (vezi Meillet-Vendryes, 1960; Guillaume, 1971). Pasivul era o variantă a mediului impersonal şi reprezenta o altă formă de „a fugi" de agentivitate. Trăsătura [±Animat] era tratată ca o trăsătură intrinsecă a referentului, care reflectă capacitatea acestuia de a acţiona, de a controla viaţa umană, mai degrabă decît ca o reflecţie a opoziţiei dintre „însufleţit" şi „neînsufleţit" (vezi *ventus* „vînt", *ignis* „foc" – masculin, deci avînd trăsătura „animat"; *pirus* „păr" – feminin, versus *saxum* „piatră" – neutru). Urme ale interpretării indo-europene a trăsăturii [±Animat] în termeni de [±Activ] pot fi găsite în morfemul nominativ *-s*, caracteristic substantivelor masculine (şi interpretate în consecinţă ca animate) şi care îşi are probabil originea într-o marcă agentivă (vezi Lyons, 1970, pp.270-273; Martinet, 1985) şi în neutralizarea nominativului şi acuzativului în declinarea

[3] Vezi, de exemplu, trăsăturile tipice ale Agentului în Van Oosten, 1986: „agentul face ceva; agentul provoacă o schimbare în pacient; acţiunea agentului e volitivă şi intenţională; agentul este cel care este în primul rînd răspunzător de acţiune şi de schimbarea provocată; agentul este sursa de energie, cu alte cuvinte nimic nu poate acţiona asupra agentului astfel încît să-l determine pe acesta să provoace o schimbare; agentul este singular şi specific..." Cu excepţia primei trăsături, pentru fiecare dintre aceste caracteristici se pot găsi contra-exemple.

substantivelor„neutre", care caracterizează rădăcinile avînd trăsătura [-Animat]. Cu alte cuvinte, „neutrul" nu era considerat ca fiind adecvat pentru a juca un rol cheie în propoziţie. La nivel lingvistic, animatul juca rolul unei trăsături semantico-sintactice a substantivului.

Dezvoltarea unei adevărate diateze pasive (pasivul plin) şi dispariţia neutrului ca gen gramatical în anumite limbi romanice reprezintă doar două aspecte ale aceluiaşi fenomen, rezultat al unei schimbări în interpretarea trăsăturii [+Activ] care încetează să mai fie considerată ca o trăsătură semantică inerentă şi devine o trăsătură contextuală care se atribuie unui GN în virtutea rolului pe care-l joacă referentul respectiv într-un anumit eveniment.

A se compara de exemplu:

(1) fr. *Paul* [+Activ] *a frappé Jean* „Paul l-a lovit pe Ion" şi

(2) fr. *Paul* [-Activ] *a été frappé par Pierre* „Paul a fost lovit de Petru".

Neutrul, acolo unde mai există (ca în română), reprezintă o clasă distribuţională de substantive caracterizată prin „imposibilitatea de a exprima opoziţii de sex"; aceasta include substantive colective care se referă la persoane (de ex. *popor*) sau animate (de ex. *stol)* ca şi lucruri neînsufleţite (de ex. *scaun*). În alte limbi romanice, cum ar fi franceza, „animaţia", văzută ca o expresie a „însufleţirii", poate controla selectarea diatezei, avînd o preferinţă foarte marcată pentru subiecte cu referenţi umani (vezi Dubois, 1967).

Aceste fenomene au determinat autonomia subiectului în raport cu cel mai activ (sau cel mai dinamic) participant. În consecinţă, a fost posibilă subiectivizarea celui mai puţin activ participant şi eliberarea structurii sintactice de sub dominaţia structurii actanţiale (DR).

Chiar şi aşa, sintaxa limbilor romanice reflectă revenirea sau, poate, persistenţa dominaţiei dinamismului actanţial, chiar dacă la un alt nivel. Deşi Agentul este, tradiţional, considerat subiectul tematic tipic în limbile indo-europene, inclusiv latina, sintaxa limbilor romanice demonstrează o preferinţă marcată pentru cel mai activ participant [+Uman] ca subiect tematic, mai degrabă decît pentru Agent. Dacă punctul de plecare al reconstrucţiei lingvistice a unui eveniment este cel mai activ participant, atunci subiectivizarea acestuia este însoţită de „cea mai neutră", „cea mai normală diateză", diateza activă. Excepţiile sînt rare ceea ce arată că diateza activă este termenul nemarcat (vezi fr. *subir*). Dacă relaţia dintre participanţi nu este de natură dinamică, pasivizarea este blocată. Este cazul verbelor de posesie, de situaţie, de echivalenţă, de incluziune etc. Dacă tema nu coincide (sau coincide numai în parte) cu participantul cel mai activ, sintaxa va fi supusă unor constrîngeri de o complexitate din ce în ce mai mare (vezi mai jos exemplele 4, 8, 12, 16). Să considerăm ca exemplu reflexivul pasiv, care cuprinde numai acele cazuri în care subiectul este caracterizat de trăsătura [-Cel mai activ]. În toate celelalte cazuri, prima interpretare a reflexivului este fie „obiectivă" [de ex. (3) fr. *Les prisonniers se sont pendus hier soir*], „anticauzativă" [de ex. (4) rom. *maşinile s-au oprit*] sau „reciprocă" [de ex. (5) sp. *los niños se tutean*]. După Dubois (1967, pp.91-92), atunci cînd trebuie făcută o alegere între activ şi pasiv se acordă prioritate diatezei care respectă ordinea preferenţială:

NP1 - însufleţit... NP2 - neînsufleţit.

Tendinţele cantitative demonstrează şi ele această preferinţă marcată pentru subiectele care reprezintă cel mai activ participant uman. În conformitate cu datele extrase din texte din italiană, română şi spaniolă (aproximativ 400 de subiecte pentru fiecare limbă)[4], procentajul tuturor subiectelor al căror referent îl reprezintă cel mai activ participant este pentru italiană 94,66%, pentru spaniolă 93,68% şi pentru română 91,82%. N-au fost luate în seamă acele propoziţii în care natura evenimentului nu stabileşte o relaţie dinamică.[5] Subiectele caracterizate de trăsătura [+Uman] au fost de asemenea foarte frecvente: comparaţi it. 81,75%, rom. 79,75% şi sp. 78,75% (vezi tabelul C). Subiectele agentive, pe de altă parte, reprezintă mai puţin de jumătate din totalul subiectelor: it. 47,75%, rom. 44,00%, sp. 42,75%.

Dacă subiectele ai căror referenţi sînt [-Activ] au o frecvenţă redusă – rom. 6,5% (8,18% în propoziţii cu verbe dinamice), it. 5% (7,58%) şi sp. 4,5% (6,32%) – este interesant de văzut că trăsătura [-Uman] are o frecvenţă mai mare decît [-Activ]: sp. 21,25%, rom. 20,25% şi it. 19,50%. În plus, trăsătura [-Agent] are o frecvenţă şi mai mare: sp. 57,25%, rom. 56%, it. 52,25% (vezi tabelele A şi B).

Tabelul A:

Sp. 316 subiecte tematice (T): 224 Active; 12 -Active; 376 Umane; 153 Agenţi

It. 308 subiecte tematice: 222 Active; 6 -Active; 282 Umane; 168 Agenţi.

Rom. 294 subiecte tematice: 225 Active, 16 -Active; 249 Umane; 132 Agenţi.

---

[4] S-au extras date din următoarele texte: Giovanni Arpino, *La suora giovane*, ed.a III-a, Il Bosco (Verona: Mondadoni, 1966) (GA); Alberto Moravia, *La ciociara*, ed. a XVI-a (Milano: Bompiani, 1969) (AM); Marin Preda, *Marele singuratic* (Bucureşti, Cartea Românească, 1972) (MP); Marin Sorescu, *Trei dinţi din faţă* (Bucureşti, Eminescu, 1978) (MS); Miguel de Umanumo, *Tres novelas ejemplares y un prólogo*, (Madrid: Espasa-Calpe, 1977) (U); Juan Valera, *Pepita Jiménez*, Clásicos Castellanos (Madrid: Espasa-Calpe, 1976) (JV). Abordări statistice mai complexe, care depăşesc cadrul acestei lucrări arată că nu există diferenţe semnificative între italiană, română şi spaniolă în privinţa trăsăturilor cantitative considerate.

[5] Procedurile de extragere a datelor au fost următoarele:
1°. am considerat numai propoziţiile în care verbul este la o formă finită; 2°. topicalitatea a fost stabilită pe baza unor criterii extra-propoziţionale, cum ar fi controlul diatezei şi al determinanţilor dincolo de limitele unei propoziţii; 3°. în cazul verbelor marcate [-Dinamic] (de exemplu verbele corespondente ale verbelor „a avea", „a fi", „a dormi", „a vedea" etc), participanţii au fost trataţi ca fiind într-o poziţie neutralizantă şi au fost incluşi ca atare în categoria simbolizată [±Activ]; 4°. verbele de sentiment şi expresiile care nu iau niciodată un subiect au fost considerate construcţii fără subiect şi au fost eliminate din corpus (de ex. it. *Ecco* „Poftim"; rom. *a-i arde de ceva* etc.). Diferenţele procentuale dintre limbile romanice sînt nesemnificative dacă se ia în considerare o margine de eroare de ±5.

TABELUL A

	1	2	3	4	5	6	7	8
	S T U Act Ag	S T U Act -Ag	S T U ±Act -Ag	S T U -Act -Ag	S T -U Act Ag	S T -U Act -Ag	S T -U ±Act -Ag	S T -U -Act -Ag
It.								
AM, C.	81	21	39	1	0	6	11	1
GA, SG	87	23	28	2	0	4	2	2
Sp.								
JV, PJ	84	25	21	1	6	3	10	4
Un, TN	63	36	40	6	0	7	9	1
Rom.								
MP, MS	72	30	23	0	0	2	6	4
MS, TD	52	48	15	9	8	13	9	3

Exemple:

1. T U Act Ag: sp. *escondí esta carta* JV 100; it. *vendevamo un po' di tuto, pasta, pane riso...* AM 7; rom. *ea îl clătină din nou* MP 334;

2. T U Act -Ag: sp. *Pepita sanará de su amor* JV 98; *que Pepita me olvide* JV 101; it. *ci avevo perduto persino il sonno* AM 10; *e quando si ammaló sul serio* AM 10; rom. *în gară şi Simina se cam îngrijoră* MP;

3. T U ±Act -Ag: sp. *¡y sea con él dichosa!* JV 101; it. *(mio marito) che era già quasi vecchio* AM 8; rom. *aveau şi ei în sat pe unul Dinu Vasilescu* MP 332;

4. T U -Act -Ag (pasiv); sp. *¡maldecido seas!* JV 100; it. *senno stara bloccato lassù fino a domani* GA 110; rom. *era împins tot înainte* MS 9;

5. T -U Act Ag: sp.*(El Señor) me ha enseñado...* JV 98; rom. *(visul) să-l sperie şi să-l pună pe gînduri* MS 9;

6. T -U Act -Ag: sp. *(locuras) que me afligen profundamente* JV 100; it. *(l'amore) mi faceva quasi schifo* AM 8, *quando l'amore gli andava bene* AM 8; rom. *aceste nebunii mă afectează profund;*

7. T -U ±Act -Ag: sp. *esta será la ultima carta* JV 99; it. *insomma era una gran croce* AM 9-10; rom. *şi baticul, ce frumos era* MP 332;

8.T -U -Act -Ag. (pasiv): sp. *(el día de San Juan) que aquí se celebra con fiestas lucidas* JV 98; rom. *această cursă se formează în staţie* MP 331; vezi şi *întrebarea îi era adresată lui Niculae* MP 332;

Tabelul B:

It. 92 subiecte care nu sînt teme: Active 47 (51,09%) vs. -Active 9; Umane: 45 (48,9%); Agenţi: 23 (25%).

Rom. 106 subiecte care nu sînt teme: Active 67 (63,21%) vs. -Active 10; Umane: 69 (65,09%); Agenţi 44 (41,50%);

Sp. 84 subiecte care nu sînt teme: Active 43 (51,19%) vs. -Active 5; Umane: 39(46,43%); Agenţi 18 (21,43%).

TABELUL B

	9	10	11	12	13	14	15	16
	S -T U Act Ag	S -T U Act -Ag	S -T U ±Act -Ag	S -T U -Act -Ag	S -T -U Act Ag	S -T -U Act -Ag	S -T -U ±Act -Ag	S -T -U -Act -Ag
It.								
AM, C.	10	0	8	1	0	8	8	5
GA, SG	12	9	7	0	1	7	13	3
Sp.								
JV,PJ	7	10	2	1	3	9	10	4
Un, TN	8	4	7	0	0	2	17	0
Rom.								
MP, MS	37	7	4	1	0	5	7	2
MS, TD	6	6	7	1	1	5	11	6

Exemple:

9. -T U Act Ag: sp. *nadie buscó con mas cuidado* U 34; it. *per fortuna intervennero le guardie* AM 7; rom. *pe vremuri, ...au venit aici în sat trei deputaţi* MP 334, *cineva îl iertase;*

10. -T U Act - Ag: sp. *contra lo que creía Don Juan* U37; *quien no olvidará... los demás amores* JV 99; rom. *aşa cum uităm pe cineva;*

11. -T U ±Act -Ag: sp. *los padres de Don Juan... habían sido grandes amigos de...Pedro* U 37; it. *mio padre e mia madre erano contadini* AM5; rom. *n-o să fie nimeni singur* MS 9;

12.- T U -Act -Ag (pasiv): rom. *cine e ameninţat?* it. *chi era minacciato?*, sp. *nuestras manos seguían (estar) unidas aún* JV 99;

13. -T -U Act Ag: it. *il vento faceva salire lacrime agli occhi* GA 110; sp. *que me atenacen los demonios con tenazas hechas ascua* JV 100; rom.*ceva tot îi mai aburea amintirea* MS 9. Caracterul non-agentiv se datoreşte în acest caz trăsăturii[-Uman]. Dacă însă trăsăturile „eficient" şi „control" sînt suficiente pentru a considera un argument Agent, atunci categoria (13) dispare şi componentele ei trec în categoria 9.

14. -T -U Act -Ag; *en seguida me asaltó el pensamiento (de que...)* JV 99; it. *i titoli sulle pagine scappavano davanti agli occhi* GA 65; rom. *izbucnise vulcanul* MS 9;

15. -T -U ±Act -Ag: sp. *en la soledad fué mayor mi amargura* JV 97; it. *erano quattro stanzette in tutto AM 6;* rom. *somnul îi era neodihnitor* MS 8;

16. -T -U -Act -Ag: sp. *el desorden de mis ideas se conocerá en el desorden de lo que estoy escribiendo* JV 99; it. *coi soldi... si ottiene tutto* AM 8; rom. *i se luaseră o grămadă de figuri* MP 333.

BUCHAREST UNIVERSITY LIBRARY

TABELUL C

	17		18	19	20	21	
	Subiecte neexprimate T	-T	St - V	Snt - V	V - St	V- Snt	Total
ROM.							
MP, MS	97	9	27	15	13	39	200
Act	80	7	15	10	9	32	153
U	90	7	23	7	12	31	169
Ag	57	6	9	3	6	28	109
MS, TD	131	5	18	16	8	22	200
Act	105	4	13	6	3	8	139
U	108	5	10	8	6	8	145
Ag	53	3	5	2	2	2	67
TOTAL	228	14	45	31	21	61	400
Act	185	11	28	16	12	40	292
U	198	12	33	19	18	39	319
Ag	110	9	14	5	8	30	176
IT.							
AM, C	110	4	49	15	3	19	200
Act	76	3	30	8	2	6	125
U	103	4	36	10	3	5	161
Ag	60	2	20	6	1	2	91
GA, SG	114	5	32	29	2	18	200
Act	92	3	21	18	1	8	143
U	109	5	29	17	2	6	168
Ag	73	1	13	6	1	6	100
TOTAL	224	7	81	44	5	39	400
Act	168	4	51	26	3	14	266
U	212	7	65	27	5	11	327
Ag	133	3	33	12	2	8	191
SP.							
JV, PJ	112	3	37	29	5	14	200
Act	92	1	24	19	2	9	147
U	102	1	26	14	3	5	151
Ag	72	1	16	5	2	4	100
UN, TN	104	6	42	15	16	17	200
Act	70	3	25	6	11	5	120
U	99	3	33	9	13	7	164
Ag	47	3	13	4	3	1	71
TOTAL	216	9	79	44	21	31	400
Act	162	4	49	25	13	14	267
U	201	4	59	23	16	12	315
Ag	119	4	29	9	5	5	171

BCUIAŞ, CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Tabelul C:

Rom. 242 subiecte neexprimate (60,50%): Active 292 (73%); -Active 26; Umane 319 (79,75%); Agenţi 176 (44,00%);

It. 231 subiecte neexprimate (57,75%): Active 266 (66,50%); -Active 15; Umane 327 (81,75%); Agenţi (48,00%);

Sp. 225 subiecte neexprimate (56,25%); Active 227 (66,75%); Umane 315 (78,75%); Agenţi 171 (42,75%).

Exemple:

17. Subiecte neexprimate (exprimate numai prin morfemul de persoană al verbului):

a. Teme:

It. *(lui) lasciava il negozio, saliva ... la scala, andava in cucina* AM 9; rom. *adormea exact cît să uite ce-a visat* MS 9; sp. *(Antoñona) en todas las casas entra y sale como en la suya* JV 95;

b. Non-teme:

Sp. *en el centro de la tierra, dicen* U 34; rom. *de ce nu se merge pînă la capăt?;*

18. Subiecte temă – Verb:

It. *Io dissi anche al prete ... e il prete ... mi consiglio di aver pazienza* AM 9; *e lui si mise a farle la corte* AM 9; sp. *yo me levanté de la silla para hablar con ella de pie* JV 100; rom. *şi ea îl clătină din nou* MS 10;

19. Subiecte non-temă – Verb:

It. *un operaio non farebbe il nostro lavoro neanche a morire* GA 113; sp. *mi severa mirada confirmó sus temores* JV 96; rom. *faţa îi exprima inteligenţă;*

20. Verb – Subiect temă:

It. *Io odiavo anch'io* AM 9; sp. *solo un minuto ha estado aquí Antoñona* JV 100; rom. *(aşa) era el galanton* MS 10;

21. Verb – Subiect non-temă:

It. *a Roma mi aspettava la disgrazia* AM 5; sp. *en la soledad fué mayor mi amargura* JV 97; rom. *cînd era liniştе* MS 8.

Deşi sintaxa diatezelor şi chiar a cazurilor poate fi subordonată celui mai activ participant, dinamismul comunicaţional arată o preferinţă mai mare pentru subiecte marcate [+Uman] (vezi Tabelele A şi B). Procentajul subiectelor tematice caracterizate de această trăsătură este în it. de 91,56%, în sp. de 87,34% şi în rom. de 84,69%. Procentajul subiectelor tematice Active este în sp. de 70,88% (224 din 316), în it. de 72,08% (222 din 308) şi în rom. de 76,53% (225 din 294), în timp ce procentajul subiectelor tematice agentive se ridică numai la: it. 54,55% (168 din 308), sp. 48,42% (153 din 316) şi rom. 44,9% (132 din 294).

2. DC, DR şi ordinea preferenţială a cuvintelor

Necesitatea marcării temei a determinat generalizarea subiectivizării în limbile romanice. Fără îndoială că acesta a fost un pas important spre eliberarea DC de ordinea impusă de DR, de vreme ce subiectul nu mai este în mod necesar

legat de trăsătura [Agent]. În plus, această generalizare a eliminat conflictul dintre DC şi ordinea cuvintelor, rezervînd în continuare poziţia iniţială în primul rînd pentru subiectul tematic. Totuşi, deşi modificarea tipologică de înlocuire a ordinii SOV cu SVO a avut consecinţe importante pentru structura sintactică a limbilor romanice, poziţia iniţială favorizează încă GN subiectivizat şi rămîne în acelaşi timp o caracteristică a temei. Cu toate acestea, tensiunea dintre necesităţile DR (favorizînd subiectul cu un referent activ, uman) şi DC (favorizînd poziţia iniţială a temei), pe de o parte, şi ordinea preferenţială a cuvintelor, pe de altă parte, persistă încă întrucît GN care reprezintă cel mai activ participant nu mai este în mod necesar legat de poziţia iniţială, iar subiectul nu reprezintă în mod necesar tema, de ex. (6) it. MI (tema: obiectul direct, uman, participant mai puţin activ) *a svegliato* MO (subiect non-temă, cel mai activ participant) *al telefono* GA 65, lit. „m/Dativ -a trezit MO la telefon", adică „Mo m-a trezit sunîndu-mă" (vezi şi exemplul 20).

Dacă subiectul marcat ca [Cel mai Activ participant] nu este temă, atunci sintaxa va deveni din ce în ce mai complicată [vezi exemplele (4) şi (8)] pînă la inventarea unui subiect gramatical cataforic preverbal şi la deplasarea subiectului lexical după verb [ca în fr. (7) *il arrive des trains* „sosesc trenuri"] sau la introducerea unor construcţii de tipul "il y a GN, qui...", ca în franceza colocvială: (8) *il y a maman qui n'a certainement pas reçu une de mes lettres* „e mama care sigur n-a primit una din scrisorile mele". [Il y a GN propoziţie relativă] a devenit în franceza colocvială contemporană o formă de introducere a temei, tocmai pentru a evita subiectul lexical plin non-tematic (vezi Blumenthal, 1980); în fr. (9) *il se vend beaucoup d'articles anglais à Paris* „se vînd multe articole englezeşti la Paris" [ca şi sp. (10) *se busca a los representantes* „se caută reprezentanţii"] are loc desubiectivizarea grupului nominal non-tematic pentru că acesta reprezintă cel mai puţin activ reprezentant (*representantes*), iar verbul ia forma reflexivului impersonal, dat fiind că Agentul uman este indefinit (nedeterminat) şi non-tematic; vezi şi (11) rom. *se dă măsline*. Structura activă corespunzătoare ar avea un subiect non-tematic, non-specific, caracterizat de trăsăturile [Uman] şi [cel mai activ] şi un obiect non-tematic: [-Uman], [cel mai activ] (*măsline*); în construcţia reflexivă, obiectul non-tematic ar trebui să devină subiect, dar nu se acordă cu verbul şi apare în poziţie postverbală de obiect direct.

Dintr-o perspectivă cantitativă, conflictul dintre ordinea preferenţială SVO şi DC se manifestă în mai multe feluri:

a. Numărul temelor-subiect în poziţie iniţială se reduce la: rom. 11,25% (45 subiecte), sp. 19,75% (79) şi it. 20,25% (81), în timp ce procentajul tuturor subiectelor-temă este it. 77%, sp. 79% şi rom. 73,5%.

b. Numărul temelor obiect în poziţie preverbală nu este deloc neglijabil: it. 101 obiecte-temă din 182 teme preverbale (55,49%). Din aceleaşi 182 teme, 126 erau caracterizate de [Uman], iar din acestea 126,75 (59,52%) erau de asemenea obiecte-temă. Sp.: din 180 teme preverbale, 101 (56,11%) erau obiecte-temă. 82 din aceste obiecte-temă erau caracterizate de trăsătura [Uman] (care reprezintă 58,16%); din 141 teme preverbale, 86 (adică 65,65%) erau obiecte-temă. 76 din acestea erau de asemenea marcate de trăsătura [Uman] (care reprezintă 69,72% din cele 109 teme preverbale [Uman]).

Conflictul dintre DR şi ordinea preferenţială a cuvintelor ia următoarele forme:

a. Numai un mic procent din subiectele marcate de trăsătura [cel mai activ participant] apar în poziţie iniţială: rom. 15,07% (44 din 292), it. 28,73% (77 din 268) şi sp. 33,04% (74 din 224).

b. O situaţie similară s-a observat pentru subiectele marcate [+Uman]; rom. 16,3% (52 din 319), sp. 26,03% (82 din 315) şi it. 30,72% (90 din 293).

c. Procentajul subiectelor exprimate în poziţie postverbală este: sp. 13% şi rom. 20,5%.

d. Subiectele postverbale marcate de trăsătura [cel mai activ] sînt în it.38,64% (17 din 44), sp. 51,92% (27 din 52) şi rom 63,41% (52 din 87).

e. Dintre subiectele marcate [cel mai activ], numărul total al subiectelor situate după verb este: rom. 17,81% (52 din 292), sp. 10,11% (27 din 267) şi it. 6,02% (16 din 266).

f. Dintre subiectele post-puse, trăsătura [Uman] caracterizează: pentru it. 36,36% (16 din 44), sp. 53,85% (28 din 52) şi rom. 69,51% (957 din 82).

Dintre sursele conflictului dintre ordinea preferenţială a cuvintelor şi Dinamismul Comunicaţional şi/sau al Rolurilor, trebuie să ne îndreptăm atenţia în primul rînd asupra temelor exprimate prin pronume clitic (în dativ sau acuzativ) şi asupra subiectelor corespunzînd pronumelui zero, care permit altor constituenţi să ocupe poziţia iniţială în propoziţie (vezi Tabelul C, ex. 17a).[6] Cu excepţia francezei, procentajul subiectelor ne-exprimate (Pro-zero) se ridică la mai mult de jumătate din totalul subiectelor: sp. 56,25%, it. 57,75% şi rom. 60,5%. Ca urmare, în structura de suprafaţă frecvenţa propoziţiilor SVO nu depăşeşte numărul propoziţiilor cu subiecte ne-exprimate. Se poate spune chiar că lucrurile stau tocmai invers. Oricît de curios ar părea, ceea ce trebuie explicat este de fapt existenţa subiectelor tematice exprimate fie prin substantive, fie prin pronume (emfatic sau nu) şi faptul că frecvenţa lor este mai mare decît cea a subiectelor non-tematice antepuse. Cheia acestui fenomen predictibil poate fi găsită în analiza discursului, şi nu în modelele sintactice propoziţionale. De fapt folosirea unui substantiv-temă este un mijloc de a marca „schimbarea temei" mai degrabă decît de a repeta o temă anterior menţionată. Acest lucru este adevărat fie că este vorba de doi sau de mai mulţi referenţi despre care s-a vorbit deja şi care joacă alternativ rolul de temă, fie că este vorba de introducerea unui nou referent cu statut de temă în discursul care urmează (vezi pentru aceste distincţii Givón, 1983, 1984, şi Wher, 1984).

Eliberarea subiectului de influenţa DC (cu alte cuvinte posibilitatea de a avea subiecte non-temă şi obiecte-temă) se realizează prin fenomene care refac un anumit echilibru între DR şi DC. Acest echilibru ia forma unei preferinţe pentru trăsătura [Uman] perturbînd astfel dominaţia ordinii SVO. O situaţie similară cu cea observată astăzi în limbile care au constituit subiectul analizei statistice precedente poate fi găsită şi în franceza veche. Formele sintactice „aberante" menţionate mai sus dovedesc necesitatea eliminării acestor conflicte. Se pare că în română, italiană şi spaniolă contradicţia dintre ordinea preferenţială a cuvintelor,

[6] După Bates, 1976, în italiana vorbită, aproximativ 70% din cazuri au subiecte exprimate prin pronume-zero.

pe de o parte, şi Dinamismul Comunicaţional sau al Rolurilor, pe de altă parte, se dovedeşte a fi mai acceptabilă decît conflictul dintre cele două tipuri de dinamism.[7] Această situaţie ne îndeamnă să credem că factorii care au dus la modificările tipologice în ordinea preferenţială a constituenţilor s-ar putea găsi în chiar acest grad de acceptabilitate.

Versiunea românească a articolului "The Mith of the Agent: Roles and Communicative Dynamism in Romance" apărut în Alphonse Juilland: *D'une passion à l'autre,* ed. de B. Gazelles şi R. Girard, Stanford, Anma Libri, 1987, pp. 260-275.

BIBLIOGRAFIE

ASHBY, William J., 1982: "The Drift of French Syntax", *Lingua* 57, pp. 29-46.

BLUMENTHAL, Peter, 1980: *La syntaxe du message: application au français moderne*, Paris.

BATES, E., 1976: *Language in Context. Studies in the Acquisition of Pragmatics.* New York: Academic Press.

BATES, E., MAC WHINNEY, B., 1986: "Competition, Variation, and Language Learning", în curs de apariţie în *Mechanisms of Language Acquisition.* Ed. B. Mac Winney. Hillsdale, N.J.: Lawrence Erlbaum.

BENTIVOGLIO, P., 1983: "Topic Continuity and Discontinuity in Discourse. A Study of Spoken Latin-American Spanish" în Givón, ed. (1983).

COMRIE, Bernard, 1981: *Language Universals and Linguistic Typology. Syntax and Morphology.* Oxford: Blackwell.

CONTRERAS, Heles, 1976: *A Theory of Word Order with Special Reference to Spanish.* Amsterdam: Benjamins.

CUTRER, Michelle, 1986: "Post-Posed Subject and Thematic Structures in Old French", University of California (Seminar on Historical Linguistics), Davis, (manuscris).

DILLON, George L., 1977: *Introduction to Contemporary Linguistic Semantics.* Englewood Cliffs, N.J.: Prentice Hall.

DUBOIS, Jean, 1977: *Grammaire structurale du français: le verbe* (Langue et langage). Paris: Larousse.

FILLMORE, C.J., 1977: "The Case for Case Reopened", în *Gramatical Relations* (Syntax and Semantics 3). Ed. P. Cole and J. Sadock, New York: Academic Press.

FIRBAS, J., 1966: "On Defining the Theme in Functional Sentence Perspective". *Travaux Linguistique de Prague 2.*

GARCIA, Cheryl Ramsey, 1986: *Subject and Topic Revisited: A Comparison of the Competition Model and RRG,* MA Thesis, University of California, Davis.

[7] În învăţarea italienei, ordinea cuvintelor nu domină niciodată trăsătura [Animat] aşa cum se întîmplă în engleză (Bates şi McWinney, 1968, pp.12-13).

GIVÓN, T., ed. 1983: *Topical Continuity in Discourse. Quantitative Cross-Language Studies.* Typological Studies in Language, 3, Amsterdam: Benjamins.

GIVÓN, T., ed. 1984: *Syntax. A Functional-Typological Introduction 1.* Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.

GREENBERG, J., 1966: "Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements", în *Universals of Language.* Ed. J. Greenberg, Cambridge: MIT Press.

LI, C. N., THOMPSON, S., 1976: "Subject and Topic: A New Typology for language" în *Subject and Topic.* Ed. C. N. Li, New York: Academic Press.

GUILLAUME, Gustave, 1971: *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume*, Publiées par Roch Valin, 1948-1949: *Psychosystématique du langage. Principes, méthodes et application.* 1-2. Quebec, Paris: Presses de l'Université Laval.

HARRIS, Martin, 1976: "A Typological Approach to Word Order Change in French", în *Romance Syntax: Synchronic and Diachronic Perspectives.* Ed. M.Harris. Salford, England: University of Salford Press, pp. 33-53.

LAMBRECHT, Knud, 1981: *Topic, Antitopic and Verb Agreement in Non-Standard French.* Amsterdam: Benjamins.

LYONS, John, 1970: Linguistique générale. *Introduction à la linguistique théorique.* Tr. F. Dubois-Charlier şi D. Robinson. Paris: Larousse.

MANOLIU-MANEA, Maria, 1985: "SVO and Dislocated Subjects. Topicalization in Romance (with Particular Reference to Romanian)", *în Philologica Hispaniensia. In Honorem Manuel Alvar.* II. Lingüística Madrid: Gredos, pp. 417-29.

MARTINET, André, 1985: „Thème, propos, agent et sujet". *La Linguistique.* 21, pp. 207-20.

MEILLET, Antoine, VENDRYESS, J., 1960: *Traité de grammaire comparée des langues classiques.* Ed. a III-a, Paris: Champion.

PANHUIS, D.G.J., 1982: *The Communicative Perspective in the Sentence A Study of Latin Word Order.* Amsterdam: Benjamins.

ROSENGREN, Per, 1974: *Presencia y ausencia de los pronombres sujetos en español moderno* (Acta Universitatis Gothoburgensis). Stocholm: Almquist and Wiksel.

VAN COSTEN, Jeanne, 1986: *The Nature of Subjects, Topics and Agents: A Cognitive Explanation* (teză de doctorat), University of California, Berkeley. Reprodus de Indiana University Linguistics Club, Bloomington, Indiana.

WEHR, Barbara, 1984: *Diskursstrategies im Romanischen* (Romanica Monaciensia). Tübingen: Narr.

BCUIAŞ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

FANTOMA AGENTULUI ÎN LIMBILE ROMANICE

0. Există destule argumente pentru a susţine ipoteza că în latină agentivitatea determină alegerea cazului, a genului şi a diatezei. Deoarece însăşi definiţia unor astfel de categorii gramaticale cum ar fi genul trebuie rafinată din motive diacronice, în această lucrare vom analiza numai cîteva schimbări ale proprietăţilor de recţiune ale agentivităţii legate de strategiile acordului substantivului şi de interpretarea semantică a reflexivului.

1. Trăsătura Animat în latină : „activ" vs. „viu"

1.1. Distribuţia substantivelor după diferite genuri indică faptul că în latină trasătura [±Animat] a fost considerată o trăsătură „dinamică", ce se referă la capacitatea de participare activă la eveniment, foarte aproape de ideea de agentivitate, mai degrabă decît la noţiunea de „viu": cf. *ignis* (m.) („foc"), *ventus* (m.) („vînt") (asociat cu ideea de putere, de forţă activă), *terra* (f.) („pămînt"), *arbor* (f.) („copac, arbore") (asociat cu ideea de fertilitate, de productivitate) etc. Faptul că substantivele neutre sincretizează cazul subiectului (nominativul) cu cazul obiectului direct (acuzativ) poate fi explicat numai dacă genul neutru este considerat o clasă distribuţională de substantive care reflectă o trăsătură referitoare la capacitatea de a fi sau a nu fi activ şi implicat efectiv într-un eveniment.

[-Activ] pare a fi trăsătura de bază a substantivelor neutre (de ex. *saxum* („piatră"), *templum* („templu"), în timp ce pentru substantivele non-neutre este o trăsătură SITUAŢIONALĂ (pragmatică). Că este aşa o dovedeşte identitatea morfemelor neutre cu morfemele de acuzativ în declinarea substantivelor feminine şi masculine: *templuM* („templu"), *feminaM* (f. Ac.) („femeie") sau *servuM* (m. Ac.) („servitor"). Clasa substantivelor non-neutre este împărţită în clasele distribuţionale masculine şi feminine şi pare să corespundă numai prototipic forţelor active (active în sensul că sînt capabile de a afecta viaţa umană), cum ar fi vîntul, focul, arborii, pămîntul sau bărbaţii şi femeile (vezi

BCU CLUJ - UNIVERSITY LIBRARY

ipoteza avansată de Meillet, 1921, p.215). Morfemele feminine şi masculine sînt distribuite adjectivelor, determinanţilor sau pronumelor în funcţie de jocul variabilelor semantice şi pragmatice: cf. *femina bona* (f.) („femeie bună") (unde trăsătura semantică centrală „feminin" determină alegerea genului adjectivului) şi *cives bona* (f.) („cetăţean bun"), unde variabila pragmatică „se vorbeşte despre o femeie" determină genul adjectivului.

1.2. În afară de rolul de a controla sincretismul dintre nominativ şi acuzativ, agentivitatea, sau mai bine spus non-agentivitatea influenţează atribuirea cazului şi în alte moduri. GN non-agentive apar mai ales în poziţii diferite de cele ale subiectului. De exemplu, grupurile nominale topice non-agentive iau cazul dativ atunci cînd se referă la un posesor, şi se combină cu verbul *esse* („a fi") (ex. *mihi librum est* lit. „eu/ Dat carte este" „am cartea"). În combinaţie cu cîteva „verbe impersonale" iau cazul acuzativ atunci cînd se referă la persoane ca sediu al sentimentelor (de ex. *me pudet stultitiae meae* lit. Eu/ Ac este ruşine /sg. a III-a/ prostie /Gen. mea/Gen. – adică „Îmi e ruşine de prostia mea").

1.3. Agentivitatea determină şi diateza, ca o variabilă pragmatică. De exemplu, pasivul mediu (forma cu *-r*) este selectat atunci cînd agentul nu mai face parte din structura de bază a propoziţiei (vezi Meillet şi Vendryes, 1960, p.314 sau mai recent, Touratier, 1984).

1.4. Trăsătura [±Uman], ca o subspecie a trăsăturii [±Animat] (vezi Comrie, 1981), determină selectarea diverşilor cuantificatori (de ex. [+Uman]: *quisquis* „oricine", *quisquam* „oricine", *quis* „cine?" *nemo* „nimeni"; şi [-Uman] (obiecte): *quidquid* „orice", *quidquam* „orice", *quid* „ce?", *nihil* „nimic").

Dat fiind comportamentul trăsăturii [Activ] în limbile romanice, este foarte probabil că, într-o anumită fază, dinamismul a încetat să mai fie considerat o proprietate intrinsecă a unor expresii referenţiale şi astfel a devenit o trăsătură atribuită contextual. O astfel de ipoteză poate explica rolul jucat de dinamism în selectarea categoriilor de caz şi diateză motivate pragmatic şi în pierderea capacităţii de a determina genul, care este probabil legat de trăsături semantice ale temei substantivale. Dar pentru a explica diferenţa dintre latină şi limbile romanice sub acest aspect, este necesar să revizuim analizele curente asupra genului, pentru că nu toate strategiile de acord care explică selectarea genului la adjective sau pronume pot fi explicate în termenii trăsăturilor tematice inerente ale substantivului.[1]

[1] Detalii în legătură cu o definiţie multi-funcţională a categoriei genului se găsesc în capitolul „Genul romanic: o funcţie cu variabile multiple".

2. Ce s-a întîmplat cu genul neutru ?

Eticheta de „animat" aplicată fără discriminare atît genurilor din latină cît şi celor din limbile romanice a dus la neînţelegeri şi la concluzii contradictorii, mai ales în analiza neutrelor din limbile romanice. Vom examina pe scurt unele cazuri în care „dinamicitatea" şi-a pierdut proprietăţile sale de a determina genul (în cazul pronumelor şi substantivelor neutre).

2.1. **Neutrul românesc.** În română există o clasă distribuţională de substantive care cer un adjectiv masculin la singular şi un adjectiv feminin la plural: de ex. *tablou frumos*, dar *tablouri frumoase*.

Această clasă a fost de cele mai multe ori denumită clasa genului neutru sau a ambigenului. Chiar atunci cînd neutrul nu e scos în afara categoriei genului (aşa cum fac Hall, 1965, şi Agard, 1961), concluziile lucrărilor despre neutrul românesc sînt deseori contradictorii, vrînd să demonstreze fie că neutrul nu are nici o legătură cu neutrul din latină (Rosetti, 1986, p.603), fie că este un arhaism (Malkiel, 1985). Nu s-a spus însă niciodată că, de fapt, neutrul românesc nu mai este legat de gradul de participare la eveniment, de „non-dinamicitate" ca în cazul corespondentului din latină, ci mai degrabă de trăsătura [-Viu], aşa cum arată regruparea substantivelor „animate" din latină în clasa distribuţională a neutrelor din română: cf. lat. *ventus* (m) vs. rom. *vînt* (n); lat. *focus* (m) vs. rom. *foc* (n) etc. Diferenţa dintre clasele distribuţionale neutre şi non-neutre este evidentă şi în cazul adjectivelor predicative care se referă la subiecte: cf. *Băiatul şi fetiţa sînt cuminţi*, dar *peretele şi poarta sînt proaspăt vopsite*. Includerea animatelor colective (cum ar fi *popor, stol*) în clasa distribuţională a neutrelor poate fi explicată prin postularea unei reorganizări semantice secundare în funcţie de „posibilitatea sau imposibilitatea de a vorbi despre distincţii de gen", în loc de [+Viu].

2.2. **Pronumele neutre din spaniolă.** Spaniola are patru pronume neutre: ello (vs. *él* „el", *ella* „ea"), *esto* „acesta": pers. I (vs. *este* „acesta": m. şi *esta* „aceasta": f.), *eso* „acesta" : pers a II-a, (vs. *ese* „acesta": m. şi *esa* „aceasta": f.) şi *aquello* „acela" (vs. *aquel* „acela": m. şi *aquella* „aceea": f.).

Ca anafore pronumele neutre au rolul de a pronominaliza o propoziţie, de ex. *Roman, antés, me quería mucho, ...y esto es un secreto grande* (C. Laforet, *Nada*) „Roman mă iubea foarte mult, ... şi acesta este un mare secret"; *que la nube nos estropearía la tarde, ...ya no pudíamos dudarlo* (Galdós) „că norul avea să ne strice seara, ...de aceasta nu ne mai puteam îndoi". Singurele substantive la care se pot referi aceste pronume sînt rezultatul unei nominalizări prin adăugarea unui articol neutru *lo*, ca în *lo bueno* „ce e bun", care se opune lui *la bondad*

„bunătate", datorită valorii nedeterminate atribuite trăsăturii [±numărabil] (vezi Ojeda, 1987); vezi, de ex.: *aspiro a que se piense aquí en lo religioso y se medite en ello* (Unamuno) „Vreau ca oamenii de aici să se gîndească la ce este religios şi să mediteze la aceasta".

Ca deictice (folosire referenţială), demonstrativele neutre se referă la obiecte atunci cînd clasa din care fac parte este prezentată ca necunoscută: ex. *Tomo esto* „O să iau asta" (o clasă nespecificată) care se opune lui *¿Qué libro quiere tomar ? Este.* „Ce carte vrei să iei ?" „Pe aceasta": m-sg. (deoarece *libro* este masculin). Cf. de asemenea *¿Qué es esto ?* „Ce zici de aceasta ?" şi *¿Qué es este ?* „Ce este acesta": m. ? (Deoarece, dacă nu se cunoaşte clasa, este imposibil de atribuit genul masculin demonstrativului respectiv.)

Conform ipotezei avansate în Capitolul 1, genul pronumelor neutre din spaniolă poate fi explicat prin atribuirea valorii Ø fiecărei variabile care determină selecţia genului.

3. Dinamicitatea şi trăsătura [±Uman]

În limbile romanice trăsătura (±Animat) joacă un rol important în selectarea subiectului, dar mai degrabă ca o reflecţie a intersecţiei dintre trăsăturile [±Uman] şi [±Dinamic], şi nu ca un agent adevărat (văzut ca un conglomerat de trăsături cum ar fi voinţă, intenţie, animaţie, sursă proprie de energie şi eficienţă). Aşa cum am arătat într-o altă lucrare (vezi Manoliu, 1987), este mult mai probabil ca subiectul să fie caracterizat de trăsături ca [±Uman] sau [±Dinamic] (vezi tabelele 1 şi 2).

Tabelul 1. *Subiecte*

Limba	*Uman*	*Dinamic*	*Agent*
Italiană	81,75	66,50	48,00
Română	79,75	73,00	44,00
Spaniolă	78,75	66,75	42,75

Tabelul 2. *Subiecte topice*

Uman	*Dinamic*	*Agent*
91,56	72,08	54,55
84,69	76,53	44,89
87,34	70,80	48,42

După cum se poate vedea în tabelul 2, care cuprinde subiecte topice, procentajul subiectelor umane şi active este chiar mai mare.

Tabelul 3. *Obiecte topice în poziţie iniţială: Umane.*

Limbă	*Uman*
Italiană	74,26
Română	88,37
Spaniolă	81,19

BCUJ CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Cifrele de mai sus indică următoarele tendinţe cantitative: (a) dacă un GN este topic şi este marcat [+Uman], atunci este foarte probabil că acest GN va fi subiect; şi (b) dacă un GN este caracterizat de trăsătura [+Uman], atunci este de asemenea foarte probabil că acesta reprezintă topica propoziţiei, fie ca subiect, fie ca obiect. Aceste tendinţe cantitative ar putea explica anumite fenomene controversate, aparent disparate.

3.1. Marcarea cazului: genul personal. Probabilitatea mare de subiecte umane şi o ordine a cuvintelor relativ mai liberă permiţînd subiecte postverbale şi obiecte preverbale în spaniolă, portugheză şi română au condus la un fenomen foarte discutat, numit cîteodată „gen personal". În majoritatea cazurilor principalele lui caracteristici sînt legate de marcarea cazului.

3.1.1. Mărci prepoziţionale. În spaniolă, portugheză, catalană, diferite dialecte din Italia şi în română, de exemplu, obiectul direct este marcat de o prepoziţie, atunci cînd este specific şi este caracterizat de trăsătura [+Uman]. Exemplu: sp. *busco al medico / a un medico / a un medico de Nueva York* „Caut doctorul / un doctor / un doctor din New York"; rom. *L-am văzut pe Ion.*[2]

3.1.2. Pronume clitice. În română, unde ordinea VS este aproape la fel de frecventă ca şi ordinea SV, şi unde pronumele în dativ al persoanei a III-a înlocuieşte deseori adjectivul posesiv, atît obiectul indirect cît şi cel direct, atunci cînd sînt specifice şi umane, sînt copiate lîngă verb prin pronume clitice, chiar dacă obiectele se află în poziţie postverbală: rom. *l-am văzut pe Ion; i-am dat Mariei o carte.*

3.1.3. Forme specializate ale pronumelor care se referă la persoane. În română, de exemplu, pronumele *dînsul* m.-cf. lat. IPSE se referă numai la persoane; în opoziţie cu formele standard ale pronumelor personale de persoana a III-a: - *el* (lat. ILLE); cf. de asemenea it. *essi, esse* „ei". Pronumele nedefinite, şi cele relativ-interogative sînt de asemenea sensibile la diferenţa dintre [+Uman] şi [-Uman] (care se referă de obicei la obiecte): de ex. fr. *qui* „cine" vs. *quoi* „ce", sp. *quién* vs. *que*, rom. *cine* vs. *ce.*

3.2. Reflexivele romanice : anti-cauzative vs. pasive

Trăsăturile legate de animaţie văzută ca „dinamicitate" determină şi alegerea diatezei. În ciuda faptului că abordări recente consideră pasivul ca pe un mijloc de a „declasa agentul" din structura de bază a propoziţiei (vezi Desclés et al., 1984, Touratier, 1984, Postal, 1986), în limbile romanice, şi în orice alt tip de limbă în care interpretări pasive pot fi atribuite mai multor construcţii, trebuie să apelăm la trăsătura [Animat] pentru a explica unele diferenţe cît se poate de obişnuite între pasivul reflexiv şi pasivul obişnuit. Să analizăm, de exemplu, rolul jucat de trăsăturile [±Uman] şi [±Dinamic] în definirea cîtorva constrîngeri

[2] Pentru detalii vezi capitolul 14, „De la strategii discursive la sintaxă", Infra.

impuse interpretărilor pasive sau construcţiilor reflexive care nu au fost explicate pînă acum într-un mod satisfăcător.

3.2.1. Deseori s-a pus accentul pe faptul că pot primi o interpretare pasivă mai degrabă acele construcţii reflexive în care subiectul (mai ales dacă este [-Animat]) este situat după verb, decît cele în care subiectul precede verbul: cf. rom. *seara, palatul reînvie, se aprind candelabrele, se ridică storurile, se deschid uşile* şi *seara, palatul reînvie, candelabrele se aprind, storurile se ridică, porţile se deschid...* (pentru fenomene similare în italiană şi spaniolă, vezi García, 1975, Costa, 1976).

Explicaţia poate fi găsită în aceleaşi tendinţe cantitative ale subiectului din limbile romanice, care favorizează interpretarea unui GN [-Topic] postverbal (mai ales dacă este [-Animat]), ca inactiv, ca o entitate care suferă o schimbare mai degrabă decît ca o entitate care produce o schimbare. După cum indică Tabelul 4, un subiect [-Uman] postpus se referă la un participant dinamic numai în 0,25% din cazuri.

Tabelul 4. *Subiecte [-Topice] postverbale (% calculate în baza unui total de 400 subiecte per limbă)*

Trăsătură	*Italiană*	*Română*	*Spaniolă*
-Topic	9,75	15,25	7,75
+Dinamic	3,50	10,00	3,50
+Uman	2,75	9,75	3,00
-Uman	0,75	0,25	0,50

Dacă subiectul este în poziţie iniţială, interpretarea pasivă este blocată şi sînt actualizate diverse interpretări dinamice, conforme cu trăsăturile semantico-aspectuale ale verbului şi cu capacitatea acestuia de a atribui trăsătura contextuală [+Dinamic] GN-subiect. De exemplu, în cazul verbelor care exprimă o schimbare de stare, de poziţie, este actualizată intreperetarea anti-cauzativă, de ex. rom. *porţile se deschid; maşinile s-au oprit; creanga s-a rupt.* După cum a remarcat Gougenheim, 1929, p.160, într-o construcţie ca *la porte s'ouvre* „uşa se deschide", subiectul „n'est pas absolument passif; même lorsque le sujet est un nom de chose on lui suppose quelque activité".

În cazul verbelor care indică realizarea unei activităţi, intrepretarea anti-cauzativă este rezultatul faptului că se consideră că obiectul are o anumită proprietate care facilitează activitatea, de ex. rom. *vinul se bea, berea nu* (ceea ce poate fi parafrazat ca: „dacă obiectul are proprietatea de a fi vin, atunci are loc activitatea de a bea, dacă este bere atunci activitatea nu are loc") (vezi Siewierska, 1984, p.170).

În cazul verbelor de realizare, care exprimă faptul că obiectul este rezultatul activităţii respective este favorizată interpretarea pasivă, pentru că obiectul care rezultă nu poate fi interpretat ca fiind în vreun fel implicat în mod activ în proces: vezi sp. *esta novela se escribió en 1938* „această povestire a fost scrisă în 1938"; rom. *piramidele s-au construit cu mulţi ani în urmă* etc.

3.2.2. Interpretarea pasivă este de obicei blocată cînd obiectul direct din construcţia activă este caracterizat de trăsătura [+Viu]; cf. fr. *les prisonniers vont se pendre à cinq heures du matin*, care poate avea două sensuri: (a) „prizonierii se vor spînzura pe ei înşişi la 5 dimineaţa" sau (b) „se vor spînzura unul pe altul" dar nu (c) „vor fi spînzuraţi", în timp ce în *les jambons se pendent dans le grenier*, subiectul îşi păstrează interpretarea pasivă, adică „şuncile se agaţă în pod". Această restricţie se sprijină pe aceeaşi interpretare prototipică a subiectului animat preverbal ca entitate care produce o schimbare dacă verbul nu ia forma pasivă obişnuită.[3]

4. Concluzii

4.1. Se pare că noţiunea de agent, ca simbol complex, este mai puţin adecvată pentru explicaţii diacronice decît o abordare analitică ce ia în considerare componente semantice ca [±Dinamic], [±Eficient], [±Uman] şi [±Viu]. De exemplu, schimbările majore care au afectat categoriile de gen şi de diateză în limbile romanice pot fi explicate luînd în considerare statutul unei trăsături cum ar fi [±Dinamic] (dacă nu chiar [±Eficient]), care a încetat de a mai fi tratată ca o trăsătură *inerentă* a rădăcinilor substantivale şi a devenit o trăsătură atribuită pragmatic, situaţional.

4.2. Trăsătura [±Animat] şi genul neutru nu sînt relaţionate mereu în acelaşi mod. În latină, de exemplu, distribuţia substantivelor în neutre şi non-neutre poate fi deseori explicată prin existenţa unor urme ale unei faze evolutive în care trăsătura [±Animat] a fost interpretată ca [±Eficient] (în sensul că participantul poate afecta viaţa umană). În română, clasa distribuţională a substantivelor neutre este legată de „imposibilitatea de a vorbi despre distincţii de gen" mai degrabă decît de trăsătura [-Viu] sau [-Dinamic]. În spaniolă, neutrul este asociat cu valoarea Ø a variabilelor răspunzătoare de selecţia genului pronumelor personale şi demonstrative.

4.3. Importanţa unei trăsături pragmatice ca: [±Dinamic] pentru sintaxa limbilor romanice este reflectată de tendinţa cantitativă care caracterizează atribuirea trăsăturii respective subiectelor şi topicelor, cu consecinţe relevante pentru restricţiile care influenţează selecţia diatezei (anti-cauzativă, reflexivă, reflexiv-pasivă sau pasivă).

[3] Detalii se găsesc în capitolul „Reflexiv pasiv versus pasiv canonic în română".

4.4. Soarta trăsăturii [±Uman] ca o trăsătură a rădăcinii substantivelor care guvernează selecţia subiectului, a diatezei şi a morfemelor de caz pare a fi legată de topicalitate şi, implicit, de locul acordat fiinţelor umane în cadrul reconstruirii lingvistice a evenimentelor.

Versiune românească revizuită după articolul "The Ghost of the Agent in Romance" publicat în *Selected Papers: The 8-th International Conference on Historical Linguistics*, Lille, August 31 - September 4, 1987, ed. de H. Anderson şi K. Koerner, Benjamins, 1990, pp. 327-338.

BIBLIOGRAFIE

AGARD, Frederik, 1953: "Noun morphology in Rumanian", *Language* 29, pp. 134-142.

COMRIE, B., 1981: *Language Universals and Linguistic Typology*. Oxford. Blakwell.

COSTA, R., 1975: "A functional solution for illogical reflexives in Italian", *Papers from the Parasession on Functionalism*, ed. by R.E. Grossman, L. J. San, T. J. Vance, pp. 112-125. Chicago: The University of Chicago Press.

DESCLÉS, Jean Pierre, GUENTCHÉVA, Zlatka, SHAUMYAN, Sebastian, 1985: *Theoretical Aspects of Passivization in the Framework of Applicative Grammar* (=Pragmatics and Beyond, 6.1.) Amsterdam & Philadelphia; John Benjamins.

DOREL, Martine & SEZER, Engin, 1981: "Discourse conditions and gender smearing in French". *Linguistic symposium on Romance Languages:* 9 ed. by E.W. Cressy & Donna Jo Napoli, pp. 197-215. Washington, D.C.: Georgetown University Press.

DOWTTY, David, 1979: *Word Meaning and Montague Grammar*. Dordrecht: Reidel.

GARCIA, E.C., 1975: *The Role of Theory in Linguistic Analysis: The Spanish Pronoun System*. Amsterdam: North-Holland.

GIVÓN, Talmy, 1984: *Syntax. A Functional-Typological Introduction, 1*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.

GOUGENHEIM, G., 1929: *Etudes sur les périphrases verbales de la langue française*. Paris: Belles Lettres.

HALL, Robert A., Jr., 1965: "The neuter in Romance: a pseudo-problem". *Word* 21, pp. 421-427.

MALKIEL, Yakov, 1985: "Old and New Problems in the Latinity of the Lower Danube", *Journal of the American-Romanian Academy* 6-7, pp. 90-103.

MANOLIU -MANEA, Maria: "The myth of the agent: roles and communicative dynamism in Romance", în *Alphonses Juilland. D'une passion l'autre*, ed. by Brigitte Cazelles & René Girard, pp. 261-275. Saratoga, California: Anma Libri et Co.

MEILLET, Antoine, 1921-37: *Linguistique historique et linguistique générale.* Paris: Champion.

MEILLET, Antoine & VENDRYES, Joseph, 1960: *Traité de grammaire comparée des langues classiques,* 3rd ed. rev.& compl. by J. Vendryes.Paris: Champion.

OJEDA, Almerindo, 1987: *The Spanish Neuter: A Study in the Semantics of Individuation.* Manuscris nepublicat.

POSNER, Rebecca, 1985: "Non-agreement on Romance Disagreements", *JL* 2. pp. 437-451.

POSTAL, Paul M., 1968: *Studies of Passive Clauses.* Albany, NY State University of New York Press.

ROSETTI, Alexandru, 1986: *Istoria limbii române de la origini pînă în secolul al XVII-lea.* Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

SIEWIERSKA, Anna, 1984: *The Passive: A Comparative Linguistic Analysis.* London, Sydney, Dover, New Hampshire: Croom Helm.

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

ÎŢI CUMPĂR CE PĂPUŞĂ VREI: TRĂSĂTURA [+DEFINIT] ÎNTR-O GRAMATICĂ TRANSFORMAŢIONALĂ ROMANICĂ

În anii şaizeci, J. Greimas formula întrebarea „Cum se pot defini nedefinitele?" şi, după o analiză detaliată a microsistemului pronumelor nehotărîte (indefinite) în franceză, introducea indefinitul în cadrul domeniului cantităţii şi deschidea calea cercetărilor avînd drept punct de plecare logica cuantificatorilor. Nu după mult timp generativiştii începeau să se întrebe: „Ce este definitul?" şi, valorificînd rezultatele logicii moderne (şi anume teoriile cu privire la descrierile definite – Russell, Strawson, Donnellan etc.), restituiau definitul domeniului calităţii cu funcţie de descriere identificatoare.

Astfel, Zeno Vendler, 1967, consideră articolul hotărît drept funcţie a unei propoziţii relative restrictive care se poate suprima în virtutea identităţii cu o propoziţie anterioară. Janet Dean, 1966, şi S.Y. Koroda, 1965 şi 1969, avansează ipoteza conform căreia definitul este o trăsătură care se poate atribui determinantului numelui prin două reguli transformaţionale :

(i) Transformarea care defineşte antecedentul unei propoziţii relative restrictive (transformarea T.D.A.) – a se vedea Dean, 1966, Vendler, 1967. De exemplu, un enunţ precum :

(1) *J'achèterai la poupée que tu voudras* - „Voi cumpăra păpuşa pe care o vei vrea", poate fi pus în relaţie cu structura subiacentă:

(1) a. *J'achèterai une poupée / Tu voudras une certaine poupée.*

„Voi cumpăra o păpuşă / Vei dori o anumită păpuşă" în care constituentul din relativă este marcat ca [+Definit], pentru că trimite la un referent determinat (vei alege o anumită păpuşă) dar referentul antecedentului (o păpuşă) primeşte trăsătura [Definit] datorită prezenţei propoziţiei relative (alegerea pe care o fac printre membrii clasei păpuşilor este determinată de alegerea pe care tu o vei face).

(ii) Transformarea care defineşte constituentul aparţinînd propoziţiei relative (transformarea T.D.C. – a se vedea Kuroda, 1965, 1969), în virtutea coreferinţei cu antecedentul:

Astfel un enunţ ca :

(2) *J'ai vu une jeunne fille qui cueillait des cerises.*

„Am văzut o fată care culegea cireşe"

poate fi raportat la o structură subiacentă de felul:

(2) a. *j'ai vu une jeunne fille / cette jeunne fille (que j'ai vue) cueillait des cerises .*

„Am văzut o fată / această fată (pe care am văzut-o) culegea cireşe ".

Antecedentul este marcat prin trăsătura [-Definit], dar substantivul corespunzător din propoziţia relativă dobîndeşte trăsătura [+Definit] în virtutea identităţii sale referenţiale cu substantivul antecedent, prin care s-a introdus tema discursului .

1. Trei ipostaze ale definitului

Structuralişti şi generativişti, toţi cei care au abordat domeniul definitului, au simţit nevoia de a introduce în joc mai multe trăsături semantice pentru a explica manifestările lor la nivelul limbajului. În ceea ce urmează, ne propunem să degajăm trăsăturile care ar putea fi reunite în paradigma „Definitului" în măsura în care sînt capabile să explice anumite constrîngeri impuse formării propoziţiei relative şi a constituenţilor care introduc diferite tipuri de descrieri definite, plecînd de la fapte de limbă română.

1.1. S-a considerat de multe ori că articolul hotărît exprimă „definitul" (posibilitate de identificare univocă) unui obiect: fie că această identificare se bazează pe cunoaşterea generală (comună unui anume grup de vorbitori) a obiectului despre care se vorbeşte, fie pe „ceea ce tocmai s-a spus" (obiectul este tema discursului – v. Christophersen, 1939, Puşcariu, 1940, Jespersen, 1954, Sgall, 1975, Vennemann, 1975 etc.), fie că este vorba despre un obiect unic, fie, în sfîrşit, că unicitatea se manifestă prin faptul că vorbitorul are intenţia de a prezenta în mod exhaustiv totalitatea exprimată prin sintagma nominală în discuţie (v. Dean, 1966, Hawkins, 1976):

(3) (a) rom. *Ion ia un măr din coş.*
(b) fr. *Jean prend une pomme du panier.*
(c) sp. *Juan coge una manzana del cesto.*
(4) (a) rom. *Ion ia mărul (merele) din coş.*
(b) fr. *Jean prend la pomme (les pommes) du panier.*
(c) sp. *Juan coge la(s) manzana(s) del cesto.*

Enunţurile seriei (4) implică faptul că în coş nu mai rămîne nici un măr după ce Jean (Ion) a îndeplinit acţiunea de *a lua*, în timp ce enunţurile din seria (3) au la bază presupoziţia că în coş există mai multe obiecte aparţinînd clasei „măr", fapt care îi permite lui Ion să aleagă – în orice caz nu este vorba de a lua toate merele, nici de un coş în care nu există decît un măr. Pentru acest motiv se poate interpreta definitul drept [+Unicitate].

1.2. După opinia anumitor lingvişti, trăsătura [+Definit] are la bază presupoziţia că există un referent compatibil cu descrierea în discuţie.[1] De fapt,

[1] Presupoziţia existenţială – a se vedea Stockwell et al.,1965, Partee, 1972.

așa cum Donnellan, 1966, și Rivero, 1973, remarcă, descrierea definită are două utilizări diferite: utilizarea referențială și utilizarea atributivă.[2] În cel de-al doilea caz, existența referentului nu este obligatorie:

(5) *Caut calea care să ne aducă fericirea, dar nu sînt sigur că există așa ceva.*

Aceasta nu înseamnă că distincția între utilizarea referențială (care are la bază - sau care, cel puțin, este în raport cu presupoziția existenței obiectului de identificat) și utilizarea nereferențială nu are consecințe la nivel lingvistic. Din contră. În limbile romanice, de exemplu, diferența în chestiune guvernează alegerea modurilor în propoziția relativă (v. Rivero, 1973):

(6) *Juan esté bailando con la/una chica que tiene ojos azules*
„Ion dansează cu fata/o fată care are ochi albaștri"

față de :

(7) *Juan bailará con la/una chica que tenga ojos azules.*
(la cual no existe en este momento)

Lit. „Ion va dansa cu o fată (cu fata) care să aibă ochi albaștri (care nu există pentru moment)".

Semantica verbului din propoziția regentă joacă un rol important în alegerea tipului de descriere. A se compara:

(8) a. **A rupt cravata care să-i placă.*

care este un enunț inacceptabil, dat fiind că modul conjuctiv este incompatibil cu perfectul compus al verbelor perfective, și:

(8) b. *A rupt cravata care îi place.*

care este corect. Indicativul are o presupoziție existențială, în timp ce conjunctivul nu are o asemenea presupoziție. „Definitul" conceput ca unicitate este deci compatibil atît cu conjunctivul precum și cu indicativul. Pentru a nu confunda trăsătura care dă seama de modul propoziției relative și trăsătura care dă seama de alegerea articolelor, vom numi [+Real] pe prima dintre ele, și [+Unic] pe cea de-a doua.

1.3. Pentru a explica formarea propozițiilor relative fără antecedent, cantitativele nehotărîte intră, și ele, în discuție. Încă de la începutul secolului W. Meyer-Lübke, 1906, III: 575, atrage atenția că între lat. *qui/quae/quod*, pe de o parte, și lat. *quis/quid* pe de alta, există o diferență care se poate descrie drept „calitate" *versus* „identitate": *qui* nu apare la început de discurs; el cere ca

[2] După Donnellan, 1966, cu toate că descrierile definite au rolul „to refer to what a speaker wishes to talk about", există două tipuri de descrieri definite: referențiale și atributive: „A speaker who uses a definite description attributively in an assertion states something about whoever or whatever is so-and-so. A speaker who uses a definite description referentially in an assertion, on the other hand, uses the description to enable his audience to pick out whom or what he is talking about and states something about that person or thing" (v. Steinberg and Jakobovits, eds. *Semantics*, 1971, p. 102). Pentru Donnellan această distincție este pragmatică.

substantivul pe care îl determină să fi fost menţionat mai înainte.[3] Explicaţia lui Meyer-Lübke a făcut carieră în lingvistica romanică, dar ea nu poate da seama de mecanismele comune care guvernează apariţia pronumelor în discuţie, indiferent dacă e vorba de folosirea interogativă sau relativă. A se compara:

(a) folosire interogativă:

(9) *Îl poţi chema pe Petru sau pe Pavel.*
Pe care/cine dintre ei (doi) mă sfătuieşti?

sau (b) folosire relativă:

(10) *Întreabă pe fata care a intrat acum*

faţă de:

(11) *Întreabă pe cine/pe cea care/*pe care a intrat acum.*

În toate cazurile rom. *care* cere să se exprime explicit totalitatea obiectelor printre care se operează o alegere pentru a identifica sau a clasifica o persoană sau un lucru: *dintre ei doi* [v. (9)]; *fata,* antecedentul care exprimă totodată clasa din care se face extragerea şi individul identificat cu ajutorul descrierii definite [v. (10)]; *cel,* determinantul antecedentului absent [v. (11)].[4] Tocmai de aceea în locul trăsăturii [+Calitate], sau al trăsăturii [+Definit] (v. Cornilescu, 1976: 188-9), am preferat să introducem trăsătura [+Delimitare implicită] versus [Delimitarea explicită a totalităţii] (v. de asemenea M. Manoliu-Manea, 1968).

1.4. Dacă se acceptă ipoteza celor trei ipostaze ale definitului pe care tocmai am propus-o, se pot descrie articolele şi pronumele relative din română într-un mod mai coerent decît înainte.

Articolul hotărît este marcat ca [+Unic], fie că trăsătura în chestiune apare sub determinantul numelui în indicatorul sintagmatic de bază sau că se obţine printr-o transformare. Articolul nehotărît este marcat ca [-Unic] dat fiind că exprimă faptul că vorbitorul se referă la „unul din obiectele" capabile să corespundă descrierii care li se atribuie prin propoziţia relativă. Ambele sînt marcate [-Delimitare implicită] datorită faptului că cer definirea totalităţii printr-un nume, în speţă numele pe care îl determină.

Pronumele relative se împart din acest punct de vedere în două clase: (i) *care* poartă întotdeauna trăsătura [+Unicitate] fie că apare sub determinantul numelui din propoziţia relativă în indicatorul sintagmatic de bază, fie că se obţine prin T.D.C. şi cere o delimitare explicită a clasei; (ii) *cine* (*ce*) nu cer prezenţa explicită a totalităţii (pe care o exprimă în mod implicit; [±Persoană]). *Cine* introduce o propoziţie relativă cînd antecedentul este marcat [-Unic], dar

---

[3] Reproducem aici exemplul lui Meyer-Lübke:
fuit igitur/ - Iste Chaerea / - Qui Chaerea?/ - Iste ephebus frater Phaedriae. Ter. *Eunuq* 823.

[4] În acest caz, *cel,* marcat ca [+Uman], se opune lui *ceea* marcat ca [-Uman]. Dacă antecedentul nu este marcat cu trăsătura [+Delimitare implicită], *cel* poate însoţi un nume de lucru la fel de bine ca şi un nume de persoană: cf. *A cerut rochia albă/– Şi?/ – I-a dat-o pe cea pe care a cerut-o* [În acest caz este vorba de EQUI-NP-Deletion (ştergerea nominalului coreferent)].

constituentul este determinat [+Unic]; la fel ca și în cazul articolului hotărît, propoziția relativă atribuie antecedentului valoarea de unicitate:

(12) *Trimite pe cine vrei*

(vrei pe cineva, vei alege pe cineva și, apoi, îl vei trimite). Cu alte cuvinte nu se aplică T.D.C. de vreme ce constituentul este deja purtător al trăsăturii [+Unic], ci T.D.A. (avînd în vedere că propoziția relativă are valoare de descriere definită).

Pronumele nehotărîte *cineva, ceva*, sînt marcate ca:

$$\begin{bmatrix} \text{-Unicitate} \\ \text{+Delimitare} \end{bmatrix}$$

pentru că lasă deschisă alegerea dintr-o clasă de obiecte cu aceleași proprietăți. Comp.:

(13) *Păstrează ceva din toate astea*

și

(14) *Păstrează un lucru cît de mic din toate astea*

Spre deosebire de *cine* (*ce*), ele nu acceptă o propoziție relativă care să le atribuie trăsătura [+Unicitate]:

(15) *Dă-i ceva care să-i placă*

(16) *Am văzut pe cineva care mi-a plăcut enorm*

În (15) și (16) se definește constituentul propoziției relative prin enunțul precedent (lucrul pe care i-l dau, persoana pe care am văzut-o), dar nu se definește antecedentul. Ca și în cazul articolului nehotărît se aplică aici T.D.C., dar nu T.D.A.

Pronumele relative *cine, ce*, caracterizate prin trăsăturile:

$$\begin{bmatrix} \text{+Delimitare} \\ \text{+Unicitate} \end{bmatrix}$$

sînt incompatibile cu o propoziție relativă subjonctivală care, determină un antecedent marcat ca [-Real].

Compară (17) * $\left\{ \begin{matrix} \\ \textit{CE} \\ \textit{(pe) CINE} \end{matrix} \right\}$ *Caut* *să-mi aducă fericirea*

față de:

(18) *Caut* $\left\{ \begin{matrix} \textit{elixirul} \\ \textit{ceva} \\ \textit{omul} \\ \textit{pe cineva} \end{matrix} \right\}$ *care să-mi aducă fericirea*

Altfel spus, trăsătura [-Delimitare] (v. *care*) este compatibilă cu [-Real] în timp ce [+Delimitare] exclude trăsătura [-Real] în combinație cu un constituent caracterizat prin [+Unic] (v. *cine, ce*).

Pe scurt trăsăturile [Delimitare implicită] și [Unicitate] pot defini cantitativele în discuție în modul următor:

	Delimitare implicită	Unicitate	
		Antecedent	Constituent
care	-	- - (TDA)	-(TDC) +
cine, ce	+	-(TDA)	+
cineva, ceva	+	-	-(TDC)
articol hotărît articol nehotărît	- -	-(TDA) -	+ -(TDC)

2. Rom. CEL şi AL: variante transformaţionale ale articolului hotărît?

Transformarea T.D.C. poate să dea seama şi de fenomene specifice domeniului romanic precum apariţia articolului hotărît alături de pronumele relativ. Condiţiile acestei apariţii diferă de la o limbă la alta. De exemplu, în spaniolă se poate observa tendinţa de a se folosi articolul hotărît cînd determinantul antecedentului este marcat [-Unic], dar se aplică T.D.C. (v. Coste-Redondo, 1965: 29):

(19) *Se cabía sumido en un estado de continua tristeza, en un silencio sombrie (...) del que nadie lograba secarle* (S.J. Arbó).

(20) *Un circulo selecto en lo que cabe gente con la que al menos se puede conversar* (L. Goytisolo).

Cînd antecedentul este marcat [+Unic], prezenţa articolului este mai puţin probabilă, deşi este posibilă. Comp. :

(21) *Perdió la calma de que había hecho alarde durante el dia* . (V. Blasco Ibánez)

faţă de :

(22) *La banda de chiquillos de la que formaba parte había vivido a su manera la confusión que flotaba en el aquellos años* (L. Goytisolo)

În franceză şi italiană, numai relativul QUALE (fr. *quel,* it. *quale*) acceptă articolul: într-adevăr, nu este vorba de o inserţie opţională, ci din contră, de o exigenţă. Articolul însoţeşte întotdeauna relativul QUALE[5]:

(23) it. *lo scrittore del libro del quale ti ho parlato*

(24) fr. *la maison sur le toit de laquelle trois chats se promènent* etc.

În româna veche articolul apare în encliză: *carele, carea, carii, carile* etc. (v.Rosetti, 1966, p.283):

(25) *Tatăl Nostru carele eşti în ceruri...*

sau :

(26) *...şi alalte toate sfintele scripturi carele-sú noao de folosolú sufletului...* (Coresi, *Carte de învăţătură*, 123)

---

[5]Apariţia lui *quel* (*quale*) este dirijată de condiţii a căror descriere depăşeşte limitele acestui articol.

Fapt foarte cunoscut, româna contemporană a eliminat articolul hotărît care însoţea pronumele relativ. Dar, în română, transformările T.D.C. şi T.D.A. au, după părerea noastră, consecinţe şi mai importante deoarece pot explica lexicalizarea trăsăturii (+Unicitate) sub forma articolelor *cel* şi *al*, forme care au produs adesea mirare în rîndul romaniştilor.

Din punct de vedere paradigmatic, este foarte greu să se susţină că *al* şi *cel* fac parte din categoria articolelor în calitate de invariante aşa cum se susţine în gramaticile clasice, pentru că ele nu intră în rapoturi de excluziune (adică de comutare) cu celelelte articole, ci, din contră, le însoţesc (v.Guţu-Romalo,1967).

(27) *feciorul cel mic al împăratului*

sau

(28) *un prieten al tatei*

În cele ce urmează ne propunem să demonstrăm că AL şi CEL sînt variante contextuale – transformaţionale, ca să spunem aşa – ale demonstrativului endoforic, dat fiind că se pot obţine ca urmare a unor transformări care definesc fie constituentul relativei, fie antecedentul.

2.1. Articolul adjectival

Gramaticile descriptive la fel ca şi gramaticile istorice concordă în a susţine caracterul definit al lui *cel*, dar sînt departe de a-i stabili condiţiile de funcţionare. După *Gramatica Academiei* (1963, II, pp. 139-143), *cel* apare în următoarele condiţii:

„Cînd numele propriu sau pronumele nu este suficient de clar pentru a fi identificat, deoarece, în cazul numelor proprii, avem de a face cu mai multe persoane cu aceleaşi nume, iar în cazul pronumelor cu o opoziţie, atunci atributul poate identifica: *Mircea Cel Bătrîn, Ştefan cel Mare; Eu, cel de azi, gîndesc altfel decît în anii trecuţi*".

Cel poate de asemenea să apară după un substantiv comun, introducînd un atribut adjectival sau, mai puţin frecvent, un grup prepoziţional :

(29) *Podul de lemn de pe uliţa cea mare era înţesat de roiuri de oameni.* (Sadoveanu)

(30) *Vornic de Plumb aruncă cutea cea de piatră.* (v. *Gramatica Academiei R.S.R.*, II, 1963, 143)

În Vasiliu – Golopenţia-Eretescu (1969, pp. 209-10; 1972, pp. 170-171), *cel* este rescris sub simbolul R, care dă seama de pronumele relativ, în structura sintagmatică de bază. Suprimarea lui *cel* în structura de suprafaţă este prezentată în această lucrare drept opţională, liberă de orice condiţie.

Numai că în româna contemporană standard, Suprimarea lui CEL nu este totdeauna facultativă:

2.1.1. Suprimarea lui CEL este blocată de următoarele condiţii:

(a) După nume proprii cînd introduce o descriere definită:

(31) *Ioana cea mică.*

(b) După pronume personale cînd descrierea care urmează se referă la două ipostaze diferite ale aceleiaşi persoane:

(32) *Eu, cel de azi, gîndesc altfel decît eu, cel de ieri.* (v.Gramatica Academiei R.S.R., II, pp. 139-143)

(c) După un număr limitat de nume comune, cînd CEL introduce un adjectiv care reprezintă termenul extrem într-o opoziţie graduală[6].

(33) *ziua cea mare* şi nu * *ziua mare*

(34) *feciorul cel mic* şi nu * *feciorul mic*

(35) *fata cea mare* şi nu * *fata mare.*

De remarcat că *fata mare* înseamnă „virgină" şi nu „fata cea mai în vîrstă".

În condiţii normale, numele proprii şi pronumele personale nu au nevoie de o descriere definită pentru identificarea referentului, deoarece ele trimit la un referent unic şi nu la un concept (vezi printre alţii Frege, 1971, p.117) şi în consecinţă nu au nevoie de articol definit explicit care să stabilească legătura între concept (intensie) şi domeniul de aplicare (extensie) în vorbire. Dacă după Frege, un nume comun poate fi folosit ca „nume propriu" dacă se însoţeşte de un articol definit, Hjelmslev considera că numele proprii includ un articol definit implicit („convertit"). După nume comune, CEL nu poate să apară decît dacă este precedat de un articol hotărît enclitic [v. (36) * *fecior cel mic*, * *zi cea mare* etc.]. Cu alte cuvinte CEL presupune co-prezenţa la antecedent a unei mărci (implicite sau explicite) a definitului. Pentru a explica această constrîngere, propunem ipoteza după care CEL este produsul lexicalizării determinantului definit dominat de constituentul din relativă care se suprimă în virtutea coreferinţei cu antecedentul, după ce s-a aplicat TDA şi propoziţia relativă a fost redusă la atribut. Astfel (31) *Ioana cea mică* se poate obţine din structura subiacentă:

(31) a. [Det [-Unic] N [Ioana]] S1 [Det [Unic] N [Ioana] V [este] Adj [mică]] S1

Prin TDA se obţine:

(31) b. Det [Unic] N [Ioana] S1 [Det [Unic] V [este] Adj [mică]] S1.

Prin reducerea relativei la atribut se obţine:

(31) c. Det [Unic] N [Ioana] Det [Unic] Adj [mică]

în care urma celui de-al doilea determinant se lexicalizează ca CEL, în timp ce primul DET se şterge în virtutea faptului că numele propriu este incompatibil cu articolul definit. În cazul numelor comune, se lexicalizează ambii determinanţi: primul ca articol definit, cel de-al doilea ca CEL .

După cum remarcă Iordan et al., 1967, p. 178, CEL este de rigoare cînd are rolul de a dezambiguiza enunţuri în care numele comun este urmat de un atribut prepoziţional. Comp. :

(37) *casa de piatră cea veche* , unde *veche* determină numele-centru *casa* şi

(38) *casa de piatră veche*

care poate însemna fie că este vorba de *piatra veche*, fie de *casa veche*. Există însă şi alte forme de dezambiguizare şi anume prin aşezarea adjectivului imediat după numele regent, *casa*, lectura după care adjectivul determină grupul prepoziţional este eliminată:

(39) *casa veche de piatră.*

Dat fiind că după nume comune, articolul hotărît explicitează caracterul de [Unicitate] al antecedentului, CEL poate fi simţit ca redundant şi se remotivează

[6]Asupra opziţiilor graduale denumite şi scalare, v. Lyons, 1977, p.288 şi urm.

convertindu-se într-o marcă de intensitate, prin care se exprimă gradul extrem în cadrul unei zone semantice scalare ca în (40) a:

(40) a. *feciorul cel mic,*

care înseamnă de fapt:

b. *feciorul cel mai mic.*

(40) a. este preferabil cînd există doi sau trei feciori într-o familie; (40) b. cînd există mai mulți.

În româna colocvială, CEL poate introduce chiar descrieri nedefinite:

(41) *mama mea cea bună și dragă*

sau

(42) *băiatul meu cel bun și cuminte*

cînd nu este vorba de a se opune „mama cea bună", „mamei celei rele", nici „băiatul cel drag" unui „băiat mai puțin sau deloc drag". În aceste cazuri, CEL este un mijloc cantitativ de intensificare a valorii afective a adjectivului (în speță „bun", „drag" etc.), ceea ce reprezintă o dovadă în plus că CEL este legat de determinant (ca o parte reziduală a propoziției relative), mai degrabă decît de numele determinat.

2.1.2. Din punct de vedere diacronic, explicația pierderii valorii exoforice a demonstrativului CEL nu poate fi străină de faptul că articolul definit enclitic sau proclitic a devenit și marcă a cazului. CEL a oferit un mijloc potrivit pentru a dezambiguiza cele două funcții ale articolului hotărît, mai ales cînd acesta din urmă era proclitic:

(43) *lui Mircea cel Bătrîn*

În româna veche și medie, CEL și L (articolul hotărît) puteau intra în variație liberă după numele proprii. Comp :

(43) *Mircea cel Bătrîn; Radu cel Frumos*

(44) *Mihai Viteazul; Radul*[7]; și chiar rom. cont. *Petre prostul*

Este poate interesant de amintit că în româna veche și medie CEL putea introduce o relativă chiar atunci cînd aceasta nu se reducea la un atribut, iar determinantul antecedentului era marcat prin [-Unicitate]:

(45) *...dintre voi sculase-voru bărbați CEI CE voru grăi răzvrătitu,* Codicele voronețean, 21.14.,

la fel cum se întîmplă în spaniola contemporană [v. mai sus (19) și (20)].

În anumite dialecte, CEL precede numele și are funcția unui articol hotărît, așa cum se întîmplă cu adjectivul demonstrativ *ce* în unele dialecte din Franța:

(46) *pe cel deal, pe cel colnic.*

2.1.3. Suprimarea lui CEL este obligatorie după nume comune în următoarele cazuri:

(a) cînd atributul exprimat printr-un nume este marcat ca „posesor":

(47) a. *fata Anei* și nu b. * *fata cea Anei;*[8]

și (b) în fața celui de-al doilea adjectiv dintr-o coordonare de două (sau mai multe) adjective:

(48) *omul cel bun și înțelept,*

și nu

[7] Halichias, 1989, p.243.

[8] Vezi și Vasiliu – Golopenția, 1972, p.171.

(49) *omul cel bun şi cel înţelept.*

Enunţul (49) este bine format dacă se referă la două persoane diferite, şi, în acest caz, CEL joacă rolul unui pronume endoforic.

2.2. CEL şi propoziţiile relative cu antecedent suprimat

Transformarea de Definire a Antecedentului (TDA) poate explica şi forma pe care o ia determinantul antecedentului cînd este caracterizat prin trăsăturile [Delimitare, - Unicitate] în condiţiile în care se aplică Transformarea de Suprimare a numelui ca indefinit, mai precis spus ca definibil numai datorită descrierii definite introduse de propoziţia relativă. Cu alte cuvinte, CEL este în acest caz lexicalizarea determinantului antecedentului după aplicarea TDA. Ex:

(50) rom. *CEL care nu munceşte nu este demn de compasiune*
sp. *EL que no trabaja no es digno de compasión*
fr. *CELUI qui ne travaille pas n'est pas digne de compassion*
it. *Odio COLUI che no mi ama.*

Trăsătura Delimitare implicită se datoreşte faptului că forma masculină se referă la persoane şi se opune — în absenţa oricărui antecedent – „neutrului" *ceea* [vezi mai jos (60)], aşa cum se întîmplă şi în cazul cantitativelor *unul, unii, alţii* etc.

Poate că nu este lipsit de interes să menţionăm că în româna veche construcţia *pronume relativ (care) + articol hotărît enclitic* poate de asemenea introduce o propoziţie relativă, după suprimarea antecedentului:

(51) *Carii în morminte dormu netăcute cîntări ţie aducu* (MM, 302, apud Rosetti, 1966: 285)

Cînd antecedentul este marcat [+Delimitare, -Unic] dar constituentul corespunzător al propoziţiei relative este marcat [+Delimitare, +Unic] transformarea de suprimare a nominalului nu este întotdeauna însoţită de Suprimarea Determinantului.

Suprimarea Determinantului este opţională, dar frecventă, în condiţiile următoare[9]:

(a) Cînd antecedentul şi constituentul au acelaşi demarcator cazual:

(52) *Dă-i cui I-ai promis* (ambele funcţionează în calitate de obiecte indirecte).

(53) *Iubeşte pe cine ai mai iubit*

(54) *Întîlneşte-te cu cine te-ai înţeles* (ambele aparţin unor grupuri prepoziţionale introduse prin *cu*).

(b) Cînd constituentul este subiectul propoziţiei relative, oricare ar fi cazul antecedentului, relaţia subiect-verb fiind marcată de acordul în număr şi persoană:

(55) *Trimite pe cine îţi place*

---

[9] Condiţiile par să varieze de la o limbă la alta, deşi, în general, restricţiile impuse transformării de Suprimare în română operează şi în celelalte limbi romanice: cf. sp. *Hay que saber lo que ocurre*, faţă de rom. *Trebuie să ştii ce/ceea ce se întîmplă*. it. *Parlo a chi hai visto* - rom. *Vorbesc celui pe care l-ai văzut/cui ai văzut.*

(56) *Dă-i cui ți-a cerut-o*
(57) *Fii atent la cine te strigă*

(c) Cînd propoziția relativă determină GN- subiect din propoziția regentă, cu condiția ca în propoziția relativă numele corespunzător să nu aparțină unui grup prepozițional (exceptînd cazul în care prepoziția *pe* introduce obiectul direct):

(58) *Pe cine nu-l ajuți nu te ajută*

față de:

(59) { *Cel de care* / **De cine* } *ți-am vorbit este fratele meu.*

(d) Cînd numele este marcat ca [-Animat], se poate aplica Suprimarea, chiar dacă antecedentul face parte dintr-un grup prepozițional și chiar dacă constituentul funcționează în calitate de obiect direct [10]:

(60) *Fii atent la* { *ceea ce* / *ce* } *îți spun*

(61) *Vorbește despre* { *ceea ce i-* / *ce* / *cel pe care l-* / ** cine* } *a trimis mama.*

Spre deosebire de determinantul antecedentului pronominalizat, care ia întotdeauna cazul impus de verbul din propoziția-matrice, pronumele relativ care corespunde determinantului constituentului din propoziția relativă poate lua fie cazul impus de verbul propoziției subordonate [v. enunțul (58)], fie cazul impus de verbul propoziției-matrice [v. enunțurile (55), (56), (57)]. Nu s-ar putea explica acest fenomen decît printr-o transformare de avansare (cf. engl. Promotion) ale cărei condiții depășesc scopul acestui articol (v. Manoliu-Manea, 1977, Cornilescu, 1977).

2.3. CE ca determinant al antecedentului.

În română, cînd determinantul antecedentului este marcat ca (-Unic) (-Delimitat), dar cînd constituentul coreferent al propoziției relative este marcat drept (+Unic) (+Delimitat), se poate înlocui articolul hotărît prin *ce* sau, mai puțin frecvent, prin *care:*

(62) *Îți cumpăr* { ce păpușă vrei / *care* / păpușa pe care o vrei }

căruia i se poate atribui următoarea structură subiacentă:

---

[10] În româna populară se întîlnește suprimarea despre care este vorba atunci cînd demarcatorii cazuali sînt diferiți, cu condiția ca propoziția relativă să fie tematizată: cf. *Pe cine Dumnezeu vrea să-l piardă, îi ia mințile.* Se pot explica constrîngerile care guvernează suprimarea determinantului prin reguli aparținînd Strategiei Perceptive (v. Manoliu-Manea, 1977, Cornilescu, 1977).

(63) a. *Îţi cumpăr o păpuşă. Tu vrei o anumită păpuşă.*
sau, mai probabil, structura:
(63) b. *Îţi cumpăr o păpuşă. Ce păpuşă vrei?*[11]
Spre deosebire de propoziţiile relative cu antecedent urmat de articol hotărît, prezenţa determinantului *ce* (sau *care*) cere suprimarea pronumelui relativ şi blocarea Repetării Obiectului Direct:

(63) c. *Îţi cumpăr ce păpuşă* { * pe care o vrei / *o vrei / vrei }

2.4. AL, articol posesiv sau genitival?

La fel cu CEL, AL nu poate fi clasificat printre invariantele articolului, deoarece nu intră în relaţii paradigmatice ci sintagmatice (în cadrul aceluiaşi grup nominal) cu celelalte articole, aşa cum o dovedeşte un enunţ ca (64):
(64) *Prietena cea nouă a mamei nu-mi place.*
Al presupune totdeauna existenţa unui demarcator de posesie în structura subiacentă, fie că apare ca un mod de a recupera verbul posesiei dintr-o propoziţie relativă [v. (64)][12], fie ca lexicalizare a relaţiei între parte şi întreg în cazul unei posesiuni inalienabile [v.(65)].
(65) *ochii ăştia ai Anei mă urmăresc mereu.*
Faptul că AL se acordă în gen şi număr cu antecedentul şi nu cu posesorul poate constitui un argument în favoarea ipotezei după care el este derivat din determinantul constituentului suprimat (exprimînd obiectul posedat), cu atît mai mult cu cît poate introduce un genitiv şi după un antecedent al cărui determinant este marcat prin [-Unic] [v. (66)]:
(66) *m-am întîlnit cu o prietenă a mamei.*
Enunţul (66) poate fi derivat dintr-o structură de tipul (67), prin aplicarea TDC şi a Reducerii relativei .
(67) S [m-am întîlnit cu o prietenă] S_1[o prietenă este a mamei] S_1]S.
Fapt bine cunoscut, AL nu apare ori de cîte ori există un simbol categorial caracterizat prin [Posesiv]. După Vasiliu-Golopenţia, 1972, pp.190-191, Suprimarea lui AL se produce în următoarele condiţii:
(a) între numele posesorului şi numele obiectului posedat nu există alt constituent (exceptînd articolul hotărît) şi
(b) numele obiectului posedat se însoţeşte de articolul hotărît. Aceste două condiţii nu operează decît împreună. Comp. :
(68) *cartea prietenei*

---

[11] Deşi este perfect paralelă construcţiei interogative (cf. *Spune-mi ce păpuşă vrei*), construcţia românească pare foarte puţin frecventă în domeniul romanic : cf. fr. * *je t'achète que/quelle poupée tu veux*, sp. * *te compraré que muñeca quieres*, a se vedea totuşi it. *ti compro che bambola voglia.*

[12] La fel este considerat de exemplu fr., sp., de din sintagme ca fr. *la femme de Pierre.*

și

(69) *această carte a prietenei mele,*

care respectă condiția (a) dar nu îndeplinește condiția (b)

sau

(70) *cartea aceasta a prietenei mele*,

care respectă condiția (b), dar nu se conformează descrierii structurale cerute de condiția (a).

Nu este greu de observat că asemenea condiții au o putere explicativă slabă deoarece se limitează la un singur constituent dintr-o singură limbă și pot fi deduse din principii mai generale. Ipoteza pe care ne propunem să o demonstrăm în cele ce urmează ține de structura formală a propozițiilor subiacente și anume de faptul că AL introduce totdeauna un atribut posesiv ori de cîte ori acesta aparține unei descrieri subclasificatoare. Dar să examinăm în detaliu contextele care cer prezența „articolului posesiv".

(a) Cantitativ N ... N /ART DEF /GEN(ITIV)

ex.

(71) { o / fiecare / oricare } rochie a Mariei
trei rochii ale Mariei

(b) N /ART DEF DEMONSTRATIV... N /ART DEF/GEN

(72) *cartea* { aceasta / aceea } a prietenei tale,

(c) N/ ART DEF { ADJ / PREP N / SUPIN } ... N/ ART DEF/ GEN

ex.

(73) *rochia* { albă / de bal / de neuitat } a Mariei

În toate cazurile de mai sus constituentul POS(ESIV) introduce a doua subcategorizare. În (73), de exemplu, prima subcategorizare este reprezentată de atributul care urmează imediat după numele regent (*albă, de bal, de neuitat*). Formularea logică a unor astfel de fraze ar putea lua forma unei expresii cu mai multe predicate:

„există un obiect x care are proprietatea de a fi rochie (R_x), și x este albă/ de bal / de neuitat (Alb / Bal / $Neuitat_x$) și x aparține Mariei ($A_{x,M}$)".

În (72), demonstrativul poate fi de asemenea considerat ca al doilea predicat (cu două argumente) reprezentînd „cunoașterea obiectului x de către vorbitor, y" dat fiind că un enunț ca (74) *cartea aceasta a Mariei* poate fi derivat

dintr-o structură logică de tipul „există un obiect x şi x este carte (C_x) şi x este obiectul despre care am vorbit ($V_{x,y}$) şi x aparţine Mariei ($A_{x,M}$)"[13] .

În enunţuri ca (71), numele posesorului operează o subclasificare, obiectul posedat este inclus în subclasa astfel obţinută. Un enunţ ca:

(71) a. *o rochie a Mariei*

corespunde unei expresii logice de tipul:

„există un obiect x şi există mai multe obiecte y, care sînt rochii (R_y) care aparţin Mariei ($A_{y,M}$) iar x este inclus în clasa y ($I_{x,y}$)", spre deosebire de un enunţ ca *rochia Mariei*, a cărui formulă logică este:

„există un obiect x, care are proprietatea de a fi rochie (R_x) şi care aparţine Mariei (A_{xM})".

Orice cuantificator exprimă relaţii între parte şi întreg (clasă) şi, de aceea, relaţia de incluziune este totdeauna prezentă în structura semantico-logică a enunţurilor de tipul (71). Prezenţa relaţiei (predicaţiei) de incluziune poate da seama şi de faptul că în româna colocvială AL se însoţeşte de prepoziţia DE:

(74) *o rochie de-a mamei*

(75) *cîteva rochii de-ale mamei,*

spre deosebire de:

(76) * *rochia albă de-a Mariei*

unde se exprimă numai apartenenţa şi nu şi incluziunea.

Spre deosebire de CEL, care este inacceptabil cînd atributul nu urmează imediat după numele regent, AL apare ca mijloc de a lega variabile cînd mai mult de un predicat este prezent în descrierea unui obiect posedat.[14]

Dacă CEL este compatibil cu AL în funcţie de pronume reprezentînd antecedentul [v. (77)], cînd pronominalizează constituentul din relativă – ca expresie a mărcii [Unicitate], CEL respinge vecinătatea lui AL [vezi (78)]:

(77) *jucăria fetiţei şi cea a băiatului,*

unde este vorba de două jucării diferite, dar

(78) * *jucăria cea a mamei.*

În (78), AL exprimă atît posesia cît şi trăsătura de unicitate a constituentului din relativă, şi, în consecinţă, CEL ar fi redundant.

3. Concluzii

(1°) Sintaxa articolelor şi pronumelor relative scoate în evidenţă faptul că zona „definitului" se prezintă, din punct de vedere lingvistic, sub trei ipostaze, care pot fi descrise ca trăsături semantico-sintactice în felul următor: [±Unicitate], [±Delimitare implicită a întregului] şi [±Real].

---

[13] Pentru demonstrative tratate ca predicate vezi Vasiliu, 1970, pp.140-156.

[14] Pentru pronume definit ca un mijloc de legare a variabilelor (variabile binding) a se vedea Fauconnier, 1974, Partee, 1975).

(2⁰) Româna a specializat o formă a demonstrativului de depărtare, CEL, pentru a introduce o descriere definită, totdeauna după numele proprii şi pronumele personale şi, în condiţii speciale, după nume comun, cînd descrierea în chestiune se exprimă printr-un atribut adjectival sau prepoziţional. Chiar dacă astăzi atributul respectiv nu poate fi pus totdeauna în legătură cu o propoziţie relativă, punctul de plecare în generarea anaforei CEL trebuie să fi fost urma trăsăturii [Unicitate] a constituentului suprimat dintr-o propoziţie relativă restrictivă căreia i se aplica Transformarea de Definire a Antecedentului şi Reducerea relativei la adjectiv sau grup prepoziţional.

(3⁰) Transformarea de Definire a Antecedentului (TDA) poate da socoteală şi de lexicalizarea antecedentului ca CEL. Apariţia anaforei CEL împreună cu pronumele relativ nu este obligatorie decît în cazurile în care antecedentul şi constituentul redus la pronumele relativ au demarcatori cazuali diferiţi (cu excepţia contextelor în care constituentul propoziţiei relative îndeplineşte funcţia de subiect) şi în care propoziţia relativă nu este topicalizată sau focalizată (şi, ca atare nu precede propoziţia regentă). Spre deosebire de alte limbi romanice, cum ar fi franceza contemporană, suprimarea antecedentului este opţională, dar se aplică în mod frecvent.

(4⁰) La fel ca în cazul anaforei CEL, originea „articolul posesiv" trebuie pusă în legătură cu o propoziţie relativă redusă la un atribut genitival, cu deosebirea că aceasta nu reprezintă în mod necesar o descriere definită ci o subcategorizare secundară, care operează asupra unei mulţimi delimitate printr-o predicaţie precedentă. AL lexicalizează aşadar trăsătura de [Unicitate] a constituentului din propoziţia relativă.[15]

(5⁰) Dat fiind că lexicalizează trăsătura de [Unicitate] a unui grup nominal suprimat, articolele CEL şi AL nu pot fi considerate invariante, ci variante combinatorii – transformaţionale – ale demonstrativului cu funcţie endoforică.

Versiune românească complet revizuită a articolului "*Îţi cumpăr ce păpuşă vrei* – Le défini dans une grammaire transformationnelle du roumain", *Revue Romane*, Copenhague, 13, pp. 47-62.

BIBLIOGRAFIE

ACADEMIA R.S.ROMÂNIA, 1963: *Gramatica limbii române,* I-II, ed. a II-a revăzută şi adăugită, Bucureşti.

CHRISTOPHERSEN, Paul, 1939: *The Articles. A Study of their Theory and Use in English* - Copenhagen-London.

CÎRSTEA-ROMAŞCANU, Mihaela, 1973: *Corso di Sintassi della lingua italiana contemporanea*, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti.

CORNILESCU, Alexandra, 1976: *The Transformational Syntax of English, The Complex Sentence*, Bucureşti, Universitatea din Bucureşti.

[15] Pentru funcţia lui AL ca dezambiguizator al mărcii cauzale de genitiv, vezi 3.14.

CORNILESCU, Alexandra, 1977: „Contributions à la table ronde. Linguistique théorique et linguistique expérimentale", Societatea română de lingvistică, *G.R.L.A.,* Bucureşti (inedit).
COSTE, I., REDONDO, A., 1965: *Syntaxe de l'espagnol moderne*, Paris: Sedes.
COTEANU, Ion, 1964: „Esquisse de la déclinaison du nom en roumain commun" în *R.R.L.* IX 4; pp. 421-24.
DEAN, Janet, 1966: "Determiners and Relative Clauses", *M.I.T.* (inedit).
DENSUSIANU, Ovid, 1961: *Istoria limbii române,* I-II (editată de J. Bick). Bucureşti, Editura Ştiinţifică.
DONNELLAN, Keith, 1966: "Reference and Definite Description", *The Philosophical Review*, 75; pp. 281-304 (v. de asemenea *Semantics*, editori D. Steinberg şi J.Jakobovits, New York: Holt, Reinhart & Winston, 1971).
FREGE, Gotlob, 1971: *Ecrits logiques et philosophiques*, choix d'articles. Traducere şi introducere de Claude Imbert, Paris, Seuil.
HALICHIAS, Ana-Cristina, 1989: „Mărturii privind limba română înainte de primele atestări scrise". *Studii şi cercetări lingvistice* 40.3., pp. 239-246
HJELMSLEV, Louis 1938: „Essai d'une théorie des morphèmes" republicat în *Travaux du Cercle linguistique de Prague,* 12, pp. 152-164.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

INALIENABILITATE ŞI TOPICALITATE ÎN LIMBA ROMÂNĂ

0. După cum s-a subliniat în descrierile lingvistice comparate, trăsătura semantico-sintactică de „posesie inalienabilă" nu este o simplă reflectare a unei „stări de fapte" ce are în vedere termeni inseparabili, ci este mai degrabă expresia unei anumite interpretări, în care Partea şi Întregul se prezintă ca fiind legate printr-o relaţie intrinsecă de solidaritate şi nu de posesie[1].

Aşadar, orice afectează Partea este interpretat ca acţionînd simultan asupra Întregului[2]. Deşi se limitează numai la date din limba română, prezenta lucrare are drept scop să aducă dovezi în sprijinul ipotezei conform căreia codificarea relaţiilor Întreg/Parte este generată nu numai de structuri morfo-sintactice şi tematice, ci şi de condiţii discursive şi/sau cognitive, cum ar fi:

(a) topicalitate şi

(b) centralitate.

Topicalitatea se va folosi în raport cu engl. *topic* „temă" pe scurt definită ca entitatea „despre care vorbitorii vor să vorbească"; „topica" este identificabilă dincolo de limitele propoziţiei, deoarece ea este de obicei comună mai multor propoziţii[3].

Centralitatea defineşte imaginea (figura) cea mai importantă în reconstrucţia mentală şi, implicit, lingvistică, a evenimentului. În termenii lui

---

[1] Pentru definirea „inalienabilităţii" ca „solidaritate" mai degrabă decît ca „posesie" sau „apartenenţă", vezi Riegel (1984).

[2] Vezi de ex. Wierzbicka (1988) şi Chappell şi Mc Gregor (1991).

[3] Marandlin (1988: 68-69) dă o listă completă a conceptelor ce definesc topica discursului: (i) conceptul (primitiv) „a fi vorba de x": un anumit discurs este despre x; (ii) ideea că o anumită comunicare este comunicată în relaţie cu x; (iii) ideea coerenţei (textuale)": un anumit discurs este coerent pentru că spune ceva despre acelaşi obiect, dezvoltă aceeaşi temă; (iv) ideea importanţei sau relevanţei unui obiect sau a unui subiect în conştiinţa sau discursul/enunţul vorbitorului; (v) ideea perspectivei; (vi) ideea (mai recent avansată) de delimitare a unui domeniu în discurs sau în conştiinţa vorbitorului – şi, în sfîrşit, ideea relevanţei.

O prezentare a conceptului de „topică a discursului" se poate găsi în Brown and Yule (1984): capitolele 3 şi 4. Pentru conceptul de „topică/temă" a propoziţiei vezi Lambrecht (1986).

Langacker, *figura* este structura percepută ca „detaşîndu-se" din rest (*cadru*). Ei i se acordă o relevanţă specială ca unei entităţi-pivot, în jurul căreia se organizează scena (1987: 120). Centralitatea nu coincide în mod necesar cu topicalitatea. Imaginea poate corespunde cu partea rhematică (rhema), cu constituentul focalizat sau cu o topică (o temă) recent introdusă (subtopică = subtemă)[4].

După cum sper să demonstrez în această lucrare, partea cu cel mai scăzut grad de autonomie este codificată în construcţii în care $GN_{întreg}$ este considerat a fi atît topic cît şi central.

Imediat ce $GN_{întreg}$ încetează de a mai fi topic şi central, partea poate fi prezentată ca avînd grade variate de autonomie, fapt ce reiese şi din aceea că în construcţiile centrate pe parte, GN_{parte} poate apărea cu diferiţi determinanţi (epitete, demonstrative, posesiv etc.), sau poate fi subiectivizat.

După o scurtă introducere privind acele trăsături morfo-sintactice care sînt importante în codificarea relaţiilor Întreg/Parte în limba română (adică mărcile de caz şi structura lor pragmasemantică) şi după o scurtă descriere a trăsăturilor semantice ale claselor de predicate, probele ce sprijină această ipoteză se vor axa pe următoarele fenomene:

(a) Alegerea între S V $DAT_{întreg}$ ACC_{parte}

şi

S V $ACC_{întreg}$ GP_{parte};

(b) Alegerea între S_{parte} V $DAT_{întreg}$

şi

$S_{întreg}$ V GP_{parte}

0.1. O caracterizare tipologică a limbii române

0.1.1. Ordinea cuvintelor şi topica. Se susţine că limba română are în comun cu limbile romanice un important set de trăsături tipologice, între ele înscriindu-se ordinea predominantă S V O. Totuşi, studii recente au subliniat că româna contemporană se caracterizează printr-o puternică tendinţă către structurile cu verbul în poziţie iniţială (vezi Dobrovnie-Sorin, 1989), ceea ce poate explica faptul că subiectele postverbale au o frecvenţă puţin mai mare decît subiectele preverbale (vezi Manoliu, 1987). Limba română are o flexibilitate mai mare în ordonarea cuvintelor decît orice altă limbă romanică, fapt ce se datorează probabil existenţei a doi factori: (i) tipologic, româna aparţine limbilor europene centrale şi de est care au păstrat mai bine flexiunea nominală (vezi mai jos, 0.1.2) şi (ii) a prezentat o sensibilitate crescîndă faţă de mărcile de topicalitate. Cliticele pronominale apar în poziţii preverbale conjuncte cu forme finite (indicativ,

[4] R(h)ematic se referă la rhemă, adică este vorba de constituentul care reprezintă ceea ce se spune despre topică. În alte modele, rhema corespunde focusului (vezi Ebneter, 1976, Lambrecht, 1986). În prezentul articol termenul focalizare se referă la procedeul prin care este exprimat „focusul contrastiv"; cu alte cuvinte, un constituent focalizat este constituentul care se referă la un alt candidat decît cel care este presupus a fi potrivit pentru predicaţia respectivă (vezi Lakoff, 1971)

conjunctiv, condiţional) şi, în consecinţă, se pot referi la constituenţi topicalizaţi chiar cînd nu sînt subiectivizaţi.

Mai mult, copiile clitice ale GN au devenit cele mai frecvente mărci ale entităţilor proeminente ale discursului, cum ar fi grupurile nominale (GN) topicalizate sau focalizate.

Deoarece în următoarele secţiuni selecţia cazului este unul din cele mai importante aspecte ce caracterizează gramatica „posesiei inalienabile", este necesar să descriem pe scurt structura declinării substantivului românesc.

0.1.2. Cazuri şi Roluri

0.1.2.1. Mărcile cazului. Spre deosebire de celelalte limbi romanice, limba română are o declinare nominală cu trei cazuri. Paradigma clasei distribuţionale de substantive feminine are două forme, anume una pentru singular nominativ-acuzativ şi alta pentru singular genitiv-dativ, care este şi singura formă pentru plural.

Articolul hotărît poate fi de asemenea singurul purtător al mărcilor de caz la GN, fie ca un morfem postnominal legat, fie ca un morfem proclitic liber, înaintea numelor proprii şi a termenilor de rudenie[5].

Prepoziţia PE a devenit o marcă obligatorie pentru obiectul direct uman înaintea numelor proprii, a termenilor de rudenie, a pronumelor personale (forme emfatice) şi a altor pronume. Prepoziţia poate introduce şi substantive comune, dacă sînt dislocate la stînga sau sînt în poziţii postverbale, dar se referă la evenimente aduse în prim plan (vezi Manoliu-Manea, 1988 b):

(1) *I-am văzut PE Ion/copil*

Copia clitică a obiectului direct prepoziţional este de asemenea obligatorie înaintea substantivelor proprii, a termenilor de rudenie şi a substantivelor comune, dacă sînt specifice, dar urmate de o descriere definită [vezi în (1)].

0.1.2.2. Ierarhia cazului şi topicii

Atribuirea cazului în domeniul relaţiilor ÎNTREG/PARTE urmează îndeaproape relaţia dintre topică şi Rolurile pragmatice aşa cum a fost formulată de Givón (1984:139). După acesta există o *ierarhie topică*, o ordonare a diferitelor Roluri semantice după probabilitatea cu care acestea se pot constitui în „topica" discursului. Ierarhia aceasta se poate formula după cum urmează:

Agent >Dativ>Pacient>Locativ>Instrument>Mod

Pacientul este participantul afectat, „fiind într-o stare" sau „suferind, trecînd printr-o schimbare a stării". Dativul este Experimentatorul (vezi de exemplu subiectul verbelor cunoaşterii sau al verbelor de percepţie) sau Beneficiar (cînd este implicat în primirea/darea unor obiecte etc.). În limbile romanice, Agentul corespunde cel mai frecvent subiectului (unei construcţii active), Experimentatorul corespunde subiectului sau obiectului indirect (purtînd un caz dativ sau o marcă prepoziţională), Pacientul este rolul prototipic al obiectului direct în acuzativ, iar Locativul preferă construcţiile prepoziţionale.

În română, în combinaţie cu predicatele cu două argumente ce exprimă activităţi (*acţiuni*) care ar putea afecta atît Partea cît şi Întregul, mărcile cazuale sînt atribuite conform *ierarhiei topicii*. De exemplu, cînd topicul întreg selectează

[5] Pentru detalii privind condiţiile ce guvernează alegerea mărcilor proclitice, vezi Manoliu, 1985 a.

acuzativul (Pacient), atunci Partea primeşte o marcă prepoziţională locativă (Locativ), ca în (2).

Cînd topicul întreg selectează o marcă la dativ (Experimentator), atunci Partea primeşte marcă în acuzativ (Pacient), ca în (3).

$V\ ACC_{întreg}\ GP_{parte}$

(2) *spală-te pe mîini şi vino la masă!*

$DAT_{întreg}\ V\ ACC_{parte}$

(3) *şi- a vopsit părul*

În ceea ce priveşte verbele ce exprimă o schimbare a stării (incoative), ierarhia topicii pare să fie violată, deoarece topicul întreg poate primi o marcă de dativ şi atunci Partea ce corespunde „focusului" este subiectivizată [vezi (4)].

$DAT_{întreg}\ V/REFL\ NOM/_{parte}$:

(4) *mi s-a înroşit faţa*

Am stat prea mult la soare.

Această violare poate explica poziţia postverbală a GN-subiect, care este ordinea preferată pentru obiectele directe (pentru detalii vezi mai jos 3.5.2.)

0.2. Trăsăturile predicatului

Dacă acele trăsături semantice ale GN ce aparţin domeniului relaţiilor ÎNTREG/PARTE (părţile corpului, termenii de rudenie etc.) au fost mult discutate în limbile romanice, în schimb s-a dat puţină atenţie restricţiilor impuse alegerii mărcilor de rol prin trăsăturile inerente ale verbului, cu toate că în studiile mai recente, rolurile au fost atribuite verbului (deoarece sînt determinate de interpretarea întregului eveniment) şi copiate la Grupul nominal (vezi, totuşi, Cristea, 1974). Într-un cadru etno-sintactic, Wierzbicka (1988, pp.169-236) subliniază de asemenea importanţa categoriei evenimentului în explicarea construcţiilor în discuţie. În explicarea relaţiei dintre subcategoriile sintactice şi diferenţele semantice s-au considerat drept filtru primar următoarele trăsături ale predicatelor identificate a fi gramatical relevante în diferite limbi[6] :

(1) [Dinamicul]: verbe de stare (stative) cum ar fi: *a fi, a vedea*, sînt exemple tipice de predicate non-dinamice, în timp ce predicatele ce exprimă acţiuni se caracterizează prin trăsătura [+Dinamic]: *a merge, a lovi* etc.

(2) [Cauzativul]: caracterizează predicate ce se referă la acţiuni care fac ca un obiect să sufere o anumită schimbare; termenul lor primar este de obicei un agent.

(3) Schimbarea poziţiei (mişcare) caracterizează verbe ca: *a ridica, a coborî.*

(4) Incoativitatea se referă la faptul că activitatea comportă un anumit punct care coincide cu începutul unei noi stări: *a slăbi, a se îngrăşa* etc.

S-au introdus şi alte detalii pentru a explica restricţiile specifice asupra atribuirii cazului la GN ce se referă la posesia inalienabilă. De exemplu [Separarea] caracterizează predicate care se referă la acţiuni prin care Partea este separată de Întreg, ex.: *„mi-a tăiat degetul"*.

---

[6] Aceste trăsături semantice au fost identificate pe baza următoarelor lucrări: Lakoff (1972), Manoliu-Manea (1977), Dowty (1979) şi Wierzbicka (1988).

S-au introdus şi alte detalii pentru a explica restricţiile specifice asupra atribuirii cazului la GN ce se referă la posesia inalienabilă. De exemplu [Separarea] caracterizează predicate care se referă la acţiuni prin care Partea este separată de Întreg, ex.: *„mi-a tăiat degetul"*.

1. Întreg Central vs. Parte Centrală

1.1. S V $O/ACC_{întreg}$ GP_{parte}

Spre deosebire de alte limbi romanice, în română, Întregul topic se poate exprima printr-un obiect direct (la acuzativ). Construcţia în acuzativ este de fapt alegerea curentă cu predicate dinamice cu două argumente, cînd Întregul reprezintă figura adică este central, iar Partea este văzută ca un „aspect" al Întregului.

V	$ACC_{întreg}$	GP_{parte}
(5) *spală-*	*te*	*pe mîini şi vino la masă!*

În (5) destinatarul (întregul) corespunde atît topicii cît şi figurii (imaginii). GN „te" joacă rolul de subiect în ambele propoziţii (semn al topicalităţii sale), dar în prima propoziţie funcţionează şi ca obiect direct, ceea ce înseamnă că „te" este interpretat ca fiind entitatea centrală afectată de acţiunea respectivă. Partea este exprimată printr-o construcţie prepoziţională locativă (exterioară nucleului propoziţiei) şi este prezentată ca o specificare restrictivă a Întregului afectat, o interpretare care explică incompatibilitatea nominalului referitor la Parte cu orice determinare ulterioară (cum ar fi un articol hotărît şi / sau un modificator):

(6)* *spală-te pe mîinile murdare/tale!*

Într-un cadru etno-sintactic (un model care descrie zonele semantice printr-un set de elemente primitive, formulate în termeni de propoziţii simple), înţelesul transmis de construcţia acuzativ / locativă poate fi sumar formulată după cum urmează:

(a) ceva s-a întîmplat lui Z (în care Z reprezintă întregul) pentru că X (sau Z) i-a făcut ceva lui Y (Partea); şi consider (ceea ce s-a întîmplat lui Z) a fi ceva ce i s-a întîmplat lui Z şi nu altuia decît Z (vezi analiza lui Wierzbicka privind acuzativul Întregului în engleză şi germană, 1988, pp.: 172-173, 198-204).

În alte limbi romanice cum ar fi spaniola Întregul primeşte o marcă de dativ chiar şi atunci cînd Partea este introdusă printr-o prepoziţie, ex.:

(7) Sp. *le golpeé en la nariz* „l-a lovit la nas".

(8) fr. *lave-toi les mains!*

(9) sp. *lava-te las manos!*

În (8) şi (9), construcţia cu dativ codifică interpretarea conform căreia Întregul este marginal, dar topic:

(10) *lave-toi les mains et viens déjeuner!*

Substantivului care se referă la Întreg i se atribuie rolul unui Experimentator/Beneficiar, în timp ce Partea corespunde obiectului direct – expresia prototipică a unui Pacient.

După Wierzbicka (1988, pp.171-174), construcţia cu dativ poate exprima două interpretări ale evenimentului. Cînd adjectivul posesiv este absent şi GN_{parte} primeşte un articol hotărît, construcţia cu dativ se asociază cu ideea că partea din corp este văzută ca un aspect al persoanei [ca în (8)]. Cînd posesivul este co-ocurent, partea din corp este văzută ca un obiect separat, dar în relaţie cu Întregul [vezi (11)]:

(11) *Pierre s'est lavé sa tête (sale).*

În interpretarea lui Wierzbicka (1988: 172), în (8) dativul Întregului este legat de următoarea interpretare a lumii:

(b) „ceva s-a întîmplat părţii Y a corpului Z pentru că X i-a făcut ceva. Consider (ceea ce s-a întîmplat lui Y) ca fiind ceva ce s-a îmtîmplat lui Z, dar nu altuia decît Z"; în timp ce în (11) interpretarea evenimentului corespunde următoarei formule:

(c) „ceva s-a întîmplat părţii Y a corpului Z pentru că X i-a făcut ceva; acel ceva (ceea ce s-a îmtîmplat luiY) poate fi considerat ca ceva întîmplat lui Z".

În limba română, construcţia cu dativul Întregului este posibilă, dar numai dacă Partea este centrală şi topică, ca în (12)

(12) *Spală-ţi mîinile că sînt murdare rău!*

Diferenţa dintre formula (a), pe de o parte, şi formulele (b) şi (c), pe de altă parte poate explica distincţia semantică dintre acuzativul şi dativul Întregului, prin postularea unei schimbări în punctul de plecare, cînd evenimentul se reconstruieşte mental şi lingvistic.

Cu alte cuvinte, construcţia acuzativ-locativă din limba română este centrată pe Întreg, în timp ce construcţia cu dativ/acuzativ este centrată pe Parte.

Deoarece în construcţia dativ/acuzativ, Partea este topică şi centrală (şi are, de altfel, un grad mai mare de relevanţă discursivă decît Întregul), se poate atribui un grad mai înalt de autonomie, ceea ce explică faptul că întotdeauna primeşte un articol hotărît [vezi (12)] şi poate primi un determinant şi un modificator [vezi (13)].

(13) *spală-ţi mîinile astea murdare!*

2. Parte Centrală vs Parte Marginală: Acuzativ vs. GP

2.1. Cauzative. În cazul predicatelor cauzative cu două argumente (cu două poziţii argumentale), corespondenţa dintre topicalitatea şi centralitatea Întregului este codificată în construcţia acuzativ-locativă, adică: GN $ACC_{întreg}$ V GP_{parte}.

2.1.1.Aria semantică. Construcţia cu acuzativ (vezi 1.1.), care este prima alegere atunci cînd Întregul este topic, se poate folosi nu numai cu GN care se referă la părţile corpului, ci şi cu GN ce denotă îmbrăcămintea cînd aceasta este în contact cu corpul uman:

(14) *mă închei la cămaşă*

ceea ce presupune că subiectul „eu" poartă cămaşa. A se vedea de asemenea construcţia din franceză S ACC/persoană V $GP_{parte/îmbrăcăminte}$ [reprezentată în (15)], care este acceptabilă numai cînd persoana poartă îmbrăcămintea respectivă:

(15) fr. *il l'a tiré par la manche* (Prévost, în Grevisse, 1975; 396)

Spre deosebire de limba română, în (15), GP este interpretat ca un Instrumental, fapt indicat de prepoziţia *par*şi nu ca Locativ.

Construcţia cu acuzativ se poate folosi şi pentru exprimarea celui mai scăzut grad de autonomie a părţii în legătură cu alte categorii de obiecte, cum ar fi vestimentaţia, unele obiecte de uz casnic sau vehicule conduse de posesor, ca maşini, trăsuri, căruţe, biciclete etc.

(16) *scurteaz-o la mîneci!*

(17) *ţine-o de toartă!*

(18) *a lovit maşina în dreapta*

Construcţia cu dativ (vezi 1.2.) este şi ea acceptabilă cu predicate cauzative dacă Partea este „topică ":

(19) rom. *Îmi închei cămaşa*

Cf. :

(20) sp. *me he desabrochado la camisa*

unde Întregul este „topic" (tematic).

În limba română construcţia cu dativul nu este întotdeauna asociată cu relaţia Întreg/Parte. Este de asemenea posibilă, cînd ne referim la termeni de rudenie sau la simpla posesie. Cu condiţia ca „posesorul" să fie topic, dar nu central[8]. De exemplu, cînd cineva mă ajută să împachetez, îl pot ruga să-(mi) încheie cămăşile, spunînd:

(21) *te rog încheie-mi cămăşile că eu am o groază de lucruri de făcut*

(22) *Îmi ud grădina*

O situaţie asemănătoare se întîlneşte în italiană sau în portugheză, unde dativele sînt folosite pentru a exprima tot felul de relaţii de „posesie".

(23) it. *il professore ci guardó il compito*

(24) port. *o profesor me corrigue as redaçoes*

2.1.2. Atribuirea cazului şi sensurile metaforice. Diferenţa în topicalitate şi, implicit, în atribuirea cazului poate să reflecte o diferenţă semantică mai largă la nivelul întregii propoziţii. Sensul metaforic este limitat numai la una din construcţii, de obicei la combinaţia acuzativ / locativ:

Comp. :

(25) *mă frec la ochi, ca să văd mai limpede* (pentru că nu cred că ceea ce văd este adevărat), şi

(26) *nu-ţi mai freca ochii, că ai să-i infectezi*

---

[8] Vezi lucrarea mai recentă a lui Van Peteghem, 1988, pp. 45-46, care analizează construcţiile dative în limba română.

BCU CLUJ / BIBLIOTECA CENTRALĂ UNIVERSITARĂ

Acuzativul Întregului este de asemenea limitat la sensul figurat dacă „posesia" se referă la o piesă de vestimentaţie în contact cu corpul uman [vezi (27)], care este o expresie idiomatică comună şi nu presupune că pălăria se află de fapt pe capul posesorului:

(27)a. *m-ai lovit în pălărie*

ceea ce înseamnă „ceea ce spui (sau faci) este aşa de stupid încît nu atingi ţinta (nu este la subiect), de aceea «m-ai lovit în pălărie» şi nu «m-ai lovit în cap»".

Construcţia cu dativ are numai sensul strict fizic în care „pălăria" nu este interpretată ca fiind intrinsec legată de persoană:

(27)b. *mi-ai lovit pălăria*

A se vedea de asemenea:

(28) *Nu mă bate la cap!*

2.1.3. Cauzativele reflexive. Cu reflexivele verbelor tranzitive ce exprimă faptul că Întregul suferă/este afectat, construcţia cu acuzativul este mai frecvent expresia unui subiect non-agentiv: Întregul nu a acţionat deliberat pentru a afecta Pacientul. Ex.:

(29) *M-am udat la picioare* (de obicei pentru că am călcat într-o băltoacă).

Un subiect agentiv este mai probabil să selecteze dativul Întregului:

Comparaţi (30)şi (31):

	$ACC_{întreg}$	V	GP_{parte}	$GP_{instrument}$
(30)	*M-*	*am lovit*	*la picior*	*de o piatră*

şi

	$DAT_{întreg}$	V	ACC_{parte}	$GP_{instrument}$
(31)	*Mi-*	*am lovit*	*piciorul*	*de o piatră*

care poate fi efectul plimbării pe un drum întunecat, dar într-o acţiune voluntară (cu diferite scopuri). O construcţie în care Întregul este prezentat ca un Agent atribuie o anumită proeminenţă discursivă Întregului, astfel că este mai puţin potrivit să se exprime o relaţie de „solidaritate" între Întreg şi Parte, în care întregul să fie prezentat ca simplu participant afectat.

2.2. Separaţie. Verbe ca *a tăia* pot exprima separarea unei părţi dintr-un întreg, dacă se combină cu Dativul posesorului:

(32) *i-au tăiat un deget.*

Cînd asemenea verbe exprimă o activitate care nu separă Partea, dar afectează Întregul într-un mod limitat, după cum este indicat în construcţia locativă a elementului posedat, „posesorul" primeşte marca de acuzativ:

(33) *m-am tăiat la deget.*

În acest caz, domeniul Părţii este strict limitat la corpul uman şi nu include vestimentaţia, pentru că asemenea acţiuni nu se pot interpreta ca prezentînd piesa de vestimentaţie ca o localizare restrictivă la corpul uman:

A se vedea:

(34) **m-ai tăiat la cămaşă.*

2.3.Verbe tranzitive de mişcare. Verbele care exprimă o mişcare a Părţii (cum ar fi *a ridica, a coborî, a închide, a deschide* etc.) pot de asemenea să apară ca predicate cu două poziţii argumentale într-o structură ca:

$S_{Agent/Întreg}$ V O_{parte}.

Dacă Agentul are acelaşi referent ca şi Întregul de care aparţine Partea, $GN_{întreg}$ (fie adnominal sau Dativ) este prezent numai cînd este vorba de un grad mai înalt de autonomie a părţii. Comparaţi (35), (36) şi (37):

(35) rom. *Petru ridică mîna*

(36) fr. *Pierre lève la main*

în care nu există adjectiv posesiv ce se referă la Întreg şi

(37) fr. *Pierre lève sa main*

în care posesivul (*sa*) are acelaşi referent ca şi subiectul, *Pierre.*

În formularea lui Wierzbicka (1988: p.178), construcţii ca (35) şi (36) exprimă „o acţiune indirectă în care partea corpului uman este activă şi văzută ca un aspect al persoanei". Ocurenţa adjectivului posesiv este legată de insistenţa asupra „caracterului voluntar al acţiunii" (pentru detalii, vezi Hatcher, 1944, Kayne, 1975: pp.167-169) şi, în consecinţă, cu un grad mai înalt de autonomie a părţii (vezi şi Wierzbicka, 1988, p.177).

Această interpretare a coprezenţei posesivului nu poate explica însă enunţuri ca :

(38) *Il avait, sans le savoir, réuni ses pieds, croisé ses mains sur sa poitrine* (Malraux, în Grevisse, 1975: 396).

Pentru a explica enunţuri cum ar fi (37) şi (38) pare mai potrivit să considerăm că ocurenţa posesivului sugerează că relaţia între Parte şi Întreg este prezentată ca fiind mai relaxată şi, în consecinţă, activitatea se poate interpreta fie ca fiind impusă Părţii de un Întreg agentiv, fie ca o acţiune a Părţii care nu este controlată de Întreg [ca în (38)].

În limba română o creştere a gradului de agentivitate este marcată de coprezenţa unui dativ reflexiv pentru Întreg [a se compara (39) şi (40)].

(39) *a întors capul*

(40) *şi-a întors capul ca să nu-l mai vadă*

În (39), adjectivul posesiv este mai puţin probabil:

(41) a. ** ? a întors capul lui/său*[9].

În (40), deoarece prezenţa unui dativ reflexiv pentru Întreg este o marcă a unui grad mai mare de intenţionalitate, posesivul este mai acceptabil cînd Întregul este sub un focus contrastiv.

(41) b. *?Şi-a întors capul său/lui*

cu accentul intonaţional pe *său/lui.*

[9] O caracteristică importantă a construcţiei adnominale româneşti este înlocuirea adjectivului posesiv la persoana a treia (său) cu dativul pronumelui (lui - pers a 3-a DAT), cînd posesorul/întregul este focalizat şi/sau nu aparţine domeniului discursului (este mai puţin cunoscut, nu s-a menţionat pînă acum etc.) – vezi Popescu şi Tasmowski de Ryck (1988).

2.4. Verbe de percepţie. Predicatele stative sau cauzative reprezentate de verbele de percepţie apar, de obicei, în combinaţie cu dativul Întregului.

(42) *i -am văzut profilul*

şi nu

(43) * *am văzut-o la profil*

GN_{parte} poate fi determinat de un adjectiv:

(44) *i- am privit mîinile (albe).*

Restricţia în discuţie se datorează faptului că „percepţia" nu poate fi concepută în limba română ca o acţiune care se axează simultan pe Întreg şi se limitează la una din părţile lui.

3. Subiectivizarea Părţii: Nominativ vs.GP

3.1. Cauzativele: S_{parte} $DAT_{întreg}$ $V_{cauzativ}$

Gradul înalt de autonomie a părţii codificate în construcţiile în care Întregului i se atribuie o marcă de dativ este compatibil cu subiectivizarea Părţii, fie cu forme active, fie cu forme pasive ale verbului.

3.1.1. Predicate active. În cazul predicatelor cu două poziţii argumentale (cauzativele cum ar fi *a lovi* sau verbele de mişcare unidirecţionale, ca *a coborî*), Partea subiectivizată este prezentată ca o specificare a Întregului topic care aparţine informaţiei recent introduse, deşi apare de obicei în poziţii preverbale. De exemplu, în (45) topica este persoana „eu", care este codificată de subiect în prima şi a treia propoziţie:

(45) *mergeam prin întuneric, mîna mi s-a lovit de ceva tare, necunoscut şi m-am oprit speriat.*

A se vedea şi (46), în care verbul direcţional *a coborî* îşi păstrează statutul şi nu este în co-ocurenţă cu un reflexiv al Părţii:

(46) *mîna i-a coborît pe genunchii Anei*

Asemenea construcţii sînt o marcă a relaţiei mai slabe între Parte şi Întreg, se referă la o acţiune neintenţională, în care Partea este considerată ca acţionînd prin ea însăşi.

3.1.2. Pasivizarea. Cu dativul Întregului, Partea topică poate fi subiectivizată într-o construcţie pasivă:

47) *piciorul mi-a fost rănit de o piatră*

Dat fiind faptul că diferenţa dintre diateza activă şi pasivă se bazează pe inversarea între figură/cadru (vezi Langacker, 1987: 14, 351-352), o asemenea construcţie pare mai puţin acceptabilă decît perechea ei activă, ilustrată în (45), deoarece se află în contradicţie cu gradul scăzut ocupat de un Pacient inanimat în ierarhia topicalizării (constituentul tematizat) şi gradul înalt al unui Experimentator animat. Structura ei tematică se poate reprezenta pe scurt după cum urmează:

S[picior/NOM/Parte/Afectat/Topică secundară sau Focus Contrastiv; DAT/*EU*/ Întreg/Beneficiar/Topicalizat, VPasiv + GPREP (de +GN/*o piatră*/Cauza).]

Cu toate acestea, (47) nu este imposibilă deoarece conţine o Cauză rematică externă. Poate fi perfect acceptabilă într-o situaţie ca aceea descrisă de (48), în care Partea este o temă (topică) secundară recent introdusă:

(48) *piciorul mi-a fost rănit de o piatră atît de tare încît a trebuit să mă opresc să-l bandajez*

sau de (49), în care Partea este focalizată:

(49) *piciorul mi-a fost rănit de o piatră, nu capul.*

3.2. Stativele de „suferinţă" (Vs)

Predicatele de stare cum ar fi *a durea, a mînca,* care exprimă faptul că „cineva simte ceva neplăcut, rău, în corpul său deoarece ceva se întîmplă într-o anumită parte a corpului său", sînt centrate pe Întreg şi, deci, sînt compatibile numai cu acuzativul Întregului[10]. Partea poate fi concepută ca fiind Sursa/Cauza senzaţiei negative în discuţie şi este apoi subiectivizată. Vezi structura $ACC_{întreg}$ V_S S_{parte} ilustrată de (50), în care se acordă prioritate relaţiei cauzale:

(50) *mă doare sufletul.*

Subiectul care se referă la Parte are un statut special de discurs: nu reprezintă constituentul topic, el apare în poziţii post-verbale şi, în româna vorbită, nu controlează întotdeauna numărul verbului [vezi (51)]:

(51) *mă dor picioarele*

Cliticul pronominal ce se referă la Întreg are un grad mai înalt de proeminenţă discursivă. Se referă la topică şi are o poziţie iniţială în propoziţie.

GN_{parte} poate fi promovat numai dacă este focalizat:

(52) *capul mă doare, nu piciorul*

sau dacă este prezentat ca o specificare a Întregului şi aparţine părţii rematice a discursului:

(53) *capul mă durea, nasul îmi curgea, ochii mi se înroşiseră... într-un cuvînt, eram într-o stare jalnică.*

Partea poate fi interpretată şi ca Locativ („unde ceva rău se întîmplă") şi, ca urmare, devine un grup prepoziţional [vezi (54)].

(54) $ACC_{întreg}$ V_S GP_{parte}
mă *doare* *în suflet, cînd îl văd aşa de palid.*

[10] O construcţie identică se poate găsi în polonă. După cum a subliniat Wierzbicka (1988: 419-421), „senzaţiile intense ca durerea sau mîncărimea cer acuzativul". Cu alte cuvinte, cu verbele care exprimă asemenea senzaţii puternice, construcţia cu acuzativul este expresia următoarei structuri semantice: „Z simte ceva rău în corp (sau în partea Y a corpului) din cauza unui lucru rău care apare/se întîmplă în unele părţi ale corpului/nu pentru că cineva îi face ceva (ibidem: 421).

Prin pierderea caracteristicilor sale subiective, GP_{parte} dobîndeşte un grad mai scăzut de proeminenţă de discurs, ceea ce se poate interpreta ca un semn al unei autonomii mai scăzute. De asemenea, acesta este şi un mod de a elimina contradicţia dintre structura cu un subiect inanimat şi un Pacient animat în acuzativ, pe de o parte, şi ierarhia topicalizării, pe de alta. Gradul mai înalt de autonomie a părţii în contradicţie cu Partea subiectivizată poate explica faptul că GN_{parte} poate primi determinanţi:

(55) *de ieri gîtul ăsta idiot mă doare fără întrerupere.*

Diferenţa în atribuirea cazului se poate asocia cu o diferenţă lexicală [a se compara (55) cu (56)].

(56) *mă doare în gît.*

O construcţie prepoziţională ca (56) se referă numai la „interiorul gîtului" (v. fr. gorge), în timp ce (55) ar putea foarte bine să însemne fie „mă doare gîtul", fie „mă doare în gît", pentru că în română acelaşi cuvînt *gît* este folosit în ambele cazuri (fr. *cou* şi fr. *gorge*). Într-o expresie ca (57), propoziţia fără subiect are numai un înţeles figurat:

(57) *mă doare în cot.*

3.3. Predicatele mişcării

Verbe ca *a curge*, *a merge*, (*a funcţiona*), care se referă la o mişcare fără un punct final natural pot apărea de asemenea numai cu „părţile corpului" subiectivizate, căci Întregul nu poate fi interpretat ca acţionînd asupra Părţii :

(58) *Îmi curge nasul*

(59) *Îmi merge mintea.*

3.4. Mişcări direcţionale

Spre deosebire de *a coborî* sau *a ridica*, verbele care exprimă acţiuni direcţionale cum sînt *a cădea*, *a creşte*, *a ieşi* acceptă numai un subiect care se referă la Parte, deoarece ele nu apar în construcţii cauzative în care Întregul este văzut ca „făcînd ceva asupra Părţii":

(60) *i-a căzut părul*

(61) *i-a crescut părul*

(62) *i-a ieşit primul dinte*

A se vedea şi expresia figurativă:

(63) *i-a ieşit sufletul*

care se limitează de asemenea la dativul Întregului.

Predicatele de „mişcare" cu o singură poziţie argumentală apar aşadar în combinaţie cu numele părţii subiectivizate în poziţie postverbală, cu excepţia cazului cînd partea este focalizată şi poate preceda verbul, vezi :

(64) *părul i-a căzut, nu dinţii.*

3.5. Incoativele privind schimbări naturale

3.5.1. Formele active ale verbului

3.5.1.1. $DAT_{întreg}$ V_i S_{parte}. Verbele care exprimă o schimbare naturală de culoare sau de condiţie fizică sînt de obicei centrate pe Parte[11] şi, în consecinţă, Întregul tematic primeşte o marcă în dativ:

(65) *i-a albit părul şi arată mai bine.*

După cum se arată în (65) „el" - subiectul celei de a doua propoziţii - este tema/topica discursului, deşi corespunde obiectului indirect din prima propoziţie. Construcţia centrată asupra Părţii poate accepta un determinant, deşi nu foarte frecvent:

(66) *i-a albit părul mătăsos,*
i-a slăbit faţa ei frumoasă

(67) *i-a albit pînă şi puţinul păr care i-a mai rămas.*

3.5.1.2. $S_{întreg}$ V_i GP_{parte}

Interpretarea conform căreia acţiunea respectivă este concepută ca un rezultat al unei schimbări mai profunde ce afectează Întregul, (cum ar fi „îmbătrînirea", „îmbolnăvirea", „jena", „ruşinea" etc.) este codificată printr-o construcţie în care „centralitatea" Întregului este marcată prin subiectivizarea acestuia:

(68) *a slăbit la faţă* (* *faţa albă*)

Aşadar, la verbele incoative, diferenţa dintre construcţiile (i) $S_{întreg}$ V GP_{parte} şi (ii) S_{parte} V $DAT_{întreg}$ se explică printr-o schimbare în termenul ales drept imaginea/figura enunţului şi, prin urmare, în gradul de autonomie atribuit Părţii. În (68) Întregul este central şi exclude orice determinare a Părţii, în timp ce în (65), (66) Întregul este marginal.

3.5.2. Incoative reflexive. Construcţiile reflexive constituie o alegere preferată pentru incoative atunci cînd „schimbarea" este considerată ca o activitate care presupune o participare intensă a referentului exprimată de subiect (fie el Întreg sau Parte). Verbele care se referă la pierderea culorii sau a greutăţii, la o mişcare în acord cu gravitaţia, la o schimbare diacronică, nu cer o copie reflexivă a subiectului (vezi *a albi*, care se referă la pierderea culorii părului; *a îngălbeni*, *a păli* – pierderea culorii normale a feţei; *a slăbi* – pierderea greutăţii normale; *a îmbătrîni* şi antonimul lui *a întineri*).

Dimpotrivă, verbele care sînt considerate că se referă la acţiuni cu un surplus de intensitate, cum ar fi *a se înroşi*, din cauza unei expuneri prea mari la soare sau de ruşine, *a se îngrăşa, a se umfla, a se ridica* apar numai în construcţii reflexive, cînd nu se ia în consideraţie un agent extern.

3.5.2.1. Alegerea unei construcţii active sau reflexive cu Partea subiectivizată este guvernată de comportamentul verbului cînd subiectul se referă

---

[11] Pentru o interpretare asemănătoare a incoativelor ca fiind centrate asupra părţii în limba germană, vezi Neumann (1991).

la Întreg, adică de gradul de intensitate atribuit implicării participantului subiectivizat[12]:
A se compara:

(69) *Ion a slăbit*

şi

(70) *i-a slăbit vederea*

Atît (69) cît şi (70) sînt construcţii active, pentru că în modelul etno-cognitiv românesc, „a pierde în greutate" este considerat mai degrabă o „suferinţă" pasivă a Întregului.

Cu un verb ca *a se înroşi*, reflexivul se poate referi fie la Întregul subiectivizat (71), fie la Partea subiectivizată (72):

(71) *Ion s-a înroşit cînd a văzut-o*

(72) *mîinile i s-au înroşit.*

3.5.2.2. Cînd subiectul se referă la Întreg, incoativele pot fi împărţite în două subcategorii sintactice, după compatibilitatea lor cu Locativul Părţii:

(a) Verbe care sînt compatibile cu Locativul Părţii:

(73) *s-a înroşit la faţă*

(74) *m-am îngrăşat la corp*

şi

(b) Verbe care sînt incompatibile cu Locativul Părţii:

(75) * *s-a îngroşat la încheieturi*

(76) * *s-a umflat la picioare.*

În primul grup de predicate, locativul este presupus în construcţia paralelă în care lipseşte specificaţia restrictivă:

(77) *s-a înroşit cînd l-a văzut*

(78) *s-a îngrăşat.*

Cînd este necesară o specificare non-presupusă, se selectează construcţia cu dativ, exact ca în cazul celui de al doilea grup de predicate:

(79) *i s-au înroşit mîinile.*

Ca şi în cazul incoativelor non-reflexive, diferenţa privind termenul ales ca subiect rezidă într-o schimbare în imaginea/figura evenimentului:
Să comparăm enunţurile (80) şi (81):

(80) a. *mi s-a înroşit faţa*

b. *am stat prea mult la soare*

(81) a. *m-am înroşit la faţă*

b. cînd l-am văzut intrînd

În (80) tema corespunde persoanei „eu" (Întregul), reprezentat atît de dativ în propoziţia (a) cît şi de subiect în propoziţia (b), dar figura (imaginea) este „faţa mea". (80) poate fi rostită de cineva care se uită la propria lui/ei faţă în oglindă.

În (81), persoana „eu" corespunde atît topicii cît şi figurii. GN „eu" joacă rol de subiect în ambele propoziţii (a), (b) (semn al topicalităţii), iar în (a) funcţionează şi ca obiect direct, ceea ce înseamnă că „eu" este considerat ca fiind

[12] Pentru o descriere pragmatică a construcţiilor reflexive în limba română vezi mai recenta lucrare, Manoliu-Manea (1988-a).

entitatea centrală afectată de acţiunea respectivă, în ciuda faptului că efectele soarelui sînt vizibile numai asupra unei părţi limitate a persoanei.

GN_{parte}, tratat ca marginal, aparţine unui grup prepoziţional (GP).

4. Concluzii

(1⁰) Pentru a descrie structurile ce codifică „inalienabilitatea", au fost luaţi în considerare mai mulţi parametri: (a) construcţiile sintactice (în mod specific atribuirea cazului); (b) trăsăturile semantice ale claselor de predicate; (c) trăsăturile semantice ale grupurilor nominale ce se referă la întreg; (d) trăsăturile semantice ale GN_{parte} şi compatibilitatea lor cu clasele de predicate; (e) trăsăturile de discurs cum ar fi „topicalitatea" şi (f) trăsăturile cognitive, ca „centralitatea".

(2⁰) În limba română, „inalienabilitatea" (mai degrabă gradul cel mai scăzut al autonomiei părţii în cadrul relaţiei Întreg/Parte) poate fi exprimată numai prin construcţii în care Întregul este *topic* şi *central*. Întregul topic poate corespunde obiectului direct (în acuzativ) şi/sau subiectului (la predicatele cu două poziţii), obiectului indirect (dativ) sau subiectului (la predicatele cu o singură poziţie argumentală).

(3⁰) Acuzativul Întregului se referă întotdeauna la un constituent topic, în timp ce dativul se poate referi fie la un Întreg topic fie la unul non-topic.

Principala diferenţă semantică dintre cele două construcţii constă în faptul că prima este *centrată pe întreg*, în timp ce a doua este *centrată pe parte*.

(4⁰) Dacă S V $O_{întreg}$ (GP_{parte}) se limitează la „inalienabilitate", o construcţie centrată asupra părţii se poate asocia cu grade diferite de „autonomie". Cînd dativul Întregului nu este topic (tematic), iar partea este determinată de o descriere definită, construcţia S V $DAT_{întreg}$ O_{parte} presupune un grad mai ridicat de „autonomie". Ea poate exprima o relaţie între Întreg şi Parte în care partea corpului este văzută (înţeleasă) ca „un obiect separat de, dar legat de persoană". Construcţia cu dativ nu se limitează la relaţiile Întreg/Parte. Ea se poate referi şi la relaţii de rudenie, sau la simpla posesie, cînd „posesorul" este topic (tematic).

(5⁰) Locativul Părţii este co-ocurent numai cu un Întreg topic, care se poate exprima fie printr-un obiect direct, fie printr-un subiect.

(6⁰) Alegerea mărcilor de caz este de asemenea guvernată de clasa predicatelor:

(a) Acuzativul Întregului este co-ocurent cu verbele dinamice cu două argumente, cum ar fi: *a lovi, a spăla*, etc. şi cu predicatele statice ce exprimă senzaţia negativă intensă. După cum reiese din sensul lor centrat pe Întreg, expresiile metaforice ce conţin asemenea verbe sînt limitate la combinaţia acuzativ/locativ.

(b) În cazul predicatelor cu o singură poziţie argumentală, cum sînt „incoativele" care se referă la schimbările naturale în volum şi culoare, „centralitatea" este marcată prin subiectivizare, adică atunci cînd discursul are

Partea drept centru, Întregul tematic devine obiect indirect, în timp ce Partea corespunde subiectului. Dacă discursul este centrat pe Întreg, Întregul topic corespunde subiectului, în timp ce Partea se exprimă printr-o expresie prepoziţională locativă.

(c) Predicatele care exprimă mişcări neintenţionale, naturale, direcţionale ale Părţii, cum ar fi *a ieşi, a creşte* etc. în care Întregul nu poate fi interpretat ca acţionînd asupra Părţii, sînt, prin urmare, incompatibile cu un Întreg subiectivizat.

(d) Predicatele ce se referă la mişcări pentru care Întregul este răspunzător (*a ridica, a coborî* etc.) se pot asocia cu un grad mai înalt de „autonomie" în două moduri:

(i) cînd Întregul este subiectivizat, ele pot fi co-ocurente cu un dativ reflexiv al Întregului pentru a exprima o insistenţă asupra caracterului agentiv al Întregului, sau

(ii) cînd Partea este subiectivizată (şi promovată în poziţie iniţială), construcţia insistă asupra caracterului non-agentiv al Întregului.

(7°) Subiectivizarea Părţii nu afectează caracterul topic al Întregului. Subiectul care se referă la Parte are un statut discursiv şi sintactic aparte, el nu reprezintă constituentul topic; în cazul celor mai multe din incoative sau predicate statice (*a durea, a-l mînca*), Partea subiectivizată apare în poziţii post-verbale, ca un constituent rematic şi nu controlează întotdeauna numărul verbului. Cliticul pronominal ce se referă la Întreg are un grad mai mare de proeminenţă a discursului, se referă la topică şi ocupă poziţia iniţială în enunţ.

(8°) Alegerea unei construcţii active sau reflexive pentru „incoative" este guvernată (determinată) de un factor semantic şi anume de gradul de intensitate atribuit implicării în eveniment a participantului subiectivat.

Inedit

Bibliografie

BALLY, Charles, 1926: „L'expression des idées de sphère personelle et de solidarité dans les langues indo-européennes", în: F. Fankhauser – J. Jud (eds.), pp.: 68 - 78.

BROWN, Gillian, YULE, George, 1984: *Discourse Analysis*, Cambridge, London, New York, etc.: Cambridge University Press.

CARTAGENA, Nelson, 1972: *Sentido y estructura de las construcciones pronominales en español*, Chile: Universidad de Concepción.

CAZELLES, Brigitte, GIRARD, René, (eds.) 1987: *Alphonse Juilland. D'une passion à l'autre*. Stanford: Anma Libri.

COLÓN, German, KOPP, Robert, (eds.) 1976: *Mélanges de langues et de littératures romanes offerts à Carl Th. Gossen*, Bern-Liège: Franke-Marche Romane.

CRISTEA, Teodora, 1974: „Remarques sur le datif possesif en roumain et en français", *Bulletin de la Société Roumaine de Linguistique Romane* 10, pp.: 5-14.

DEANOVIC, Mirko, FILIPOVIC, Rudolf, GUBERINA, Petar, KOVACEC, August, PUTANEC, Valentin, SIMUNOVIC, Petar, VINJA, Vojmir, (eds.) 1985: *Mélanges de linguistique dédiés à la mêmoire de Petar Skok (1881-1956).* Zagreb: Académie Yougoslave des Sciences et des Arts.

DIFFLOTH, Gérard, 1974: "Body moves in Semai and in French", în: Chicago Linguistic Society 10: 128-138.

DOBROVIE-SORIN, Carmen, 1989: „Le système auxiliare du roumain: de la morphologie à la syntaxe" (lucrare prezentată la cel de al XIX-lea Congres de Lingvistică şi filologie Romanică, Santiago de Compostela, 4-9 Sept, 1989).

DOWTY, David, 1979: *Word Meaning and Montague Grammar.* Dordrecht: Reidel.

EBNETER, Theodor, 1976: "Thema und Fokus im Franzosichen", în: G. Colón, R. Kopp (eds.), pp.: 195-214.

FANKHAUSER, Franz, JUD, Jakob, (eds.) 1926: *Festschrift Louis Gauchat,* Aarau, Suisse: H. R. Sauerländer.

FREI, Henri, 1939: „Sylvie est jolie des yeus", în Albert Sechehaye et al. (eds.): *Mélanges de linguistique offerts à Charles Bally,* Geneva: Georg et Cie. sa. (reprinted Geneva: Slatkine, 1972), pp.: 185-192.

GREVISSE, Maurice, 1975: *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui.* (a X-a ediţie revăzută), Gembloux: Duculot (vezi de asemenea cea de a XII-a ediţie refăcută de André Goosse, 1986).

GUÉRON, Jacqueline, 1985: "Inalienable Possession, Pro-Inclusion and Lexical Chains", în: H. G. Obenauer - J. Y. Pollock (eds.), pp.: 43-86.

HANON, Suzanne, 1988: „Qui à qoi? Réflexions sur la possession inaliénable et le verbe avoir en français", *Revue Romane* 23.2, pp.: 161-177.

HATCHER, Ana Granville, 1944 a: „'Il me prend la bras' vs. 'il prend mon bras'", *The Romanic Review* 35, pp.: 156-164.

HATCHER, Ana Granville, 1944 b: „'Il tend les mains' vs. 'Il tend ses mains'", *Studies in Philology* (Chapel Hill) 41, pp.: 457-481.

HERSLUND, Michael, 1988: *Le datif en français.* Louvain, Paris: Peeters.

IVIC, Milka, 1970: "On the part-whole relation and its linguistic consequences", în: Roman Jakobson – Shigeo Kawamato (eds.), pp.: 281-286.

JAKOBSON, Roman, KAWAMATO, Shigeo, (eds.) 1970: *Studies in General and Oriental Linguistics in Honor of Shiro Hattori,* Tokio: TEC CO.

KAYNE, Richard, 1975: *French Syntax. The Transformational Cycle.* Cambridge, Mass. London, England: M.I.T. Press.

KLIFFER, Michael D., 1983: "Beyond Syntax: Spanish inalienable possession", *Linguistics* 21, pp.: 759-794.

KLIFFER, Michael D., 1984: "Interpenetration of linguistic levels: French inalienable possession", *Lingua* 62, pp.: 187-208.

LAKOFF, George, 1971: "On Generative Semantics", în: D. D. Steinberg and L. A. Jakobovits (eds.), 232-296.

LAKOFF, George, 1972: *Irregularity in Syntax.* New York: Holt.

LAMBRECHT, Knud, 1986: *Topics, Focus and the Grammar of Spoken French,* (Unpublished Ph. D. dissertation, University of California, Berkeley).

LAMBRECHT, Knud, 1987: "Sentence focus, information structure, and the thetic-categorial distinction", *BLS* 13, pp.: 366-382.
LANGACKER, Ronald W., 1968: "Observations on French possessives", *Language* 44, pp.: 51-75.
LANGACKER, Ronald W., 1987: *Foundations of Cognitive Grammar. 1. Theoretical Prerequisites*, Stanford, CA: Stanford University Press.
LECLÈRE, Christian, 1978: „Sur une classe de verbes datifs", *Langue française* 39 (Sept.), pp.: 66-75.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1977: *Tipologie şi istorie. Elemente de sintaxă comparată romanică*, Bucureşti: Universitatea Bucureşti (vezi de asemenea versiunea spaniolă!), *Tipología e historia: Elementos de sintaxis comparada romanica*, Madrid: Gredos, 1985b).
MANOLIU-MANEA, Maria, 1982: „Un cas désespéréde la syntaxe romane: les possessifs. Syntaxe et pragmatique du langage", în: Aina Moll - Jaume Vicens (eds.), pp.: 259-268.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1985a: "Genetic Type versus Areal Coherence: Rumanian Case Markers and the Definite Article", în: M. Deanovic et al. (eds.), pp.: 301-308.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1987: "The Myth of the Agent: Roles and Communicative Dynamism in Romance", în: B. Cazelles and R. Girard (eds.), pp.: 261-275.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1988 a: „Pragmatique et sémantique du passif: L'agent et le réfléchi roman", *Revue Romane* 23. 2, pp.: 198-210.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1988 b: "Verbal Complementation and Discourse Strategies. Direct-Object Constructions in Romanian", *International Journal of Rumanian Studies*, 6.2, pp.: 53-68.
MOLL, Aina, JAUME, Vicens, (eds.) 1982: *Actes, XVI Congrés Internacional de Lingüística i Filologia Romàniques*, Palma de Mallorca, 7-12 d'abril de 1980, 1. *Sessions plenariés i taules rodones*. Palma de Mallorca: Moll.
NEUMANN, Dorothea, 1991: "The Dative and the Grammar of Body Parts in German", (apărut în presă).
OBENAUER, Hans, GEORG, G., POLLOCK, Jean-Yves, (eds.) 1985: *Grammatical Representation*. Dordrecht: Reidel.
PETEGHEM, Marleene van, 1988: „Attributs nominaux à complémentation verbale en roumain", *International Journal of Rumanian Studies*, 6.2, pp.: 33-52.
POPESCU-RAMIREZ, Liliana, TASMOWSKI DE RYCK, Liliane, 1988: „Thématicité et Possessivité en Roumain" (lucrare prezentată la M.L.A. Annual Convention, New Orleans, December 27-30, 1988).
RIEGEL, Martin, 1984: „Pour une redéfinition linguistique des relations dites de 'possession' et d''appartenenace'", *L'information grammaticale* 23. 3-7.
SEILER, Hansjakob, 1983: *Possession as an Operational Dimension of Language*. Tübingen: Narr.
SILVERSTEIN, Michael, 1981: "Case Marking and the Nature of Language", *Australian Journal of Linguistics* 1, pp.: 227-246.
STEINBERG, Danny David, JAKOBOVITS, Leon A., (eds.) 1971: *Semantics. An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*. London and New York: Cambridge University Press.
WIERZBICKA, Anna, 1988: *The Semantics of Grammar*. Amsterdam, Philadelphia: Benjamins.

REFLEXIV PASIV *VERSUS* PASIV CANONIC ÎN ROMÂNĂ

Dacă pentru Gustave Guillaume (1971) reflexivul impersonal francez reprezenta o evaziune a participantului cel mai activ, se pare că astăzi există un consens în ceea ce priveşte faptul că „demoţiunea Agentului" constituie una din trăsăturile universale care grupează în aceeaşi clasă tot felul de construcţii, inclusiv pasivul propriu-zis (pasivul cu auxiliar), pasivul reflexiv (P-se) (v. Desclés et alii, 1985: 104) şi formele latineşti în -r (v. Touratier, 1984: 86-91), care sînt numite în mod obişnuit medio-pasiv. Prin „demoţiunea Agentului" se înţeleg două tipuri de fenomene:

(a) GN-Agent este eliminat din structura frastică centrală (subiect - verb - obiect)[1]. Pentru Touratier (1984: 86-91), morfemul pasivului are funcţia unui „intranzitivizant", căci suprimă primul dintre argumentele unui verb tranzitiv După Desclés et alii (1985: 104), funcţiile pasivizării sînt:

"1) The primary term in an active construction demoting an agent is always demoted and replaced in the passive construction by an unspecified term that is regarded as an unspecified agent wich is always implied;

2) The secondary term in an active construction denoting a patient may be promoted to the position of a primary term in the pasive construction and may thus be topicalized. When this secondary term is not promoted (or topicalized), we have an impersonal passive.

3) If the primary term in a corresponding active construction is overtly expressed in passive constructions, thus there is a focalization of the agent it denotes."

Asupra acestui punct trebuie precizat că nu trebuie confundat termenul primar cu termenul topicalizat; termenul primar este cel care este „în mod normal" subiectul construcţiei în discuţie. Dacă, de obicei, pentru ACTIV se alege drept subiect şi este topicalizat termenul cel mai dinamic, iar pentru PASIV se subiectivizează şi se topicalizează întotdeauna un GN marcat [-Dinamic], REFLEXIVUL se caracterizează prin lipsa vreunui termen primar tipic.

---

[1] Pentru modelul care consideră că structura frazei trebuie să se dividă în structură frastică centrală (engl. *core*) şi structură periferică, a se vedea lucrările lui Hjelmslev, Kuryłowicz, Pottier şi, mai recent, gramatica funcţională americană.

BUCHAREST UNIVERSITY LIBRARY

(b) Subiectul evadează din rolul de Agent; altfel spus, subiectul combină rolul de Agent cu alt(e) rol(uri) (v. Haiman, 1976, şi mai ales Langacker şi Munro, 1975, după care "in reflexives, subject and direct object are nondistinct by virtue of the fact that the subject is unspecified and hence cannot contrast with the object in either reference or content").

Fenomen important pentru explicaţiile diacronice, mecanismul care se bazează pe „evaziunea" primului argument al verbului (de obicei argumentul corespunzînd participantului celui mai dinamic) este în măsură să dea seama de legătura fragilă care reuneşte în aceeaşi categorie varietatea aparent eterogenă a reflexivului, de la obiectiv şi dinamic, pînă la reflexivul pasiv sau impersonal, căci, fapt binecunoscut, în toate aceste cazuri, subiectul nu reprezintă niciodată un Agent pur şi simplu.

Ne mulţumim să menţionăm aici, în limitele reflexivului romanic, numai unele din formele pe care „evaziunea" despre care am vorbit poate să le ia: dacă este vorba de un reflexiv obiectiv (tranzitiv) precum *je me lave* „mă spăl", referentul subiectului este în acelaşi timp şi agent şi pacient; în cazul verbelor de sentiment, referentul subiectului este în acelaşi timp şi experimentator şi cauza internă a sentimentului (*je me réjouis* „mă bucur"); în cazul construcţiilor cu verb de schimbare, subiectul trimite la cauza internă a schimbării şi la locul unde se produce schimbarea (v. fr. *la porte s'ouvre, l'enfant s'est endormi* „uşa se deschide", „copilul a adormit"). În ceea ce priveşte reflexivul pasiv, o întreagă literatură generativă sau categorială, în forme mai mult sau mai puţin recente (APG – gramatica arcurilor pare, sau AP "Applicative Grammar" – „Gramatică aplicativă", de exemplu) se străduieşte să sublinieze incompatibilitatea acestuia cu complementul agentiv (v. Postal, 1986, Desclés et alii, 1985, Comrie, 1977, Napoli, 1976, Costa, 1975 etc.).

Dar ipoteza demoţiunii Agentului nu este capabilă să dea seama nici de constrîngerile, nici de efectele care separă pasivul plin (cu auxiliar) de pasivul reflexiv, nici de schimbările care s-au produs în categoria diatezei de la latină la limbile romanice.

Conform ipotezei pe care o propunem, între diateza latină şi diateza romanică există o diferenţă care se poate defini la nivel pragmatic în termenii următori:

În latină, diateza se organizează în jurul Agentului în funcţie de opoziţia pragmatică: „topicalitatea participantului celui mai activ" versus „non-topicalitatea participantului celui mai activ" (în acest caz, în centrul discursului fiind activitatea mai degrabă decît participanţii). Nu este lipsit de interes să reamintim remarcile lui Meillet şi Vendryes, care subliniază faptul că „sensul impersonal care marchează pur şi simplu că acţiunea este pe cale de a se îndeplini sau este îndeplinită (după cum este vorba de infectum sau perfectum) domină valoarea pasivului latin" (1960: 324; v. de asemeni Ernout, 1909: 292). Un enunţ precum:

(1) *cum a Cotta resisteretur* (Caesar, *B.G.*, 5.30, 1) se traduce prin: „dat fiind că exista rezistenţă din partea lui Cotta".

În limbile romanice, rolul primordial revine întotdeauna mecanismelor pragmatice, dar într-o manieră mai complexă[2]. Pasivul canonic (cu verb esiv sau de mişcare urmat de un participiu trecut) scoate în evidenţă relaţia dintre participantul nedinamic (the undergoer) şi activitate, pune în centrul frazei relaţia dintre activitate şi rezultat; activul vorbeşte despre relaţia dintre participantul cel mai dinamic şi activitate, despre activitate în relaţia sa cauzală, în timp ce reflexivul pune în centrul reconstrucţiei lingvistice a evenimentului activitatea însăşi de unde şi efectul de sens de „dinamicitate ridicată". Ipoteza noastră se bazează pe conceptele de figură (centru al atenţiei) şi fond (domeniul înconjurător al figurii) din gramatica cognitivă (v. Langacker, 1987). Centrul (engl. *figure*) reconstrucţiei lingvistice se defineşte ca "the structure perceived as stadding out from the remainder (the ground „planul înconjurător, învecinat")" (vezi Langacker, 1987:120)[3]. Trebuie să precizăm la acest punct că, potrivit ipotezei noastre, introducerea unui aspect sau a altuia în centrul reconstrucţiei lingvistice a evenimentului nu înseamnă negarea existenţei celorlalte aspecte, ci numai faptul că centrului i se acordă un grad de proeminenţă discursivă mai redicat decît celorlalte aspecte.

Alegînd drept centru activitatea însăşi, reflexivul poate lăsa pe un plan secundar relaţiile cu participanţii, de unde şi capacitatea sa de a apărea în construcţii care elimină orice referinţă explicită la argumentele verbului sau dacă nu, cel puţin, referinţa agentivă:

(2) rom. *se mănîncă bine aici.*

Cînd este vorba de verbe tranzitive, activitatea şi, deci, predicatul „trimite dincolo de verb", pentru că, de multe ori, nu se poate concepe activitatea fără

---

[2] Începe să cîştige teren abordarea pragmatică a diatezelor. Pentru Jean-Paul Hugot (1981), de exemplu, „pasivul ar fi, din punctul de vedere al mijloacelor de expresie, o variantă a activului care ar modifica organizarea mesajului, modificîndu-i relieful" (p.13).

[3] Pentru termenul de „centralitate" şi importanţa sa în descrierea construcţiilor sintactice, vezi cap. 5, supra, Moortgat (1990) transferă diferenţa dintre cele două construcţii pasive de la nivelul discursiv la nivelul structurii logice, mai ales la nivelul diferenţei dintre enunţul thetic (fără subiect şi fără predicat logic) şi enunţul categoric (în care predicatul spune ceva despre subiect). Procedînd astfel, nu mai poate explica de ce reflexivul nu este capabil să funcţioneze ca predicat al unui enunţ categoric în majoritatea cazurilor, nici de ce intră într-o construcţie categorică în cazul enunţurilor generice. Conform ipotezei noastre, această preferinţă pentru folosirea reflexivului în enunţuri thetice este de fapt consecinţa rolului discursiv al reflexivului, a faptului că el pune pe prim plan activitatea şi nu unul dintre argumente aşa cum se întîmplă în cazul activului şi al pasivului canonic. Poate că este pertinent pentru ipoteza noastră să reamintim faptul că în franceză, unde reflexivul cunoaşte un număr mai ridicat de constrîngeri, există o altă construcţie care serveşte la „estomparea personalităţii subiectului" pentru a se pune accentul pe activitate: este vorba de construcţia activă în care un subiect agentiv este exprimat prin neutrul *ça* (v. Manoliu, 1990: p. 95). *Quelle activité dans l'atelier! Cela frappe, cela lime, cela ajuste, cela forge, cela taraude...* lit. „Ce activitate în atelier! Aceasta ciocăneşte, pileşte, ajustează..." rom. „Cîtă activitate în atelier! Se ciocăneşte, se pileşte, se ajustează, se trece prin forjă..." (Grevisse, 1975, p.513).

obiectul afectat. Posibilitatea de a face abstracţie de obiect depinde de „specificitatea" verbului, adică de capacitatea verbului de a prezice calitatea (clasa) obiectului afectat. Majoritatea exemplelor noastre sînt din română, dar multe din fenomene şi situaţii se regăsesc şi în spaniolă, în italiană şi în portugheză. A se compara:

(3) *s-a construit o casă*

(4) *se construieşte mult aici*

(5) *se deschid multe magazine aici*

dar nu:

(6) **se deschide mult/ bine/ aici*

În (3) şi (4) obiectul este rezultatul activităţii, iar verbul ne spune că la sfîrşit va exista un „obiect construit", „o construcţie", în timp ce în cazul enunţului (6), verbul *„a se deschide"* poate cuprinde o varietate de obiecte, imposibil de ghicit plecînd de la semantismul verbului (o uşă, o fereastră, un magazin, o şedinţă etc.)

Deşi sînt exprimate în alţi termeni, rezultatele analizei lui Siewierska (1984: 172) ne trimit tot la caracterul activ al reflexivului: "reflexive passives, especially in the Romance languages, are structurally similar to the indefinite active constructions". Din contră, pasivul plin, aşa după cum remarcă Givón (1982: 34), este „din punct de vedere semantic mai puţin activ, mai puţin tranzitiv, mai stativ decît activul" sau, în termeni guillaumieni, pasivul este ceea ce rămîne din verb după ce s-a îndepărtat incidenţa activă (Guillaume, 1971, 2: 182).

1. Rolul de a sublinia mai degrabă activitatea decît relaţia cu participanţii este în măsură să dea seama de mai multe constrîngeri care guvernează alegerea reflexivului.

1.1. Reflexivul pasiv (sau impersonal) se dovedeşte a fi forma preferată a construcţiilor fără contrast, în care nu există participant tematic:

(7) rom. *se auzeau ecourile unei muzici de dans, se contrapuneau rîsete, vociferări* (Voitin, *Girueta*, 23)

(8) sp. *se alquilan pisos* „se închiriază apartamente"

Tematizarea participantului mai puţin activ diminuează capacitatea formei verbale de a pune pe primul plan activitatea, cu excepţia situaţiei în care referentul subiectului ar fi conceput ca fiind capabil de a controla procesul (v. de asemenea 2).

1.2. Pentru a exprima acţiunea actuală, cu un nume agent focalizat (tematic), alegerea reflexivului pasiv sau a pasivului plin se face în funcţie de

caracterul aspectual al verbului (pentru clasificarea verbelor după valoarea lor aspectuală v. Dowty, 1979, Hoepelman şi Rohrer, 1980)[4].

1.2.1. Cu verbele de accomplishment (care presupun un singur rezultat, la sfîrşitul unei activităţi punctuale) precum „a vinde", „a pierde" etc., pasivul canonic este mai puţin acceptabil, tocmai din cauza rolului său care consistă din a pune pe primul plan relaţia dintre starea rezultativă a obiectului afectat şi activitate. De aceea este dificil, dacă nu imposibil, să se facă diferenţa între acţiunea la prezent şi starea rezultativă, ceea ce anulează referirea la acţiune. Din contră, construcţia reflexivă pasivă, care insistă asupra activităţii, este mai acceptabilă (chiar cu un complement agentiv):

(9) *casa se vinde de către proprietar* (nu este încă vîndută)

dar, mai puţin probabil:

(10) ? *casa este vîndută de către proprietar*

1.2.2. Cu verbe care exprimă faptul că rezultatul final este un fel de sumă a rezultatelor parţiale, reflexivul pasiv, care ar favoriza lectura verbului de achievement, este mai puţin acceptabil decît pasivul canonic, care conservă lectura verbului de accomplishment, şi, implicit, diferenţa între participantul cel mai puţin dinamic (obiectul devenit subiect) şi participantul cel mai dinamic (Agentul). În consecinţă, ideea „rezultatului prezent pe tot parcursul desfăşurării acţiunii" nu este afectată:

(i) verbe de accomplishment :

(11) *uşa este deschisă de doi poliţişti*

(12) ? * *uşa se deschide de doi poliţişti*

(ii) verbe de activitate :

(13) *partidul acesta este condus de doi proşti*

(14) a. * *partidul acesta se conduce de doi proşti*

(14) b. * *partidul acesta se conduce.*

1.2.3. Ipoteza care vede în reflexiv un mijloc de a pune în prim plan activitatea este şi ea în masură să dea seama de alegerea care se face la perfectul compus al verbelor de *accomplishment* care exprimă o schimbare de stare radicală, precum dispariţia obiectului. A se compara:

(15) *vinul s-a băut, nu mai e*

(16) ? * *vinul este băut, nu mai este*

(17) ? * *vinul a fost băut, nu mai este.*

---

[4] După Dowty (1979), de exemplu, verbele se împart în patru clase ale căror trăsături definitorii sînt formulate în felul următor:

Verb class	*Logical structure*
State	predicate '(x) or (x, y)
Activity (agentive)	Do (x, (predicate '(x) or (x, y)))
Achievement	BECOME predicate '(x) or (x, y)
Accomplishment	θ CAUSE Ψ, where θ is normally an activity verb, and Ψ an achievement verb

N.B. *State* = verbe de stare
Activity = verbe (predicate) de activitate (agentive)
Achievement = verbe de schimbare, devenire
Accomplishment = verbe de realizare

În (15) inexistenţa vinului este prezentată drept consecinţă a activităţii „de a bea vin". Gradul mai redus de acceptabilitate pentru (16) şi (17) se explică prin cooperarea a trei factori: (a) semantismul verbului; (b) structura logică (în exemplele noastre: „există un x, acest x este vin, se aplică faţă de x predicatul *a bea* / preterit"); (c) funcţia discursivă a pasivului canonic. Mai precis, punînd accentul pe relaţia dintre rezultat (dispariţia obiectului) şi activitate, pasivul plin din (16) şi (17) devine mai puţin acceptabil, dat fiind că introduce un fel de contradicţie între cuantificatorul existenţial al subiectului tematic „există un obiect x (vin)" şi non-existenţa aceluiaşi obiect, x (vin), evocat de rezultatul verbului *a bea*.

1.3. Constrîngerile impuse de circumstanţialele de mod alegerii pasivului se bazează pe semantismul şi funcţia discursivă a formelor în discuţie. Să considerăm de exemplu enunţurile (18) şi (19) pe care le preluăm din Moortgat (1990):

(18) *pantalonii s-au vîndut bine*

(19) *pantalonii au fost vînduţi bine*

În (18) *bine* caracterizează activitatea de a vinde pantaloni, considerată în ansamblul său. Se intenţionează să se spună că s-a obţinut un preţ bun, că n-au mai rămas decît puţini de vîndut etc. Se pune în opoziţie „pantaloni" cu alte clase de mărfuri care nu s-au vîndut bine (vezi dinamicul calitativ 2.2.3. şi 3.). În (19) *bine* caracterizează modul de a vinde pe care-l foloseşte agentul (care a ştiut cum să-şi atragă clientela). Această lectură este posibilă din cauza faptului că pasivul canonic are capacitatea de a exprima demoţiunea subiectului, la fel ca şi impersonalul, fără a se anula prezenţa sa în structura profundă (logică) în care trebuie să se reprezinte sub forma unui simbol nul[5]. Complementul de agent exprimat reprezintă focus-ul frazei (adică constituentul care are cel mai înalt grad de dinamism comunicativ şi aduce de obicei o informaţie nouă – v. Lambrecht, 1986). Pasivul canonic acceptă o continuare care vorbeşte despre agent mai degrabă decît o continuare care vorbeşte despre argumentul subiectivizat.

(20) A. *Pantalonii au fost vînduţi bine, cu pricepere.*

B. a) *Ai vînzători vrednici în acest raion*

b) ? *Trebuie să mai comanzi alţii (adică alţi pantaloni).*

Cînd grupul nominal „pantalonii" constituie elementul topicalizat al paragrafului, pasivul canonic însoţit de un G Adv. de mod este mai puţin probabil, pentru că ar atrage atenţia asupra agentului şi a modului său de acţiune, căci, aşa cum tocmai s-a arătat, complementul de agent reprezintă întotdeauna focus-ul. În consecinţă, pasivul canonic în discuţie ar introduce o schimbare în centrul cognitiv-discursiv „a vinde pantaloni" în timp ce reflexivul se constituie el însuşi ca focus fără nici o referinţă la un agent (v. 21):

(21) *Nu mai sînt pantaloni?*

– Nu mai sînt

a. *S-au vîndut bine*

[5] Pentru o scurtă expunere despre „categoriile nule" (engl. *empty categories*), a se vedea Horrock, 1987.

b. ? *au fost vînduţi bine*

O continuare de tipul (22) este de asemenea puţin probabilă, de vreme ce ar introduce un focus agentiv:

(22) – *Nu mai sînt. S-au vîndut bine/ ?de către proprietar*

Ceea ce nu înseamnă că nu se pot întîlni fraze precum (21) şi (22) dacă vorbitorul doreşte să introducă o nouă temă, adică să topicalizeze agentul. Cu alte cuvinte, alegerea între pasivul reflexiv şi pasivul canonic nu este determinată numai de ceea ce precede, ci şi de ceea ce urmează. A se compara:

(23) *Fustele lungi s-au vîndut/ ? au fost vîndute/ mai bine decît fustele mini. I-am spus şefului să nu mai comande atîtea fuste mini.*

(24) *Fustele lungi au fost vîndute bine. I-am spus şefului că vînzătoarea de la raionul de fuste merită o recompensă.*

În (23) discursul se organizează în jurul fustelor; în (24), în jurul modului în care agentul îndeplineşte sarcina pe care o are.

Şi în acest caz, diferenţa între tipurile de predicate nu poate să dea seama ea singură de alegerea construcţiei pasive. Răspunzător este de fapt parametrul discursiv dincolo de frontierele frazei în discuţie.

2. Semantismul subiectului

Dat fiind că în cazul verbelor tranzitive activitatea înglobează obiectul afectat (care îşi schimbă starea sau poziţia, care dispare, care este produs etc.) este normal ca acest obiect să intre în centrul cognitiv al reconstrucţiei lingvistice a evenimentului exprimat de către construcţia reflexivă. De aceea, gradul de acceptabilitate a reflexivului pasiv este de asemenea guvernat de caracteristicile subiectului, fie ele semantice sau sintactice, al cărui referent joacă rolul de obiect afectat.

2.1. Ordinea cuvintelor şi trăsătura [±Animat]

Ipoteza primordialităţii acţiunii în conjuncţie cu proprietăţile discursive ale agentului poate să ne furnizeze explicaţii pentru o altă serie de constrîngeri care guvernează alegerea reflexivului sau a pasivului. Aceasta pentru că în română, ca şi în spaniolă sau italiană, agentul sub noua sa formă de „participant dinamic şi uman", corespunde temei discursului în mai mult de 80% din cazuri (v. Manoliu, 1987). Prin urmare, îndată ce un grup nominal subiect se găseşte în poziţie iniţială, poziţie preferată a temei, el are toate şansele să actualizeze lectura „activă" a reflexivului şi să-i elimine lectura pasivă.

2.1.1. Deseori s-a insistat asupra faptului că în română construcţiile reflexive în care GN-subiect urmează verbul pot fi interpretate mai uşor ca pasive decît construcţiile în care GN-subiect precede verbul. Comp.:

(27) rom. a. *seara, palatul reînvie... candelabrele se aprind, porţile se deschid, storurile se ridică*

şi:

(27) b. *seara, palatul reînvie... se aprind candelabrele, se deschid porţile, se ridică storurile.*

(Pentru italiană, v. Costa, 1975, pentru spaniolă, Garcia, 1975). Enunţurile (a) au o lectură anti-cauzativă mai degrabă decît pasivă. Aceasta pentru că în (b) poziţia post-verbală a GN-subiect favorizează interpretarea acestuia ca participant mai puţin activ, ca element afectat (engl. *undergoer*), în timp ce GN în poziţie preverbală primeşte o interpretare dinamică (referindu-se la entitatea care se transformă).

În lectura non-cauzativă, subiectul este văzut ca avînd o anumită calitate ce favorizează activitatea în discuţie; a se vedea de exemplu:

(28) rom. *cartea asta s-a vîndut pentru că are o copertă atrăgătoare.*

2.1.2. GN Animat. Aceeaşi tendinţă cantitativă care favorizează interpretarea dinamică a GN în poziţie preverbală poate da seama de un alt fenomen binecunoscut. În special, dacă subiectul reflexivului în poziţie preverbală se caracterizează prin trăsăturile [+Uman] şi [+Specific], lectura pasivă este mai puţin probabilă:

(29) a. *copiii se spală cu apă rece* (reflexiv obiectiv mai degrabă decît pasiv);

(29) b. *cartofii se spală cu apă rece* (totdeauna pasiv).

Putem să ne întrebăm de ce nu avem aceeaşi reinterpretare dinamică a grupurilor nominale în poziţie iniţială în cazul pasivului. Aceasta pentru că pasivul „vorbeşte" despre relaţia „participant inactiv – activitate", ceea ce exclude orice legătură dinamică a GN-subiect, chiar dacă se află în poziţie iniţială; cf.:

(29) c. *cartofii/ copii sînt/ au fost spălaţi cu apă rece.*

2.2. Anti-cauzativul (cunoscut şi sub numele de eventiv)

Cînd obiectul „inanimat" devine subiect şi apare în poziţie iniţială, interpretarea pasivă poate să cedeze locul unei lecturi dinamice, în acord cu trăsăturile aspectuale şi cu capacitatea verbului de a transmite semnul [+Activ] subiectul respectiv.

2.2.1. Dacă se iau în discuţie capacităţile combinatorii cu reflexivul anti-cauzativ, verbele de accomplishment se împart în mai multe subclase:

(i) Cu verbele care exprimă o schimbare momentană, al căror obiect poate fi interpretat ca participant dinamic, reflexivul poate lua un sens anti-cauzativ (care face abstracţie de cauza exterioară a schimbării) şi atunci verbul de accomplishment devine un verb de achievement (chiar la prezent):

(30) a. *cineva deschide uşa*

(30) b. *uşa se deschide*

(31) a. *cineva a rupt creanga*

(31) b. *creanga s-a rupt*

(32) a. *cineva a oprit maşinile*

(32) b. *maşinile s-au oprit*

În urmă cu peste 50 de ani, Goughenheim, 1929: 160, sublinia faptul că o construcţie precum:

(33) *la porte s'ouvre* „uşa se deschide"

„Nu este absolut pasivă; chiar atunci cînd subiectul este un nume de lucru, i se presupune o oarecare activitate". Cu alte cuvinte, aceste subiecte, deşi dinamice, nu sînt „agentive" în sensul propriu al acestui termen şi, prin urmare, ele resping un G Adv. care exprimă o participare intenţională:

(34) * *ferestrele s-au spart intenţionat*

(ii) Dacă sensul verbului nu permite interpretarea obiectului afectat ca participant dinamic, reflexivul verbelor de accomplishment poate primi o interpretare pasivă, şi atunci acceptă un complement de agent:

(35) *casa se vinde de către proprietar*

2.2.2. Lectura anti-cauzativă este blocată în cazul verbelor de accomplishment care exprimă faptul că obiectul este produsul activităţii în discuţie; aceasta pentru că nu se poate interpreta drept participant dinamic obiectul care nu există decît la sfîrşitul desfăşurării acţiunii:

(36) a. *piramidele s-au construit cu mulţi ani în urmă* etc.

dar mai probabil:

b. *piramidele au fost construite cu mulţi ani în urmă*

(i) în cazurile în care G adv. este absent, reflexivul este puţin probabil:

(37) a. *Mara a pictat un tablou.*

dar nu:

(37) b. * *Tabloul s-a pictat.*

(38) a. *Petru a scris acest roman.*

dar nu:

(38) b. * *romanul acesta s-a scris*

(ii) Numai în prezenţa unui constituent rhematic precum un G Adv, reflexivul devine acceptabil [a se vedea (36) a şi b]. Dar, în acest caz, se pare că gradul de acceptabilitate este controlat de specificitatea agentului. În cazul unui verb precum *a construi*, reflexivul pasiv este mai acceptabil (chiar cu un obiect subiectivizat la singular):

(39) *casa asta s-a construit acum 100 de ani*

decît cu verbe precum *a picta* sau *a scrie* care cer agenţi singularizaţi:

(40) ?? *cartea aceasta s-a scris acum 100 de ani*

(41) ?? *tabloul acesta s-a pictat acum 100 de ani*

Pluralul obiectului subiectivizat face mai acceptabilă construcţia reflexivă decît singularul; a se compara:

(42) a. *icoanele acestea s-au pictat acum 200 de ani*

(42) b. ?? *icoana aceasta s-a pictat acum 200 de ani*

Se poate spune, în termenii „ipotezei gradelor de tranzitivitate" a lui Hopper şi Thompson (1980), că reflexivul pasiv este mai compatibil cu un grad de tranzitivitate mai puţin ridicat.

2.2.3. Reflexivul verbelor durative de accomplishment care exprimă faptul că obiectul îşi schimbă calitatea în mod progresiv (precum *a spăla ceva, a bea ceva, a mînca ceva* etc.) poate primi o interpretare dinamică (anti-cauzativă), dacă

obiectul este imaginat a avea anumite proprietăţi care favorizează activitatea în chestiune (s-ar putea vorbi de un *„dinamic al calităţii"*). De exemplu, se poate parafraza un enunţ de felul:

(43) *vinul se bea, berea nu*

sub forma „activitatea de a bea e posibilă din cauza faptului că obiectul are calitatea de a fi «vin», dar nu şi dacă obiectul are calitatea «bere»" (v. 2.2.4.). A se vedea de asemenea:

(44) *tarta cu căpşuni s-a mîncat*

Complementul de agent este exclus de aici.

(45) * *vinul se bea de către musafiri.*

2.2.4. Interpretarea anti-cauzativă a reflexivului verbelor de *activitate* (care nu implică referinţa la un rezultat final) este puţin probabilă, căci nu se poate concepe obiectul afectat în calitate de participant activ:

(46) * *maşina se conduce.*

Dacă obiectul e capabil să impună o limită activităţii, reflexivul devine acceptabil şi atunci verbul de activitate devine un verb de accomplishment (v. *supra* 2.3.1.):

(47) *poezia aceasta s-a (mai) citit*

căci limitele poeziei impun limite activităţii de *a citi*, dar nu:

(48) * *maşina aceasta s-a (mai) condus*

Comp. de asemenea:

(49) a. *o poezie cititâ*

(49) b. ?? * *o maşină condusă*

2.3. Pasivul „potenţial". În prezenţa unui constituent care actualizează lectura „potenţială" şi, implicit, sensul de „dinamic al calităţii", construcţia reflexivă devine acceptabilă pentru indiferent ce categorie de verb:

(50) a. *maşina aceasta nu se conduce uşor*

b. *uşa aceasta se deschide greu*

c. *casele de acest fel nu se vînd*

d. *icoanele acestea nu se pictează uşor*

e. *vinul roşu se bea la temperatura camerei*

Adv. nu este singurul context care declanşează lectura „calitativă":

(51) *cartea asta se citeşte, nu se răsfoieşte*

(52) *cartea asta se citeşte de către studenţi (nu de către profesori)* (focalizarea agentului)

Impunerea unei limite sau posedarea unei calităţi care favorizează procesul sînt forme ale aceluiaşi fenomen, în special, ale capacităţii de a controla activitatea, ceea ce este în perfect acord cu interpretarea dinamică a reflexivului[6].

[6] Aşa cum Moortagt (1990: 222) se vede el însuşi obligat să admită, ipoteza sa, care se bazează pe caracterul de enunţ thetic al construcţiei reflexive, nu este capabilă să dea seama de construcţia „potenţială".

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
LITERE

Concluzii:

Faptul că reflexivul are funcţia discursivă de a centra reconstrucţia lingvistică a evenimentului asupra activităţii are mai multe consecinţe importante precum:

1° Semantismul aspectual al predicatului joacă un rol important în definirea constrîngerilor impuse alegerii reflexivului pasiv.

2° Organizarea discursului în jurul unui anumit element topicalizat, fie agentul, fie activitatea, inclusiv obiectul acesteia (pentru verbele tranzitive), este de asemenea importantă pentru alegerea în discuţie.

3° Avînd în vedere că în cazul verbelor tranzitive activitatea merge dincolo de verb şi înglobează obiectul (produs, distrus, afectat de această activitate), cu greu se poate considera activitatea ca centru al evenimentului estompînd participantul-obiect devenit subiect. De aceea, gradul de acceptabilitate a reflexivului pasiv depinde şi de trăsăturile care definesc (semantic sau sintactic) subiectul.

Pentru predictibilitatea alegerii reflexivului pasiv este aşadar nevoie de un model cu variabile multiple, ale căror domenii se definesc la mai multe nivele: (a) organizarea discursului (grade de proeminenţă discursivă: centralitatea activităţii), (b) structura logică a frazei, (c) trăsături semantice ale predicatului şi (d) gradul de control exercitat de argumentul corespunzător subiectului, indiferent dacă este animat sau inanimat.

Versiune revizuită şi adăugită a articolului „Pragmatique et sémantique du passif: l'agent et le réfléchi roman" publicat în *Revue Romane*, 23.2 (1988), pp.198-210.

BIBLIOGRAFIE:

BLANCHE-BENVENISTE, Claire, 1984: „Commentaires sur le passif français", în Bresson (ed.): 1-24.

BRESSON, Daniel, ed., 1984: *Le passif. Publications de l'Université de Provence*, Aix-en-Provence, Marseille: Laffitte.

COMRIE, Bernard, 1977: "In defense of spontaneous demotion: the impersonal passive", în Cole, Peter şi Sadock, Jerrold (eds.), *Syntax and Semantics. Gramatical Relations.* New-York; Academic Press.

CONTRERAS, Heles, 1973: "Gramaticality versus Acceptability: the Spanish Case", *LI* 4.1.: 83-88.

COSTA, R., 1975: "A Functional Solution for Illogical Reflexives in Italian", Grossman, R.E., San, L.J. şi Vance, T.J. (eds), *Papers from the Parasession*

on Functionalism Chicago Linguistic Society, Chicago, Illinois: The University of Chicago Press: 112-125.

DECLÉS, Jean-Pierre, CUENTCHÉVA, Zlatka, SHAUMYAN, Sebastian, 1985: *Theoretical Aspects of Passivization in the Famework of Applicative Grammar*, Pragmatics and Beyond 6.1., Parret, Herman, Verschueren, Jef (eds.). Amsterdam/ Philadelphia: John Benjamins.

DOWTY, David, 1979: *Word Meaning and Montague Grammar*, Dordrecht Reidel.

ERNOUT, Antoine, 1909: „Recherche sur l'emploi du passif latin à l'époque républicaine". *Mém. Soc. Ling. de Paris*, 15: 273-333.

GARCÍA, E.C., 1975: *The Role of Theory in Linguistic Analysis: The Spanish Pronoun System*, Amsterdam: North Holland.

GIVÓN, Talmy, 1982: "Transitivity, Topicality and the Ute Impersonal Passive", în Hopper P. şi Thompson, S.A. (eds.): 143-160

GOUGENHEIM, G., 1929: *Etudes sur les périphrases verbales de la langue française*. Paris: Belles Lettres.

GRINSHAW, Jane, 1982: "On the Lexical Representation of Romance Reflexive Clitics" în Bresnan, Joan, Gleitman, Lila, Keiser, Samuel Jay, Kaplan, Ronald M. (eds.), *The Mental Representation of Gramatical Relations.* Cambridge: MIT Press; 87-148.

GUILLAUME, Gustave, 1971: *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume*, publiées par Roch Valin, 1948-1949, *Pychosystématique du langage. Principes, méthodes et applications* I-II. Québec, Paris: Presses de l'Université Laval.

HAIMAN, J., 1976: „Agentless sentences" *Fl.* 14 1: 19-55

HOEPLEMAN, J. şi ROHER, C., 1980: „«Déjà» et «encore» et les temps passés du français" în Davis, Jean et Martin Robert (eds.) *La notion d'aspect,* Etudes publiées par le Centre d'Analyse syntaxique de l'Université de Metz, Paris, Klincksieck: 119-140.

HOPPER, P.J., şi THOMPSON, S.A., 1980: "Transitivity in Grammar and Discourse". Lg. 56. 2: 251-300.

HOPPER, P.J. şi THOMPSON, S.A. (eds.), 1982: *Syntax and Semantics* 15 *Studies in Transitivity.* New York: Academic Press.

HUGOT, Jean-Paul, 1981: „Y a-t-il un passif en Français" în *Actants, voix et aspects verbaux*, Actes des Journées d'Etudes linguistiques des 22 et 23 mai 1979, Angers: Presses de l'Université d'Angers; 2-13.

KEENAN, Edward L., 1985: "Passive in the World's Languages", în Shopen, Thimothy (ed.) *Language Typology and Syntactic Description I. Clause Structure.* Cambridge University Press: 243-281.

KOCK, José de, GOMEZ MOLINA, Carmen, 1985: „Frecuencia de la pasiva en español y otras lenguas". *R. Esp L*, 15.1: 117-1.

LANGACKER, Ronald W., 1987: *Foundations of Grammar*, 1, *Theoretical Prerequisites*, I., Stanford, California: Stanford University Press.

LEROT, Jacques, 1984: „La motivation valencielle et pragmatique du passif", *Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain*, 10. 1-3: 163-171.

LYONS, Cristopher, 1982: "Pronominal Voice in French", în Vincent, Nigel, Harris, Martin (eds.), *Studies in the Romance Verb. Essays Offered to Joe Cremona on the Occasion of His 60th Birthday.* London: Croom Helm: 161-184.

MANOLIU-MANEA, Maria, 1987: "The Myth of the Agent: Roles and Comunicative Dynamism in Romance", în Brigitte Cazelles şi René Girard (eds.), *Alphonse Juilland. D'une passion à l'autre*, Saratoga, Calif.: Anma Libri and Co.: 261-275.

MEILLET, Antoine şi VENDRYES, Joseph, 1960: *Traité de grammaire comparée des langues classiques*, ed. a II-a, revăzută şi completată de J.Vendryes. Paris: Champion.

MILNER, Jean-Claude, 1980: „La théorie du passif dans la grammaire transformationnelle" în Perot, Jean, Lallot, Jean (eds.) Lalies, *Actes des sessions de linguistique et de littérature*, 1. Paris: Presses de l'Ecole Normale Supérieure: 7-13.

MOORTGAT, Vim, 1990: „Le passif «plein» et le passif réfléchi: un cas de synonymie syntaxique", *Revue Roumaine de linguistique*, 35.3: 197-223.

MORENO CABRERA, Juan Carlos, 1984: „La diátesis anticausativa : Ensayo de sintaxis general" *R. Esp L*, 14. I: 21-43.

NAPOLI, D.I., 1976: "The two Si's of Italian" *IULC*, Bloomington, Indiana.

NARO, A. J., 1976: "The Genesis of the Reflexive Impersonal in Portuguese". *Lg.* 52.4: 779-811.

POSTAL, Paul M., 1986: *Studies of Passive Clauses*, Albany: State University of New York Press.

SÁNCHEZ SALOR, Eustaquio, 1983: „Intento de explicación de la pasiva personal en latin". *Emérita*, 51.2: 323-344.

SCHULZ, Anchen, 1985: "On Passives and Word Order in Spanish" în King, Larry P., Maley, Catherine A. (eds.), *Selected papers from the 13th Linguistic Symposium on Romance Languages Chapel* Hill, N.C. 24-26 March, 1983. Amsterdam: Benjamins: 315-329.

SIEWIERSKA, Anna, 1984: *The Passive. A Comparative Linguistic Analysis*, London, Sydney, Dover, New Hampshire: Croom Helm.

TOURATIER, Christian, 1984: „Il y a un passif en latin; mais de quoi s'agit-il?" în Bresson (ed.): 75-92.

VASANT, Anette, 1980: „Lexique, sémantique et grammaire dans la voix verbale en français", *TLI*, 18.1: 143-164.

VENDRYES, Joseph, 1948: „Une catégorie verbale: le mode de participation du sujet" *BSL*, 44: I et sq.

WINTERS, Margaret E., 1984: "Steps toward the Romance Passive Inferrable from *Itinerarium Egeriae*" *R.Ph.* 37.4: 445-454.

WOEHR, Richard, 1984: "Of People, Things and Spanish Reflexive" *IRAL*, 1984, Aug. 22.3: 163-181.

ASPECT ŞI DIATEZĂ ÎN FORMELE NOMINALE ALE VERBULUI. SUPINUL ROMÂNESC *VERSUS* INFINITIVUL ROMANIC

Dacă Benveniste a lămurit sensul metaforei care se ascunde în spatele termenului *supinum verbum* (1948, p. 100-1: „Le terme supin vise l'indifférence à la voix, au temps et au mode, par analogie avec l'atitude d'un homme nonchalamment couché"), gramaticile clasice ale limbilor romanice continuă să susţină că, asemenea etimonului său latin, supinul în limba română este un substantiv verbal (a se vedea de exemplu Meyer-Lübke, 1906, III, p.296; Bourciez, 1946, p.250). Conform Gramaticii Academiei Române (1963, I, p. 233), „supinul exprimă acţiunea verbului, comportîndu-se ca un infinitiv lung, deci ca un substantiv verbal, dar şi ca un verb". În ciuda impreciziei ei, definiţia arată limpede că funcţiile supinului din limba română nu corespund pe deplin modelului gramatical din latină, întrucît supinul nu este doar substantiv verbal, ci şi verb. În diverse gramatici de orientare structuralistă, de exemplu Iordan, Guţu-Romalo, Niculescu, 1967 (p. 208-9), interpretarea nominală este respinsă din următoarele motive:

a) Sintactic, construcţiile cu supinul sînt diferite de construcţiile nominale:

(1) *a plecat la cules cireşe* adică prepoziţie+supin+substantiv (Ac)

şi

(2) *a plecat la culesUL cireşeLOR*, adică prepoziţie + substantiv postverbal + articol hotărît + substantiv + articol (G)

În (1), obiectul direct are acelaşi statut ca şi în construcţia corespunzătoare cu conjunctivul [a se vedea de exemplu (3)]:

(3) *a plecat să culeagă cireşe* (cu alte cuvinte, obiectul este în cazul acuzativ şi nu ia articol)

b) Spre deosebire de participiu, supinul este invariabil, adică nu se acordă în gen şi număr cu substantivul determinat:

(4) *apă de băut - vin de băut*

versus

(5) *apă bătută - vin băut*

c) Spre deosebire de substantivul verbal, supinul este incompatibil cu articolele: cf. (2) *...la culesul cireşelor* (*-lor*, articol hotărît) şi (1) *...la cules cireşe* (fără articol hotărît).

BIBLIOTECA FACULTĂŢII DE LITERE

Aceste observaţii sînt corecte, dar, din nou, nu se face nici o încercare de a delimita locul supinului în sistemul verbal.[1]

Conform unei descrieri structuraliste des citate (Caragiu, 1963), nu există motive pentru a integra supinul în sistemul verbal modal, deoarece diferenţele dintre această formă şi celelalte moduri verbale nu pot fi exprimate în termenii unor modalităţi semantice. De fapt, nici unul din aşa-numitele moduri impersonale nu poate fi descris pornind de la tipurile de modalitate.

Aşa cum a arătat Alarcos Llorach (1951, p.105-8), diferenţele dintre infinitivul, participiul trecut şi gerundivul din limba spaniolă trebuie explicate pornind de la opoziţiile aspectuale. Supinul din limba română însă este neutru în raport cu diferenţele aspectuale, ca şi cu modalităţile.

(6) *a terminat de scris cartea* (perspectivă închisă, aspectul perfectiv)
versus

(7) *are de scris o carte* (perspectivă deschisă, aspect imperfectiv)
şi

(8) *cal de furat* (ca în *vinde cai de furat:* eveniment actual, real, în ierarhia modalităţilor)
versus

(9) *a plecat în peţit* (virtual; finalitate)

Conform unor modele transformaţionale ale modurilor impersonale în limbile romanice, infinitivele, gerundivele sau participiile trebuie considerate a fi variante transformaţionale (propoziţii completive reduse sau propoziţii relative reduse) ale construcţiilor conjunctive personale corespunzătoare, adică la modul conjunctiv sau indicativ, în funcţie de context (vezi, de exemplu, Manoliu-Manea, 1971, p.182; Saltarelli, 1976; Napoli, 1976). O sugestie asemănătoare este avansată în Vasiliu şi Golopenţia, 1969, prin regulile transformaţionale necesare generării gerundivelor în limba română, dar, în mod surprinzător, această primă gramatică transformaţională a limbii române nu menţionează deloc construcţiile cu supinul.

Ipoteza noastră este că, în limba română, construcţiile cu verbul la supin se bazează pe o reprezentare mai puţin activă a relaţiei Agent<->Proces decît construcţiile active corespunzătoare, dar mai puţin pasivă decît diateza pasivă, ceea ce înseamnă că forma (prep. ... -UT) aparţine în mai mare măsură paradigmei diatezei decît unor aspecte de natură modală. Cea mai apropiată parafrază a sensului supinului din limba română ar fi „angajat în acţiunea de a ... " Această ipoteză rezultă în primul rînd din analiza restricţiilor impuse de supin determinanţilor săi şi în al doilea rînd, dintr-o serie de diferenţe de sens care apar între contexte similare în care supinul pare a putea fi substituit prin alte forme verbale (conjunctive active, indicative, participii trecute etc.)

---

[1] Singura remarcă ce încheie paragraful este: „relaţia supinului cu celelalte forme verbale este încă mult mai puţin strînsă, iar incapacitatea lui de a cere un substantiv în nominativ (subiect) arată gradul de subordonare, de dependenţă a acestei forme verbale faţă de elementul regent" (Iordan, Guţu-Romalo, Niculescu, 1967, p. 209).

1. Restricţiile impuse asupra obiectului supinului

(a) Supinul nu admite mai mult de un obiect, ceea ce înseamnă că exprimă o anumită perspectivă asupra „transferabilităţii acţiunii de la punctul iniţial spre alt punct (final sau nu)"

(10) *termin de scris Anei şi mă apuc de citit*

şi :

(11) *termin de scris scrisoarea şi mă apuc de citit*

dar mai puţin probabil:

(12) ? *termin de scris Anei scrisoarea...*

(b) Supinul nu admite aproape niciodată obiecte directe determinate de fraze nominale posesive:

(13) *m-am apucat să spăl rufele lui Ion*

(construcţie cu conjunctivul, perfect acceptabilă)

şi :

(14) ? *m-am apucat de spălat rufele lui Ion*

(mai puţin acceptabilă)

dar :

(15) *m-am apucat de spălat rufe*

(perfect acceptabilă)

Restricţiile (a) şi (b) indică o anumită limitare a deplasării gîndurilor vorbitorului de la actantul cel mai activ spre ceilalţi participanţi implicaţi în eveniment. De fapt, în cazul supinului, gîndurile vorbitorului se deplasează între două puncte, ceea ce, în termenii lui Benveniste, implică o contemplare relativ inactivă a evenimentului, în comparaţie cu ceea ce se întîmplă în cazul construcţiilor active, dar mai puţin pasivă decît în cazul construcţiilor pasive.

Aşa cum a arătat Gustave Guillaume (1971, II, p.175), diferenţele exprimate în termenii dinamicii mentale a vorbitorului, ai deplasării de la un actant la celălalt în considerarea dezvoltării procesuale a evenimentului, aparţin sistemului diatezei şi mai puţin paradigmelor aspectuale sau modale: „Ce qu'on appelle en grammaire la voix à trait moins a la nature propre du sujet, qu'à la situation que l'esprit humain lui attribue, relativement au verbe, en logique constructive de la phrase".

2. Supinul în construcţiile cauzative

Este un fapt binecunoscut că în limba română cauzativele sînt mai puţin gramaticalizate decît în alte limbi, întrucît construcţiile de tipul FACERE sînt mai puţin productive, mai rare şi impun mai puţine constrîngeri decît în alte limbi

romanice, ca franceza şi italiana. Aceasta nu înseamnă că româna nu posedă construcţii cauzative. De fapt, ceea ce caracterizează limba română este modul în care se realizează propoziţia completivă, deoarece construcţiile cu infinitivul sînt înlocuite cu conjunctive sau supine. Întrucît ne interesează să determinăm locul supinului, vom acorda atenţie deosebită acelor contexte în care construcţiile cu supinul pot fi înlocuite de conjunctive cu modificările de sens corespunzătoare:

(a) În asociaţie cu A DA, supinul adaugă construcţiei cauzative un înţeles semipasiv, construcţia părînd a fi mai aproape de englezescul LET decît de MAKE.

(16) *îmi dă de înţeles că doreşte să mă vadă*

şi :

(17) *mă face să înţeleg* (conjunctiv) *că doreşte să mă vadă*

Cu verbe la conjunctiv, A DA îşi recapătă sensul său deplin:

(18) *Dă-mi să corectez lucrările!*

şi :

(19) ? *Dă-mi de corectat lucrările!* (supin inacceptabil)

dar :

(20) *Dă-mi de corectat lucrări!* (pe deplin acceptabil, deoarece se referă la dorinţa subiectului de a fi implicat în acţiunea de corectare a lucrărilor – obiectul direct nu este specific şi apare, deci, fără articol hotărît).

Vezi şi

(21) *Dă-mi să citesc!* - conjunctiv

şi :

(22) *Dă-mi de citit!* - supin

(21) se poate referi la un context de comunicare ce implică faptul că „Doresc ca tu să-mi dai scrisoarea pe care mi-o ascunzi, pentru că vreau să o citesc". Enunţul (22) exprimă doar faptul că doresc să fiu angajat în acţiunea de citire şi nu se poate referi la o situaţie de tipul celei implicate de (21).

(b) În combinaţie cu A PUNE, supinul are o conotaţie depreciativă, şi anume agentul care corespunde subiectului verbului cauzativ consideră că dorinţa sau voinţa celui care face acţiunea cauzată nu trebuie luate în considerare. Pentru acest motiv A PUNE ca verb cauzativ capătă sensul lui „a forţa", cînd obiectul în structura de suprafaţă este marcat [+ Uman]. A se compara:

(23) *am pus rufele la uscat* (supin, cu obiect inanimat)

sau :

(24) *am pus pătlăgelele la murat*

şi :

(25) *o pun la curăţat cartofi* (o forţez să cureţe cartofi, în ciuda voinţei ei; activitatea în chestiune poate fi considerată o pedeapsă)

vs:

(26) *o pun să cureţe cartofii* (conjunctiv), care nu are nici o implicaţie de pedeapsă; a se vedea, de exemplu:

(27) *o pun să cureţe cartofii îndată ce se întoarce de la piaţă*

Modul conjunctiv este mai frecvent utilizat decît supinul în construcţiile cauzative cu verbe ca A ÎNVĂŢA, A BEA, A MÎNCA. Vezi:

(28) *l-am pus să înveţe*

(29) *l-am pus să bea tot laptele*

dar nu şi:

(30) **l-am pus la învăţat*

sau :

(31) **l-am pus la băut lapte*

Explicaţia rezidă poate în faptul că acţiunea de a bea (de a înghiţi ceva) sau de a învăţa (a-şi însuşi o informaţie) presupune o participare mai activă din partea persoanei care face acţiunea.[2]

(c) Un sens (cauzativ) „moderat" activ poate constitui explicaţia pentru apariţia supinelor în propoziţii subordonate care exprimă cauzalitatea externă sau, mai degrabă, condiţiile de ordin extern care favorizează un anumit tip de sentiment sau senzaţie interioară, respectiv atitudini pasive negative, ca de pildă „a fi plictisit de ceva", „ a fi sătul de ceva".

Cf. :

(32) *m-am plictisit de stat acasă*

(33) *m-am săturat de citit gramatici transformaţionale*

sau:

(34) *mi-e silă de citit atîta vorbărie goală*

dar niciodată :

(35) * *mă bucur de citit gramatici transfomaţionale*

(unde reacţia internă în faţa condiţiilor externe este mai activă), în vreme ce (36) este perfect acceptabilă:

(36) *mă bucur* { a. *cînd citesc* (indicativ) / b. *să citesc* (conjunctiv) } *gramatici transformaţionale.*

3. Supinul în propoziţii topicalizate

În gramaticile româneşti, supinul apare şi în legătură cu o categorie de complemente, şi anume „complementul de relaţie", care se referă mai ales la două tipuri de construcţii:

(a) construcţii modale, ca de pildă:

(37) *e uşor de găsit*

(38) *e imposibil de citit*

(pentru detalii, a se vedea mai jos, 4.2.)

şi :

(b) propoziţii topicalizate, ca:

(39) *De mîncat, mănîncă, dar nu se îngraşă.*

---

[2] Cu toate acestea, a se observa construcţia *s-a pus pe învăţat* care este parafrazată mai adecvat prin „s-a decis să se constrîngă să fie angajat în acţiunea de învăţare". A se remarca şi schimbarea prepoziţiei: *la* (indicînd direcţia, înaintarea) înlocuită prin *pe* (exprimînd contactul).

Un enunţ ca (39) poate să apară doar dacă propoziţia întreagă „*mănîncă*" conţine o informaţie cunoscută de participanţii la discurs, este topicalizată. A se vedea de exemplu contextul extins de la (40):

(40) – *Ce se întîmplă cu Petru? De ce este aşa de slab? Nu mănîncă?*

– *Ba, de mîncat, mănîncă, dar nu se îngraşă, fiindcă este hipertiroidian.*

De aceea, datorită sensului său inactiv, precum şi datorită indiferenţei sale în raport cu aspectul şi modalitatea, supinul este utilizat foarte frecvent pentru a topicaliza un eveniment, pentru a exprima ideea de „privitor la actul de a ...". Singura constrîngere pe care o impune în acest caz este o relaţie de tipul „dar" şi anume propoziţia topicalizată trebuie urmată de un comentariu care începe cu „dar". Vezi (40) şi :

(41) – *Nu mănîncă? Ba da.*

Cu alte cuvinte, evenimentul topicalizat presupune o construcţie de forma „dacă ... atunci" [în (39) şi (40), presupunerea este „întrucît e slab, presupunem că nu mănîncă destul"].

4. Supinul: „o perspectivă deschisă"

4.1. Folosirea supinului în subordonate finale ca (9) *a plecat în peţit* nu este în nici un caz compatibilă cu perspectiva închisă proprie pasivului. Diateza pasivă – aşa cum arată Gustave Guillaume (1971, II, p.182) – este „ceea ce rămîne din tranzitivitatea unui verb după ce incidenţa activă a fost eliminată". Comparaţi reprezentarea unei construcţii pasive cu cea a unei construcţii active:

(A) Verb activ tranzitiv[3]:

(B) Construcţii pasive:

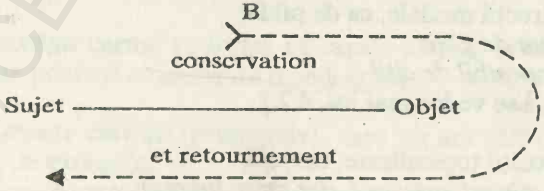

[3] „Ce qui fait la transitivité d'un verbe en français, c'est d'avoir une incidence à sujet actif suivie d'une incidence en retour, d'une incidence de réplique à objet passif... C'est ce méchanisme d'incidence double, première et seconde, qui fait la transitivité du verbe", Guillaume, 1971, II. p.185.

De fapt, supinul în construcţiile finale exprimă momentul de începere pentru înfăptuirea celei de-a doua incidenţe, în termenii lui Guillaume, incidenţa B: scopul corespunde obiectului în schema (A).

4.2.Aceeaşi perspectivă deschisă poate justifica posibilitatea supinului de a reprezenta subiectul unor construcţii modale ca:

(42) a.*(Nu) e uşor*
b. *E greu* } *de scris poezii patriotarde*
c. *E imposibil*

El reprezintă deci o propoziţie subordonată subiectivă redusă, generată prin Extrapoziţie [a se vedea structura (C)]:

(C)

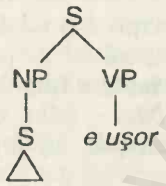

4.3. În cadrul unui model generativ-transformaţional, supinul în subordonate finale relative ca

(43) *e o problemă greu de rezolvat*

reduce o structură iniţială ca

(43a) S[e greu S[cineva rezolvă o astfel de problemă]S]S,

prin Psiho-Mişcare [vezi structura (D)].

(D)

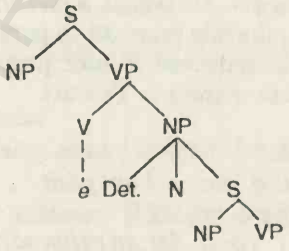

Antecedentul propoziţiei relative este coreferenţial cu obiectul din propoziţia de la nivelul cel mai de jos al reprezentării. A se vedea structura intermediară :

(43b) *această problemă este greu de rezolvat.*

De fapt (43) se referă doar la un participant implicat în proces, chiar dacă la cel mai puţin activ, întrucît poziţia participantului activ este definită la nivelul presupoziţional al grupului verbal, respectiv „cel care rezolvă problema".

BCU CLUJ/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Într-un enunţ ca:

(44) *maşina de scris* (cf. fr. *machine à écrire*)

antecedentul este de asemenea coreferenţial cu obiectul cel mai de jos (instrumental) - a se vedea structura (44a) [...*o maşină*$_S$ *cineva o poate folosi pentru scris*]$_S$]$_S$; o parafrază mai exactă a enunţului (44) ar fi, cu toate acestea, „o maşină implicată în actul de a scrie", indiferent cît de activ sau pasiv este participantul la acest eveniment.

5. Supinul şi participiul trecut

5.1. Ipoteza diatezei poate explica şi relaţia dintre supin şi participiul trecut în limba română vorbită contemporană:

(i) ambele au aceeaşi reprezentare fonetică în ceea ce priveşte terminaţiile verbale (cf. *de scris - scris; de băut - băut*, etc.) dar primul este întotdeauna precedat de o prepoziţie specifică (*de, la, în*), în vreme ce cel din urmă are morfeme de gen şi număr.

(ii) ambele au în comun o reprezentare mai puţin activă a relaţiei participant <-> proces, dar nu împărtăşesc aceeaşi perspectivă: supinul implică o perspectivă deschisă, participiul trecut una închisă. În consecinţă, marcarea temporală este diferită. Participiul trecut este marcat inerent [+Trecut], în timp ce supinul este indiferent în ceea ce priveşte timpul, sau, mai degrabă, primeşte o marcare temporală contextuală.

Cf.:

(45) – *Nu pleacă mîine?- De plecat, pleacă, dar nu unde ar fi vrut* (viitor)

şi:

(46) – *Nu a plecat încă?- De plecat, a plecat, dar nu a ajuns* (trecut)

O formă de tipul *fost* este puternic marcată ca perfectivă şi, prin urmare, nu poate fi utilizată ca un mijloc de reducere a unor propoziţii topicalizate, cu excepţia situaţiilor cînd contextul este marcat [+ Trecut].

Cf.:

(47) – *N-ai fost acolo?*
– *De fost, am fost, dar nu l-am găsit.*

(48) – *Vei fi acasă după-amiază?*
– **De fost* / *(Voi fi)* } *voi fi, dar nu primesc pe nimeni.*

5.2. În propoziţii relative, sensul de „a fi implicat în eveniment" (exprimat de rădăcina verbală) poate explica faptul că substantivul care face obiectul coreferenţei poate fi obiect în subordonata relativă activă din structura de adîncime, în timp ce, în cazul participiilor trecute pasive, acest substantiv trebuie să fie subiectul construcţiei pasive:

Cf. :

(49) *cal de furat* - un cal pe care cineva poate
{ să-l fi furat (trecut)
{ să-l fure (viitor)

[o parafrază a construcţiei (49) ar fi „un cal implicat în evenimentul furtului"], versus:

(50) *cal furat*,

care are la bază structura iniţială (51a)„un cal care a fost furat de cineva".Vezi şi :

(51) *nu-i fată de găsit* „nu e o fată pe care cineva să o poată acosta"

versus:

(52) *fată găsită* „fata care a fost găsită de cineva".

Construcţiile (49) şi (50) nu sînt sinonime, după cum nu sînt sinonime nici (51) şi (52): principala deosebire rezidă în sensul diatezei, dar există şi o diferenţă temporală şi de perspectivă.

În (52) sau (50), de exemplu, perspectiva este închisă, procesul trebuie înfăptuit pentru a genera un participiu trecut în relativa redusă. În (51) este exprimată doar virtualitatea.

O expresie nominală ca (44) *maşină de scris* nu are o construcţie participială corespunzătoare: (44b)**maşină scrisă* este o structură incorectă pentru că în relativa din structura de adîncime, substantivul care face obiectul coreferenţei nu este complementul direct, care poate fi transformat prin pasivizare.

5.3. După substantive care admit o subordonată, supinul poate fi generat şi prin reducerea unei construcţii active:

de exemplu:

(53) *nu am poftă de citit*

sinonim cu :

(54) *nu am poftă să citesc* (conjunctiv),

sau :

(55) *nu am poftă de mîncat*

(56) *nu am poftă să mănînc acum* (conjunctiv)

şi :

(57) *nu am poftă de mîncare* (infinitiv lung, nominalizat) construcţie nominală, stare permanentă.

5.4. Paronimia specială care leagă supinul şi participiul trecut este răspunzătoare de interferenţele care pot apărea în româna vorbită contemporană între propoziţiile subordonate pasive şi subordonatele la supin reduse:

(58) *Spectacolul merită văzut* (participiu trecut, pasiv)

şi :

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

(59) *Spectacolul merită de văzut* (condamnat de gramaticile oficiale) construcţie cu supinul, prezentare mai activă decît în (58), adică *spectacolul merită ca cineva să-l vadă.*

6. Supinul şi infinitivul

Este un fapt binecunoscut că supinul din limba română este tradus în limbile romanice prin infinitiv, cu care are în comun perspectiva deschisă[4]. În româna contemporană puţinele cazuri în care infinitivul pare a fi în variaţie liberă cu supinul sînt considerate a fi artificiale [vezi (42), (60), sau arhaice vezi (61)]:

(42) { e greu / e uşor } + { de scris / a scrie }

A se vedea şi versurile lui Eminescu:

(60) *„E uşor a scrie versuri / Cînd nimic nu ai a spune"*

(61) *de numele dumitale am auzit, dar A VEDEA nu te-am văzut*

(Antologie de literatură populară, II, Bucureşti, 1959, p.249).

versus:

(62) *De numele dumitale am auzit, dar de văzut nu te-am văzut.*

În marea majoritate a contextelor în care apare supinul, infinitivul este în general inacceptabil în limba română contemporană:

(63) *A plecat*	*în peţit*	(supin)
	să peţească	(conjunctiv)
	? a peţi	(infinitiv)
(64) *Merge*	*la cules cireşe*	(supin)
	să culeagă cireşe	(conjunctiv)
	? a culege cireşe	(infinitiv)
(65) *Îmi dă*	*de bănuit*	(supin)
	** să bănuiesc*	(conjunctiv)
	** a bănui*	(infinitiv)
(66) *Îl pun*	*la uscat*	(supin) [cf. (23)]
	să se usuce	(conjunctiv)
	**a se usca*	(infinitiv)
(67) *M-am plictisit*	*de citit*	(supin)
	să citesc	(conjunctiv) [cf. (32)]
	**a citi*	(infinitiv)

[4] După Alarcos Llorach (1951, p.106), „En el Infinitivo, el derivativo *ar/er/ir* agrega al contenido de la base verbal la indicación de la no referencia a un límite o término del proceso ..." („În cazul infinitivului, terminaţia *ar/er/ir* adaugă conţinutului bazei verbale indicaţia că nu există nici o referire la o limită sau un sfîrşit al procesului...")

BCU IASI / CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

(68) *Maşina*	*de scris*	(supin)
	* *de a scrie*	(infinitiv) [vezi (44)]
	* *a scrie*	(infinitiv)

În loc de a trage o concluzie, am dori să subliniem că supinul constituie o particularitate a limbii daco-romane care se supune unui principiu mai general, deoarece româna cunoaşte mai multe construcţii „arhaice", care par a corespunde în multe privinţe modelului sintactic latin, dar care s-au dezvoltat într-o direcţie nouă, diferită şi totuşi compatibilă cu modelul romanic. Supinul din limba română are în comun cu etimonul său latin unele tipuri de contexte[5], dar, atît supinul cît şi corespondèntul său romanic, infinitivul, se caracterizează prin aceeaşi perspectivă deschisă, fără aluzie la limita finală.

Versiune revizuită a articolului "Aspect and Voice in the Nominal Forms of the Verb" apărut în *Homenaje a Alvaro Galmés de Fuentes, I*, Oviedo/Madrid, Universidad de Oviedo/Gredos, 1985, pp.279-291.

BIBLIOGRAFIE

ALARCOS LLORACH, Emilio, 1951: *Gramatica estructural* (según la Escuela de Copenhague y con especial atención a la lengua española), Madrid, Gredos.

BENVENISTE, Emile, 1948: *Noms d'agent et noms d'action en indo-européen*, Paris, Adrien-Maisonneuve.

BOURCIEZ, Edouard, 1946 (1965): *Eléments de linguistique romane*, Paris, Klincksieck.

CARAGIU-MARIOŢEANU, Matilda, 1957: „Sintaxa gerunziului românesc" în *Studii de gramatică*, II, pp.61-89.

CARAGIU-MARIOŢEANU, Matilda, 1962: „Moduri nepersonale" în *Studii şi cercetări lingvistive*, XIII, 1, pp.29-43.

ERNOUT, Alfred and FRANÇOIS, Thomas, 1959: *Syntaxe latine*, ediţia a doua, Paris, Klinksieck.

GRAUR, AL., (editor), 1963: *Gramatica limbii române*, ediţia a doua revizuită, Bucureşti, Editura Academiei.

GUILLAUME, Gustave, 1971: *Leçons de linguistique de Gustave Guillaume*, publiées par Roch Valin, 1948-49; Psychosystématique du langage, Principes, méthodes et applications, I, II, Québec, Paris, Presses de l'Université Laval.

IORDAN, Iorgu, GUŢU-ROMALO, Valeria, NICULESCU, Alexandru, 1967: *Structura morfologică a limbii române contemporane*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică.

MANOLIU-MANEA, Maria, 1971: *Gramatica comparată a limbii romanice*, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică.

[5] De exemplu, subiective sau subordonate finale reduse, după verbele de mişcare.

MEYER-LÜBKE, Wilhelm, 1906: *Grammaire des langues romanes, III*, Syntaxe (Fr. tr.: A.Doutrepont şi George Doutrepont), Leipzig, New York, London, Paris, G.E.Stechert & Co. (reprinted 1923).

NAPOLI, Donna Jo., 1976: "Infinitival Relatives in Italian", în *Current Studies in Romance Linguistics*, Marta Luján şi Fritz Hensey (ed.), Washington D.C., Georgetown University Press, pp.300-329.

SALTARELLI, Mario, 1976: "Theoretical Implication in the Development of Accusatiuus cum Infinitivo Construction", în *Current Studies in Romance Linguistics*, pp. 88-99.

VASILIU, Emanuel şi GOLOPENŢIA-ERETESCU, Sanda, 1969: *Sintaxa transformaţională a limbii române*, Bucureşti, Editura Academiei.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA A II-A

Universul aşteptărilor

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PRONUMELE DE IDENTITATE, FORMĂ DE NEGARE A NON-IDENTITĂŢII

În ciuda unei bogate literaturi despre istoria pronumelor demonstrative în limbile romanice, evoluţia „pronumelor de identitate" este departe de a fi primit o explicaţie satisfăcătoare. Atunci cînd vrem să analizăm posibilitatea înlocuirii alternative dintre IPSE şi IDEM, dintre IPSE şi pronume reflexive, dintre IPSE şi alte pronume demonstrative, ne lovim de mai multe chestiuni spinoase:

(a) IDEM şi IPSE sînt ele oare pronume demonstrative, aşa cum le consideră gramaticile latine? Dacă morfologia pronumelor IDEM şi IPSE este similară cu cea a demonstrativelor, semantica şi sintaxa „pronumelor de identitate" sînt deseori prezentate în relaţie cu ALIUS, un pronume nehotărît. Astfel, în Leumann et al., 1965, II, p.189, IPSE este tradus ca „acesta şi nu altul" ("er und kein anderer"); în Oudot, 1964, IDEM şi ALIUS sînt prezentate în capitolul XX sub genericul *Identité et diversité* etc. Formele corespunzătoare din limbile romanice, cum ar fi fr. MÊME sau rom. ÎNSUŞI nu sînt considerate demonstrative.

(b) Dacă şi demonstrativele pot pronominaliza un GN care îndeplineşte condiţia de identitate referenţială, ce trăsături semantice îl caracterizează pe IDEM?

(c) Ce fel de „opoziţie" exprimă IPSE? În conformitate cu Ernout-Thomas, 1959, p.189, se consideră că IPSE „est proprement un intensif, qui s'emploie avec une idée d'opposition latente".

(d) Există vreo explicaţie pentru faptul că IDEM poate fi înlocuit cu alte demonstrative? Vezi de exemplu: (1) *Movetur eo timore quo nostrum unusquisque?* Cicero, Pro M. Fonteio, 12.27 „simte el aceeaşi teamă ca şi noi?" (conform traducerii lui Oudot, 1964, p.471: fr. „éprouvet-il la même crainte que nous?").

(e) Cum se poate explica faptul că IPSE şi-a pierdut sensul opoziţional şi a devenit pronume personal în mai multe limbi romanice (ca italiana, româna etc.)? Ernout-Thomas, 1959, p.191, au arătat că „IPSE à partir des tours HIC IPSE, ILE IPSE, ISTE IPSE, se rapprochait de IDEM"- vezi de ex. (2) *ista ipsa lege quae ...*, Cicero, R.Am., 125, „aceeaşi lege care ...". Dar de ce IDEM a dispărut, iar IPSE (-METIPSE) a ajuns să exprime ambele sensuri? Dacă toată lumea este de acord că IDEM exprimă o „identitate", se pare că este mai dificil de găsit o definiţie

semantică care să atribuie o trăsătură asemănătoare pentru IPSE; vezi totuşi Coşeriu, care subliniază faptul că IPSE marchează „identitatea unei persoane cu ea însăşi", după cum arată grupurile nominale care conţin un pronume personal: *ego ipse, tu ipse* etc. (vezi de asemenea Abel, 1971, p.27).

Cum s-ar putea explica prezenţa unui morfem reflexiv în formele corespunzătoare din română: ACELAŞI (ILLE + SIBI) sau ÎNSUŞI (IPSE + SIBI), unde -ŞI este forma neaccentuată (SIBI) a reflexivului dativ?

Nu pretindem că putem da un răspuns foarte exact la aceste întrebări, dar credem că pot fi găsite, pentru cele mai multe dintre ele, o serie de explicaţii pragmatice. Demonstrativele sînt supuse unor puternice variaţii legate de actele de limbaj, iar funcţia lor de *„embrayeurs"* (rom. *ambreiori*, engl. *shifters*) a fost descrisă pe larg (vezi Jakobson, 1963, Benveniste, 1966 etc.). Am dori să adăugăm o nouă dimensiune şi anume „orizontul de aşteptare", aşa-numita *expectaţie* care, după părerea noastră, ar putea explica diferenţa dintre „demonstrativele veritabile", pe de o parte, şi pronumele de identitate, pe de altă parte.

Expectaţia este o parte din cunoaşterea comună, din cunoştinţele împărtăşite de fiecare dintre vorbitori. Spre deosebire de presupoziţie sau de implicaţia logică, expectaţia nu satisface neapărat criteriul noncontradicţiei. De exemplu, orizontul de aşteptare al propoziţiei

(3) *Aş fi foarte fericit dacă aş putea face o călătorie pînă în Venus*

este

(4) *Nu sînt foarte fericit.*

Dar (4) poate fi infirmat de o continuare precum (5):

(5) *Aş fi foarte fericit dacă aş putea face o călătorie pînă în Venus, dar sînt fericit şi aşa, nu-ţi face griji.*

În propoziţiile negative există întotdeauna o aşteptare infirmată, vezi de ex.:

(6) *Nu te iubesc şi nu mă pot căsători cu tine.*

a cărei expectaţie este:

(6') *„tu crezi că te iubesc şi, în consecinţă, te aştepţi să mă căsătoresc cu tine, iar eu ştiu ce aştepţi de la mine"*

(pentru detalii, vezi Manoliu-Manea, 1979). Aşa cum a sugerat Leech, 1977, p.322, „relaţiile de expectaţie nu se găsesc în sistemul logic abstract al limbajului, ci mai degrabă în pragmatica comunicării, alături de ordinea tematică, informaţia despre focus etc.".

1. Structura semantică a „identităţii"

Una din presupunerile noastre de bază este că gramaticile latine nu greşesc incluzînd pronumele IPSE şi IDEM în categoria demonstrativelor dat fiind că asemănările morfologice nu sînt întîmplătoare, ci se bazează pe anumite înrudiri semantice. Demonstrativele servesc la identificare, în timp ce aşa-numitele

pronume nehotărîte (inclusiv ALIUS), servesc la cuantificare, respingînd orice identificare. În această opoziţie, IDEM, IPSE şi ALIUS joacă un rol special.

Deoarece este mai uşor de analizat nivelul pragmatic al unei limbi vii şi în plus, native, şi pentru că româna este una dintre puţinele limbi romanice care au recreat diferenţa dintre IDEM şi IPSE cu ajutorul a două expresii diferite (ACELAŞI versus ÎNSUŞI)[1], vom analiza mai întîi funcţiile şi sensurile pronumelor româneşti de identitate.

1.1. Identitatea ca infirmare a unei aşteptate non-identităţi

Să considerăm următoarele propoziţii:

(7) *Răspunde mereu acelaşi student (deşi aş vrea să răspundă studenţi diferiţi).*

Propoziţia (7) infirmă următoarea expectaţie: „studentul care vorbeşte în momentul *n* este cel care răspunde în momentul *n+1* "; în termenii logicii simbolice, înţelesul lui (7) poate fi formulat în modul următor:

(a) $\exists x\,(R_n(x)) \cdot \exists y\,(R_{n+1}(y)) \cdot (x=y)$

adică „există o persoană x care răspunde la momentul n, şi există o persoană y care răspunde la momentul n+1, iar x şi y sînt identici. Dar, după cum am remarcat, sensul propriu al lui (7)[2] are expectaţia (a') $x \neq y$, adică x şi y nu sînt aceeaşi persoană.

Expectaţia lui (7) poate fi, în mare, formulată după cum urmează:

(a'') $\exists x\,(x \in \text{student}) \cdot (R_n(x)) \cdot \exists y\,(y \in \text{student}) \cdot (R_{n+1}(y)) \cdot (x \neq y)$

În alte contexte termenii comparaţi pot fi două stări mentale sau două condiţii fizice ale aceleiaşi persoane sau ale aceluiaşi obiect, ca în (8):

(8) *M-am întîlnit ieri cu Radu. Era acelaşi om bun şi vesel, numai că puţin îmbătrînit; viaţa nu reuşise să-i schimbe firea.*

Înţelesul propriu al lui (8) este: „caracterul lui Radu la momentul n+1 este identic cu caracterul lui Radu la momentul n", iar expectaţia este: „viaţa l-a schimbat".

O funcţie similară are şi lat. IDEM în enunţurile precum:

(9) *...eadem loco (...) quasi ea pecunia legata non esset*, Cicero, Leg.2, 53,
„în aceeaşi poziţie de parcă banii n-ar fi fost lăsaţi moştenire";

vezi de asemeni (10):

(10) *eosdem quos reliquae portus capere non poterunt*, Caesar, B.G. 4.36.4,
„nu puteau ajunge în aceleaşi porturi ca celelalte (corăbii)"

---

[1] În alte zone, de exemplu, distincţia în discuţie a păstrat un morfem comun, IPSE (-METIPSE) şi şi-a format un procedeu poziţional (de topică); *le même homme* „acelaşi om" / *l'homme même* „omul însuşi", ceea ce ar putea fi pus în legătură cu constituentul care se află în scopul negaţiei.

[2] Pentru diferenţa dintre înţelesul propriu şi altă informaţie semantică, vezi Sgall, 1975, sau Katz, 1990.

Putem deci presupune că ACELAŞI, ca şi lat. IDEM – cel puţin în unele contexte – au o funcţie specială în actele de vorbire de negare; ele neagă o aşteptată non-identitate a argumentelor.

1.2. Identitate şi emfază

În gramaticile româneşti a existat întotdeauna un capitol special despre „pronumele de întărire". De exemplu, după *Gramatica Academiei* I, p.154, „*însuşi* însoţeşte un substantiv sau un pronume cu scopul de a preciza obiectul determinat". Dar ce pronume demonstrativ nu îndeplineşte oare aceeaşi funcţie? De fapt , această definiţie nu oferă nici o trăsătură care ar putea explica diferenţa specifică între ÎNSUŞI şi alte mijloace de „specificare".

Fie propoziţia (11):

(11) *M-am întîlnit cu însuşi împăratul.*

Faptul de a întîlni un împărat nu este un fapt obişnuit. În mod normal nu ne aşteptăm să-l întîlnim pe împărat pe stradă. În termenii logicii, orizontul de aşteptare al lui (11) este (b) „persoana pe care am întîlnit-o nu este împăratul", expectaţie care s-ar putea nega prin folosirea pronumelui de întărire *însuşi*. Cu alte cuvinte, ÎNSUŞI exprimă faptul că valoarea pe care am selectat-o din domeniul argumentului x (persoanele pe care e posibil să le întîlnesc) nu este cea pe care trebuie s-o aleg ca valoare a lui x. ÎNSUŞI infirmă aşteptarea firească care stabileşte o relaţie de non-coreferenţialitate (virtualmente improbabilă) între două valori ale aceluiaşi domeniu. Sensul lui (11) nu spune numai că persoana pe care am întîlnit-o este împăratul, aşa cum exprimă:

(12) *M-am întîlnit cu împăratul;*

ÎNSUŞI stabileşte de fapt o relaţie între două lumi posibile: lumea aşteptărilor mele, care nu include valoarea „împărat", şi lumea evenimentelor reale, care chiar include această valoare. Pe scurt, orizontul de aşteptare în enunţul (12) este:

(c) $\exists x$ ($x \in$ *împărat*)$\cdot(\sim I_{EU}(x))\cdot \exists y$ ($y \in$ *non-împărat*)$\cdot(I_{EU}(y))\cdot(x \neq y)$

iar sensul său propriu este:

(d) Sens asertat: $\exists x$ ($x \in$ *împărat*)$\cdot(\sim(\sim I_{EU}(x))\cdot \exists y$ ($\sim I_{eu(y)}$)$\cdot(y=\sim x)$

unde $\in$ reprezintă semnul apartenenţei la clasa denumită de substantiv. Cu alte cuvinte, în (d) predicatul se află în domeniul negaţiei.

Fie alt enunţ:

(13) *Deşi nu se simţea prea bine, a dus el însuşi scrisoarea la poştă*
(*nu a vrut să lase pe altcineva*).

Orizontul de aşteptare al lui (13) este (c') „pentru că nu se simţea bine, altcineva trebuia să ducă scrisoarea la poştă". Cu alte cuvinte, EL ÎNSUŞI infirmă (c') arătînd că „cel care a dus scrisoarea la poştă a fost cel care nu trebuia s-o facă".

Deci atît *acelaşi* cît şi *însuşi* afirmă o identitate negînd o non-identitate, dar ele diferă în privinţa termenilor acestei relaţii, precum şi a domeniului negaţiei.

Acelaşi neagă o aşteptată non-identitate între argumentele care reprezintă diverse valori ale aceleiaşi variabile (în speţă clasa „*student*"); argumentele se află în domeniul negaţiei. *Însuşi* neagă faptul că predicatul nu s-ar aplica valorii

variabilei pentru argumentul în discuţie; aşadar predicatul se află în domeniul negaţiei.

Acelaşi tip de expectaţie ca cel ilustrat în formula (c) poate fi întînit în enunţuri latine care îl conţin pe IPSE. Vezi de exemplu (14):

(14) *ualuae (...) se ipsae aperuerunt*, Cicero, Diu.I. „uşa s-a deschis ea însăşi (singură)", căci, în mod obişnuit, sau cel puţin în acel moment, se crede că o uşă nu s-a deschis singură. Vezi de asemeni:

(15) *ego* [...] *Bruti rem sic ago ut suam ipse non ageret,* Cicero, At.5.8.4.

„am grijă de treburile lui Brutus aşa cum nici el însuşi n-ar avea grijă".

În mod firesc ne aşteptăm ca nimeni altcineva decît persoana interesată (în acest caz, Brutus), să aibă cea mai mare grijă de treburile sale.

1.3. Infirmarea unei identităţi

În acelaşi cadru, pronumele de „diferenţiere" cum ar fi ALTUL (ALTCINEVA, ALTCEVA.) din română poate fi descris ca infirmînd o identitate aşteptată, vezi de exemplu (16):

(16) *A plecat Ion? - Nu, altcineva (a plecat în locul lui).*

Aşteptarea enunţului (16) este:

(e) $\exists x\,(x=Ion)\cdot(PLECAT\,(x))$,

iar sensul asertat de (16) poate fi transcris după cum urmează:

(f) $\exists x\,(x = Ion)\cdot(\sim PLECAT\,(x))$

În acest caz, ALTCINEVA se opune mai degrabă lui ÎNSUŞI decît lui ACELAŞI. Dar să comparăm (7) cu (17):

(7) *Răspunde mereu acelaşi student.*

(17) *Răspunde mereu alt student.*

care prezintă următoarea ambiguitate:

(α) fie, „de fiecare dată cînd întreb, răspunde un student la care nu mă aştept să răspundă" (17α);

(β) fie „studentul care răspunde la momentul n este diferit de studentul care răspunde la momentul n+1, şi aşa mai departe" (17β).

Sensul (α) face din ALT perechea lui ÎNSUŞI, deoarece predicatul se află în domeniul negaţiei:

(17α)(Aserţiune):

$\exists x(x\in student)\cdot(\sim Răspunde(x))\cdot\exists y(y\in student)\cdot(Răspunde\,(y))\cdot(y=\sim x)$.

Aşteptarea: $\exists x(x\in student)\cdot(Răspunde\,(x))$.

În cazul cînd exprimă sensul (17β), ALT este perechea lui ACELAŞI deoarece identitatea argumentelor intră în domeniul negaţiei, şi anume există o persoană x care răspunde la momentul n şi există o persoană y care răspunde la momentul n+1, iar x şi y nu sînt identici, pe scurt:

(17β) (Aserţiune):

$\exists x(x\in student)\cdot(Răspunde_n(x))\cdot\exists y\,(y\in student)\cdot(Răspunde_{n+1}(y))\cdot\sim(x=y)$

Aşteptarea lui (17β):

$\exists x(Răspunde_n(x))\cdot\exists y(Răspunde_{n+1}(y))\cdot(x=y)$

În consecinţă, pronumele de „non-identitate" pot sincretiza atît sensul lui IDEM cît şi pe cel al lui IPSE. Este un fenomen interesant care ar putea sugera că în anumite contexte socio-culturale, acelaşi morfem poate sincretiza şi sensul unui pronume „de identitate" şi sensul unui pronume „de întărire". Vezi de ex. lat. IPSE folosit ca IDEM în Peregr. Aeth. 4.5.:

(18) *non ipsa parte exire habebamus qua intraueramus* „trebuie să ieşim nu pe aceeaşi parte pe care am intrat".

Dacă pentru pronumele personale şi cele demonstrative coreferenţialitatea reprezintă o condiţie a pronominalizării, pentru pronumele de identitate coreferenţialitatea reprezintă mai mult decît atît; ea este şi o parte a informaţiei asertate (a conţinutului aserţiunii).

1.4. Infirmarea şi alte acte de limbaj

Tipul de act de limbaj poate afecta gradul de intensitate al infirmării. Să considerăm, de exemplu, enunţul (19), care este o interogaţie cerînd informaţii privitoare la identitatea dintre argumentele x şi y:

(19) A: – *Vorbeşte acelaşi senator?*
B: – *Da/Nu.*
A: – *Atunci* { *nu intru în sală (să-l ascult).*
mă duc să-l ascult.

Aşteptarea vorbitorului A poate fi formulată astfel: „Este posibil ca să fie adevărat că senatorul (y) care vorbeşte este acelaşi cu senatorul (x) care a vorbit mai înainte. Pe scurt: ◊ ~(x = y), unde ◊ înseamnă „este posibil ca".
În întrebări de tipul

(19') *Vrei pepene sau altceva?*,

altceva exprimă posibilitatea ca „preferinţa mea pentru pepene să nu fie identică cu preferinţa ta". O propoziţie ca (19') este inacceptabilă în context asertiv:

(19'') *Vrei pepene sau altceva.*

tocmai din pricină că violează legea „consistenţei minimale" a vorbitorului (vezi Vanderveken, 1990, pp. 141-142).

1.5. Domeniul negaţiei şi ordinea cuvintelor

Diferenţa în ceea ce priveşte domeniul negaţiei din aserţiune poate explica şi modul în care ordinea constituenţilor este folosită în unele limbi romanice cum ar fi franceza, spaniola, portugheza sau italiana, în scopul exprimării diferenţei dintre „acelaşi" şi „însuşi".

Dacă determinantul precede numele (Det N), argumentele a căror clasă este exprimată de nume se află în domeniul negaţiei şi în consecinţă este actualizat sensul de „acelaşi" [v. (21)].

(21) fr. *le même étudiant vient me voir chaque semaine*
„acelaşi student vine să mă vadă în fiecare săptămînă"

Sensul de „însuşi" corespunde ordinei N Det, pentru că atunci cînd adjectivul determinativ urmează numelui, restul propoziţiei, în speţă predicaţia, se află în domeniul negaţiei [v. (22)].

(22) fr. *le professeur (lui-)même est venu me voir*
„însuşi profesorul a venit să mă vadă".

2. Motivaţii pragmatice ale schimbării lingvistice

2.1. De vreme ce „pronumele de întărire" afirmă o coreferenţialitate excluzînd orice alt concurent virtual, se pare că cel mai natural mod de a le clasifica ar fi includerea lor în domeniul procedeelor de marcare a *emfazei* (vezi definiţia *focus*-ului în Lakoff, 1971). În acest caz nu este greu de înţeles pierderea puterii de negare a lui IPSE. Un procedeu universal „de întărire" alipeşte morfeme libere sau legate de cele vechi, aşa cum se vede în formele compuse din latina vulgară *nobismet ipsis, ipsismet ipsis, metipsimus* etc. (vezi Löfsted, 1956, II, 138). Între timp IPSE „slăbit" poate fi asimilat altor mijloace de referinţă la text, aşa cum reiese din aşa-numita confuzie între IPSE şi ILLE, HIC, IS. Pe de altă parte, IPSE (şi formele sale întărite), ca mărci ale unei „opoziţii", ar fi putut fi interpretate ca avînd mai multă forţă de a infirma o „non-identitate", şi ar fi preluat funcţiile lui IDEM, după cum sugerează dispariţia lui IDEM că s-ar fi petrecut lucrurile în limbile romanice.

2.2. După cum am arătat, româna are o poziţie specială prin accentuarea „întăririi" cu ajutorul unui dativ reflexiv. Relaţia dintre pronumele emfatice şi reflexive îşi are rădăcinile în funcţiile acestora din indo-europeană. După cum observă Ernout-Thomas (1959; 184), reflexivul din latină mai păstrează încă sensul etimologic de „însuşi" (traducerea franceză „soi-même") în anumite combinaţii; perechea posesivă a acestuia, SUUS, poate fi tradusă cîteodată ca „a lui însuşi" (fr. „son propre"). Confuziile care apar între SE şi IPSE în latina vulgară sînt simple consecinţe ale funcţiilor lor semantice comune. Soarta reflexivului dativ ca „morfem legat de accentuare" (emfază) în limba română veche a fost mult mai importantă şi ca procedeu de emfază era folosit chiar şi în combinaţiile cu persoanele I şi a II-a, pe lîngă o formă reflexivă accentuată. [v.(23) *luaţi-vă aminte voi sine cu sine*, C.Pr.44, sau chiar pe lîngă pronume personale (24) *mineş(i), tineş(i), loruş(i), noiş(i),* etc. – vezi Densusianu, 1961, II: 118-19]. De fapt, -ŞI a devenit analogul lui *-met* din latină şi s-a extins şi la IPSE (*însu-*), care era pe cale de a deveni un simplu pronume personal (vezi forma contemporană *dînsul*), ca şi la demonstrative, cf. 25(a) *acesta* din 25(b) *acestaş*, CC_2 240, 25(c) *celora*, 25(d) *celoraş*, C. Pr.63 (vezi Densusianu, 1961, II:121), în acelaşi mod în care IPSE a fost alipit la HIC, IS şi ILLE în latina colocvială. Oricare ar fi sensul arhaic al lui SE, acesta şi-a păstrat sau şi-a asumat o nouă funcţie de reflexiv (actualizînd una din variatele posibilităţi permise de structura

sa semantică), iar frecvenţa foarte înaltă, precum şi diversitatea pronumelor reflexive din română ar putea explica felul în care -ŞI (<lat. SIBI) a devenit un mijloc de emfază în această arie a romanităţii.

Faptul că a fost preferat un dativ nu poate fi străin de locul ocupat de rolul semantic al acestuia (DAT) în ierarhia „accesibilităţii" la topică. După agent, dativul ocupă al doilea loc în ierarhia în chestiune [Hymann şi Zimmer (1976) şi Givón (1984): 139-414].

La aceasta se adaugă şi preferinţa dativului pentru trăsătura [+Uman] ca şi valoarea sa pragmatică („dativul etic") prin care vorbitorul se implică în evenimentul respectiv [vezi (26)].

(26) *de ce nu MI te scoli cînd trebuie?* (*-mi,* dativul lui *eu,* nu poate fi tradus în limbi ca engleza deoarece are o valoare pur pragmatică prin care îl implică „psihologic" pe vorbitor în eveniment.)

În româna contemporană, ACELAŞI pare să aibă un destin asemănător cu lat. IDEM deoarece în vorbirea colocvială, un alt morfem, TOT, este preferat.

(27) *Orice i-aş spune, el tot aia (aceea) face*

şi

(28) *Orice i-aş spune el face acelaşi lucru.*

Vezi şi:

(29) *Tot cu el te ţii? ! N-ai mai găsit altul?*

Statutul lui TOT este mai mult adverbial decît pronominal, pentru că este invariabil (*tot aceea,* feminin, *tot acela,* masculin, *tot aceia,* plural masculin etc.) şi precede grupul prepoziţional [vezi mai sus (29) *tot cu el*].

Concluzii

1⁰. Pronumele de identitate şi de „întărire" sînt de fapt mijloace de infirmare. Ele infirmă o non-identitate aşteptată. Pentru a aserta o identitate, sînt folosite în mod normal alte morfeme, ca de exemplu *identic, similar, la fel* [vezi (30) *rochia aceasta este la fel cu cealaltă*]. O anumită intonaţie poate atribui valoarea de infirmare şi acestui enunţ.

2⁰. Adevăratele demonstrative şi pronumele personale pronominalizează cu condiţia coreferenţialităţii, dar ele nu afirmă sau infirmă o coreferenţialitate. Infirmarea unei non-identităţi presupune de asemenea coreferenţialitatea. Această relaţie semantică poate explica faptul că cele din urmă sînt compuse ale celor dintîi: cf. lat. IPSE din IS + PSE(?), IDEM din IS + -DEM, rom. *acelaşi* din *acela* + *şi* (<*sibi*), *însuşi* din *însu-* (un pronume personal) +*şi* etc.

3⁰. Ca mijloc de negare ele respectă regulile generale care guvernează evoluţia morfemelor expresive. În anumite condiţii socio-culturale (cum ar fi vorbirea colocvială, cea familiară) puterea lor expresivă ar putea slăbi şi, în consecinţă, apar alte mijloace, care le intensifică sau care le elimină complet.

Versiune revizuită a articolului "Pragmatics of Identity Pronouns" apărut în *Logos semantikos. Studia Linguistica in Honorem Eugenio Coseriu (1921-1981)*, 2, Berlin/New York: Gruyter-Madrid/Gredos, pp.383-391.

BIBLIOGRAFIE

ABEL, F. (1971), *L'Adjectif démonstratif dans la langue de la Bible latine.* Tübingen: Niemeyer.

BENVENISTE, E. (1966), *Problèmes de linguistique générale.* I-II. Paris: Gallimard.

COSERIU, E. (1954), *El llamado "latin vulgar" y las primeras diferenciaciones romances,* Montevideo (Facultad de Humanidades y Ciencias).

COSERIU, E. (1955/56), "Determinación y entorno". *Romanistisches Jahrbuch* 7, Hamburg: 29-54.

DENSUSIANU, O. (1961), *Istoria limbii române*, I-II (ed. de J. Byck), Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

ERNOUT, A. şi THOMAS, F. (1959), *Syntaxe latine.* Paris: Klinckseick.

GRAUR, AL., (1966), *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a rev., I-II. Bucureşti: Editura Academiei.

HYMANN, L. şi ZIMMER, K.E. (1976), "Embeded Topic in French", în: LI, Ch. (ed.) *Subject and Topic.* New York, San Francisco, London: Academic Press, Inc.: 189-212.

JAKOBSON, R. (1963) *Essais linguistiques* tradus de RUWET, N., Paris: Minuit.

LAKOFF, G. (1971), "On Generative Semantics", în : STEINBERG, D. şi JAKOBOVITS, L. (ed.), *Semantics*, Cambridge: The University Press: 232-96.

LEECH, G. (1977), *Semantics* (1974). Middlesex, England - New York. Penguin Books.

LEUMANN, M., HOFMANN, J. şi SZANTYR, A. (1963-1965), *Lateinische Gramatik. Auf der Grundlage Werkes von F. Stolz und J.H. Schmalz, I. Lateinische Laut - und Formenlehre - II. Lateinische Syntax and Stilistik.* München: Beck'sche Verlagsbuchhandlung.

LÖFSTED, E. (1942-1956), *Syntactica, Studien und Beiträge zur historischen Syntax des Lateins.* ed. a 2-a. I-II, Lund: Gleerup.

MANOLIU-MANEA, M. (1979), "Expectation and Logical Operators. Adversative Conjunctions in Romance". *Papers from the IXth Symposium on Romance Linguistics.* Georgetown University Press.

OUDOT, A.J. (1964), *Sintaxe latine.* Strasbourg: Belles lettres.

SGALL, P. (1975), "Conditions of the use of sentences and a semantic representation of topic and focus". în: KEENAN, E.L. (ed.), *Formal Semantics of Natural Language.* Cambridge: The University Press: 297-312.

VANDERVEKEN, Daniel (1990), *Meaning and Speech Acts.* 1. *Principles of Language Use*, Cambridge/New York/ etc.: Cambridge University Press.

IMPLICAŢIA CONVENŢIONALĂ ŞI PSIHOMECANICA GUILLAUMIANĂ ÎN ANALIZA „CUVINTELOR INSINUANTE" FR. *MÊME* / ROM. *CHIAR*

În ultimul timp, se subliniază tot mai mult impactul pragmaticii asupra studiilor generale despre limbaj, pe de o parte datorită teoriilor recente, pe de altă parte datorită dificultăţilor pe care le prezintă cuvintele definibile pragmatic, ale căror variaţii, în procesul de comunicare, sînt versatile şi oarecum sofisticate semantic, mai ales, în limbi străine, nu native (v. studiile mai recente ale lui Culioli, 1981; Givón, 1984; Wildmer-Basset, 1984 et al.).

După cum au arătat Ducrot, 1973, Karttunen & Peters, 1975, Gazdar, 1976, Martin, 1983, Manoliu-Manea, 1982, 1984 şi alţii, există cuvinte de tipul fr. *même, mais, encore* etc., engl. *but, even, too, just* etc., rom. *chiar, tot, dar, ci* etc. care nu pot fi descrise nici în termenii analizei componenţiale (ai lexematicii) şi nici prin abordările din cadrul semanticii generative. Conţinutul acestor cuvinte este strîns legat de ansamblul credinţelor despre lume ale vorbitorilor, de „anti-universul" lor, de aşteptările lor. Astfel de exemplu, Ducrot (1980, p. 491) subliniază faptul că fr. *mais* „oferă exemplul unui morfem care nu poate fi descris decît în termeni pragmatici, de vreme ce se referă la intenţiile care ghidează vorbirea". Pentru Robert Martin (1983, p. 232) trăsătura cea mai caracteristică a fr. *même* constă în capacitatea acestuia de a revela un „anti-univers", un set de propoziţii care, în ciuda faptului că sînt false la momentul t_0 (momentul vorbirii) ar fi putut fi adevărate sau imaginate ca fiind adevărate, ceea ce înseamnă că există lumi contrafactuale în care ele sînt adevărate. Aşa cum a subliniat Leech (1977, p. 322): „relaţiile de expectaţie nu fac parte din sistemul logic abstract al limbajului, ci mai degrabă aparţin domeniului pragmaticii comunicării, întocmai ca şi ordinea tematică, informaţia despre focus etc. Spre deosebire de presupoziţie sau implicaţie logică, expectaţia nu satisface neapărat criteriul noncontradicţiei". Martin, 1983, consideră că „aşteptarea este un mod de a reprezenta o «lume posibilă», adică o lume care are cele mai multe şanse de realizare din perspectiva universului de credinţe ale vorbitorului". Un punct de vedere similar, exprimat într-o formă înalt formalizată, aparţine lui Lauri Karttunen (1977, p. 149) care consideră că din punct de vedere pragmatic, presupoziţiile unei propoziţii determină o clasă de contexte în care un enunţ poate fi folosit cu succes.

Diferenţa dintre presupoziţiile semantice şi pragmatice este determinată în general de felul în care se poate caracteriza o propoziţie ale cărei presupoziţii nu sînt realizate. În acest sens, atunci cînd o propoziţie ce constituie o presupoziţie semantică este falsă, propoziţia care o presupune nu are valoare de adevăr, în

timp ce atunci cînd o propoziţie presupusă pragmatic este în contradicţie cu contextul, propoziţia care o presupune pe aceasta este nereuşită (vezi şi Gachet, 1980, p. 377) Pentru Gazdar, 1976, condiţia suficientă pentru ca o propoziţie să constituie o presupoziţie pragmatică este ca aceasta să NU fie IMPLICATĂ de context, dar să fie compatibilă cu contextul. Enunţurile care se bazează pe presupoziţii în contradicţie cu contextul nu sînt nereuşite, necorespunzătoare, incomprehensibile sau nesincere; ele pur şi simplu îşi pierd presupoziţiile. Un punct de vedere asemănător este exprimat şi de Parret (1980, p. 105): „enunţul A presupune pragmatic propoziţia B relativ la un ansamblu de fapte asumate C, dacă şi numai dacă A nu este adevărat în contextul C, atunci cînd B este în discordanţă cu C". Există şi definiţii mai formalizate, care fac referire la ipotezele şi credinţele vorbitorului. Stalnaker (1977, p. 173), de exemplu, consideră că:

„O propoziţie p este presupoziţia pragmatică făcută de un vorbitor într-un context dat, în cazul în care vorbitorul:

- e convins sau crede că p;
- e convins sau crede că interlecutorul său e convins sau crede că p;
- e convins sau crede că interlocutorul său îşi dă seama că el are aceste convingeri sau credinţe" (vezi de asemenea Caton, 1981).

În acest fel, lumea credinţelor şi cea a cunoştinţelor asumate sînt integrate în interpretarea enunţurilor. Aceste lumi nu sînt legate numai de presupoziţii şi aşteptări, aşa cum au fost acestea definite mai sus, ci şi de implicaţiile convenţionale ale lui Grice, care sînt caracterizate de două principale trăsături:

(a) Ele sînt detaşabile deoarece depind de particularităţile elementelor de expresie folosite; acelaşi eveniment poate fi exprimat şi fără implicaţia respectivă.

Să luăm ca exemplu enunţurile (1)a. şi b.:

(1)a. *Joan este însărcinată, dar Peter e mulţumit.*

(1)b. *Joan este însărcinată şi Peter e mulţumit.*

În (1)a. conjuncţia adverstivă DAR *insinuează* că mulţumirea lui Peter este neaşteptată sau, cel puţin, în contrast cu atitudinea lui Joan. Această insinuare este exprimată în mod convenţional prin DAR. Enunţul (1)a. are aceleaşi condiţii de adevăr ca şi (1)b., din care insinuarea menţionată mai sus lipseşte. Enunţul (1)a. rostit fără nici o intenţie insinuantă devine astfel un enunţ nereuşit, deşi condiţiile de adevăr sînt satisfăcute.

(b) Implicaţiile convenţionale nu pot fi anulate deoarece se poate adăuga un segment de enunţ care să nege implicaţia. Să se compare (2)a. şi (2)b.:

(2)a. *Ducele de Norfolk are trei palate, dar numai o maşină.*

(2)b. *Ducele de Norfolk are trei palate, dar numai o maşină şi, de fapt, nu este nici o contradicţie între aceste două afirmaţii.*

Implicaţia din (2)a. este negată prin adăugirea din (2)b. care nu pare să anuleze forţa lui DAR, părînd a fi o anomalie (vezi Levinson, 1983, p. 12).

Conform acestor interpretări, se pare că insinuarea este cea mai adecvată descriere metaforică a implicaţiilor convenţionale. Acesta este şi motivul pentru care m-am oprit la denumirea „cuvinte sau particole insinuante" pentru cuvinte care au implicaţii convenţionale. Fără să fac nici o „insinuare", nu voi intra în detalii în ceea ce priveşte limita încă labilă dintre semantică şi pragmatică. Intenţiile mele sînt mult mai limitate şi orientate asupra limbii, şi anume ele

vizează să găsească o descriere a conţinutului cuvîntului francez *même* şi a coresponde.ntelor acestuia în limba română, ceea ce ar putea explica variaţiile multiple şi largi ale acestor cuvinte, diferitele lor variante contextuale.

1 Fr. *même*, de la *însuşi* la acelaşi şi la *chiar*

Fr. *même* a fost descris pe larg de către Martin, 1975, în termenii psihomecanicii lui Gustave Guillaume, ca un „cuvînt gramatical" (sic!) care exprimă trei valori principale:

(a) MÊME comparativ (ex. *le même enfant*);
(b) MÊME restrictiv (ex. *l'enfant lui-même*);
(c) MÊME argumentativ (ex. *même l'enfant*).

Toate aceste valori reprezintă o mişcare continuă a gîndului, mişcare ce cuprinde patru principali paşi:

Figura A

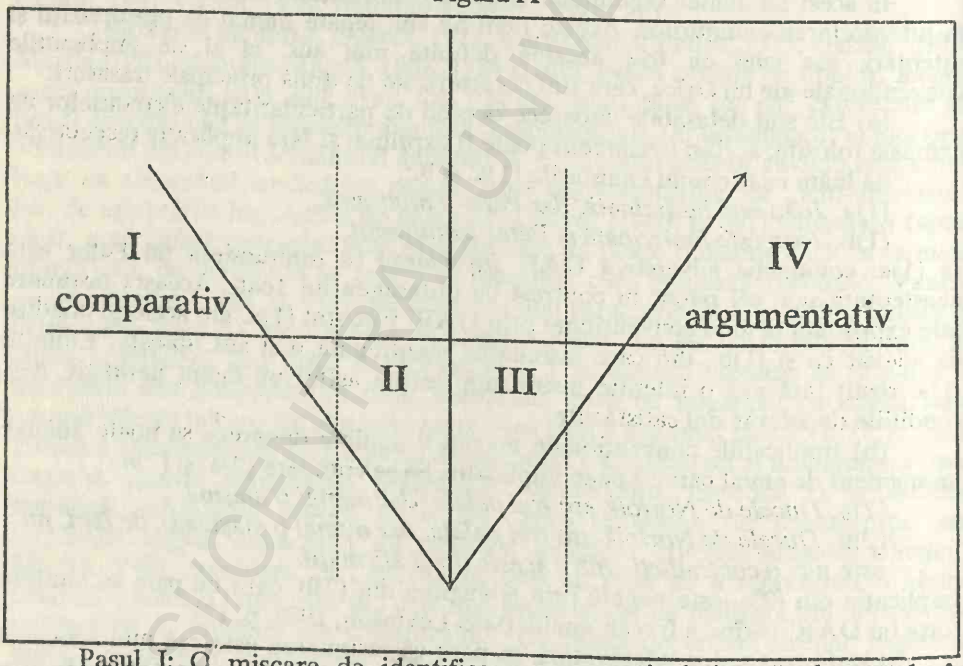

Pasul I: O mişcare de identificare care particularizează elementele în interiorul unei clase: *même* comparativ; *même* care exprimă o „repetiţie", o „identitate" (vezi 3,4, de mai jos).

Pasul II: Mişcarea de identificare îşi depăşeşte limitele în sens restrictiv, acţionînd asupra unui domeniu metonimic; substantivul este deja identificat, este

cazul diverselor effets de sens exprimate de même restrictiv - „ÎNSUŞI$_1$" (vezi ex. 5a, 6a, 7a).

Pasul III: Mişcarea capătă un sens invers, de la particular la general. Ea rămîne încă în limitele domeniului metonimic, dar explorează acest domeniu dintr-o perspectivă generalizatoare. Este cazul unui alt grup de valori actualizate de *même* restrictiv „ÎNSUŞI$_2$" (vezi mai jos ex. 8a, 9a, 10a).

Pasul IV: Mişcarea inversă (într-o direcţie generalizatoare) explorează o clasă referenţială. Este cazul lui *même* argumentativ - „chiar" (vezi ex. 21,22,23). Figura A prezintă structura cinetică a cuvîntului fr. *même* în termenii lui Guillaume şi Martin.

2. Pronumele româneşti de identitate şi corespondentele lor adverbiale

În română cele trei valori ale lui *même* menţionate mai sus sînt distribuite în diferite cuvinte, după cum urmează:

(A) Pronumele de identitate *acelaşi* corespunde tuturor valorilor contextuale ale lui *même* comparativ.

Exemple:

3 (a) *Pierre aime la même femme que Paul*

(b) *Petru iubeşte aceeaşi femeie ca Paul*

4 (a) *Pierre et Paul aiment la même femme, hélas!*

(b) *Petru şi Paul iubesc aceeaşi femeie.*

(B) Valorile lui *même* restrictiv ca expresie a Pasului II, caz, în care *même* restrictiv are în comun cu *même* comparativ o mişcare de particularizare, sînt exprimate în română prin aşa-numitul pronume de întărire „însuşi".

Să analizăm acum diferitele effets de sens ale lui *même* restrictiv particulizator, în termenii descrierii lui Martin:

(i) *Même* este folosit pentru circumscrierea unui concept (în special atunci cînd determină un nume predicativ). Ex. :

(5) a. *La ténacité qui était le fond même du tempérament du Baudouin II*

(în Martin, 1975, p. 239).

b. *Tenacitatea care era temelia însăşi a temperamentului lui Baudouin II.*

(ii) Contextul oferă în mod explicit un predicat diferit pentru mediul metonimic.

(6) a. *Martha la regarde sortir. Elle-même sort par une autre porte.*

(Camus, *Le Malentendu*, p. 120).

b. *Martha o vede ieşind. Ea însăşi pleacă ieşind pe altă uşă.*

(iii) *Même* însoţeşte pronumele reflexiv, ceea ce înseamnă că gîndul nu părăseşte domeniul restrîns al subiectului:

(7) a. *Pour elle-même, elle eût éprouvé de la gêne à demander la moindre chose, mais pour les siens/elle ...* (G. Roy, *Bonheur d'ocassion*, p. 122).

b. *Pentru ea însăşi i-ar fi fost jenă să ceară cel mai mic lucru, dar pentru ai săi ...*

(C) Pronumele de întărire *însuşi* are o serie de contexte comune cu adverbul *chiar* atunci cînd exprimă valorile lui *même* restrictiv angajat într-o mişcare de la particular la general (vezi Pasul III). În termenii lui Martin, în aceste cazuri, „*même* restrictif est engagé à l'image du *même* argumentatif, dans un mouvement généralisant" (1975).

„Perspectiva de deschidere" este evidentă în următoarele contexte:

(i) contextul specifică în mod explicit „mediul metonimic" pentru a-l lega de acelaşi predicat (1975, p. 240):

(8) a. *... ni les autres gueux, ni Jean Noël, ni le baron lui-même, personne ne fit mine d'avoir remarqué ...* (M. Duron, *Les grandes familles*, p. 15).

b. *„... nici ceilalţi cerşetori, nici Jean Noël, nici însuşi baronul, nimeni nu s-a arătat a fi observat ceva."*

(ii) Aceeaşi valoare este actualizată şi atunci cînd restricţia asupra argumentului nu este o condiţie necesară pentru realizarea valorii de adevăr a predicatului:

(9) a. *La déception des Australiens, classés seconds, considérés comme favoris par les Britaniques eux-mêmes, est à la mesure de leur espoir.*

b. *Decepţia australienilor, clasaţi pe locul al doilea, consideraţi ca favoriţi de către înşişi britanicii/chiar de către britanici, este pe măsura speranţei lor.*

Vezi de asemeni şi:

(10) a. *Il confesse lui-même n'avoir jamais vu aucun de ses enfants.*

b. *El însuşi/chiar el mărturiseşte că nu a văzut niciodată pe vreunul din copiii săi.*

(iii) Cazurile în care *însuşi* are o valoare de „în persoană" par să reprezinte un punct de mijloc al structurii cinetice şi să exprime o neaşteptată coincidenţă cu sine (vezi Coşeriu, 1955) prin eliminarea unul cîte unul a candidaţilor din domeniul metonimic căruia i s-ar putea aplica predicatul, cea mai adecvată reprezentare metaforică a acestui tip de valoare restrictivă ar fi deci o mişcare circulară (vezi Figura B). Ex.:

(11) a. *Il a écrit cette lettre lui-même/lui-même a écrit ...*

b. *„a scris scrisoarea aceasta el însuşi/chiar el"*

sau:

(12) a. *Hier soir, dans un café de Davis, j'ai rencontré la Reine elle-même.*

b. *Ieri seară, într-o cafenea din Davis, m-am întîlnit cu însăşi Regina/cu Regina însăşi.*

În mod neaşteptat, o coincidenţă similară este exprimată de *même* şi atunci cînd aceasta se aplică unor condiţii spaţio-temporale:

(13) a. *ici-même*

b. *à Paris même.*

c. *aujourd'hui même*, etc.

În aceste cazuri, *même* corespunde numai adverbului *chiar*, datorită faptului că *însuşi* are puternice caracteristici adjectivale, ceea ce se poate vedea în acordul acestuia în gen, număr şi persoană cu substantivul-centru.

Figura B

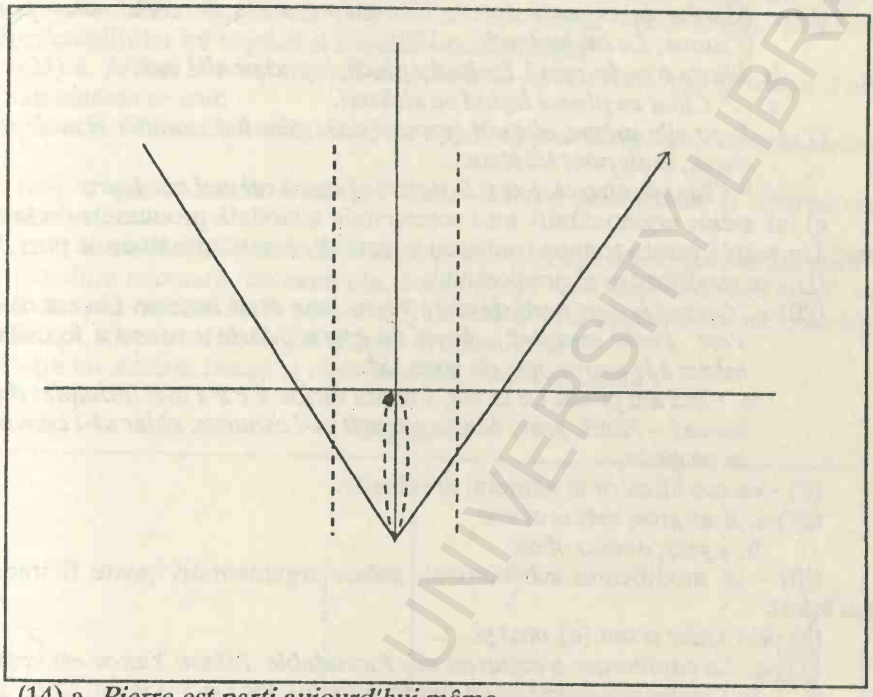

(14) a. *Pierre est parti aujourd'hui même.*
b. *Petru a plecat chiar azi/*însăşi azi.*
(15) a. *Pierre habite à Paris même.*
b. *Petru locuieşte chiar la Paris/*însuşi la Paris.*
(16) a. *C'est ici même que je l'ai rencontré.*
b. *L-am întîlnit chiar aici/*însuşi aici.*

(iv) Ca adverb, *chiar* poate exprima o gamă mai largă de valori decît *même*, avînd implicaţia convenţională de coincidenţă neaşteptată.

a) - în legătură cu verbe:
(17) a. *Fetiţa chiar plînge, nu-i glumă.*
b. *La petit fille pleure, vraiment, sans blague.*

b) - ca modificator adjectival:
(18) a. *Dacă a făcut asta, e chiar prost.*
b. *S'il a fait cela, il est vraiment sot.*

c) ca modificator propoziţional:
(19) a. *Rochia asta chiar că-ţi vine bine.*
b. *Cette robe, c'est vrai qu'elle te va bien.*

Cînd *même* are valoarea restrictivă reprezentînd o mişcare de particularizare, *chiar* nu-l poate înlocui pe *însuşi*.

Compară:

BCU Cluj / UNIVERSITY LIBRARY

(5) b. *tenacitatea care era însăşi temelia temperamentului lui Baudouin II/**
(c) *chiar temelia ...*

sau: (6) a. *Martha la regarde sortir. Elle-même sorte par une autre porte.* (Camus, *Le Malentendu*, p.120)
b. *Marta o vede ieşind. Ea însăşi plecă, ieşind pe altă uşă.*
c. ...* *Chiar ea pleacă ieşind pe altă uşă.*

şi: (7) a. *Pour elle-même, elle eût éprouvé de la gêne û demander la moindre chose, mais pour les siens ...*
c. * *Chiar pentru ea, i-ar fi fost jenă să ceară cel mai mic lucru...*

c) lui *même* argumentativ nu-i corespunde niciodată pronumele de întărire *însuşi*. De regulă acesta trebuie tradus cu adverbul *chiar* în următoarele poziţii:

(i) – ca modificator al predicatului:

(20) a. *Quand je suis parti de chez vous, Jean était furieux. Qu'est-ce qui s'est passé ensuite? – Rien de grave. Marie a réussi à le calmer, même à le convaincre de nous aider.*
b. *Cînd am plecat de la voi, Ion era furios. Ce s-a mai întîmplat după aceea? – Nimic grav. Maria a reuşit să-l calmeze, chiar să-l convingă să ne ajute.*

(ii) – ca modificator al numelui predicativ:

(21) a. *il est gros, même obèse*
b. *e gras, e chiar obez*

(iii) – ca modificator substantival, *même* argumentativ poate fi tradus în două feluri:

(a) prin *chiar şi* sau (b) *pînă şi.*

(22) a. *La conférence a eu un succés formidable. Même Yakov est venu ...*
b. *Conferinţa a avut un succes formidabil. Pînă şi Y a venit. Chiar şi Y a venit.*

Adverbul românesc ŞI (care nu trebuie confundat cu conjuncţia copulativă *şi*), care aduce în discuţie o „entitate adiţională", este un mijloc de dezambiguizare, în sensul că numai *chiar*, atunci cînd precede un GN, poate avea valoare non-argumentativă:

(23) a. *Ion a văzut chiar casa lui Petru.*
b. *Ion a văzut chiar şi casa lui Petru.*

Din punct de vedere pragmatic, *même* argumentativ (*chiar*) are un oarecare impact asupra unui anti-univers complex. Implicaţia acestuia este că o propoziţie P (atunci cînd este modificată în mod direct de *chiar* sau *même*) se opune nu numai aşteptărilor asociate cu această propoziţie, dar şi aşteptărilor evocate de o propoziţie precedentă Q (vezi şi *Théorie de l'argumentation* a lui Ducrot). Astfel, aşteptările negate sau contrazise în (22) sînt: pentru P „nu Yakov este cel care a venit" şi pentru Q „convenţia nu a fost tocmai un succes extraordinar". În (20) se neagă următoarele aşteptări: pentru P „John nu a vrut să ne ajute" şi pentru Q: „John era încă furios".

(iv) – Sub efectul negaţiei, *même* îşi păstrează valoarea argumentativă:

(24) a. *elle n'aime pas Pierre; elle n'est même pas allée le voir à l'hôpital.*

În (24) *même* aduce un argument în favoarea primei propoziţii negative care anulează aşteptarea pozitivă „ea îl iubeşte pe Petru". În astfel de cazuri, româna selectează un operator complet diferit, şi anume pe *nici măcar.*

(24) b. *Nu-l iubeşte pe Petru; nici măcar nu s-a dus la spital să-l vadă.*

(v) – Ca modificator al unor constituienţi condiţionali, *même* are capacitatea de a sublinia faptul că, potrivit cu aşteptările vorbitorului, realizarea condiţiei/condiţiilor nu implică şi împlinirea consecinţei:

(25) a. *Même si vous venez à cinq heures, nous avons tout le temps d'aller au cinéma ce soir.*

b. *Chiar dacă vii la cinci, tot avem timp să mergem la cinema diseară.*

sau:

(26) a. *quand même le danger serait dix fois plus grand, il l'affronterait encore.*

b. *chiar dacă pericolul ar fi de zeci de ori mai mare, tot l-ar înfrunta.*

Condiţia necesară (de exemplu, aceea de „a veni înainte de ora cinci" sau „de a fi de zece ori mai mare pericolul") devine doar o împrejurare nefavorabilă, care, de fapt, nu poate împiedica mersul evenimentelor.

Distribuţia lui *acelaşi, însuşi*, şi *chiar* se poate vedea în figura C.

Figura C.

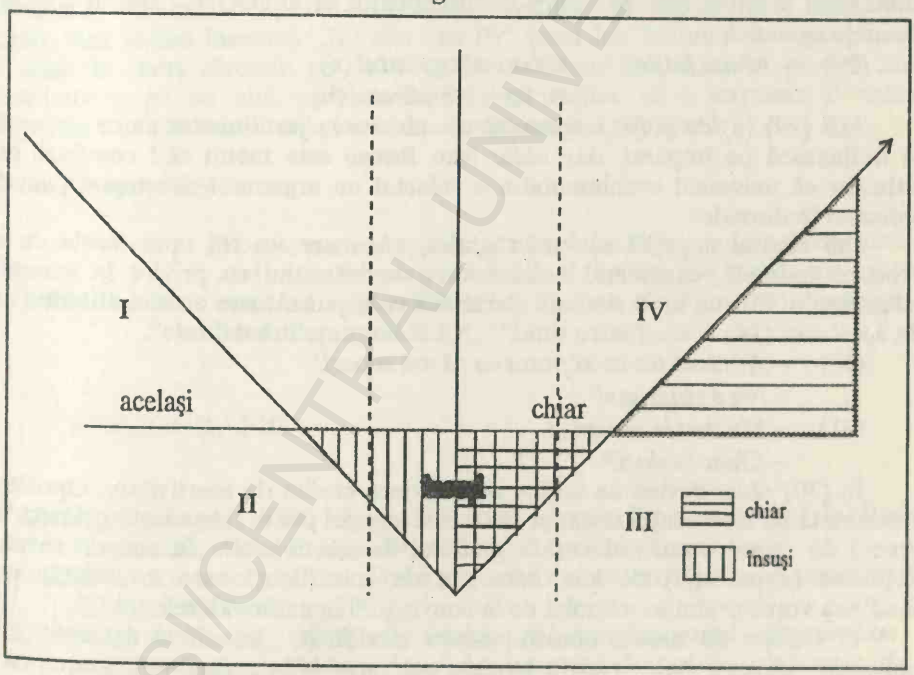

Concluzii:

Chiar dacă abordările psihomecanice nu sînt întotdeauna convingătoare, faptul că *même* corespunde lui *chiar* doar atunci cînd reprezintă paşii III şi IV, care au în comun o orientare generalizatoare, nu poate fi considerat o pură

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

coincidenţă. (Să se compare fig. A şi C.) Aceste două valori au în comun o dimensiune pragmatică ce poate fi în mare caracterizată ca o „capacitate de a influenţa gradul de asertivitate a enunţului" (vezi Manoliu, 1984). În termeni pragmatici, în contexte afirmative, *chiar* exprimă, atitudinea vorbitorului în privinţa aşteptărilor destinatarului asupra „coincidenţei"; cu alte cuvinte, vorbitorul intenţionează să-l convingă pe destinatar de adevărul celor afirmate de el, în ciuda presupunerilor destinatarului despre „starea de fapt". Pe scurt, este o invitaţie care poate fi parafrazată ca: „(Te rog,) crede-mă!". Cu alte cuvinte, *chiar* este un mijloc de a spori gradul de asertivitate prin eliminarea îndoielilor destinatarului. Cîteodată „persoana convinsă" poate fi însuşi vorbitorul:

(27) – *Ştii ce-a făcut Petru ieri? L-a insultat pe Director în şedinţă.*
– *Dacă a făcut asta e chiar prost. Eu îl credeam mai deştept.*

În asemenea cazuri, *chiar* poate ajunge să confirme presupunerile vorbitorului:

(28) – *Cred că Petru mă iubeşte. Cînd am fost bolnavă, a stat la căpătîiul meu zi şi noapte.*
– *Dacă a făcut asta, chiar te iubeşte.*

Atunci cînd îl înlocuieşte pe *însuşi* ca modificator al unui GN, *chiar* ia aceeaşi valoare pragmatică.

(29) – *M-am întîlnit* *chiar cu împăratul* (a)
cu însuşi împăratul (b)

Atît (29) (a) cît şi (b) insinuează că nimeni în jurul nostru nu se aşteaptă să-l întîlnească pe împărat, dar *chiar* (sau *însuşi*) este menit să-l convingă pe destinatar că universul evenimentalor a selectat un argument neaşteptat pentru predicatul în discuţie.

Sub efectul negaţiei sau interogaţiei, *chiar* are un rol opus, acela de a introduce îndoială, exprimînd neîncrederea vorbitorului cu privire la enunţul destinatarului într-un mod atenuat. Parafraza corespunzătoare acestei atitudini ar fi în acest caz: „Nu te cred întru totul"/ „Nu ai dreptate în totalitate".

(30) – *Ai făcut tot ce ai putut ca să mă superi!*
– *Nu e chiar aşa!*

(31) – *Mă duc la aeroport.*
– *Chiar te duci?*

În (30) *chiar* devine un mijloc de a reduce gradul de asertivitate. Opoziţia determinată de intervenţia negaţiei sau a interogaţiei poate fi aşadar exprimată în termeni de „sporire sau reducere a gradului de asertivitate". În ambele cazuri, aşteptarea (expectaţia) de identitate sau de coincidenţă este invalidată, dar atitudinea vorbitorului se schimbă de la convingere la neîncredere.

În funcţie de natura constituentului modificat, „les effets de sens" ale implicaţiei convenţionale evocate de *chiar* pot varia de la „eveniment neaşteptat" (adiţional sau nu), „posibilitate neaşteptată de a atinge limita superioară a unei calităţi" sau chiar „concesie", pînă la „coincidenţă neaşteptată în spaţiu sau timp" sau „identitate neaşteptată cu sine".

Descrierea pragmatică poate explica şi faptul că *chiar* nu corespunde numai lui *même*, ci corespunde şi unei varietăţi de adverbe din franceză care au acelaşi efect ca şi *chiar* asupra gradului de asertivitate. Este cazul contextelor în care

chiar „restrictiv" modifică o propoziţie sau predicatul acesteia şi, în consecinţă, atinge domeniul modalităţii, care are o dimensiune pragmatică similară.

(32) a. *Chiar că plînge.*
b. *Il est vrai qu'elle pleure.*
(33) a. *E chiar prost.*
b. *Il est vraiment sot.*

Comparaţia lui *même* cu *chiar* şi *însuşi* este, după părerea noastră, incitantă şi bogată în implicaţii teoretice, nu numai datorită zonelor de intersecţie care arată importanţa relaţiilor pragmatice pentru studiul micro-structurii semantice şi a categoriei de cuvinte pe care le-am numit „particule insinuante". Această comparaţie demonstrează şi extraordinara extensibilitate a entităţii avînd valoarea de „precis" sau „clar", ceea ce reprezintă pur şi simplu un procedeu pragmatic capabil de a exprima diverse grade de asertivitate. Dacă *même* a evoluat din IPSE (sine) restrictiv în ambele direcţii, româna a refăcut opoziţia dintre lat. IPSE şi IDEM (acelaşi) prin diferite combinaţii morfosemantice: *însuşi* are la bază pe IPSE (însu-) şi *-şi* (clitic reflexiv în dativ din lat. SIBI), în timp ce *acelaşi* combină pronumele demonstrativ *acela* cu acelaşi clitic reflexiv, -şi. Dar cea mai interesantă evoluţie din punct de vedere pragmatic este reprezentată de adverbul *chiar*, care iniţial însemna „(e) clar (că P)" (vezi lat. *clarum*) şi care ulterior a evoluat în două direcţii: pe de o parte e devenit un substitut pentru *însuşi* restrictiv şi pe de altă parte a devenit un mijloc de a exprima o valoare argumentativă în combinaţie cu orice constituent propoziţional.

Davis, 18 iulie 1984.

Versiune românească a articolului "Conventional Implicature and cross language analysis of 'insinuating words' fr. *même* - rom. *chiar*", publicat în *Revista de Filologia românica*, 3, Madrid, pp. 153-165.

BIBLIOGRAFIE

CATON, Charles E., 1981: "Stalnaker on Pragmatic Presupposition" în *Radical Pragmatics*, ed. by P. Cole. New York: Academic Press.

COSERIU, Eugenio, 1955: „Determinación y entorno", în *Romanistisches Jahrbuch* 7, Hamburg, 29-54.

CULIOLI, A. (ed.), 1981: *Systèmes de représentation linguistique et métalinguistique. Les catégories grammaticales et le problème de la description des langues peu étudiées.* Collection ERA no 642, Université de Paris III.

DUCROT, Oswald, 1973: *La preuve et le dire (Logique et linquistique)*, Paris: Repères.

DUCROT, Oswald, 1980: „Pragmatique linguistique" în Parret et al., pp. 487-575.

GAZDAR, Gerald, 1979: *Pragmatics: Implicature, Presupposition and Logical Form*, New York: Academic Press.

GIVÓN, Talmy, 1984: *Syntax: A Functional Typological Introduction*, I, Amsterdam: Benjamins.

GOCHET, Paul, 1980: „Pragmatique formelle: théorie des modèles et compétence pragmatique", în Parret et al., ed. pp. 319-388.

GRICE, H.P., 1975: „Logic and Conversation", în *Syntax and Semantics*, III Speech Acts, ed. P. Cole and J.L. Morgan, pp. 41-58.

GRICE, P.H., 1981: "Presupposition and Conversational Implicature", în Cole ed., pp. 113-127.

KARTTUNEN, Lauri, 1977: "Presupposition and Linguistic Context", în Rogers et al. (eds).

KARTTUNEN, L. and PETERS, S., 1975: "Conventional Implicature in Montague Grammar", în *BLS 1, Proceedings of the First Annual Meeting of the Berkeley Linguistic Society*, ed. C. Cogen et al., pp. 226-278.

KARTTUNEN, Land, PETERS, S., 1979: "Conventional Implicature", în *Syntax and Semantics*, 11: Presupposition, ed. C. K. Ohala et al., pp. 1-56.

KLEIN-ANDREU, Flora, 1984: "Speaker-based and reference-based factors in Linguistic Explanation". Paper presented at the Fourteenth Linguistic Symposium on Romance Languages, Universtiy of Southern California, February 23-25, 1984.

LEVINSON, Stephen C, 1983: Pragmatics, Cambridge, London, New York, etc.: Cambridge University Press.

MANOLIU-MANEA, Maria, 1984: "Pragmatics of «insinuating word»: the metamorphoses of Romanian *chiar*", în *Studies in Romance Linguistics*, ed. de Osvaldo Jaeggli şi Carmen Silva. Corvalán, Dordrecht (Holland) /Riverton (U.S.A.): Foris, 1986, pp.: 359-373.

MARTIN, Robert, 1975: „Sur l'utilité du môt *même*", în *Travaux de Linguistique et de littérature*, 13.2.

MARTIN, Robert, 1983: *Pour une logique de sens*, Paris: P.U.F.

PARRET, Herman, 1980: „Pragmatique philosophique et «épistémologie de la pragmatique»: Connaissance et contéxtualité", în Parret et al., pp. 9-189.

PARRET, H. et al. (eds.), 1980: *Le langage en contexte. Études philosophiques de linguistique pragmatique*, Amsterdam: Benjamins.

ROGERS, A. et al. (eds.), 1977: *Proceedings of the Texas Conference on Performatives, Presuppositions and Implicatures*, Arlington, Virginia: Center for Applied Linguistics.

STALNAKER, Robert C., 1977: "Pragmatic Presuppositions", în Rogers et al. (eds.).

WILDNER-BASSET, Mary, 1984: *Improving Pragmatic Aspects of Learners Interlanguage. A comparison of methodological approaches for gambits to advanced adult learners of English industry*, Amsterdam: Benjamins.

UN CAZ SPECIAL DE DISLOCARE LA DREAPTA ÎN LIMBA ROMÂNĂ: INFIRMAREA AŞTEPTĂRII*

1. Cîteva concepte de bază

Structurile pragmatice au fost în general descrise în termenii „informaţiei cunoscute, actualizate" versus „informaţie nouă, necunoscută", cît şi conform ordinii cuvintelor, cum ar fi „dislocare la stînga versus dislocare la dreapta" sau „ordine liniară emfatică versus ordine liniară normală". Pe scurt, CONSTITUENTUL TOPIC (TEMA) reprezintă informaţia cunoscută actualizată, punctul de plecare al discursului, despre ce este vorba în discurs[1]. COMENTARIUL (RHEMA sau REMA) este partea din propoziţie „care afirmă ceva despre temă". EMFAZA poate fi definită ca o asertare a unei coreferenţialităţi, prin care este exclus orice alt competitor la o poziţie dată. În (1) *The blonde girl left* („Fata cea blondă a plecat"), cu accentul pe BLONDE, vorbitorul elimină supoziţia interlocutorului că ar fi plecat altcineva; în termenii lui Lakoff, ceea ce se afirmă este „cea care a plecat este fata blondă"[2];

---

* O versiune anterioară a acestui articol a fost prezentată la Seminarul de Lingvistică Romanică, Cambridge University, pe data de 5 ianuarie 1983.

[1] Bagajul de cunoştinţe comune este evident mult mai mare decît elementul topicalizat. De aceea se insistă pe faptul că tema se referă la acea parte a cunoştinţelor comune care este actualizată de discurs. Vezi de exemplu, definiţiile lui Wallace Chafe: „Tema conţine acele elemente care sînt presupuse de vorbitor că ar exista în conştiinţa interlocutorului, iar rema, acele elemente pe care vorbitorul încearcă să le aducă în conştiinţa interlocutorului." "Giveness, Contrastiveness Definiteness, Subjects, Topics, and Points of View," în *Subject and Topic*, ed. Charles Li (New York: Academic Press, 1976), pp. 25-26.

[2] Vezi George Lakoff, "On Generative Semantics", în *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*, ed. D. Steinberg şi L.A. Jakobovits (Cambridge: Cambridge University Press, 1971), p. 232. Vezi şi T.Givón, "Focus and the Scope of Assertion: Some Bantu Evidence", *Studies in African Linguistics*, 6 (1975) , 185-205; Theo Vennemann, "Topics, Subjects and Word Order: From SXV to SVX via TVX", în *Historical Linguistics*, ed. John Anderson şi Charles Jones (Amsterdam: North Holland, 1974), pp.339-76.

în termeni pragmatici, emfaza este o formă de a infirma o aşteptare de coreferenţialitate.[3]

Într-o perspectivă clasică, tradiţională, structurile pragmatice erau considerate în termeni aparţinînd „devierilor stilistice", cum ar fi „expresivitatea", „mijloacele de reliefare" (vezi fr. *la mise en relief d'une idée*), afectivitatea etc. În contrast cu punctul de vedere stilistic, Contreras susţine ideea că selecţia remei este o regulă gramaticală, deoarece aceasta nu poate justifica anomalia diferitelor construcţii sintactice (cel puţin în spaniolă)[4]. Nu ar fi singurul caz al unei constrîngeri pragmatice ce operează ca un filtru care elimină unităţile incorecte.[5]

Studii sintactice recente au explicat aceste fenomene prin două grupuri principale de reguli:

(a) Prin introducerea unor transformări cum ar fi Topicalizarea şi Focalizarea, operaţiile de mişcare care reordonează (spre stînga sau spre dreapta) constituentul marcat ca topică sau focus[6]. Mişcarea discutată poate fi o regulă de copiere (ceea ce înseamnă că acel constituent copiat lasă o urmă în urma sa şi, în acest caz, se poate vorbi de dislocare), sau o regulă de „retezare" (Chopping), cînd nu se lasă nici o urmă.

Comp.:

(2) rom. *Pe Maria n-o văd* / fr. *Marie, je ne LA vois pas* (copiere).

şi

(3) *Cu voi pot vorbi orice* / fr. *Avec vous je peux parler de n'importe quoi* („retezare"/ Chopping).

---

[3]Aşteptarea poate fi definită ca fiind afirmaţia interlocutorului despre o anumită „stare de lucruri". Spre deosebire de presupoziţie sau de implicaţie, aşteptarea nu satisface criteriul de necontradictibilitate. Pentru Robert Martin („De la sémantique à la pragmatique: Théorie et illustration en linguistique romane", în *Actes. XVIe Congrès Internacional de Linguistica i Filologia Romániques. Sessions plenáries i taules rodones*, Ciutat de Mallorca, 7-12 aprilie 1980, ed. Aina Moll (Palma de Mallorca: Moll, 1982) I, 93-105, lumea aşteptărilor, „m* forme avec m^0 (le monde de ce qui est), un système contradictoire qui s'inverse globalement sous la negation et qui este soumis globalement à l'interrogation".

[4] Vezi Heles Contreras, *A Theory of Word Order with Special Reference to Spanish* (Amsterdam: North Holland, 1976). Vezi, de exemplu, promovarea propoziţiei completive: (i) *creo que va a llover* „cred că va ploua" - (ii) *Va a llover, creo,* unde propoziţia completivă rematică poate fi promovată şi (iii) *No creo que vaya a llover* - (iv)* *Va-(ya) a llover, no creo,* unde complementul tematic este inacceptabil în poziţie iniţială în propoziţie.

[5] Pentru detalii, vezi şi Matin, „De la sémantique".

[6] Vezi John R. Ross, *Constraints on Variables in Syntax* (Cambridge, Mass.: M.I.T.Press, 1967).

(b) Tema apare în structura iniţială ca un constituent separat, la stînga sau la dreapta remei („comentariului") propoziţiei.[7]

După cum a arătat Givón[8], dislocările la stînga şi la dreapta au în comun structuri sintactice şi intonaţionale, dar diferă în ceea ce priveşte funcţia, incluzînd şi procesul psihologic. Dislocările la stînga sînt folosite doar pentru a marca tema propoziţiei; urma pronominală care înlocuieşte un GN repetat operează ca „temă amintită". Dislocarea la dreapta se foloseşte atunci cînd vorbitorul decide să utilizeze numai pronominalizarea anaforică, presupunînd că ascultătorul poate recupera tema. Apoi, ca un gînd venit mai tîrziu, vorbitorul adaugă GN-/temă după o pauză, ca o poliţă de asigurare, „pentru orice eventualitate". Deoarece sîntem de acord cu ipoteza conform căreia structura pragmatică a propoziţiei aparţine unui alt nivel decît cel al structurii sintactice, nu găsim nici un motiv pentru a aplica modelele transformaţionale la dihotomia TEMĂ/REMĂ (COMENTARIU). Este posibil ca limbile să-şi organizeze structura propoziţională pentru a respecta segmentarea pragmatică (de exemplu în limbile cu topică proeminentă)[9], dar în alte cazuri, este proeminentă structura sintagmatică şi aceasta impune diferite constrîngeri asupra realizării ordinii pragmatice. În orice caz, în termeni transformaţionali, dacă cineva ia în consideraţie funcţiile acestei dislocări în ambele cazuri, repetarea unui constituent ar trebui mai degrabă considerată ca o regulă a redundanţei decît o mişcare transformaţională.

---

[7] Vezi Noam Chomsky, "Remarks on Nominalization", în *Studies on Semantics in Generative Grammar* (The Hague: Mouton, 1970); Joseph Emonds, *Root and Structure-Preserving Transformations* (Bloomington: Indiana Univ. Linguistic Club, 1970); James Hurford, "Deriving S from s.+ IS", în *Syntax and Semantics*, ed. J.P. Kimball (New York: Seminar Press, 1973): P. Hirschbuler, "On the Source of Lefthand NP's in French", *Linguistic Inquiry* 6, (1975), 155-65; J.K. Grundel, "Left-Dislocation and Role of Topic-Comment Structures in Linguistic Theory", în *Working Papers in Linguistics* (Columbus: Ohio State Univ. , 1975), XVIII, 72-131; John Bowers, *The Theory of Grammatical Relations* (Ithaca N.Y.: Cornell Univ. Press, 1981), şi altele. Detaliile acestor reprezentări sînt destul de variate. De exemplu, pentru Lakoff ("On Generative Semantics") într-un cadru semantic generativ TEMA este ataşată la propoziţia superioară ca un argument al verbului abstract: 'este vorba de', 'priveşte', iar comentariul (rema), ca o propoziţie relativă dominată de nodul cel mai înalt al propoziţiei subordonate, care la rîndul lui domină un simbol S care reprezintă propoziţia comentariu (remă). În termenii lui Th. Ebneter, propoziţia ar trebui să fie ramificată mai întîi în TEMA şi REMA (ca simboluri categoriale iniţiale); vezi "Thema und Fokus im Franzozischen", în *Mélanges de langues et de littératures romanes offerts à Carl Th. Gossen*, ed.G. Colón şi R.Kopp (Bern: Franke; Liège: Marche Romane, 1976), pp.195-214. Mai mult, tema domină verbul „există" şi S, rema (comentariul) domină verbul „afirmă" şi simbolul nul. Rodman ("On Left Dislocation", *Papers in Linguistics*, 7/1974, pp.: 437-66) exprimă de asemenea îndoieli cu privire la faptul că topicalizarea ar trebui considerată ca o simplă mişcare la nivel transformaţional.

[8] Ebneter,"Thema und Fokus", p.197.

[9] Vezi Charles Li şi Sandra A. Thompson, "Subject and Topic: A New Typology of Languages", în *Subject and Topic*, pp. 457-89.

Următoarele observaţii privesc dislocarea la dreapta şi funcţiile ei în limba română contemporană, unde fenomenul în discuţie este destul de frecvent în vorbirea populară (rurală). Dislocarea la dreapta se poate aplica oricărui tip sintactic de GN specific:

a) subiect:

(4) *şi a vrut şi EL, Gheorghe al lui Paţac, cu alde Costică al lui Lisandru să-l vază pe Niculae* [10]

(5)*...te căptuşeşte EA, Marioara, acuş!* [11]

b) complement direct:

(6)*... ca şi cînd ea, soţia lui, ar fi fost cauza unei tragedii sau a unei mari nenorociri care plana asupra nu se ştie cui, a lumii întregi parcă, şi îl ţinea înlănţuit şi pe EL, pe Pătraşcu* [12]

c) complement indirect:

(7) dativ: *Un ţicnit, răspunde Niculae. El, ţicnitu ăsta i-a povestit LUI, lui Iosif, cum...*[13]

d) grup prepoziţional:

(8)*...din a doua face parte ăsta care i-a spus tot ce avea de gînd Beju cu EL, cu Niculae.....*[14]

(9) *...Iosif n-a apucat să ia parte ... (Gîtlan) era la el în birou, n-auzea ce i se spunea, a întins mîna şi spre el, spre Iosif*[15]

e) determinant posesiv:

(10) *începuseră să circule pe seama lui istorii care distrau lumea LOR, a pictorilor*[16].

Ca subiect, tema gîndită ulterior(stabilită pe parcursul enunţării) poate să apară de asemenea şi înainte de verb, ca în:

(11) *El, Busuioc, ar vrea să ştie dacă e o maşină care ...* [17]

(12) *El, Iosif, a observat o ciudăţenie ...* [18]

Dacă, în calitate de obiecte directe şi indirecte precum şi de grupuri prepoziţionale, nominalele dislocate la dreapta au funcţia de constituent care exprimă tema ulterior gîndită, în ceea ce priveşte subiectele postverbale, ele înregistrează o varietate de valori semantice. Este foarte posibil ca această diversificare deosebită să fie legată de caracteristicile tipologice ale limbii române:

(a) Spre deosebire de franceză sau engleză, subiectul pronominal nu este obigatoriu în enunţurile asertive neutre şi, ca atare, ocurenţa lui poate fi exploatată informaţional în diferite feluri.

---

[10] Marin Preda, *Marele singuratic* (Bucureşti: Cartea românească, 1976), p.15.

[11] Ion Creangă, *Opere* (Bucureşti: Fundaţia pentru literatură şi artă, 1939), p.49.

[12] Preda, p.31.

[13] Ibid., p.22.

[14] Ibid., p.21.

[15] Ibid.

[16] Ibid., p.33.

[17] Al. Voitin, *Cinema splendid*, 2 vol. (Bucureşti: Eminescu, 1981), II, 50.

[18] Preda, p.21.

(b) Deoarece în limbile romanice, ordinea de bază a cuvintelor este S V O, este foarte probabil ca această poziţie neutră a subiectului să nu se lege întotdeuna de „vechiul fond informaţional", în ciuda faptului că procesele de subiectivizare sînt întotdeauna legate într-un fel sau altul, în special diacronic, de ordinea pragmatică. Contrar unei concepţii răspîndite, ordinea S V nu prezintă întotdeauna un subiect topicalizat şi nici ordinea V S nu prezintă o structură cu remă/temă. Deoarece acest articol se ocupă de funcţiile grupurilor nominale dislocate la dreapta, se vor considera numai subiectele postverbale.

2. Subiecte postpuse (prin „retezare").

Aşa-numita inversiune subiect-verb, sau mai degrabă postpunerea subiectului, este rezultatul diverselor fenomene depinzînd de regulile de selecţie a remei şi de ierarhia rematică[19], cît şi de ordinea emfatică liniară a constituenţilor[20].

CAZUL I. Subiectul reprezintă rema şi un alt constituent este topicalizat şi promovat la stînga:

(13) *Drumul îl deschidea CEL MAI BĂTRÎN* [21] (complement direct topicalizat);

(14) *Pe acea măsuţă aburea o OALĂ de lut* [22] (GP promovat la stînga);

(15) ... *că dincotro bate vîntul ţi-o spune şi OBRAZUL şi FRUNZA copacului* [23] (propoziţie completivă promovată la stînga).

CAZUL II. Subiectele care reprezintă tema pot succede verbul, dacă un alt constituent este promovat la stînga şi este focalizat (într-o ordine emfatică lineară).

(16) *Tare îi mai place lui lăicerul ăsta albastru* [24] (grup adverbial focalizat);

(17) *se vedea cît de inevitabilă şi neoprită e alunecarea* [25] (atribut promovat la stînga).

---

[19] Pentru detalii privind aceste principii, vezi mai departe §2, Cazul I.

[20] Într-o ordine liniară normală, tema (sau rema cu cel mai înalt rang, dacă există mai mult decît unul) apare în poziţie finală. Ordinea liniară emfatică este inversă ordinii liniare normale (vezi Contreras, p.26).

[21] Geo Bogza, *Cartea Oltului. Statuia unui rîu* (Bucureşti: Albatros, 1970), p.19.

[22] Mihail Sadoveanu, *Opere*, 18 vol. (Bucureşti: ESPLA, 1954-79), XVIII, 54.

[23] Voitin, p.89.

[24] Ibid.

[25] Bogza, p.21.

Verbele inesive sau expresiile privind sentimentele sau stările fizice, cum ar fi *a plăcea, a-i fi dor, a-i fi frig,* care de obicei au preferinţă tematică pentru dativ (locul sentimentului sau al senzaţiei fizice) de obicei preced subiectul:

(18) *mie îmi plac întotdeauna poveştile dumneavoastră*[26];

(19) *mi-e tare dor de tine.*

CAZUL III. Întreaga propoziţie transmite o informaţie nouă (în descrieri):

(20) *Tot mai rar, pe cer se desfăşoară cîte o jerbă de artificii*[27],

(21) *apoi fu noapte, noapte adîncă*[28].

Această structură este comună aşa-numitelor „verbe de prezentare".

Luînd în considerare faptul că subiectul obişnuit este în poziţia iniţială a enunţului, postpunerea subiectului ar putea fi interperetată ca un fenomen de extrapoziţie într-o ordine lineară emfatică. În ceea ce priveşte funcţia lor pragmatică, constituenţii pot fi tematici sau rematici, dar în orice caz nu sînt teme ulterior stabilite mental.

2. Dislocarea la dreapta (prin Copiere).

CAZUL I. În limba română colocvială cînd verbul este focalizat, iar subiectul nu este temă, ci aparţine mai degrabă remei, subiectul post-verbal este co-ocurent cu subiectul-pronume localizat imediat după verb:

(22) Vine EL, TATA, şi o să-ţi arate el![29]

(23)....te căptuşeşte EA MARIOARA acuş![30]

(24) a trecut EL aşa un RĂSTIMP[31]

Mai mult, în româna colocvială familiară, subiectul pronominal poate lua forma nemarcată atît pentru gen cît şi pentru număr, oricare ar fi mărcile subiectului:

(25) Ei las' bre, că mi-a veni EL APA la moară[32]

(26) Se-mpacă EL MÎŢA şi cu CÎINELE, damite omul[33/34].

---

[26] Voitin, p.89

[27] Ibid.

[28] Bogza, p. 24.

[29] Pentru detalii privind această construcţie, vezi Leo Spitzer, „Vine el tata", Bulletin linguistique, 6 (1938), 245-60 şi 7 (1939), 155-63.

[30] Creangă, p.49.

[31] Sadoveanu, I, 600.

[32] Alexandru Vasiliu, *Poveşti şi legende* (Bucureşti, Editura Academiei Române, 1928), p.129.

[33] Cezar Petrescu, *Întunecare*, 2 vol (Craiova, Scrisul românesc, 1928 I, 293.)

[34] Pentru mai multe exemple, vezi *Gramatica limbii române*, ediţia II, revăzută, 2 vol. (Bucureşti, Editura Academiei, 1963, II, 92.)

Această construcţie este destul de deosebită, deoarece la prima vedere pare să violeze atît principiile de selectare a remei cît şi pe cele de ierarhie rematică (după cum afirmă Contreras). Conform principiului de selecţie a remei, elementele ce preced constituentul cu accentul principal pot fi considerate temă sau remă cu condiţia ca ele să nu fie superioare în rang elementului purtător de accent, în vreme ce elementele care urmează constituentului cu accentul principal [care este cazul nostru în (25) şi (26)], pot fi interpretate numai ca temă[35]. Conform principiului ierarhiei rematice, predicatul este în poziţia a doua, în timp ce complementele de obiect direct şi indirect, locativul, timpurile, sursele, ţintele, beneficiarii şi identificatorii sînt de regulă fie singura, fie cea mai proeminentă informaţie nouă, ceea ce înseamnă că în mod normal grupul predicativ (predicatul) este partea rematică[36].

În exemplele noastre şi subiectul aparţine remei. Dubla exprimare a subiectului în aceste cazuri aduce subiectul la acelaşi nivel proeminent ca şi grupul verbal pentru a evita interpretarea primului ca fiind temă[37]. Posibila ambiguitate a construcţiei în discuţie devine mai clară cînd se iau în consideraţie diferenţele dintre poziţia normală în ordinea liniară şi poziţia de emfază. Dacă principiul de selecţie a remei adus în discuţie ne dă următoarea ordine lineară normală:

(A) (temă) - Element purtător de accent în cadrul enunţului - temă,
(remă) (verbul, în cazul nostru)
ordinea lineară emfatică inversează locurile constituenţilor temă/remă, i.e.,

(B) temă – verb – {(temă), (remă).

CAZUL II. Comportamentul subiectului exprimat prin pronumele personale este şi mai relevant pentru discuţia noastră. După cum am subliniat[38], spre deosebire de franceză şi engleză, în italiană, spaniolă sau română, subiectul preverbal exprimat la persoanele I şi a II-a nu însoţeşte verbul dacă el nu reprezintă o temă dislocată la stînga sau nu se află sub accent, deoarece acordul în

[35] Vezi Contreras, p.40.
[36] Ibid, p.47.
[37] După cum a subliniat Leo Spitzer („Vine el tata"), verbul singur este destul de puternic, puterea lui creşte prin secvenţa cuvintelor ce urmează. Pronumele masculin este mai aproape de verb, cu care formează o singură entitate prelungindu-l.
[38] Vezi Maria Manoliu-Manea: "SVO and Dislocated Subjects: Topocalization in Romance (with Particular Reference to Romanian)", în *Homenaje Manuel Alvar*, II, Lingüística, Madrid: Gredos, 1985, pp.: 417-429.

persoană este suficient pentru a marca vorbitorii[39]. În poziţii post-verbale, subiectul proniminal apare în următorele condiţii:

Cînd verbul este focalizat:

(27) *N-ai urechi şi nici ochi decît pentru mierloiul care cîntă prohodul în pomul din spatele băncii... Ştii TU care*[40].

În acest caz, ordinea SV este inacceptabilă [vezi (28) **tu ştii care*)]. Omisiunea subiectului pronominal aduce după sine o importantă diferenţă modală:

Cf.

(29) *Ştii tu care, sunt sigur, nu te face că nu ştii.*

şi

(30) *Ştii care, nu-i aşa?*

În (30) eu cred că ştii, dar aştept confirmarea ta; în (29) nu aştept nici o confirmare, sînt sigur că ştii.

În gramaticile româneşti[41], ocurenţa subiectului pronominal postverbal cu sau fără substantiv este prezentată ca avînd o varietate de valori afective, cum ar fi ameninţare, speranţă, concesie sau neîncredere. De fapt, toate aceste valori nu sînt altceva decît „effets de sens" contextuale. Verbul focalizat neagă expectaţia negativă corespunzătoare, i.e. faptul că evenimentul nu se aşteaptă să aibă loc. Vezi, de exemplu, (31), (33):

(31) *Ştiu EU ce trebuie să fac, nu mă învăţa tu pe mine;*

(32) *Se ostenesc EI, dar nu prind nimic;*

(33) *Vii TU pe la mine şi ai să vezi!*

Ocurenţa subiectului pronominal poate fi explicată prin acelaşi procedeu al „rematizării" care generează construcţii cu subiect dublu (vezi mai sus cazul I).

CAZUL III. Pronumele personale non-emfatice (rematice) pot urma verbul cînd un alt constituent este promovat la stînga.

(a) complemente directe promovate la stînga:

---

[39] Conform gramaticilor romanice curente, pronumele subiect (persoana I şi a II-a) este marcat ca emfatic (ca forme oblice accentuate); vezi de exemplu Iorgu Iordan şi Maria Manoliu, *Manual de lingvistică romanică*, 2 vol (Madrid: Gredos, 1980), I, 285-86. O remarcă extrem de adecvată se poate găsi la Wilhelm Meyer. Lübke, *Grammaire des langues romanes*, III: Syntaxe, Traducere în franceză de A.Doutrepont (Leipzig, New York, Londra, Paris: Stechert, 1923), p.367, care subliniază că „parmi les langues romanes, c'est le roumain qui a conservé le plus fidèlement l'usage latin, en ce sens que même encore aujourd'hui les pronoms n'y sont généralement exprimés que si l'on doit attirer l'attention sur eux". De fapt, „a atrage atenţia asupra pronumelor-subiect" nu înseamnă întotdeauna - aşa cum se interperetează deseori - că sînt accentuate. S-ar putea să fie şi cazul ca formele de subiect accentuate să fie folosite ca mijloace de marcare expresivă a topicului. Pentru un fenomen similar în spaniolă vezi Per Rosengren, *Presencia y ausencia de los pronombres sujetos en español moderno*, Acta Universitatis Gothoburgensis (Stocholm: Almqvist and Wiksell, 1974).

[40] Voitin, p.64.

[41] Vezi, de exemplu, *Gramatica limbii române*, II, 1992.

(34) *Păsările cîntă numai pentru oameni buni! ASTA ştie EL de mult*[42],
(35) *CEVA, CEVA ai prins TU*[43];
(b) grupuri prepoziţionale:
(36) *L-a interesat ceea ce i-am vorbit despre pacostea de vînt pe care ţăranii noştri o numesc Sărăcilă. De ACESTA nu auzise EL*[44];
(c) subiecte promovate la stînga din propoziţia completivă:
(37) *Bătrînul vorbea, îmi arăta tot felul de schiţe, dar mintea mea îţi închipui TU unde-mi zbura*[45].

(d) Verbele declarative care urmează după relatări de vorbire directă cer subiecte postverbale, deoarece constituentul verbal reprezintă caracterizarea segmentului anterior al discursului şi, în consecinţă, este primul în propoziţie ca temă a propoziţiei:

(38) *Mde, ştiu eu? răspunde EA cu modestie ...*

În toate cele trei cazuri analizate în 2 [vezi exemplele (22) – (37)], subiectul pronominal postverbal nu funcţionează ca temă apărută ulterior în plan mental, ci ca un procedeu de focalizare.

3. Dislocarea şi acordul Verb-Substantiv

Paralelismul funcţional între subiectele pronominale postverbale (ca în *ştii TU*) şi subiectele dislocate postverbale (vine EL, TATA), atunci cînd substantivul este co-ocurent cu un pronume la persoana a 3-a se poate explica în cadrul ipotezei conform căreia se manifestă în limbile romanice[46] un nou tip de acord între substantiv şi verb. Pe lîngă acordul obişnuit subiect-verb, obiectele clitice co-ocurente cu GN corespunzătoare, dislocate din poziţia lor cea mai obişnită sînt considerate „indicatori de caz" care aparţin aceluiaşi cuvînt fonetic ca şi verbul. Fenomenul a ajuns o structură regulată în franceză, unde subiectul pronominal a fost şi el cliticizat şi, în anumite condiţii, chiar şi grupurile prepoziţionale pot lua o formă clitică (EN, Y). În alte zone lingvistice romanice, cum ar fi spaniola, italiana şi româna, morfemele personale ale verbului s-au păstrat mai bine şi în consecinţă acordul subiect-verb se poate considera ca un analog al regulii de redundanţă a obiectului clitic, fapt ilustrat în special de regimul pronumelor personale. Pe de altă parte, cînd sînt topicalizate sau focalizate, formele de subiect accentuate preced sau urmează verbul şi în acelaşi timp informaţia lor este dată de terminaţia verbală [ex. (39) *ştii tu*, fr. *toi, tu sais*]. Pe de altă parte,

---

[42] Voitin, p.61.
[43] Ibid., p.71.
[44] Ibid., p.92.
[45] Ibid., p.91.
[46] Vezi, Alessandro Duranti şi Elinor Ochs, „*La pipa, la fumi?*, Uno studio sulla dislocazione a sinistra nelle conversazioni", *Studi di grammatica italiana*, 8 (1979), pp.: 272-73.

obiectelor pronominale topicalizate le corespunde un clitic în grupul verbal al comentariului (remei) (ex. *mie îmi plac poveştile*). În franceză cliticul subiect este obligatoriu cînd marchează explicit substantivul ca temă [ex.(41) *Ce quartier radieux, IL a bien jailli de vous* [47]]. În limba română, spaniolă sau italiană repetarea subiectului este posibilă, dar este foarte rară. Comp. rom.:

(42) *cîmpia asta nesărată zici că a fost fund de mare*[48],

şi

(43). *Cuzea, EL a dat pămînt la clăcaşi*[49].

Este foarte probabil ca generalizarea unui acord nume-verb ca indicator de „caz" să fie legată de ordinea cuvintelor SVO – tipică limbilor romanice. Constituenţii care apar în poziţii preverbale sînt susceptibili de a fi interpretaţi ca subiecte. Aşadar, funcţiile de non-subiect ale substantivelor promovate la stînga sînt marcate de formele oblice ale cliticelor pronominale corespunzătoare. Această ipoteză poate explica faptul că grupurile prepoziţionale de obicei nu lasă nici o urmă în poziţia lor obişnuită deoarece prepoziţia este un indiciu suficient al funcţiilor de non-subiect.

Subiectele postverbale pot dezvolta şi mărci speciale, căci se află într-o poziţie tipică de obiect. Obişnuitul „acord" ar putea să nu fie respectat, în special în limba vorbită (substandard), ex.:

(44) Rom. (substandard) *este locuri în faţă* [50]; (45) *io vado da mio fratello ammalato, quando viene i miei amici* [51]; (46) *cette pelouse mal entretenue, où commençait* (singular) *en ce moment de se fanner les fleurs champêtres* (plural)[52]. S-ar putea dezvolta deci o copie pronominală pentru a indica poziţia ilustrată în (47): *Il arrive des invités.* Ordinea V O S conduce la lexicalizarea unui „subiect neutru" de tip prefixal, IL, ca o marcă preverbală a „subiectului gramatical". Fenomenul nu este cunoscut în alte limbi romanice: ex. (48) româna veche: *El venise atuncea vremea Troianilor de periit* [53].

În limba română, cînd subiectul este exprimat printr-un pronume personal la persoana întîi sau a doua, pronumele sînt singurii candidaţi posibili pentru un subiect dislocat la dreapta, deoarece marca de persoană a grupului verbal contează ca o ocurenţă a subiectului şi pronumele însuşi reprezintă subiectul focalizat „repetat". Persoana a treia are o funcţie dublă: (a) cînd este singură aparţine aceleiaşi paradigme a subiectelor focalizate ca 'eu' şi 'tu'; (b) cînd

---

[47] Eugène Ionesco, *Théâtre*, 2 vol. (Paris: Gallimard, 1958), II, p.88.

[48] Marin Sorescu, *Teatru* (Craiova: Scrisul românesc, 1980), p.78.

[49] I.A.Candrea, Ovid Densusianu şi Th.D.Sperantia, ed., *Graiul nostru. Texte din toate părţile locuite de români*, 2 vol. (Bucureşti: Socec, 1906-07), I, p.178.

[50] În 1977 am auzit această propoziţie într-un tramvai, în Bucureşti.

[51] Vezi Tatiana Alisova, *Strutture semantiche e sintattiche della proposizione semplice in italiano*, Studi di grammatica italiana publicati dalla Academia della Crusca (Firenze: Sansoni, 1972), p.145.

[52] Prévost, *Mort des ormeaux*, II, 25 apud Georges Le Bidois et Robert Le Bidois, *Syntaxe du français moderne. Ses fondements historiques et psychologiques*, ed. a doua, 2 vol. (Paris: Picard, 1968), II, 172.

[53] B.P.Hasdeu, *Cuvente den bătrâni*, 2 vol. (Bucureşti: Socec, 1877-81), II, 353. Pentru detalii suplimentare vezi Meyer-Lübke, pp.369-70.

însoţeşte un substantiv, marchează explicit focalizarea subiectului, deoarece simpla poziţie a unui substantiv nu este un procedeu de focalizare. Compară :

(49) *Vine.* (51) *Vine Marioara.*

(50) *Vine el.* (52) *Vine ea, Marioara.*

Ordinea cuvintelor este departe de a fi o reflectare a modului pragmatic în limbile romanice, deşi poziţia de bază pentru constituentul topic este poziţia iniţială în propoziţie. Subiectele postverbale pot reprezenta rema cît şi tema, depinzînd de statutul rematic al altor constituenţi şi de tipul de ordine lineară (emfatic sau non-emfatic). Apariţia unui nou caz de indicatori cazuali prin cliticizarea pronumelor personale dovedeşte încă o dată că procedeele gramaticale sintactice se pot dezvolta cu o mare autonomie faţă de structurile pragmatice ale discursului, dar nu într-o totală lipsă de legătură cu ele.

Versiune românească a articolului apărut sub titlul "A special Case of Right Dislocation in Romanian: Denying Expectations" în *Southern Europe / L'Europe du Sud-Est*, 10.1, 1983, pp.72-83.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CONJUNCŢIILE ADVERSATIVE ROMANICE ŞI UNIVERSUL AŞTEPTĂRILOR INFIRMATE

0. Dată fiind ideea general acceptată că nici o descriere semantică riguroasă nu se poate formula fără ajutorul logicii simbolice, conjuncţiile au fost definite în termeni de operatori logici, cum ar fi ET, VEL, implicaţie şi negaţie. În ciuda numeroaselor dovezi ale existenţei în limbile naturale a numai doi operatori logici cu funcţie de coordonare (vezi Gazdar şi Pullum, 1976), i.e. ET şi VEL, se ştie că numărul conjuncţiilor coordonatoare depăşeşte numărul conectorilor logici.

Pentru a descrie diferenţa dintre conjuncţiile care se actualizează în limbile naturale trebuie să avem în vedere şi relaţiile logice dintre termenii conectaţi sau să combinăm pe ET sau VEL cu negaţia. În aria romanică, este de menţionat Coşeriu (1968) care a motivat diferenţa dintre conjuncţiile copulative din latină în termeni de echivalenţă logică; de exemplu, lat. -QUE apare atunci cînd termenii conectaţi sînt logic echivalenţi (i.e. cînd relaţia dintre ei este de aşa natură încît, dacă unul este adevărat şi celălalt trebuie să fie adevărat şi viceversa), în timp ce AC nu implică o astfel de relaţie logică. Chiar în gramaticile tradiţionale ale limbilor romanice, conjuncţiile adversative cum ar fi rom. CI, sp. SINO sau port. SENÃO au fost definite ca cerînd prezenţa unei negaţii în primul dintre cei doi termeni pe care îi leagă. După diferite descrieri în termeni logici, fr. MAIS sau rom. DAR (principalele conjuncţii adversative) corespund unor combinaţii dintre ET şi NON (vezi, de exemplu, Kemeny, Snell şi Thompson, 1965, Vasiliu, 1970).

Scopul acestei lucrări este acela de a prezenta dovezi în sprijinul ipotezei că, cel puţin pentru limbile romanice, operatorii logici şi relaţiile logice dintre termenii conectaţi nu pot explica totdeauna deosebirea dintre conjuncţii şi că vor trebui luate în consideraţie o serie de fenomene ce ţin de nivelul pragmatic – cum ar fi universul aşteptărilor (engl. *expectation*) şi diverse tipuri de acte de vorbire.

1. Forma logică şi aşteptarea

Spre deosebire de presupoziţie sau implicaţie, aşteptarea nu satisface criteriul noncontradictibilităţii. De exemplu, o frază prin subordonare ca (1) are ca aşteptare (2) deoarece (1) poate fi completată de o afirmaţie ulterioară ca

"...but I am very happy anyway" („...dar eu şi aşa sînt foarte fericit") cum se vede în (3), care contrazice aşteptarea (2):

(1) *If I could take a trip to Venus, I would be very happy.*
„Dacă aş putea face o excursie pe Venus aş fi foarte fericit".

(2) *I am not very happy.*
„Nu sînt foarte fericit"

(3) *If I could take a trip to Venus, I would be very happy, but I am very happy anyway.*
„Dacă aş putea face o excursie pe Venus, aş fi foarte fericit, dar şi aşa sînt foarte fericit.

Aşteptarea (2) este anulată de afirmaţia adăugată la (1) în enunţul (3). Aşteptarea anulată se poate defini ca negare a universului de cunoaştere comună, i.e. „ceea ce interlocutorul crede a fi adevărat, dar locutorul neagă".[1] În acest sens, aşteptarea are înţeles doar într-un anume tip de act de vorbire numit „negare". Dacă negaţia exprimă sau nu totdeauna un act de negare este o altă chestiune căreia nu intenţionăm să-i găsim răspuns în această lucrare. Scopul nostru este să analizăm felul în care aşteptarea anulată afectează alegerea conjuncţiei.

Să considerăm frazele (4) şi (5):

(4a) sp. *Ana no canta pero baila.*
(4b) rom. *Ana nu cîntă, dar dansează.*
(4c) fr. *Anne ne chante pas mais elle danse.*
(5a) sp. *Ana no canta sino baila.*
(5b) rom. *Ana nu cîntă, ci dansează.*
(5c) fr. *Anne ne chante pas, elle danse.*

În ambele serii de fraze, primul termen conţine o negaţie la nivelul propoziţiei dar, în ciuda faptului că ambele serii de elemente sînt considerate conjuncţii adversative, nimeni n-a susţinut vreodată că fraze ca (4) şi (5) sînt semantic echivalente.

După gramaticile româneşti curente [vezi Graur (ed), 1966], conjuncţiile adversative DAR, CI, IAR reprezintă grade de intensitate diferite. După cum am arătat deja (Manoliu-Manea, 1976) „Ipoteza intensităţii" nu poate explica constrîngerile impuse în alegerea conjuncţiilor adversative din română. În exemplele următoare, primul termen este negat, dar *ci* nu este acceptabil.

A se compara:

(6a)*? *Nu e măr, ci copac.*
(6b) *Măr nu este, dar copac este.*
(6c)* *Nu e copac, dar măr este.*
(6d)* *Nu este copac, ci măr.*

Diferenţa de intensitate este, de fapt, un effet de sens datorat relaţiilor logice şi diverselor tipuri de aşteptare implicate.

---

[1]Nu ne referim aici la diferitele tipuri de aşteptări comportamentale prezentate în Grice (1975). Vezi şi observaţia lui Leech (1977, p.322) citată în cap.8 supra, după care aşteptarea este un parametru al contextului pragmatic al comunicării.

1.1. Deoarece conjuncţiile adversative sînt în general descrise ca fiind compuse din doi operatori logici (i.e. ET şi NON), iar negaţia este considerată în primul rînd o formă de exprimare a negării[2], începem prin a examina afirmaţii dependente de context ca (7) - (9).

(7) a. – *Am auzit că Ana cîntă şi dansează în acest spectacol.*
b. – *Ana cîntă (e adevărat), dar nu dansează.*

(8) a. – *Am auzit că Ana cîntă la Operă (şi nu dansează astă seară).*
b. – *Nu-i adevărat, Ana nu cîntă, ci dansează.*

(9) a. – *Am auzit că Ana nu cîntă astă seară la Operă.*
b. – *Nu cîntă, e adevărat, dar dansează.*

Dacă notăm cu p: „Ana cîntă" şi cu q: „Ana dansează", structura logică a enunţului (7b) ar putea fi reprezentată sub forma dată în (10), unde · reprezintă operatorul ET, ~ simbolizează negaţia, i.e. „nu este adevărat că...."; A: aşteptarea, FL: forma logică şi S: structura semantică a enunţului:

(10) A_{DAR}: p · q
FL: p · ~ q

$$S^1_{DAR}: \sim (p \cdot q) = (p \cdot \sim q)$$

Cu alte cuvinte, DAR neagă aşteptarea (p · q) sub forma (p · ~ q). După cum se vede în (9), DAR poate să nege şi aşteptarea (~ p · ~ q) sub forma (~ p · q) ca în (11):

(11) A: ~p · ~ q
FL: ~ p · q

Pe scurt,

$$(11)\ S^2_{DAR}: \sim(\sim p \cdot \sim q) = (\sim p \cdot q)$$

CI corespunde de asemenea lui ET, dar într-un context diferit, şi anume, cînd aşteptarea este (p · ~ q). Structura logică a enunţului (8b) se poate reprezenta prin formula (12):

(12) A_{CI}: p · ~ q
FL: ~ p · q

Pe scurt,

$$S_{CI}: \sim (p \cdot \sim q) = (\sim p \cdot q)$$

Această descriere explică faptul că atît DAR cît şi CI pot să apară între un termen negativ şi unul pozitiv [ca în (8) şi (9)], dar diferă în privinţa aşteptării şi a felului în care aşteptarea este negată. Aceiaşi parametri pot da socoteală şi de diferenţa semantică dintre sp. PERO şi SINO [cf. (4a) şi (5a)] precum şi de diferenţa dintre fr. MAIS şi conjuncţia zero (4c) şi (5c)[3]

---

[2] A nega faptul că este adevărat înseamnă a respinge prin intermediul unei afirmaţii dependente de context (Lyons, 1977, II: 771).

[3] În portugheză, SENÃO leagă numai două substantive.

1.2. Pentru a exprima numărul mare de aşteptări posibile şi formele posibile de negare a lor, limbile naturale pot combina două sau mai multe elemente conective şi negaţii. De exemplu, rom. ŞI NU poate nega aşteptarea (~p · q) sub forma (~p · ~q) ca în (13b):

(13a) – *Am auzit că Ana nu va cînta, ci va dansa astă seară.*
– *Nu-i adevărat, Ana nu va cînta şi nu va dansa.*

(13b) – *Nu-i adevărat, Ana nici nu va cînta, şi nici nu va dansa astă seară.*

Structura logică care stă la baza enunţului (13b) ar putea fi formulată ca în (14):

(14) A_{13b}: ~ p · ~q
FL_{13b}: ~ p · ~ q;

pe scurt,

$$S_{13b}: \sim (\sim p \cdot q) = (\sim p \cdot \sim q)^4.$$

Gramaticile tranformaţionale curente ale limbilor romanice nu justifică diferenţa semantică dintre „conjuncţiile duble" ca rom. ŞI...ŞI şi conjuncţiile simple corespunzătoare (rom. ŞI). În Vasiliu şi Golopenţia (1972: 82-83) conjuncţia dublă este inclusă în regula de Structură a Frazei din Bază, iar suprimarea conjuncţiei înaintea primului termen se consideră a fi opţională[5]. După cum arată enunţurile (15) a şi b, dubla conjuncţie nu este totdeauna echivalentă cu conjuncţia simplă (cu un singur termen). A se compara (15) a şi b:

(15a) *Au rămas de mici orfani, dar fratele cel mare a fost şi tată şi mamă pentru cel mic.*

(15b) *Statul mi-a fost mamă şi tată*

(Sălcudeanu, *Nunta cu garoafe mov:* 303)

În (15a) *şi...şi* exprimă faptul că o aşteptare de felul „dacă cineva este tată atunci nu poate fi şi mama aceluiaşi copil" este infirmată. În (15b) grupul nominal complex *mamă şi tată* se referă la ambii termeni ca părţi ale unui tot unitar, echivalent cu o „familie", pentru că vorbitorul insistă asupra faptului că nu a avut familie proprie iar statul a avut grijă de el, aşa cum ar fi făcut propria lui familie.

Cu alte cuvinte, *şi...şi* infirmă o aşteptare de tipul „dacă p atunci non q" şi viceversa, în timp ce *şi nu* aduce aceeaşi informaţie, dar poate figura într-un context care nu presupune asemenea aşteptare şi atunci marchează caracterul

---

[4] ŞI NU poate nega de asemenea aşteptarea (p · q) sub forma (p · ~q) ca în (i).

(i) *Ion doarme şi nu visează nimic.* (aşteptarea este ca el să viseze ceva). Cînd ŞI NU exprimă relaţia:

(ii), i.e. ~(p · q) = (p · ~q) el ar putea fi înlocuit cu DAR.

(iii) *Ion doarme, dar nu visează nimic.*

[5] După părerea lor, regula de bază este Coord → Conj. Corel. „Identitatea fonologică a Conj. cu Corel. permite ştergerea opţională a uneia dintre ele: *Ion citeşte şi Gheorghe citeşte...* Astfel de structuri de suprafaţă prescurtate se opun ca neutre celor prezentate mai sus. (i.e. *Şi Ion citeşte şi Gheorghe citeşte*) pe care le simţim ca emfatice" (Vasiliu şi Golopenţia, 1972: 83).

global al unităţii formate de termenii pe care îi leagă [v. (15b)]. În termeni mai generali, semantica conjuncţiei complexe *şi...şi* poate fi formulată astfel:

(16) $A_{şi...şi}$: $p \rightarrow \cdot \sim q$ şi $q \rightarrow \sim p$

FL: $p \cdot q$

$S_{şi...şi}$: $\sim(p \rightarrow \sim q$ şi $q \rightarrow \sim p)$

2. Anomalia aşteptării

Anumite constrîngeri impuse coordonării în limbile naturale sînt determinate şi de ceea ce am putea numi „anomalia aşteptării". A se compara, de exemplu, (17) a şi b:

(17 a). *Acesta prun nu este (n-o fi), dar copac este.*

(17 b). *** Acesta prun este, dar copac nu este.*

Fraza (17b) este inacceptabilă deoarece conţine o „aşteptare anormală". Anomalia unei aşteptări constă în violarea relaţiilor pragma-logice între termenii conectaţi, adică a acelor relaţii care sînt considerate normale într-o lume posibilă, N, construită pe baza experienţei de toate zilele, între specie („prun") şi conceptul supraordonat (ordinul) „copac" (vezi Kleiber, 1990: 78-83). În cazul expresiilor (17) a şi b, termenii sînt p: „x este prun" şi q: „x este copac", iar relaţiile pragma-logice dintre p şi q sînt:

(α) dacă ceva este prun, atunci este copac;

(β) dacă ceva nu este copac, atunci nu poate fi nici prun;

(χ) dacă ceva nu este prun, acesta nu presupune faptul că nu este copac.

Aşteptarea subiacentă enunţului (17b) (** Acesta prun este, dar copac nu este) este cea cerută de structura logică a lui *dar*, adică $(p \cdot q)$, negat sub forma $(p \cdot \sim q)$; dar, aşa cum impune credinţa (β), non-q implică non-p; înseamnă aşadar că, în acest caz, expresia $(p \cdot \sim q)$ trebuie să fie o eroare, deoarece este totdeauna falsă.

2.1. Tipul de aşteptare şi relaţiile pragma-logice dintre termenii conectaţi pot da socoteală şi de inacceptabilitatea enunţurilor (6a) şi (6d), conform aşteptării care caracterizează formula logică a conectivului ci [vezi (12) A_{CI}: $p \sim q$]. În (6a) aşteptarea anulată este „este măr, nu este copac", care este anormală, deoarece violează relaţia pragma-logică (α). În (6d), aşteptarea este normală din punctul de vedere al lumii N: „x este copac şi nu este măr", dar negarea prin operatorul CI produce un enunţ a cărui formă logică (FL: $\sim p \cdot q$, i.e. x nu este copac · x este măr) contrazice relaţia pragma-logică dintre „copac" şi „măr", şi anume relaţia (α): $q \Rightarrow p$ („dacă x este măr, atunci este copac")

2.2. Să trecem acum la examinarea unui alt tip de relaţie pragma-logică, şi anume, cea care se stabileşte între termenii unor zone semantice organizate sub forma opoziţiilor multiple, ca de exemplu, zona fructelor:

(18)** *Aceasta este piersică dar caisă.*

Să notăm cu p: „X este piersică" şi cu q: „X este caisă". În (18), aşteptarea cerută de operatorul adversativ dar ar fi (p → ~q), negată ca (p · q); Structura semantică a enunţului 18 este aşadar: ~ (p → ~q) = p · q. Inacceptabilitatea totală a unei fraze ca (18) rezultă din violarea a două reguli.

Întîi, (18) violează relaţia care se stabileşte între termenii unei opoziţii multiple, i.e. „dacă X este p, atunci X nu este q, x nu este z etc." (contrarii, vezi Lyons 1977, I: par. 9.3).

Apoi, negarea aşteptării (p · ~q) ca (p · q) este exprimată în română prin ŞI ... ŞI şi nu prin DAR, ca în (19) (cînd vorbim despre un soi special de fructe care poartă în franceză denumirea de *pêche-abricot*).

(19) *Este şi piersică şi caisă.*

DAR apare cînd aşteptarea este (p · q) sau (~p · ~q), ceea ce nu este cazul pentru (18).

Un enunţ ca (20) este, totuşi, perfect acceptabil deoarece neagă o afirmaţie ca (19), unde ambii termeni sînt pozitivi (p · q), ca (p · ~q), iar aceasta este o structură semantică normală pentru DAR[6].

(20) *(Aceasta) piersică este, dar caisă nu-i.*

Cînd leagă doi termeni ce se află în opoziţii multiple, CI produce totdeauna fraze bine formate, deoarece neagă aşteptarea (p · ~ q) ca (~ p · q) care corespunde perfect cu relaţia pragma-logică dintre termenii în contrast[7], aşa cum arată (21):

(21) *Aceasta nu este piersică, ci este caisă.*

---

[6] Regula de suprimare a verbului (*Gapping*) este blocată în acest tip de structură, ca în (iv):

(iv) *Aceasta este piersică dar * caisă nu (a)*
caisă nu-i (b).

[7] Cf. (v)a şi (v)b

(v) a* Aceasta nu este piersică dar caisă

(v) b Asta piersică nu-i, dar caisă este (colocvial).

Exemplul (ii) este perfect de vreme ce el neagă aşteptarea „aceasta nu este nici piersică nici caisă" care este pefect normală, deoarece într-o opoziţie multiplă (un contrast nebinar), „dacă X nu este p, aceasta nu presupune că X este q" (ar putea fi z sau v, sau altceva, în limitele impuse de termenii aflaţi în opoziţie). Fraza (v)a este inaccepabilă datorită Transformării de Suprimare a verbului de ("gapping") aplicată la (v)b.

2.3. O situație diferită prezintă relațiile logice care se stabilesc între termenii unor opoziții graduale, cum sînt „ură", „indiferență" și „dragoste".

(22) *Nu te urăsc, ci te iubesc.*

(23)**Nu te urăsc, dar te iubesc.*

Dacă (22) este perfectă, iar (23) este inacceptabilă, o frază ca (24) ar putea fi acceptată dacă contextul se extinde cu o afirmație ca *...ceea ce este mai bine decît să fiu indiferent, zic eu:*

(24) *Nu te iubesc, dar te urăsc, ceea ce este mai bine decît să fiu indiferent, zic eu.*

Explicația se sprijină pe relația pragmasemantică dintre „a iubi" (p), „a urî" (q) și „a fi indiferent" (z), și anume:

(α) 1. „a iubi" → (~„a urî"· ~ „a fi indiferent")
2. ~„a iubi" –/→ „a urî"
3. ~„a iubi" –/→ ~„a urî"
4. ~„a iubi" → („a urî" V „a fi indiferent")

(β) 1. „a urî" → ~ „a iubi"· ~„a fi indiferent"
2. ~„a urî" –/→ „a iubi"
3. ~„a urî" –/→ ~„a iubi"
4. ~„a urî" → „a iubi" V „a fi indiferent"

(γ) 1. „a fi indiferent" → (~ „a iubi"· ~ „a urî"), pe scurt z → (~ p · ~ q)) și
2. (~„a iubi" · ~ „a urî") → „a fi indiferent", pe scurt, (~ p · ~ q) → z);

(δ) în anumite interpretări ale lumii N, a simți ceva pentru cineva (fie chiar și ură) e preferabil stării de indiferență.

Enunțul (22) are ca structură semantică ~ (p · ~q) = (~p · q) - a se vedea S_{α}-, care este compatibilă atît cu (β_1) cît și cu (β).

În (23) (* nu te urăsc dar te iubesc), dar cere așteptarea (~p → ~q), adică „dacă cineva urăște, atunci nu iubește, ceea ce contrazice expectația (β_3).

3.Tipul de distincții semantice pe care le-am examinat pînă acum nu pot fi motivate decît în cadrul unei componente semantice formulate în termeni pragma-logici. Transferarea unor astfel de diferențe în planul componentei sintactice ar constitui un procedeu de lucru neeconomic și tautologic. De exemplu, dacă am transfera aceste diferențe în componenta sintactică, la nivelul regulilor de structură a frazei din bază (în maniera indicată de ipoteza care introduce negația ca verb sub un nod superior). Expresia (11) și, în consecință, fraze ca cele din (4) s-ar corela cu structura de adîncime din (25).

(25)

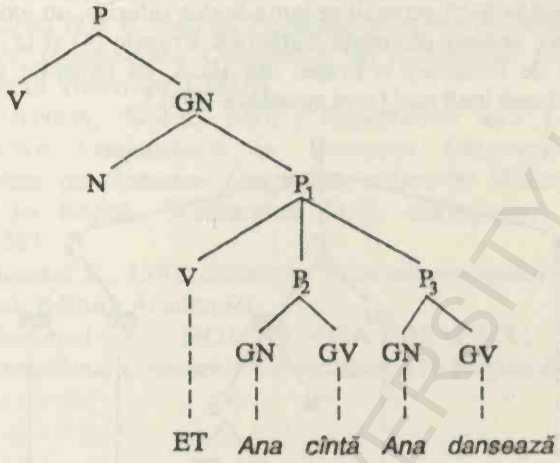

Expresia (12) şi, prin urmare, Fraza (5) ar putea fi explicate prin structura de adîncime (26).

În această situaţie trebuie formulată o condiţie *ad hoc* care să blocheze Transferul negaţiei sub nodul P_2 în structuri ca (25). Singurul mod de a formula această constrîngere este acela de a spune că Transferul Negaţiei nu se aplică primei propoziţii dintr-o conjuncţie, dacă elementul conectiv (i.e. primul verb de sub negaţie) este reprezentat prin DAR (sp. PERO) şi rom. ŞI (sp. Y) (cf. fraza 13); Transferul negaţiei se aplică atît la P_2 cît şi la P_3, cînd elementul conectiv este reprezentat prin CI (sp. SINO).

(26)

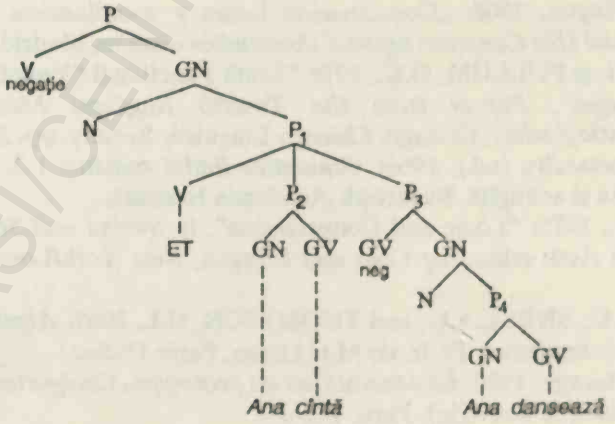

BCUIAȘI/CENTRU UNIVERSITY LIBRARY

Aceasta înseamnă că diferenţa dintre DAR şi CI trebuie introdusă ca o constrîngere asupra Transferului Negaţiei. Atunci DAR şi CI trebuie şi ele introduse în lexicon ca două articole diferite. Dacă DAR şi CI pot fi diferenţiate în lexicon ca avînd la bază expresii pragma-logice diferite, nu există nici o raţiune pentru a introduce această diferenţă sintactică. Frazele (4) şi (5) corespund astfel aceleiaşi Reguli de Structură a Frazei din Bază, cu excepţia interpretării date verbului de la cel mai înalt nod [vezi structura (27)].

(27)

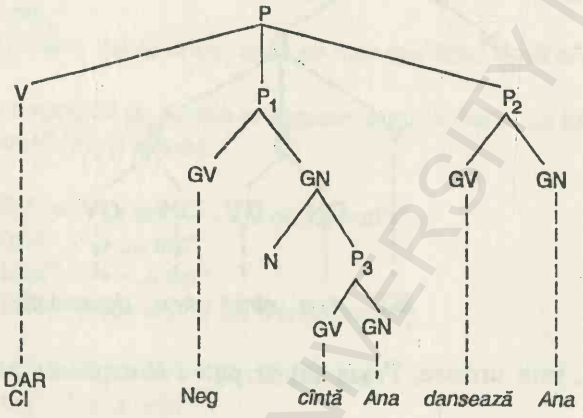

Versiune românească revizuită a articolului "Expectations and Logical Operators: Adversative Conjunctions in Romance", apărut în *Romance Studies*, Georgetown University Press, 1981, pp.299-307.

BIBLIOGRAFIE

COŞERIU, Eugen, 1968: „Coordinación latina y coordinación románica", în *Actas del IIIo Congreso español de estudios clásicos*, Madrid: CSIC.

GAZDAR, G. şi PULLUM, G.K., 1976 "Truth Functional Connetives in Natural Languages", *Papers from the Twelfth Regional Meeting, Chicago Linguistic Society*, Chicago: Chicago Linguistic Society, pp. 220-234.

GRAUR, Alexandru (ed.), 1966: *Gramatica limbii române*, 1-2, ediţia a doua, revăzută şi adăugită, Bucureşti: Academia Română.

GRICE, H.P., 1975: "Logic and Conversation", în *Syntax and Semantics*, vol.3. *Speech Acts*, edited by Cole and Morgan, New York/London: Academic Press.

KEMENY, J.C., SNELL, J.L., and THOMPSON, G.L. 1965: *Algèbre moderne et activités humaines*. Tr. fr. de M.C.Loyau, Paris: Didier.

KLEIBER, George, 1990: *La sémantique du prototype. Catégories et sens lexical* (Linguistique nouvelle), Paris: P.U.F.

LEECH, G., 1977: *Semantics*, Middlesex/New York: Penguin Books.
LYONS, J., 1977: *Semantics*, 1-2, Cambridge: Cambridge University Press.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1976: "«I dont't you, I love you» adversative conjunctions in a Romanian-English contrastive grammar" în *Papers from the Third International Conference on Contrastive Grammar*, edited by D. Chiţoran, Bucureşti, CMUB.
MANOLIU-MANEA, Maria, 1981: "Expectation and Logical Operators: Adversative Conjunctions in Romance Languages", în *Linguistic Symposium on Romance Languages*, edited by Wiliam W. Cressey and Donna Jo Napoli, Washington D.C., Georgetown University Press, pp. 299-307.
VASILIU, Emanuel K., 1970: *Elemente de teorie semantică a limbilor naturale*, Bucureşti: Editura Academiei.
VASILIU, Emanuel K., GOLOPENŢIA-ERETESCU, Sanda, 1972: *A Transformational Grammar of Romanian*, The Hague: Mouton.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

CUM POATE *CINEVA* DEVENI *NIMENI*?

Aşa cum arăta George Lakoff, într-o semantică generativă inspirată de logica formală, Negaţia poate fi considerată verb, iar propoziţia negată poate fi generată ca subiect al acestui verb. În acest caz Grupurile Nominale apar ca variabile (argumente) şi, în consecinţă, nu pot fi negate ca în modelele generative clasice (Chomsky, 1965). Cuantificatorul aplicat acestor argumente trebuie să aibă, de asemenea, un statut verbal şi să intre în domeniul de aplicare al negaţiei ca orice alt verb.[1]

Dacă negaţia se aplică numai predicatului, cuantificatorul este în afara domeniului negaţiei: cf. lat. *cum aliquid non habeas*, CICERO, *Tusc.*, 1, 88 „cum nu ai ceva", unde cuantificatorul existenţial comandă negaţia – vezi structura A:

(A)

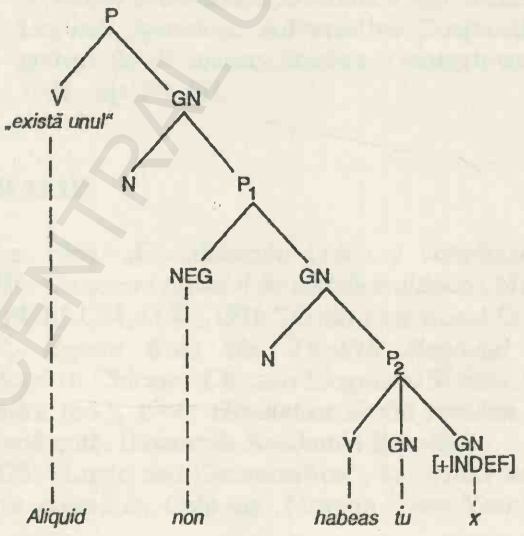

[1] Această ipoteză se bazează pe Calculul Propoziţional, confom căruia negaţia se aplică numai unui predicat sau unei întregi propoziţii.

BCU IASI CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Dacă NEG domină întreaga propoziţie, cuantificatorul este şi el în domeniul de aplicare al negaţiei: cf. rom. *nimeni nu a venit*, care are următoarea structură:

(B)

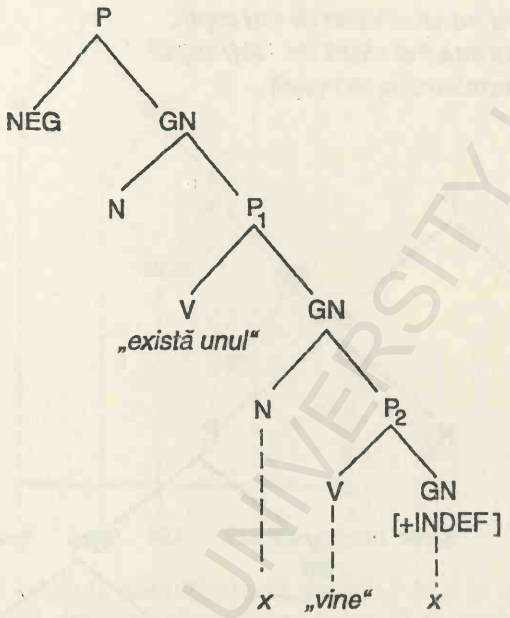

Coborîrea negaţiei e urmată de o regulă de copiere care deplasează NEG în faţa verbului (*nu vine*) şi în faţa substantivului căruia i s-a aplicat cuantificatorul existenţial: *nimeni*.

1. După cum s-a mai spus, unele dintre propoziţiile negative care conţin un cuantificator existenţial au o interpretare preferenţială (Lakoff, G., 1971). De exemplu, o propoziţie ca *nu am văzut toate filmele* este interpretată mai probabil ca *nu mă aflu în situaţia de a fi văzut toate filmele* [~ (U_f(văzut$_{eu,f}$)], unde U este cuantificatorul universal, f este *film*, decît ca *pentru toate filmele, nu mă aflu în situaţia de a le fi văzut* [U_f (~ văzut $_{eu,f}$)].

Aceste fapte au fost considerate drept rezultat al unui fenomen aparţinînd strategiei perceptive, şi anume al „regulii priorităţii". Conform acestei reguli, procedura de recunoaştere stabileşte o relaţie între ordinea unităţilor în structura de suprafaţă şi ierarhia nodurilor de adîncime (vezi Lakoff, G., 1971, Radford, 1975). Sînt preferate acele interpretări în care ierarhia nodurilor în structura de adîncime corespunde ordinii constituenţilor în structura de suprafaţă.

Să analizăm următoarele propoziţii :

(i) *Nu toţi copiii au văzut filmul.*
(ii) *Toţi copiii nu au văzut filmul.*
(iii) *Toţi copiii nu au văzut filmul.* (accentul intonaţional cade pe *toţi copiii*)
(iv) *Filmul nu a fost văzut de toţi copiii.*
(v) *Filmul nu a fost văzut de toţi copiii.*

Propoziţia (i) are următoarea structură:

(C)

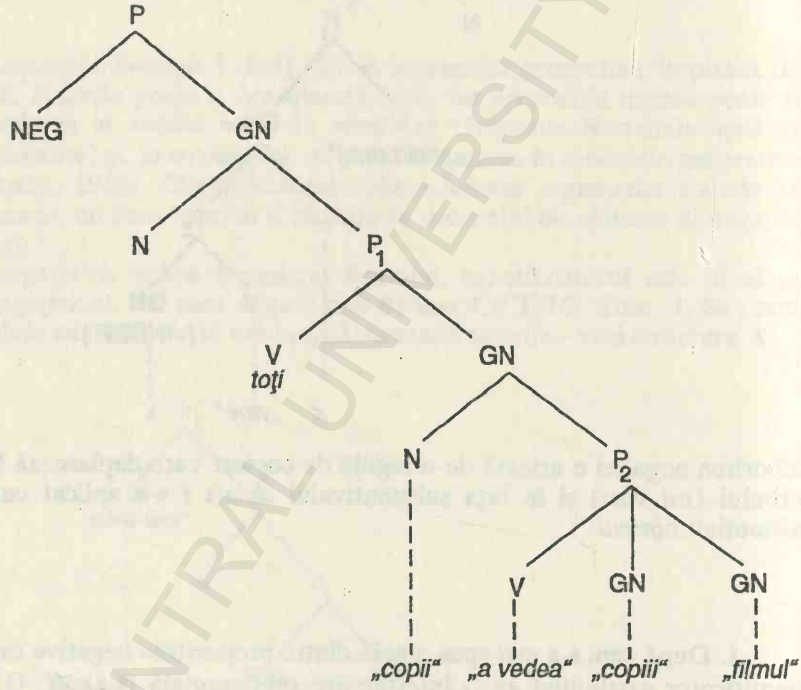

NEG comandă cuantificatorul universal (U) în toată structura de adîncime, NEG precedă U în structura de suprafaţă. În consecinţă, propoziţia (i) are o singură interpretare, cea în care cuantificatorul universal se află în domeniul de aplicare a negaţiei. În (ii) NEG îl domină pe U în structura de adîncime, dar U precede NEG în structura de suprafaţă. Dacă *nu* este accentuat, atunci cuantificatorul universal reintră în domeniul negaţiei în structura de suprafaţă, iar interpretarea propoziţiei (ii) devine identică cu interpretarea propoziţiei (i). În propoziţia (iii), unde expresia conţinînd cuantificatorul universal este accentuată, U *„comandă"* şi precede NEG, dar din cauza identităţii fonemice cu (ii), singurul mod de a pune în evidenţă relaţia ierarhică din structura de adîncime dintre U şi

NEG este accentuarea puternică a cuvîntului care exprimă cuantificatorul universal: *toţi* – vezi structura(D):

(D)

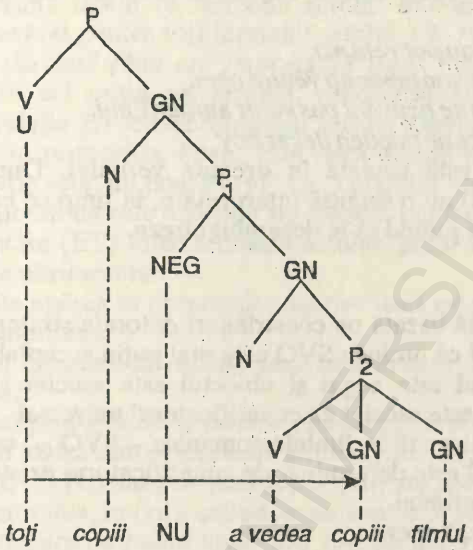

În (iv) NEG precedă cuantificatorul universal U şi în consecinţă, (iv) este de obicei interpretată drept corespondentul pasiv al propoziţiei (i), unde NEG „comandă" U. În (v) NEG iarăşi precede cuantificatorul existenţial U, în structura de suprafaţă, dar *toţi* capătă accent şi astfel U iese din scopul negaţiei. De aceea (v) este interpretată ca pasivul propoziţiei (iii).

2. După cum a observat Radford (1975), suprimarea lui NEG în latină, spaniolă, portugheză şi italiană este influenţată de „regula priorităţii": cf. lat. *nemo venit*, sp. *nada tengo* „nu am nimic", „nimeni n-a venit", etc., pentru că se aplică numai dacă, prin topicalizare sau focalizare, elementul negativ precede verbul şi, în consecinţă, verbul poate fi interpretat ca fiind în domeniul negaţiei, chiar dacă nu include elementul negativ.

După părerea noastră, „regula priorităţii" poate explica şi alte fenomene din limbile romanice.

2.1. Astfel, regula de copiere a elementului NEG în dreapta verbului este opţională în limbile romanice dacă cuantificatorul universal este în domeniul negaţiei.

Cf. (a) rom. *Nu toţi pot veni azi.*

it. *Non tutti possono venire oggi.*
fr. *Non pas tous peuvent venir aujourd'hui.*
sp. *No todos pueden llegar hoy.*

unde negaţia nu se deplasează la dreapta cuantificatorului universal, iar verbul nu primeşte negaţie (altfel spus, nici o regulă de copiere nu se aplică negaţiei coborîte), şi:

(b) rom. *Toţi nu pot veni azi.*
it. *Tutti non possono venire oggi.*
fr. *Tous ne peuvent pas venir aujourd'hui.*
sp. *Todos ne pueden llegar hoy.*

unde negaţia coborîtă este copiată în dreapta verbului. După cum am mai menţionat, enunţurile (a) au o singură interpretare, în timp ce enunţurile (b) sînt ambigue, numai accentul putînd să le dezambiguizeze.

2.2. Aceeaşi regulă bazată pe constrîngeri datorate strategiei perceptive ar putea să explice şi faptul că ordinea SVO este mai puţin acceptabilă decît ordinea OVS, atunci cînd verbul este negat şi obiectul este asociat cu cuantificatorul existenţial sau subiectul este asociat cu cuantificatorul universal.

2.2.1. Ordinea obişnuită în limbile romanice – SVO – contrazice „regula priorităţii" dacă obiectul este determinat de cuantificatorul existenţial şi urmează după forma negativă a verbului.

Cf. rom. ? *Nu ştie ceva.*
sp. ? *Non sabe algo.*

Pentru acest motiv, asemenea enunţuri sînt cu greu acceptabile atunci cînd au intonaţie obişnuită. Numai accentuarea pronumelui nedefinit afirmativ (*ceva, algo*) poate neutraliza influenţa cuvîntului negativ (*nu, no*). Dacă acelaşi pronume este subiectul propoziţiei, ordinea obişnuită SVO nu contrazice regula discutată: de aceea, o propoziţie ca *ceva nu este în regulă* este perfectă.

2.2.2. Cînd subiectul are un cuantificator universal şi întreaga propoziţie este negată, ordinea SVO este mai puţin acceptabilă decît ordinea OVS:

Cf. (i)	*Nu vine oricine*	este mai probabil decît
(ii)	? *Oricine nu vine*	
(iii)	? *Nu poate face asta fiecare*	este mai probabil decît
(iv)	? * *Fiecare nu poate face asta*	şi
(v)	*Nu poate face asta oricine*	este mai probabil decît (iii).

În toate aceste cazuri ordinea VS este mai acceptabilă decît SV pentru că negaţia precede cuantificatorul universal care este comandat de NEG în structura de adîncime.

Oricine formează propoziţii negative mai corecte decît *fiecare,* datorită sensului secundar: *oricine* exprimă, pe lîngă cuantificatorul universal, faptul că termenii setului sînt „legaţi" de operatorul VEL. Predicatul este adevărat cel puţin pentru unul dintre termeni (vezi Manoliu, 1966: 445).[2] Cf. *Poate veni*

[2] Şase ani mai tîrziu, Jackendoff (1972 b) a observat aceeaşi relaţie între *any* şi *every* în engleză.

*oricine. Ori tu, ori el, nu are importanţă cine (*dar nu toţi împreună).* Negarea cuantificatorului universal (ceea ce înseamnă „pentru cel puţin un termen predicatul nu este adevărat") nu contrazice relaţia logică dintre termenii setului, pentru că P VEL Q este adevărată numai cînd unul din termenii săi este fals.

Fiecare exprimă faptul că termenii setului sînt în conjuncţie (p ET q). Predicatul este adevărat pentru toţi termenii setului. Cf. *Poate veni fiecare. Şi tu, şi el, dar nu toţi deodată (*nu are importanţă cine).* Negarea cuantificatorului existenţial („pentru cel puţin un termen, predicatul nu este adevărat") este incompatibilă cu relaţia ET dintre termenii setului exprimat de *fiecare.* Cu alte cuvinte, dacă negăm propoziţia *Poate veni fiecare* („nu poate veni fiecare"), ar însemna că „cel puţin unul nu poate veni" (şi „cel puţin unul poate veni"), dar un astfel de sens relaţional nu este acceptat de *fiecare*, pentru că acesta indică faptul că există o conjuncţie (ET) între termenii setului: predicatul este adevărat (sau fals) pentru toţi membrii setului.[3]

Fiecare poate apărea în propoziţii negative dacă este opus lui *toţi*, în sensul de „separat" vs. „împreună".

Cf. rom. *Nu încercaţi să ridicaţi lada asta fiecare (în parte), ci numai toţi deodată (împreună).*

Toţi este mai probabil decît *oricine* într-un context negativ, pentru că este indiferent la relaţia logică dintre termenii setului. Este singurul acceptat în poziţie frontală ca subiect; cf. (vi) *nu pot veni toţi* – (vii) *nu poate veni oricine* [în (vi) este accentuată cantitatea, în (vii), calitatea: nu contează cine] şi (viii) ? *oricine nu poate veni*-(ix) **fiecare nu poate veni* – (x) *toţi nu pot veni* ; (viii) şi (ix) devin mai acceptabile dacă un fel de pauză urmează după pronume, şi în orice caz (x) este mai probabil decît (ix) şi (viii), iar (viii) este mai acceptabil decît (ix).

Dacă regula de copiere a elementului NEG nu se aplică (NU precede pronumele), negarea cuantificatorului universal are destulă forţă pentru a anula diferenţa dintre ET şi VEL în sensul secundar al pronumelor şi în acest caz orice pronume universal este acceptabil în poziţie frontală.

Cf. rom. (xi) *Nu toţi pot face asta.*
(xii) *Nu oricine poate face asta.*
(xiii) ? *Nu fiecare poate face asta.*

Toţi se opune lui *fiecare* şi lui *oricare (oricine)*, iar *oricine* se opune lui *fiecare* prin faptul că nu este un separativ, calitatea e în acest caz mai puţin importantă (*nu contează cine*), la fel ca şi virtualitatea (vezi şi nota 3).

2.3. Ipoteza regulii priorităţii este fertilă şi în analize diacronice. De exemplu, ea ar putea explica sensul interpretării cuvîntului latin ALIQUIS („cineva") în limbile romanice: cf. fr. *aucun*, sp. *alguno*, it. *alcune.* În latină, ordinea relativă a cuvintelor permite menţinerea ierarhiei nodurilor în structura

[3] Relaţiile analizate au „efecte de sens" diferite; cf. *Oricine aleargă 500 metri* care înseamnă *oricine poate să alerge 500 metri şi Fiecare aleargă 500 metri* înseamnă *Fiecare va alerga/trebuie să alerge 500 metri.* Cu alte cuvinte, *oricine* se referă la o posibilitate („virtual"), în timp ce *fiecare* la o necesitate („actual").

de suprafaţă: cf. *cum aliquid non habeas*, lit. „cum ceva" „nu" „ai" [(vezi structura (A)]. În limbile romanice (în franceză mai ales) şi probabil în latina colocvială, ordinea SVO a devenit preferenţială; obiectul de obicei urmează verbul: ? *cum non habeas aliquid;* cf. rom. ? *cum nu ai ceva*, sp. ? *como no tienes algo,* fr. ? *comme tu n'as pas quelque chose.* Astfel, ordinea în structura de suprafaţă ar fi, mai probabil, NEG + cuantificator, indiferent dacă negaţia *comandă* sau nu cuantificatorul în structura de adîncime. Cînd *ALIQUID* urmează după forma negativă a verbului, acesta va putea fi reinterpretat ca fiind dominat de negaţie; pentru a menţine sensul cuantificatorului existenţial, pentru a-l scoate pe acesta din urmă în afara domeniului negaţiei în structura de suprafaţă (NEG transformă cuantificatorul existenţial într-unul universal), ALIQUIS este asociat cu UNUS (unul) — *ALIQUIS UNUS, cf. fr. *aucun*, sp. *alguno*, it. *alcuno.* Este foarte probabil că în franceză noul cuvînt a devenit incapabil de a exprima cuantificatorul existenţial, atunci cînd este precedat de un element negativ. În consecinţă, ALIQUIS UNUS ajunge să exprime negarea cuantificatorului existenţial: *je n'ai vu aucun film.* Din poziţia obiectului, *aucun* a devenit treptat expresia unui cuantificator existenţial negat în orice context. După cum este bine cunoscut, în franceză ordinea cuvintelor a devenit mai strictă decît în celelalte limbi romanice - acest lucru poate explica faptul că procesul discutat s-a realizat mai rapid aici decît în orice altă parte a domeniului romanic. În spaniola contemporană se poate observa o evoluţie asemănătoare: *en parte alguna lo he visto* „nu l-am văzut nicăieri", (vezi Wallach, 1949, Hernandez Alonso, 1970), unde *alguna*, focalizat, capătă un sens negativ în absenţa oricărui alt element negativ.

2.4. Dezvoltarea unui element negativ din expresia limitei inferioare (cel puţin unul) este considerată o trăsătură specifică a limbilor romanice. Astfel rom. *nici unul* este legat de NEC UNUS din latina vorbită, it. *nessuno* de NE + ESSO + UNUS (NEC + IPSE + UNUS); rom. *nimic* de lat. NEC MICA (unde MICA = „o fărîmă") ca şi de it. *mica* şi de *mie* din franceza veche. La început cea de-a doua negaţie (obligatorie în franceza contemporană standard: *pas, point* ; vezi şi Price, 1962 a, 1962 b) exprima numai limita inferioară în determinarea cantitativă a obiectului şi/sau a procesului. Dacă un cuvînt negativ precede elementul cantitativ, expresia limitei inferioare ar putea fi reinterpretată ca un mod de a acccentua negaţia, aşa cum se întîmplă în italiană: cf. *non lo trovo mica* (vezi şi rom. *nu-l găsesc defel, deloc*).[4] Dar în franceză, încă o dată, expresia cuantificatorului existenţial devenise – atunci cînd era precedată de o negare a verbului – expresia unui cuantificator universal negat: cf. fr. *je ne vois personne* „nu văd pe nimeni", sp. *nadie sabe la verdad* „nimeni nu ştie adevărul" (unde

[4] Cf. rom. *nu-l cred nici atîtica, nu-mi place nici un pic,* unde expresia limitei inferioare (*atîtica, un pic*) se asociază în mod obligatoriu cu un constituent negativ: comp. ? **nu-mi place un pic, *nu-mi place atîtica.*

personne, nadie (NATU „născut") erau considerate expresia limitei inferioare a speciei umane), fr. *je ne vois rien* (*rien* < lat. REM „lucru") etc.

2.5. Regula de copiere a elementului NEG în limbile romanice funcţionează într-un mod care ne aminteşte de o operaţie logică prin care negaţia propoziţiei se aplică predicatului şi cuantificatorului, ca în formula logică:

(i) ~ (E_x (P_x)) = (ii) U_x (~P_x),

unde ~ este semnul negaţiei; E - cuantificatorul existenţial, P - orice predicat, U - cuantificatorul universal, iar x - orice argument al lui P. Negaţia apare în structura de suprafaţă înaintea verbului, iar expresia cuantificatorului existenţial, după ataşarea elementului NEG, capătă sensul cuantificatorului universal. Dar acesta este numai un fenomen lingvistic, o operaţie transformaţională şi morfofonemică, transformînd structura de adîncime a expresiei (i) într-o structură de suprafaţă în care negarea propoziţiei este dublu marcată, căci expresiile logice (i) şi (ii) sînt doar echivalente, nu şi identice. Comparaţi, de exemplu:

(xiv) rom. *Nimeni nu poate veni azi,*
fr. *Personne ne peut venir aujourd'hui*

cu structura: ~ E_x (Poate veni azi_x).

şi:

(xv) rom. *Toţi nu pot veni,* cu structura: U_x(~Poate $veni_x$),
cf. fr. *Tous ne peuvent pas venir*

ca şi:

(xvi) rom. *Cineva nu poate veni*, cu interpretarea logică E_x(~Poate $veni_x$)

şi:

(xvii) *Nu pot veni toţi,* cu interpretarea logică ~U_x(Pot $veni_x$).

Fiecare expresie lingvistică este asociată aşadar cu o expresie logică diferită, deşi două expresii lingvistice pot fi echivalente în privinţa sensului logic [cf. (xiv) şi (xv), sau (xvi) şi (xvii)].

Traducere românească a articolului "How can SOMEBODY became NOBODY. Perspective Strategy and Romance Negation" publicat în *R.R.L.*, I (1987), pp.13-19.

BIBLIOGRAFIE

CHOMSKY, Noam a., 1965: *Aspects of the Theory of Syntax*, Cambridge, Mass., The M.I.T. Press.

HERNANDEZ ALONSO, Cesar, 1970: *Sintaxis española*, Valladolid.

JACKENDOFF, Ray S., 1971a: *Semantic Interpretation in Generative Grammar*, Cambridge, Mass., The M.I.T. Press.

JACKENDOFF, Ray S., 1971b: "Any vs. every", *Linguistic Inquiry*, 3, 1: 119-20.

LAKOFF, George, 1971: "On Generative Semantics" în D.D. Steinberg şi L.A. Jakobovits (ed.), *Semantics*, Cambridge University Press: 232-296.

LAKOFF, Robin, 1968: *Abstract Syntax and Latin Complementation*, Cambridge, Mass., The M.I.T. Press.
MANOLIU, Maria, 1966: „Le pronom indéfini dans le dacoroumain contemporain standard", *R.R.L.*, XI, 5: 441-468.
PRICE, Glanville, 1962a: "The negative particle PAS, MIE and POINT in French", în *Archivum linguisticum.*
PRICE, Glanville, 1962b: „Deux notes sur la syntaxe de PAS en ancien français" în *Romania*, 3.
RADFORD, Andrew, 1975: *The Functional Basis of Transformations,* lucrare prezentată Societăţii Filologice, King's College, Londra (nepublicată).
WALLACH, J., 1949: „ALGUNO a disguised negative" în *Hispania*, XXXII: 30.

BCUIAS/CENTRAL UNIVERSITY IBANY

PARTEA A III-A

Gramatică şi discurs

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

DEMONSTRATIVELE NEUTRE ÎN FRANCEZĂ: DEZACORD ŞI COERENŢĂ TEXTUALĂ

Este ştiut faptul că odată ce „neutrul" a încetat să fie membru al categoriei gramaticale de gen, selecţia unui pronume neutru în limbile romanice nu mai este controlată în acelaşi mod ca selecţia formelor feminine sau masculine. Odată cu pierderea clasei distribuţionale a substantivelor neutre, motivată semantic de trăsături intrinseci ca „inactiv", „incapabil de a afecta viaţa umană", ca în cazul latinei (vezi ipoteza Meillet, Manoliu-Manea, 1987b), substantivele nu mai pot juca acelaşi rol în construirea proprietăţilor reprezentărilor mentale la care se referă pronumele neutre corespunzătoare. Dar lipsa unui substantiv neutru „centru" este departe de a fi exploatată în acelaşi mod de toate limbile romanice. Din acest punct de vedere, franceza pare să fi ajuns mai departe decît orice altă limbă romanică în ceea ce priveşte aşa-numitele effets de sens ale pronumelor neutre. Sensul şi utilizarea lor – atunci cînd nu sînt descrise pe baza unor trăsături ca [Inanimat] şi [Non-personal] – au primit o descriere mozaicată, fie în termeni mai tradiţionali, ca „scoaterea în relief", „expresivitatea", accentuarea expresiei pronominale sau a predicatului, emfaza, „depersonalizarea subiectului", etc., sau, într-un cadru mai recent, cum ar fi structura temă/comentariu (Lambrecht, 1981), sau clasele de referenţi (Rosenberg, 1970). Oricum, nici una dintre abordări nu a găsit o invariantă semantică ce ar putea explica varietatea utilizării demonstrativelor neutre în franceză. Părerea noastră este că o analiză pragma-semantică a referinţei pronominale poate oferi soluţii mai adecvate pentru explicarea unitară a diversităţii de contexte compatibile cu demonstrativele neutre, în special în franceză, unde, în contrast cu limbile ibero-romanice şi cu italiana, demonstrativele neutre se pot referi la entităţi denumite de substantive, de exemplu:

(1) *une fée, cela va sur les eaux* (France, *Livre:* 48)
„o zînă, ea merge pe apă"

(2) *Et Tartufe? – Tartufe? Il se porte à merveille.*
Gros et gras, le teint frais et la bouche vermeille.
– Le pauvre homme! – ... C'est si gentil, Tartufe!
(Sacha Guitry, *Florence*, 1939, în Rosenberg, 1970: 143)
„Şi T.? – T.? Se simte minunat. Mare şi gras, ten proaspăt şi buze roşii. – Bietul de el!... El (neutru) e aşa drăguţ, Tartufe!"

Conform unor studii recente de analiză a discursului, din punctul de vedere al conţinutului descriptiv, pronumele nu sînt simple substitute ale substantivelor

(sau ale GN); valoarea lor descriptivă este influenţată de predicatele ataşate nominalelor. Ca să citäm unul din exemplele cele mai convingătoare ale lui Brown şi Yule (1986), într-un discurs ca:

„Tăiaţi un pui viu, gras. Pregătiţi-l_1 pentru cuptor, tăiaţi-l_2 în patru bucăţi şi prăjiţi-l_3 cu cimbru timp de o oră."

-l_1 şi -l_2 se referă la *pui viu, gras, tăiat* şi nu numai la pui, iar -l_3 la *puiul tăiat în patru bucăţi.*

Modul în care proprietăţile „aceluiaşi referent" se modifică odată cu progresia discursului, diferenţa dintre definiţiile „extratextuale" ale cuvintelor şi definiţiile rezultate din discurs pot fi descrise în termenii distincţiilor introduse de Martin, 1983, şi Wilmet, 1984, care rafinează termenii curenţi ai logicii simbolice pentru extensiune şi intensiune luînd în considerare sensul unui substantiv (şi reprezentările mentale corespunzătoare) atunci cînd este folosit într-un enunţ (en énoncé) sau în afara unui enunţ (hors énoncé).

În logica simbolică, intensiunea se referă la „sensul sau conceptul asociat cu o expresie", iar extensiunea la „obiectele la care se referă expresia" (vezi, de exemplu, Allwood, Anderson şi Dahl, 1979:126). În cadrul modelului lui Wilmet, în definirea extensiunii şi intensiunii se ia în considerare diferenţa dintre „utilizarea în enunţ" şi „utilizarea în afara enunţului".

Extensiunea este astfel un set de fiinţe sau de obiecte, asociat cu un GN, atunci cînd acesta este folosit într-un enunţ dat, iar *extensionalitatea* este setul de referenţi asociat cu un GN, atunci cînd acesta este folosit în afara oricărui enunţ.

Intensiunea este setul de trăsături semice care dau sensul (le signifié) unui GN într-un enunţ dat, în timp ce intensionalitatea este setul de trăsături semice care definesc sensul unui GN (substantiv, adjectiv sau grup nominal), atunci cînd acesta este folosit în afara oricărui text.[1]

Intensiunea unei expresii pronominale poate fi construită în diferite moduri, cunoscînd: (a) o expresie nominală; şi/sau (b) o expresie predicativă antecedentă; (c) un predicat antecedent implicit; (d) un predicat care urmează după pronume (vezi, pentru mai multe detalii, Brown şi Yule, 1986: 221 sq.)

Utilizarea exoforică: [Neînsufleţit] ca trăsătură pragmatică

Atunci cînd este folosit în legătură cu obiecte in praesentia, fr. *cela* (forma din franceza vorbită: *ça*) se referă la obiecte a căror clasă nu a fost definită (fie pentru că este necunoscută, fie pentru că vorbitorul nu este interesat să o definească) şi cu care deci nici un fel de intensionalitate nu se poate asocia.

[1] O examinare detaliată a relaţiilor dintre modelele lingvistice ale lui Martin şi Wilmet şi abordările logice curente din logica intensională depăşesc cadrul acestui articol. Am vrea totuşi să menţionăm faptul că distincţia dintre relaţiile logice „din interiorul unei propoziţii date" şi „dinafara unei propoziţii date" îşi are originea în nevoia de a introduce consideraţii contextuale pentru a explica „variaţiile sensului lingvistic", atît la nivelul trăsăturilor semantice (intensiunea) cît şi la nivelul domeniului de aplicare la obiectele din lumea la care se referă vorbitorii (extensiunea).

Extensiunea GN considerat este determinată printr-un gest deictic, prin indicarea obiectului; intensiunea lui CELA (ÇA) este astfel bazată în exclusivitate pe lumea discursului (adică pe condiţiile externe ale enunţării), de exemplu:

(3) a. *Qu'est-ce que c'est (que) ça*? „ce este asta (neutru)?";
b. *Prends ça !* „Ia asta (neutru/singular)";
c. *Attention de ne pas vous casser la gueule, ça glisse*
(Queneau, *Fleurs:* 181)
„atenţie să nu cădeţi, asta (neutru/singular) alunecă"

ÇA nu poate fi folosit exoforic decît dacă domeniul obiectelor din care referentul de identificat trebuie selecţionat aparţine lumii obiectelor neînsufleţite. Se poate spune atunci că trăsătura [Neînsufleţit] aparţine intensionalităţii lui *ça*? După cum vom argumenta mai jos, există contexte în care *ça* se poate referi la entităţi însufleţite; în consecinţă pare mai firesc să considerăm trăsătura [Neînsufleţit] ca aparţinînd intensiunii lui *ça* ca o trăsătură pragmatică mai degrabă decît ca una intrinsecă, ne-contextuală. De fapt, aceasta este o condiţie a utilizării indexicale a lui *ça*.

Conservarea acestei restricţii nu poate să nu aibă legătură cu variabilele sociale, pentru că ar părea nepoliticos să te referi la o persoană in praesentia printr-un pronume neutru. Forma obişnuită de a te interesa despre identitatea unei persoane ar fi, de exemplu: *Qui est ce monsieur?/ cette dame?* „Cine este acest domn/această doamnă?" atunci cînd referentul este identificabil ca fiind masculin sau feminin.

Intensiuni construite la nivelul discursului: de la „acest lucru" la „acest referent"

Deoarece proprietăţile de gen reflectă trăsături intrinseci, sociale sau pragmatice care aparţin intensiunii, dacă nu intensionalităţii, substantivului (vezi Manoliu-Manea, 1987b), absenţa, în GN co-referenţiale, a oricărei valori pozitive pentru variabilele răspunzătoare de selecţia genului pronumelor ne indică faptul că particularităţile demonstrativelor anaforice neutre trebuie să aparţină, într-un fel sau altul, zonei relaţiilor intensionale. De fapt, după cum vom argumenta mai jos, CE şi CELA (şi varianta vorbită ÇA), atunci cînd sînt folosite anaforic, ajung să marcheze în chipul cel mai evident co-extensiunea, în timp ce relaţiile intensionale cu GN cu care CE şi CELA se află în legătură pot fi exploatate în diferite moduri.

Referirea la evenimente

Demonstrativele neutre au aceeaşi intensiune ca şi constituentul coreferenţial cu ele numai atunci cînd se referă la un eveniment exprimat de o propoziţie sau de un set de propoziţii, tocmai pentru că un constituent propoziţional nu are „intensionalitate" şi în consecinţă nu poate determina genul pronumelui corespunzător, de exemplu:

BCU CLUJ

(4) *Je croyais que tu étais parti, dit-il au journaliste. C'était normal.* (Camus, *La peste:* 122)
„Credeam că ai plecat, i-a spus el ziaristului. (Aceasta/neutru/sing.) Era normal";

(5) *Garcia m'a expliqué, dit-il. CELA peut se faire. De toute façon, ÇA vous coûtera dix mille francs.* (Camus, *La peste:* 118);
„G mi-a explicat, spune el. Asta se poate face. În orice caz, (asta/neutru/sing.) vă va costa zece mii de franci";

(6) *– Eh, eh, dit Cidrolin. On a de l'instruction.*
– Ça ne gâte rien. Vous ne trouvez pas? (Queneau, *Fleurs:* 152)
„Oho, avem educaţie. Asta/neutru nu strică, nu crezi?"

Pierderea intensionalităţii substantivului: proprietăţi de legare. GN specifice ca antecedenţi

Atunci cînd este folosit anaforic în conjuncţie cu un substantiv care se referă la un referent specific, CELA (ÇA) se opune pronumelor personale IL/ELLE. Relaţia destinsă dintre neutre şi ceea ce pare a fi GN (adică substantivul co-extensional) se manifestă prin lipsa acordului dintre acestea, aşa cum se vede din faptul că atributul ia termenii nemarcaţi de gen şi număr, adică masculinul şi singularul. Din punct de vedere semantic, relaţia „destinsă" este exploatată astfel încît *ça* nu este co-intensional cu GN asociat:

(a) Să considerăm următoarele enunţuri:

(7) *– Qu'est-ce qu'on fait quand il y a de la neige sur la péniche?*
– On LA pousse dans l'eau et ÇA fait „floc". (Queneau, *Fleurs:* 181)
„– Ce se face cînd e zăpadă pe pinasă?"
„– O (feminin/sing.) împingi în apă şi (ea)/neutru face «pleosc»".

Dacă LA construieşte o reprezentare mentală care are ca punct de plecare proprietăţile „zăpezii", la care se adaugă proprietatea de „a fi pe pinasă", *ça* creează o reprezentare mentală în care proprietăţile „zăpezii" ca atare nu contează atît de mult ca proprietatea adăugată de către predicatul menţionat imediat: acela de „a fi împins în apă", deoarece numai această proprietate este legată direct de proprietatea introdusă de următorul predicat „a face «pleosc»". Astfel, *ça* are o altă intensiune decît ar avea *elle* în locul său. Proprietăţile „zăpezii" îşi pierd din importanţă în cadrul reprezentării evocate de ÇA.[2]

---

[2] Să se compare de asemenea *c'est idiot* cu *elle est idiote, votre histoire* în următorul context:
–Voilà une variante intéresante, dit Cidrolin avec calme. En fait, le bûcheron s'est contenté de jeter le manche. Après la cognée. Si bien qu'il n'avait plus rien du tout. Tandis que le manche, au moins, aurait pu lui servir encore.
– C'est idiot, dit le maître d'hôtel. Qu'est-ce qu'il pouvait ficher avec son manche? Rien. Ce qui était difficile à trouver, c'était le fer. Elle est idiote, votre histoire. Je préfère ma version (Queneau, *Fleurs:* 124) „– Iată o variantă interesantă, spune Cidrolin cu calm. De fapt, pădurarul n-a făcut decît să arunce şi coada. După topor. Aşa încît nu i-a mai rămas nimic. Cel puţin coada îi mai putea folosi la ceva. (Asta/neutru) e stupid, spune le maître d'hôtel. Ce putea să facă cu coada? Nimic. Fierul era mai greu de găsit. (Ea) e stupidă, povestea dvs."

(b) Un alt effet de sens determinat de diferenţa de intensiune dintre pronumele personale şi demonstrativele neutre (bazat pe variaţiile rolului jucat de proprietăţile substantivului în constituirea reprezentărilor la nivelul discursului) este folosirea lui CELA (ÇA) pentru a indica faptul că vorbitorul B nu crede (sau pretinde că nu crede) că descrierea clasei de referenţi oferită de vorbitorul A este adecvată pentru referentul în cauză, sau mai mult, nu crede că o astfel de clasă există; vezi de exemplu:

(8) A: – *J'ai entendu la musique des sphères.*
B: – *Et ÇA fait quel bruit?* (Queneau, *Fleurs*: 145)
A – „Am auzit muzica sferelor."
B – „Şi [aceasta/neutru] ce zgomot face?"

Dacă B ar spune: *Et ELLE* (*ea* - feminin, aşa cum cere *la musique*) *fait quel bruit*, existenţa „muzicii sferelor" nu ar fi în mod necesar pusă sub semnul întrebării, pentru că pronumele personal este co-intensional cu substantivul regent. Sau:

(9) – *Dites, monsieur le duc, les préadamites qu'est-ce que c'est?*
– *Un truc pour taquiner le brave Onésiphore. Cela n'existe pas. Mais si CELA existait, le brave Onésiphore serait bien embêté.*
– *Mais qu'est-ce que c'est?*
– *Des hommes qui auraient existé avant Adam.*
(Queneau, *Fleurs:* 175)
„– Spuneţi-mi, duce, preadamiţi, ce înseamnă?"
„– Un truc pentru a-l tachina pe bravul O. Aceasta [pronume neutru] nu există. Dar dacă [pronume neutru] ar exista, O. ar fi de-a dreptul enervat."
„– Dar ce înseamnă?"
„– Oameni care ar fi existat înaintea lui Adam."

În acest caz, referentul lui ÇA poate fi „uman" pentru că vorbitorul nu crede că descrierea „preadamit" se poate aplica vreunui obiect existent.

Într-un enunţ ca:

(10) *Vous connaissez ça l'Argus de la Presse?* (Queneau, *Zazie:* 48)
Ştii asta/neutru (adică acel obiect care are proprietatea de a fi) l'Argus de la Presse?

ÇA marchează faptul că vorbitorul (Zazie) nu este sigur dacă adresantul are o reprezentare adecvată a ziarului în cauză.

În general, *ça* marchează faptul că vorbitorul crede că există o „distanţă" între reprezentarea mentală pe care el o are despre obiectul în context şi cea pe care interlocutorul ar putea-o avea pe baza reprezentării mentale fixate pentru cuvîntul respectiv. Acesta este motivul pentru care în franceza vorbită *ça* este frecvent asociat cu teme reiterate sub forma „gîndurilor tîrzii", (în termenii lui Givon, „anti-teme"), adică înaintea substantivelor, chiar şi specifice, care se referă la reprezentări care au fost evocate anterior, atunci cînd vorbitorul nu este sigur dacă interlocutorul are destule informaţii pentru a recupera tema (pentru mai multe detalii vezi mai jos, „Teme (reiterate) dislocate spre dreapta"):[3]

[3] Termenul *anti-temă* este folosit în sensul dat de Givón 1975: 4.

(11) – *Ça marche, cette réussite?* (Queneau, *Fleurs:* 268)
„Merge reuşita?"
(12) – *Ça tourne toujours, le magnéto?* (F.S., 1988)
„Mai merge, magnetofonul?"

În cazul referinţei la persoane, această „distanţă în intensiune" poate fi exploatată afectiv în diferite moduri, de obicei pentru a adăuga conotaţii peiorative, dar aceasta poate avea şi o valoare hipocoristică (vezi Grevisse, 1975: 513). De exemplu:

(13) – *Vous connaissez ça l'Argus de la Presse?*
– *Non, dit le type.*
– *Minable. Et ÇA veut discuter avec moi* (Queneau, *Zazie:* 48)
„– Ştii (ziarul) l'Argus de la Presse?
„– Nu, spune tipul."
„– Păcat. Şi ăsta (neutru/sing.) vrea să stea de vorbă cu mine."

Ideea este că cineva care nu cunoaşte ziarul în cauză nu merită să fie tratat ca cineva cu care merită să vorbeşti.

(14) *T'as vu ça la femme avec son chapeau?* (F.S., 1988)
„Ai văzut-o (neutru/sing.), femeia cu pălărie?

(14) implică faptul că pălăria este bizară. Nu este marcată nici o pauză (deşi aceasta este posibilă).

Aceeaşi „distanţă cognitivă" este răspunzătoare pentru faptul că *ça* îl însoţeşte pe *qui* în întrebări care cer o a doua intensiune pentru a identifica referentul.

(15) – ... *Je demande indulgence car NOUS avons demandé celle de Sa Majesté pour vous.*
– *Qui ÇA: nous?*
– *Monseigneur Biroton qui siège actuellement à l'Assemblée Constituante.* (Queneau, *Fleurs:* 187)
„– ... Vă cer indulgenţă, deoarece şi NOI am cerut-o pe a Majestăţii Sale pentru dumneavoastră."
„– Cine asta (neutru) NOI?"
„– Mgr. B., care stă acum în Adunarea Constituantă."

În toate aceste cazuri presupoziţia pronumelui neutru este aceea de neidentitate între reprezentarea mentală a vorbitorului şi cea pe care substantivul o creează în mintea interlocutorului.

(c) În alte cazuri, CELA (ÇA) este folosit numai pentru că în ochii vorbitorului doar proprietăţile referentului definite de discurs sînt importante, iar caracteristicile extra-textuale nu contează. Fenomenul a fost descris în termeni clasici ca „estompant ... la personnalité de l'être et donnant ainsi à l'expression verbale un relief d'autant plus accusé" (Grevisse 1975: 513), de exemplu:

(16) *Quelle activité dans l'atelier! Cela frappe, cela lime, cela ajuste, cela forge, cela taraude.*
„Ce activitate în atelier! Unul (neutru/sing.) bate, altul (neutru/sing.) pileşte, altul (neutru/sing.) ajustează, altul (neutru/sing.) forjează, altul (neutru/sing.) găureşte ..." (Grevisse, 1975: 513)

Subiectul „nedeterminat" ON ar introduce ideea că referentul este o persoană.

(d) În franceza vorbită, ÇA îl înlocuieşte pe IL „formal" ca expresie a ceea ce s-ar putea numi „subiect intern" sau „la personne de l'univers" (vezi Martin, 1983), care însoţeşte verbe exprimînd fenomene naturale:

(17) *ÇA pleut, ça pleuvinne* în loc de *IL pleut* „Plouă",
ça fait froid „e frig" pentru *il fait froid*, etc.

Vezi de asemenea expresii temporale ca:

(18) *ÇA faisait bien vingt ans que j'y étais pas montée!*
(Queneau, *Zazie*: 80)
„Sînt exact douăzeci de ani de cînd n-am mai urcat acolo"

GN non-specifice ca antecedenţi: ÇA inclusiv

Atunci cînd sînt precedate de un GN non-specific, demonstrativele neutre se referă la o cantitate de obiecte care au proprietăţile clasei denumite de substantivul corespunzător, de exemplu:

(19) A: – *Y-a des terrains d'tenis plus loin?*
B: – *Oui, ÇA fait partie du complexe d'appartements qu'est après l'mien* (F.S., 1988)
„Sînt terenuri de tenis mai încolo?"
„Da, ASTA/neutru («acest gen de obiecte») face parte din complexul de apartamente care vine după al meu."

Substantivul coreferenţial este astfel interpretat ca numele proprietăţii „teren de tenis" şi *ça* se referă la „acel obiect care te interesează şi care are proprietatea de a fi teren de tenis" (aceste obiecte sînt incluse în categoria în cauză); *ça* marchează în acelaşi timp trecerea de la un GN rematic (*des terrains de tenis*) la un GN tematic („aceste obiecte"). În acest caz, pronumele personal este perfect acceptabil, dar „distanţa psihologică" (lipsa de interes a vorbitorului B pentru proprietăţile obiectului despre care vorbitorul A vrea să vorbească (proprietăţi care sînt exprimate printr-un grup nominal complex) lipseşte, ca în (20).

(20) *Y-a des terrains de tenis plus loin?*
Oui, ils font partie du complexe d'appartements...

Introducînd intensiuni: CE

S-a spus deseori că CE este numai parţial legat de GN corespunzător, de obicei de un aspect al obiectului în cauză şi nu de obiect în întregimea lui. Să se compare:

(21) *J'ai une idée. C'est très simple.*
„Am o (fem. sing.) idee. CE (conţinutul ideii) este foarte simplu (masc. sing.)"

(22) *J'ai une idée. ELLE est très simple.*
„Am o (fem. sing.) idee. Ea (fem. sing.) este foarte simplă (fem. sing)"

În (22) ELLE se referă în mod specific la GN „idee", în timp ce CE (în 21) se referă la „conţinutul ideii" [vezi Byrne şi Churchill, 1986: 165, pentru care (21) înseamnă „ceea ce am în minte..."].[4]

CE orientat către remă

Să considerăm următoarele dialoguri în care CE apare ca răspuns la o întrebare în care constituentul interogativ reprezintă subiectul, de exemplu:

(23) A: *Qu'est-ce que c'est (que) ça?* (în franceza vorbită *c'est quoi ça?)*
B: *C'est un crayon./ *Il est un crayon.*
„Ce este acesta?" „E un creion."

În răspunsul lui B, CE introduce o descriere definită a clasei; obiectul specific în cauză este inclus ca membru al acestei clase.[5]

Pentru a explica în mod unitar diferenţa dintre CE şi IL/ELLE este necesar ca în acest punct să introducem o altă distincţie conceptuală, şi anume diferenţa dintre „atribuire" şi „extragere". În termenii lui Martin, atribuirea este operaţia prin care o entitate x este repartizată (inclusă) într-o mulţime X de x-uri, în timp ce extragerea este o operaţie care scoate o entitate X dintr-o mulţime de x-uri. Relaţia dintre aceste operaţii poate fi reprezentată după cum urmează (vezi Martin, 1983:154):

X ———> Extragere ———> x (ne-identificat)
X <——— Atribuire <——— x (identificat)

În acest cadru, CE poate fi definit ca un element care introduce intensiuni care rezultă ca urmare a unei operaţii de atribuire, în timp ce IL se referă cataforic la GN pentru a opera o extragere. Să se compare:

(24) A: – *Qui est à la porte?*
„Cine-i la uşă?"
B: – *C'est le docteur.*
„E doctorul".
– **Il est le docteur.*
„El este doctorul."
C: – *Non. C'est la police.*
„Nu, e poliţia."
D: (persoana care e la uşă): – *C'est moi, Paul.*

[4] O listă cuprinzătoare a tipului de „referenţi declinabili" (adică substantive care servesc lui CE drept GN referenţiale) şi a relaţiilor lor semantice cu pronumele poate fi găsită în Rosenberg 1970: 61-143.

[5] Vezi Martin, 1983: 153: „si je dis *ceci est un disque* un élément x, parfaitement déterminé (ceci) est versé dans l'ensemble des «disques», l'opération est celle d'attribution".

O „atribuire selectivă" este introdusă în exclamaţii ca:

C'est du vol! „Ăsta-i furt curat!" (adică „x are proprietăţile unui furt"); *ça s'est du fromage* „asta-i chiar brînză!"; *ça, c'est de la voiture!* „asta-i o maşină adevărată" (adică „x are toate proprietăţile unei maşini") etc.

„Sînt eu, Paul."

În răspunsul lui B, CE introduce descrierea clasei, şi articolul hotărît specifică faptul că obiectul în cauză este unic determinat. *Il est docteur,* literal „el este doctor", ar fi imposibil, pentru că *docteur* (fără nici un predeterminant) este folosit predicativ, ca nume al proprietăţii care trebuie adăugată la o reprezentare definită anterior.[6] Să considerăm acum:

(25) A: – *Qui est ce monsieur?*
„Cine este acest domn?"
B: – *C'est le mari de Paulette.*
„Este soţul Paulettei."
– **Il est le mari de Paulette.*
„El este soţul Paulettei."

În (25), persoana care trebuie definită este identificată printr-o descriere definită, adică „ce monsieur", dar intensiunea acesteia nu satisface necesităţile de cunoaştere ale vorbitorului A.

În toate aceste cazuri pronumele personal IL/ELLE este exclus pentru că este cumulativ şi, astfel, în contradicţie cu condiţia intensiunii pusă de constituentul interogativ *qui.* Invers, relaţia „destinsă" cu reprezentarea evocată de temă îi permite lui CE să-şi asume funcţia de introducere a (noii) descrieri a intensiunii şi astfel să îndrepte atenţia vorbitorului către predicatul rematic care urmează, în propoziţii cu o structură contrastivă. Obiectul căruia i se aplică descrierea definită constituie de fapt tema dialogului.

Îndeplinind această funcţie discursivă, CE este indiferent la genul şi numărul substantivului care-i corespunde, ca şi la diferenţa dintre referenţi însufleţiţi şi neînsufleţiţi. Să se compare:

(26) *J'ai une idée. C'est très original.* „Am o idee (fem./sing.). Aceasta (neutru/sing.) este foarte original (masc./sing.).

(27) *Qui est cette demoiselle? – CE doit être/ C'est la fiancée de Maurice.* „Cine este această domnişoară?" „Aceasta (neutru/sing.) trebuie să fie/ este logodnica lui M."

(28) *Quel est ce village? – CE pourrait être Aigues-Mortes.* „Ce sat este acesta?" „Acesta(neutru/sing.) ar putea fi Aigues-Mortes."

De asemenea:

(29) *Qui est-ce?* „Cine e acesta (neutru/sing.)?" (atunci cînd persoana nu poate fi văzută).

În toate aceste cazuri, CE înseamnă pur şi simplu „acest referent despre care vreau (vrem) să vorbesc (vorbim)" iar reprezentarea pe care vorbitorul

[6] Annie Boone insistă asupra faptului că în aceste cazuri, IL este respins pentru că astfel de propoziţii clasifică subiectul (Boone, 1987: 101).

intenţionează s-o construiască este în cea mai mare parte bazată pe proprietăţile definite de predicatul care urmează[7].

Statutul acestuia de operator care introduce descrieri definite poate explica faptul că CE nu poate apărea independent, fără o descriere definită, fie în combinaţie cu verbe statice, care exprimă relaţia de „incluziune" (însoţite sau nu de o expresie modală), ca de exemplu în:

(30) *C'est/Ce doit être mon frère.*
„Trebuie să fie fratele meu."

fie în conjuncţie cu un pronume relativ care introduce o caracteristică a obiectului în cauză:

(31) *Ce qui me parassait être un château était une montagne.*
„Ceea ce-mi părea un castel, era un munte."

În plus, CE se comportă ca un clitic mai degrabă decît ca un pronume plin, deoarece este inseparabil legat de forma verbală. În franceza vorbită nici un constituent nu poate fi intercalat între CE şi verbul copulativ, nici măcar un alt clitic (negaţia sau un pronume personal) sau un verb modal:

(32) a. *Ça m'est agréable.* „Este plăcut pentru mine.";
b. *Ça n'était pas possible.* „Nu era posibil.";
c. *Ça doit être pénible.* „Trebuie să fie penibil." etc.

CE versus CELA

Sînt foarte puţine cazurile în care CE poate fi înlocuit de *cela* atunci cînd acesta este folosit atributiv, adică atunci cînd este în conjuncţie cu un verb copulativ:

(33) a. *J'ai une idée. C'est formidable.*
„Am o idee. E formidabil."
b. *J'ai une idée. Cela est formidable.*
„Am o idee. Aceasta/neutru/sing. (faptul că am o idee) e formidabil."

CE se poate referi la un substantiv într-un mod special, aşa cum am arătat mai sus. În alte cazuri, CE se poate referi la o propoziţie, dar CELA în conjuncţie cu un verb copulativ este folosit endoforic în relaţie cu o propoziţie, şi niciodată cu un substantiv specific, non-generic. Ambele semnifică „acest referent identificat despre care vrem să vorbim", dar CELA este şi purtător al informaţiei

[7] În logica simbolică există un operator foarte asemănător, numit „operatorul iota", care transformă o propoziţie deschisă într-un termen (o constantă individuală). Aceasta serveşte la formalizarea conceptului de „descriere definită". Deci o expresie ca „x care este astfel încît are proprietatea F" poate fi scrisă ca ιx (F (x)). O descriere definită este „o expresie care selectează un anumit obiect individual care are cutare proprietate" (vezi Allwood, Anderson şi Dahl, 1979: 152). Comportamentul izomorfic al lui CE cu un astfel de operator iota merită o discuţie mai detaliată asupra modelelor logicii simbolice, ceea ce depăşeşte cadrul acestei lucrări.

descrise de propoziţia coextensivă, în timp ce CE rămîne întotdeauna indiferent la intensiunea obiectului anterior identificat. Să se compare:

(34) *Il a gagné le Grand Prix*... „el a cîştigat «Marele Premiu»"
a. *C'est formidable* „e formidabil" sau
b. *CELA est formidable.*

În (34 a), *c'est formidable* înseamnă „există un eveniment x despre care vrem să vorbim şi căruia predicatul «formidable» i se aplică". În (34 b), sensul celei de-a doua descrieri ar fi – mai mult sau mai puţin – „există un eveniment x, definit de predicatul «el a cîştigat...», vrem să vorbim despre acest x, şi predicatul «formidable» se aplică acestui x."

CELA are astfel o intensiune mai bogată decît CE, ceea ce ar putea într-un fel explica faptul că a fost deseori considerat ca un mod de a accentua, „de a scoate în relief o expresie." (vezi Grevisse 1975: 511-12)[8]

CE prezentativ

Rolul de a introduce atribuiri (altfel spus de a construi reprezentări prin referire la predicatul care urmează) poate explica şi apariţia lui CE fără nici un antecedent explicit, de exemplu:

(35) a. *C'était/*Il était presque encore l'hiver.*
Il faisait froid, il faisait laid. (André Gide, apud Wagner and Pinchon, 1962: 189).
„Aceasta (neutru/sing.) era aproape încă iarnă.
(El) era frig, era urît."

O astfel de propoziţie apare la începutul unei descrieri a cadrului temporal al evenimentelor care urmează; cu alte cuvinte, cadrul temporal este tema descrierii de fundal iar CE (*C'est*) introduce substantivul care furnizează descrierea definită. IL introduce diverse proprietăţi („froid", „laid"), dar acestea nu identifică tema. Să se compare cu:

(35) b. *C'était quand? – C'était l'hiver.*

unde *l'hiver* este răspunsul la grupul adverbial *quand.*

IL rematic

Deşi în anumite contexte determinate, IL are mai multe proprietăţi în comun cu CE (nu se acordă în gen şi număr cu GN co-extensiv, ci atribuie termenii nemarcaţi de gen şi număr predicatului său), funcţia sa discursivă este cu totul diferită.

---

[8] În concluzia analizei sale a rolului lui CELUI şi CE care preced o propoziţie relativă în franceza medievală, Pierrad (1987:58) observă: „Leur histoire montre le passage d'une fonction de pronom à celle d'un déterminant de structure complexe nominalisée, comparable au rôle de l'article par rapport au substantif."

Spre deosebire de CE, IL este non-tematic şi introduce GN care are rolul de a exprima rezultatul unei „extrageri". GN în cauză nu identifică referentul x, dar poate fi specific (vorbitorul cunoaşte referentul, sau cel puţin pretinde că-l cunoaşte) sau non-specific. Acesta este motivul pentru care IL non-tematic este incompatibil cu cuantificatorii definiţi, de exemplu:

(36) *Il était une fois une/*la/fille de roi*
„a fost odată o fată de impărat"

unde are loc o extragere din clasa „fiice de impărat", deoarece predicatul se aplică unuia şi numai unui singur x.

Articolul partitiv (DE) poate de asemenea să exprime „extrageri" (şi de obicei aşa se şi întîmplă), de exemplu:

(37) a. *IL est des/*les/femmes qui...*
„sînt femei care ... (literal „el/masc./sing. este DE (articol partitiv/ *articol hotărît) femei care..."

unde GN predicativ „femei care ..." izolează o subclasă de „femei". IL are aceeaşi funcţie în conjuncţie cu predicate verbale, după cum se vede în următoarele exemple:

(38)a. *IL arrive des trains* literal: „el (masc./sing.) soseşte (/sing.) nişte (masc./pl.) trenuri", adică „sosesc trenuri";

(39) *IL est entré une bizarre petite femme* (Camus, *L'étranger:* 66) literal: „el/masc./sing. a intrat/sing. o femeie mică şi bizară" (în restaurant)

De asemenea:

(40) *Quelle heure est-il? – IL est deux heures, je dois partir.* „Ce oră e (el)?" „E ora două, trebuie să plec!"

unde *deux*, determinantul lui *heures*, este *rema.*

Faptul că pronumele personal IL nu se acordă cu GN dislocat spre dreapta, dar acceptă termenii nemarcaţi de gen şi număr (masculin singular) poate fi explicat în termeni pragmatici, presupunînd că vorbitorul ştie că urmează un GN, dar nu se gîndeşte la posibilele variabile răspunzătoare pentru selecţia genului şi numărului care caracterizează GN în cauză; în această fază posibilităţile sînt deschise, variabilele nu sînt determinate, ci determinabile. CE este exclus în această poziţie deoarece acesta implică faptul că variabilelor respective li s-a atribuit valoarea zero (non-determinabile):

(37) a. **C'est des femmes qui...* „sînt femei care ..."
b. **Ç'arrive des trains.* „sosesc trenuri"

Acord anticipativ (de proximitate)

Selecţia lui CE este controlată de trăsătura [Non-Persoană] atunci cînd acesta introduce o propoziţie relativă. În acest caz, CE se opune lui CELUI:

(41) a. *ce qui me paraissait être un château (c')était une montagne* „ceea ce îmi părea a fi un castel, era un munte" şi
b. *celui/*ce qui semblait être un mendiant était en fait un prince* „cel ce îmi părea a fi un cerşetor era de fapt un prinţ"
(dar vezi pentru animale:

c. *ce qui me paraissait être un tigre n'était rien qu'un petit chat* „ceea ce îmi părea a fi un tigru nu era altceva decît o pisicuţă")

Această explicaţie se sprijină probabil pe faptul că pronumele relative sînt încă sensibile la opoziţia [± Persoană] în diferite moduri. Să se compare:

(42) a. *ce à quoi je pense ne saurait vous concerner*
„la ce mă gîndesc nu vă priveşte"
b. *celui à qui je pense...*
„cel la care mă gîndesc"

Fenomenul poate fi astfel considerat ca un rezultat al acordului anticipativ „de proximitate" dintre demonstrativ, pronumele relativ şi numele predicativ.[9]

Introducerea intensiunilor secundare
CE separativ

CE poate introduce o a doua descriere, în cazul în care se referă la un referent deja identificat, ca în:

(43) a. *Mon mari n'aime pas qu'on fume. C'/*il/est un médecin.* „Soţului meu nu-i place să se fumeze. El (neutru/sing.)/* el (masc.) este medic."

Numele predicativ *un médecin* reprezintă o nouă categorie în care trebuie integrat referentul deja identificat ca „Soţul meu...". Mai mult, acesta introduce o nouă ierarhie între atributele referentului astfel încît noii proprietăţi, „medic", i se acordă un rol central iar caracteristica menţionată mai înainte (şi anume „faptul că nu-i place fumatul") este prezentată ca derivînd din aceasta. „Predicatul" defineşte astfel intensiunea lui CE ca „referentul deja identificat, membru al clasei denumite de numele predicativ *medic* "; această intensiune nu are nici o legătură cu faptul că referentul GN coreferenţial are şi atributul „soţul meu", cu excepţia faptului că ambele intensiuni se aplică aceluiaşi referent. Cu alte cuvinte, prin folosirea lui CE, vorbitorul pune în umbră intensiunea lui „soţul meu" şi pune în lumină noua proprietate, aceea de „a fi medic". Încă o dată, CE şi GN care are aceeaşi intensiune cu CE nu sînt co-intensionale.

Şi pronumele personal IL poate introduce o nouă descriere, dar într-un mod diferit, ca în:

(43)b. *Puis-je vous présenter mon mari? Il est médecin.*
„Pot să vi-l prezint pe soţul meu? E medic." (ceea ce v-ar putea interesa, pentru că aveţi o problemă de sănătate de discutat).

În acest caz, numele predicativ adaugă o proprietate, printre altele, la cele menţionate anterior şi în acest sens el redefineşte intensiunea lui *mon mari*, care capătă şi atributul de a fi medic. IL este cumulativ, el denotă „referentul care a

[9] Pe lîngă trăsătura [± Însufleţit], specificitatea clasei joacă şi ea un rol în selectarea formei pronominale: să se compare *je n'aime pas CE que je vois* „nu-mi place ce văd" (numai pentru obiecte) şi *je n'aime pas celui que je vois* „nu-mi place cel pe care-l văd", care se poate referi la o persoană, dar şi la un obiect dintr-o clasă cunoscută (de obicei în cazul în care aceasta a fost menţionată anterior - şi atunci pronumele este folosit anaforic).

fost definit ca *mon mari*." Astfel, *Il est médecin* în (43b) afirmă că „entitatea x care este soţul meu este şi medic". În cazul pronumelor personale, ceea ce adaugă predicatul care urmează reprezintă o îmbogăţire a intensiunii descrise anterior ca *„mon mari"*.

Rezultatul legării celor două predicate prin CE este o serie de intensiuni separate aplicate aceluiaşi referent. Metaforic vorbind, fiecare expresie are ca punct de plecare acelaşi referent (x), dar abordarea se face din puncte de vedere diferite.

Exemple mai relevante pentru astfel de „concatenări de intensiuni" prin intermediul lui CE pot fi găsite în texte care prezintă mai mult de o expresie predicativă:

(44) V*ous cognez pas la tête. Voilà, ça sera votre cabine, c'était celle de ma fille. C'est pas grand, mais sur les bateaux, vous savez, la place est toujours limitée.*

(Queneau, *Fleurs:* 141)

„Atenţie să nu vă loviţi la cap. Aceasta-neutru este cabina dvs. (Ea-neutru) a fost a fiicei mele. (Ea-neutru) nu este mare, dar pe un vas, cum ştiţi, spaţiul e limitat."

De fiecare dată o nouă proprietate este pusă în lumină; ultima, de exemplu, se referă la mărimea cabinei, pentru că acesta este aspectul despre care vorbitorul vrea de fapt să vorbească, pentru a se scuza[10].

CE – marcă a „echivalenţei"

În alte cazuri, CE poate apărea în contexte generice pentru a exprima o echivalenţă între intensiunea (intensionalitatea) subiectului şi a numelui predicativ, de exemplu:

(45) *la rue c'est l'école du vice* (Queneau, *Zazie:* 36)

„strada este şcoala viciului"

În franceza vorbită, CE a devenit omniprezent datorită faptului că într-o structură ecuativă este mai natural să prezinţi cele două intensiuni (şi intensionalităţi) ca disjunctive, exact ca în cazul în care CE introduce o a doua intensiune. Intensiunile corespondente nu fuzionează într-o nouă intensiune, într-o nouă reprezentare mentală care să combine trăsăturile celor două reprezentări asociate cu subiectul şi cu numele predicativ. Datorită capacităţii sale de a introduce o breşă în discurs, CE apare frecvent chiar şi în registrul literar, atunci cînd subiectul este la singular şi numele predicativ la plural (termenul marcat pentru număr), permiţînd un „acord de proximitate" între numele predicativ şi copula sa, de exemplu:

(46) *Le gibier du lion, ce ne sont pas moineaux.* (La Fontaine, *Fables:* 19)

„Prada leilor, aceasta/neutru/sing. nu sînt vrăbiuţe"

[10] În absenţa lui CE, numele predicativ poate fi interpretat ca exprimînd o proprietate ce trebuie atribuită reprezentării subiectului.

CE este obligatoriu şi atunci cînd introduce un pronume personal sau un nume propriu ca informaţie *rematică* ce identifică persoana căreia trebuie să i se atribuie proprietăţile anterior menţionate.

(47) *mon meilleur ami c'est Pierre/c'est vous* etc.

„cel mai bun prieten al meu EL/neutru/sing. este/Petru eşti tu"

Să se compare (47) cu (48) şi (49), unde pronumele sau numele propriu este subiectul tematic iar proprietatea este exprimată de numele predicativ.

(48) *Pierre est mon meilleur ami*

„Petru este cel mai bun prieten al meu"

(49) *Vous êtes mon meilleur ami*

„Sînteţi prietenul meu cel mai bun"

Intensiunea unui pronume personal sau a unui nume propriu corespunde unei reprezentări a unui obiect specific care poate încorpora alte proprietăţi ca de exemplu aceea de „a fi prietenul cel mai bun al cuiva", dar care nu poate fi încorporată ca proprietate într-o altă reprezentare mentală; în consecinţă, CE ecuativ disjunctiv este singurul mod de a lega reprezentarea evocată de subiect (exprimată printr-un substantiv comun) de reprezentarea evocată de „Pierre" sau „vous", care corespunde numelui predicativ.

Aceeaşi relaţie dintre reprezentările asociate cu subiectul şi cu numele predicativ se poate observa şi atunci cînd cele două GN sînt infinitivale, de exemplu:

(50) *Partir c'est mourir un peut*

„a pleca înseamnă a muri un pic",

unde reprezentarea lui „a muri un pic " nu poate fi încorporată în reprezentarea lui „a pleca", cele două intensiuni sînt în relaţie metaforică, iar efectul general nu este dat de suma celor două reprezentări.

Dacă numele predicativ este exprimat printr-un substantiv, CE devine opţional, pentru că substantivul comun poate fi interpretat şi ca nume al unei proprietăţi (folosire generică), de exemplu:

(51) *les oublier, CE serait un crime*

„să-i uităm ar fi o crimă"

(52) *Rire des gens d'esprit, (c')est le privilège des sots*

(La Bruyère, *Caractères:* 56)

„a rîde de oamenii de spirit, acesta (neutru/sing.) este privilegiul proştilor"

În acest caz, CE apare numai dacă „on veut insister sur l'attribut" (Grevisse, 1975: 505), ceea ce este iarăşi în concordanţă cu valoarea separativă şi orientarea rematică a lui CE.

CE focalizator

Intensiunea dată (adică intensiunea la care se aşteaptă interlocutorul) este total negată. Acesta este rolul lui CE ca marcă a focalizării, ca în:

(53) *C'est un palais... – Non, ce n'est pas un palais, c'est une montagne.*
„Acesta (neutru/sing.) este un palat. – Nu, acesta (neutru/sing.) nu este un palat, acesta /neutru/sing. este un munte."

unde intensiunea „palat" este negată ca fiind nepotrivită cu GN care se referă la obiectul prezent în fața interlocutorilor, și

(54) *Jean a mangé tous les bonbons. – Non, c'est pas Jean, c'est Pierre qui les a mangé.*
„Ion a mîncat toate bomboanele. – Nu, (acesta/neutru/sing./nu este) Ion, ci (acesta/neutru/sing.) este Petre (care) le-a mîncat."

unde intensiunea „Ion" este negată ca fiind nepotrivită cu „persoana care a mîncat bomboanele".[11]

Anaforic versus cataforic: CE versus IL

Opoziția dintre CE-neutru și IL-masculin singular este exploatată și ca mijloc de diferențiere între folosirea cataforică și cea anaforică a substitutelor propoziționale ale subiectului. În registru literar, CE este folosit anaforic – pentru că GN menționat anterior care guvernează pronumele CE, a fost identificat drept o propoziție – ca un mijloc de a descrie proprietăți prin intermediul discursului, fiind deci incapabil de a juca vreun rol în atribuirea genului. Folosirea cataforică a lui IL este legată de o posibilitate deschisă, de faptul că pentru GN care urmează nu a fost determinat încă pe deplin dacă este lipsit de intensionalitate și dacă respinge astfel proprietățile unui atribuitor de gen. Să se compare:

(55) *Que Jean arrive ce soir, c'est impossible*
„Ion să vină în seara asta, (aceasta/neutru/sing.) e imposibil"

unde subiectul propozițional este dislocat spre stînga iar CE copiază propoziția topicalizată, și

(56) *IL est impossible que Jean arrive ce soir*
„El(masc./sing.) e imposibil ca Ion să vină în seara asta."

unde IL anunță subiectul propozițional extrapolat. Să se compare de asemenea:

(57) a. *C'est lui qui l'a cassè – Oui, c'est èvident.*
„el este cel care l-a spart. – Da, asta/neutru/sing. e evident." și
b. *Il est évident que c'est lui qui l'a cassè*
„asta/masc./sing. este evident că el este cel care l-a spart"

Dar folosirea cataforică a lui CE în loc de IL, fie în franceza literară, fie în cea vorbită, nu poate fi explicată fără referire la funcția sa discursivă ca mijloc de a îndrepta atenția interlocutorului către predicatul *rematic* următor.

Explicația înlocuirii lui IL cu CE în franceza literară trebuie căutată în faptul că adjectivul predicativ este focalizat (intonație accentuată):

(58) *C'est difficile de comprendre pourquoi Pierre est parti si tôt.*
„E greu de înțeles de ce Petre a plecat atît de devreme."

---

[11] În termenii lui Lakoff (1971), focalizarea ar trebui definită drept o afirmare a non-identității, adică referentul căruia i se aplică predicatul nu este cel la care ne așteptăm. În (54) predicatul „a mîncat bomboanele" nu i se aplică lui Ion, ci lui Petre.

În franceza vorbită explicaţia trebuie căutată în „proximitatea din text", adică în faptul că predicatul apare primul, astfel încît captează atenţia interlocutorului, ceea ce este perfect compatibil cu folosirea lui CE. De exemplu:

(59) *C'est inutile de nous revoir*
„e inutil să ne mai vedem"

(60) *Comme on vous voit dans les environs, ça serait que trop juste que vous soyez de la partie* (Queneau: *Fleurs:* 110)
„Devreme ce puteţi fi văzut pe aici, e normal să fiţi considerat unul dintre ei."[12]

Teme marcate explicit

1. Contexte generice

A. Teme dislocate spre stînga

Dacă o categorie este definită şi joacă rol de temă, CE/ÇA devin mărci ale GN dislocat topicalizat în contexte generice, în timp ce IL se referă la o temă specifică.

(61) *Un film ça... ça varie pas, y a que de la musique, tiens! Ça parle jamais! Ça parle jamais! y a que de la musique!* (F.S., 1984)
„un film, asta/neutru/sing. e mereu la fel, e numai muzică, asta-i! (Asta) niciodată nu vorbeşte! (asta) niciodată nu vorbeşte! e numai muzică!";
Oh, un pélérinage, ça revient cher aussi (Romains, *Knock:* 99)
„eh, un pelerinaj, şi asta e scump";

(62) *L'autorité, ça se réclame* (Bazin, Hervé)
„Autoritatea, (asta) trebuie invocată";

(63) *Oh! vous avez des canons? Moi, j'adore les canons! ÇA c'est moderne au moins!* (Queneau: *Fleurs:* 103)
„Oho! Aveţi tunuri? Ador tunurile. Asta [neutru (referindu-se la tunuri)] e modern, cel puţin!"

(64) *Et puis, la police, nous n'avons jamais aimé ça*
(Camus, *La peste:* 128)
„şi, la urma urmei, poliţia, niciodată n-am iubit-o (neutru)"

(61) – (64) sînt contexte generice, substantivul se referă la o clasă de obiecte în general.

IL copiază un substantiv specific topicalizat, dislocat:

(65) *ce quartier radieux, IL a bien jailli de vous* (Ionescu, *Tueur:* 88)
„cartierul ăsta, (asta) e opera voastră (nu?)"

În acest caz, cele două personaje din piesa lui Ionescu se plimbă prin „cartierul ideal" şi vorbesc despre el.

[12] În franceza vorbită curent, ÇA îl înlocuieşte pe CE de îndată ce verbul copulativ este reprezentat de forme care se îndepărtează de rădăcina cea mai frecvent folosită /é.../

În franceza vorbită *ça tematic* se poate aplica chiar şi unor GN caracterizate de trăsătura [Însufleţit] şi [Personal], de exemplu:

(66) *Un gendarme, ça peut s'endormir* (Simenon, Georges)
„un jandarm, el/neutru poate s-adoarmă"

(67) *Les gosses, ça ne se lève pas tôt le matin* (Queneau, *Zazie:* 23)
„puştii, ei (neutru/sing.) nu se scoală dis de dimineaţă"

În cazul contextelor generice în care substantivul este determinat de un articol nehotărît, obiectul este inclus în categoria pentru care se verifică predicatul. *Ça* „inclusiv" poate fi folosit şi cu substantive non-specifice în contexte non-generice, pentru a exprima faptul că vorbitorul se referă la posibilitatea unei alegeri – alegerea oricărei entităţi individuale dintr-o clasă. De exemplu:

(68) a. *Une boîte de pâté de foie, ça ira?* (Queneau, *Fleurs:* 153)
„o cutie de paté de ficat, merge?"

Înlocuirea demonstrativelor neutre cu pronumele personal este de asemenea inacceptabilă:

(68) b. **Une boîte de pâté de foie, ELLE ira?*

Această folosire este foarte aproape de valoarea lui *ça* în contexte generice cu articole nehotărîte, pentru că predicatul se aplică oricărui obiect caracterizat de proprietatea definită de substantiv.

B. Teme dislocate spre dreapta

Dacă GN urmează după predicatul nominal care include un adjectiv, CE (sau CELA, după cum o cere verbul care urmează) este de asemenea compatibil cu o interpretare generică:

(69) – *Cela doit être grand, une péniche* (Queneau, *Fleurs:* 230)
„trebuie să fie mare, o pinasă"

(70) *C'est important, les traditions*
„sînt importante tradiţiile"

(71) *C'est joli les images! T'as que des images...* (F.S., 1984)
lit. „Acesta (neutru/sing.) e frumos, imaginile! N-ai decît imagini..."

Pronumele personal IL/ELLE se referă la teme non-generice. Să se compare:

(72) a. *C'est beau, la neige* „e frumoasă zăpada" şi
b. *ELLE est belle, la neige*

În (b) este vorba despre zăpadă în mod specific, de exemplu zăpada la care te uiţi...

În franceza vorbită, ÇA se poate referi la persoane:

(73) *Tu vois comment ça raisonne déjà bien une mouflette de cet âge?* (Queneau, *Zazie:* 20)
lit. „vezi ce bine (el/neutru) gîndeşte deja un puşti de vîrsta asta?"
(*effet de sens:* hipocoristic)

ÇA generic „inclusiv" nu poate fi înlocuit cu pronumele personal. Să se compare:

(74) a. *Ça ne pleure pas un grand garçon comme toi!*
„(Acesta/neutru) nu plînge un băiat mare ca tine!" şi
*b.*Il ne pleure pas, un grand garçon...!*
„(el/masc./sing.) nu plînge un băiat mare...!"

ÇA „inclusiv" se poate referi şi la „anti-teme" determinate de un articol nehotărît plural, de exemplu:

(75) *Ça me déprime le moral, des maisons pareilles* (Godard, 1959)
„ mă deprimă asemenea case",

ceea ce poate fi parafrazat

„aceste case pe care le am în faţa ochilor aparţin categoriei de case care mă deprimă";

a se vedea şi:

(76) *Ça va des légumes en conserve?*
„Asta (neutru/sing.) (îţi convine) legume în conserve?"

În alte cazuri, IL/ELLE pot introduce tema. De exemplu, o propoziţie ca:

(77) *Il est beau, ce tableau*
„El (masc./sing.) e frumos, acest tablou",

poate apărea în următorul cadru: doi prieteni A şi B sînt în aceeaşi cameră; A citeşte o revistă; B se plimbă prin cameră, uitîndu-se la diverse tablouri, se opreşte la unul şi vrea să vorbească despre el, în ciuda faptului că ştie că A *nu* e atent la ceea ce el, B, face. Cu alte cuvinte adăugarea lui *ce tableau* nu e o repetare a unui GN deja menţionat, ci o fixare a acestuia drept temă a discursului (vezi Lambrecht, 1981).

În concluzie, demonstrativele neutre sînt mărci ale topicalizării atunci cînd substantivul este interpretat ca o descriere definită a clasei, în timp ce IL/ELLE marchează GN care se referă la membri individualizaţi ai clasei.

Diferenţa de distribuţie dintre *ça* şi pronumele personal atunci cînd acesta joacă rolul unei mărci de topicalizare îşi are originea în faptul că substantivele, atunci cînd sînt folosite în discurs ca generice, au un conţinut atributiv, pentru că se referă mai degrabă la proprietatea care defineşte clasa, decît la obiecte văzute ca o conjuncţie (şi o disjuncţie) a diverse proprietăţi. După cum s-a mai spus, „expresiile generice nu au ca extensiune ceea ce în mod normal ar fi extensiunea lor, ci au ca extensiune ceea ce ar fi în mod normal intensiunea lor" (vezi Allwood, Anderson and Dahl, 1986: 138-9).[13]

[13] Distincţia dintre proprietăţi şi clase este respinsă de mulţi logicieni. Cu toate acestea vom presupune că în cadrul oferit de realismul naiv este posibil să facem o distincţie între proprietăţile perceptuale relativ simple distribuite între indivizi şi mai complexele conjuncţii sau disjuncţii de proprietăţi în funcţie de care indivizii sînt categorizaţi ca membri ai diferitelor clase. (vezi Lyons, 1981: 2, 447)

Astfel se poate spune că ÇA adaugă proprietăţi la proprietăţi, în timp ce *IL* adaugă proprietăţi la reprezentări de obiecte specifice. De exemplu, (69) poate fi parafrazat ca „proprietatea de a fi o pinasă trebuie îmbogăţită cu proprietatea de a fi mare"; în (72a) proprietatea de „a fi frumos" derivă din proprietatea de a fi „zăpadă", etc.

2. Evenimente topicalizate

În franceza vorbită, ÇA se poate referi la o anumită anti-temă non-generică, dacă aceasta este propoziţională (adică dacă este definită în mod exclusiv de expresia predicativă, în discurs), de exemplu:

(78) – *Autrement dit à moi-même. C'est bien: je le ferai pendre.*
– *Et pourquoi ça, vous feriez pendre mon papa, monsieur le duc?*
(Queneau, *Fleurs:* 104)
„Cu alte cuvinte (spuse) mie însumi. E bine. O să-l spînzur.
– Şi de ce asta (neutru), o să-l spînzuraţi pe tata, Alteţă?"

(79) *Il aime ça, dormir*
(Queneau, *Zazie:* 34)
„Îi place asta (neutru), să doarmă".

ÇA cantitativ

Demonstrativele neutre din franceză sînt diferite nu numai în ceea ce priveşte diferenţele de gen (semantic sau sintactic determinate de substantive), ci şi cantitativ. După cum am mai spus deja ele se pot referi la toate felurile de substantive determinate de diferiţi cuantificatori:

(i) substantive abstracte
(80) *l'autorité, ça se réclame*
„autoritatea trebuie invocată"
(ii) nume de materie
(81) *ÇA, c'est du fromage*
„asta-i într-adevăr brînză adevărată"
(iii) substantive numărabile (singular, articol nehotărît)
(82) *un film, ça (ne) varie pas*
„un film e mereu la fel"
(iv) substantive numărabile (singular, articol hotărît)
(83) *c'est beau, la neige*
„e frumoasă zăpada"
(v) substantive numărabile (plural)
(81) *les gosses, ça ne se lève pas tôt le matin*
„puştii nu se scoală dis-de-dimineaţă"

Trăsătura [Non-numărabil] se referă la entităţi ale căror părţi sînt calitativ identice cu întregul, în timp ce trăsătura [Numărabil] se referă la entităţi ale căror părţi nu sînt identice între ele şi diferă calitativ de întreg. Se poate spune astfel că trăsătura [±Numărabil] reprezintă o interpretare a lumii referenţiale sensibilă la relaţia parte ~ întreg. CELA (ÇA) este invariabil relativ la acest gen de relaţie şi, în consecinţă, trebuie să fie considerat ca fiind în afara trăsăturii [±Numărabil]. Această ipoteză asupra conţinutului cantitativ al neutrelor poate explica diferite caracteristici sintactice şi semantice ale demonstrativelor utilizate:

(a) Din punct de vedere sintactic demonstrativele neutre, atunci cînd funcţionează ca un centru al unui domeniu de recţiune, cer forma singulară a verbului (care reprezintă termenul nemarcat al categoriei de număr):

(85) *les gosses, ça ne se lève pas tôt*
lit. „puştii – generic (pl.), asta (neutru) nu se scoală (sing.) devreme".

Acordul cu numele predicativ este posibil numai dacă neutrul joacă rolul unui mijloc de focalizare:

(86) *ce sont les vaches du voisin*
lit. „aceasta sînt vacile vecinului"

„Acordul deviant" se datorează rolului discursiv jucat de numele predicativ focalizat. În franceza vorbită singularul *est* („este") este preferat chiar şi în aceste cazuri:

(87) *c'est les vaches du voisin que je n'aime pas*
lit. „este vacile vecinului care nu-mi plac"

(b) În combinaţie cu QUE-P(ropoziţie), CE poate juca rolul unui „intensificator"; de exemplu:

(88) *ce que vous pouvez avoir l'esprit mal tourné*
(Queneau, *Zazie:* 62)
„ce viclean poţi fi"

(89) *ce qu'on a pu rire...*
„ce am mai putut rîde"

(90) *ce que tu peux être laide ce soir, ma pauvre Rose!*
(Mauriac, François)
„ce urîtă poţi să fii în seara asta, biata mea Rose"

Negînd orice relaţie între părţi şi întreg, CE QUE aduce ideea de „entitate nedivizată", care este reinterpretată ca o marcă a superlativului.

(c) În sfîrşit, aceeaşi indiferenţă la relaţia întreg-parte constituie trăsătura pe care o are în comun pronumele neutru *ça* cu Grupurile nominale topicalizate pe care le copiază, şi anume cu substantivele generice şi constituenţii propoziţionali.

CONCLUZII

Singura trăsătură invariantă cuprinzînd varietatea de valori actualizate de demonstrativele neutre din franceză poate fi definită ca „referentul despre care vorbesc/vorbeşti" (sau mai pe scurt, „acest referent"). Dacă trăsătura [Indiferenţă la relaţia parte-întreg] poate fi considerată printre trăsăturile aparţinînd intensionalităţii demonstrativelor neutre din limbile romanice în general, trăsătura [Neînsufleţit] este limitată din punct de vedere pragmatic şi social la intensiunea acestora în condiţii determinate.

Frecvenţa mare a demonstrativelor neutre din franceză se datorează faptului că acestea sînt expresii ale intensiunii, ale reprezentărilor mentale

construite prin acumularea atributelor (proprietăţilor) în discurs. Se poate astfel spune că franceza face o distincţie clară între:

(a) expresii pronominale a căror intensiune îşi are originea într-o reprezentare iniţială, care este un compus al proprietăţilor extra-textuale (intensionalităţi) definite de un substantiv coreferenţial, la care se adaugă cele definite prin discurs (ca în cazul pronumelor personale, de exemplu), şi

(b) expresii pronominale care se referă la reprezentări mentale pe baza proprietăţilor definite exclusiv prin lumea discursului (demonstrativele neutre).

Dacă un substantiv „coreferenţial" este prezent, demonstrativele neutre marchează explicit faptul că există o distanţă (fie ea cognitivă, pragmatică sau afectivă) între reprezentarea la care se referă acestea şi cea evocată de substantiv. Concentrîndu-se asupra proprietăţilor definite de predicatul care urmează, CE joacă rolul „separator"; CELA (ÇA) leagă (unele dintre) proprietăţile menţionate imediat anterior de cele care urmează.

Versiunea românească a articolului "French neuter demonstratives: Evidence for a pragma-semantic definition of pronouns", apărut în John N. Green şi Wendy Ayres-Bennet (eds): *Variation and Change in French*, London/ New York; Routledge, pp. 89-114.

BIBLIOGRAFIE

ALWOOD, J., ANDERSON, L.-G. şi DAHL, Ö., 1979/1977: *Logic in Linguistics*, Cambridge: Cambridge University Press.

BROWN, G. şi YULE, G., 1986/1983: *Discourse Analysis*, Cambridge: Cambridge University Press.

BOONE, A., 1987: „Les constructions «Il est linguiste»/ «C'est un linguiste»", *Langue française*, 75: 94-106.

BYRNE, L.S.R. şi CHURCHILL, E.L., 1986: *A Comprehensive French Grammar*, ed. a III-a, Oxford: B. Blackwell.

CORBLIN, F., 1987: „CECI et CELA comme formes à contenu indistinct", *Langue française*, 75: 75-93.

GIVÓN, T., 1975: "Focus and the Scope of Assertion: Some Bantu Evidence", *Studies in African Linguistics*, 6: 185-205.

GREVISSE, M., 1975: *Le bon usage. Grammaire française avec des remarques sur la langue française d'aujourd'hui*, ed. a X-a revăzută, Gembloux: Duculot.

KLARE, J., 1987: "Zur sozialen und funktionalen Varianz von *ça* im modernen Französisch" în W. Neumand şi B. Techtmeier (ed.) *Bedeutungen und Ideen in Sprachen und Texten, Werner Bahner gewidmet:* 344-52, Berlin: Akademie Verlag.

LAKOFF, G., 1971: "On Generative Semantics", în D. Steinberg şi L. Jakobovits (ed.); *Semantics: An Interdisciplinary Reader in Philosophy, Linguistics and Psychology*, Cambridge University Press.

LAMBRECHT, K., 1981: *Topic, Antitopic and Verb Agreement in Non-Standard French*, Amsterdam: Benjamins.

LYONS, J., 1981/1977: *Semantics,* 2 vol., Cambridge: Cambridge University Press.
MANOLIU-MANEA, M., 1987a: "The Mith of the Agent: Roles and Comunicative Dynamism in Romance" în B. Cazelles and R. Girard (ed.): *Alphonse Juilland: D'une passion à l'autre*: 261-75, Stanford: Anma Libri.
MANOLIU-MANEA, M., 1987b: "The Ghost of the Agent", în *Selected Papers from the ICHL 8, Lille, 31 August- 4 September, 1987,* Andersen, H&K. Koerner (ed.): Benjamins.
MARTIN, R., 1983: *Pour une logique du sens,* Paris: Presses Universitaires de France.
MEILLET, A., 1921-38: *Linguistique historique et linguistique générale,* 2 vol., Paris: Champion.
PIERRAD, M., 1987: „Neutralisation sémantique et marquage fonctionel: à propos de l'évolution des morphèmes CELUI et CE en français", prezentat la ICHL 8, Lille, 31 august-4 septembrie 1987.
ROSENBERG, S.N., 1970: *Modern French CE: The Neuter Pronoun in Adjectival Predication,* The Hague and Paris: Mouton.
STANDFELD, Kr., 1928: *Syntaxe du français contemporain.* Vol.1: *Les Pronoms:* v. în special pp. 275 şi urm., Paris: Champion.
WAGNER, R.L. şi PINCHON, J., 1962: *Grammaire du français classique et moderne,* Paris: Hachette.
WILMET, M., 1984: „Déterminants: Syntaxe et sémantique", în *Colloque international de linguistique,* 6-8 decembrie 1984 (Recherches linguistiques. Études publiées par le Centre d'Analyse Syntaxique, Université de Metz): 317-30, Paris: Klincksieck.
WILMET, M., 1986: *La détermination nominale: Quantification et caractérisation,* Paris: Presses Universitaires de France.

SURSE ŞI ABREVIERI

CAMUS, Albert, *L'étranger* (1957): (Le livre de poche), Paris: Gallimard.
CAMUS, Albert, *La peste* (1947): (Le livre de poche), Paris: Gallimard.
F.S., 1984: French native speakers; recorded conversation by Katia Walker, U.C. Davis, 1984.
F.S., 1988: French native speakers: recorded conversation by Monique Stricot, U.C. Davis, 1988.
GODARD (1959): *A bout de souffle*, film de Jean-Luc Godard.
IONESCO, *Tueur*: Ionesco (1961) *Théâtre,* II, Paris: Gallimard.
LA BRUYÈRE, *Les Caractères* (1929), editat de G. Cayron, Paris: Didier-Hachette.
LA FONTAINE, *Fables* (1929), editat de L. Clément, ed. 24., Paris: Colin.
QUENEAU, *Fleurs*: Queneau, Raymond (1965) *Les fleurs bleues,* Paris: Gallimard.
QUENEAU, *Zazie*: Queneau, Raymond (1959) *Zazie dans le métro* (Le livre de poche), Paris: Gallimard.
ROMAINS, *Knock*: Romains, Jules (1924) *Knock* (Le livre de poche), Paris: Gallimard.

DE LA STRATEGII DISCURSIVE LA SINTAXĂ: OBIECTUL DIRECT PREPOZIŢIONAL ÎN ROMÂNĂ

Ca şi alte limbi romanice cum ar fi spaniola, portugheza, sarda şi cîteva dialecte italiene meridionale, româna are două modalităţi de a exprima complementul direct:

a. forma de nominativ-acuzativ a substantivului şi/sau a determinantului său:

(1) *Ion a văzut o fată.*

(2) *Ion a dat cartea unei fete.*

b. prepoziţia *pe* şi forma de acuzativ a substantivului (şi/sau a determinantului său):

(3) *Examinam pe fata de lîngă fereastră.*

Mai mult, construcţia prepoziţională poate fi copiată înaintea verbului de un pronume personal neaccentuat.

(4) *Ion o vede pe fată.*

Literatura consacrată acestui subiect este destul de bogată, dar adesea contradictorie, lăsînd prea mult loc unor reguli opţionale care, aşa cum se va arăta mai departe, sînt incapabile de a explica unele construcţii sau de a bloca formaţii inacceptabile. Puţinele puncte asupra cărora descrierile curente sînt de acord privesc două cazuri:

i. cînd complementul direct prepoziţional este unica alternativă, adică înaintea substantivelor proprii şi a mai multor categorii de pronume:

(5) *Ion îl cheamă pe Petru.*

(6) *Ion mă cheamă pe mine, nu pe Petru.*

(7) *Ion n-a văzut pe nimeni.* (vezi mai jos 1.2 pentru detalii suplimentare).

ii. cînd prepoziţia este exclusă, adică în cazurile în care complementul direct este exprimat de un substantiv comun şi apare alături de un dativ posesiv neaccentuat:

(8) *Ion şi-a trimis copilul la părinţi.*

Dar, aşa cum arată Guţu-Romalo, „în afara acestei zone, destul de restrînse, în care cele două construcţii sînt în raport de complementaritate, excluzîndu-se reciproc, într-un număr mult mai mare de situaţii ele sînt în raport de variaţie liberă, fiind posibile ambele construcţii, chiar dacă uneori se preferă net una dintre ele" (Guţu-Romalo, 1973: 163).

BOSTON UNIVERSITY LIBRARY

Nu este nici un secret că ceva nu este în regulă cînd specialiştii în sintaxă vorbesc despre reguli *opţionale.* Ele pot fi rezultatul unor diferenţe diacronice, dovadă a unui proces de schimbare aflat în desfăşurare, sau îşi pot avea originea în limitele modelului sintactic în cauză. De exemplu, *Gramatica Academiei* (II, 1963: 154) susţine ideea după care construcţia în acuzativ (fără *pe*) este folosită cînd complementul direct este exprimat de un substantiv comun „care se referă la persoane, de obicei neidentificate". Adverbul cantitativ, derutant, „de obicei" nu poate să justifice numeroase propoziţii în care persoana este identificată, dar *pe* lipseşte, cum ar fi:

(9) *Deocamdată, numai să laşi FATA asta aici.* (IP, p.49)[1].

Fata a fost unul din subiectele naraţiunii pînă în acel moment şi a fost complet identificată. Cititorul îi ştie chiar numele, *Istina,* care a fost încorporat în informaţia relevantă care formează cadrul romanului.

În gramatica lui Iordan, Guţu-Romalo şi Niculescu (1967:100), folosirea lui *pe* este de asemenea condiţionată de cele două trăsături „personal" şi „individualizat" care nu pot justifica propoziţii ca (9). La Vasiliu-Golopenţia (1972) *pe* este introdus prin regulile componentului de bază şi eliminat de o transformare cu condiţia ca următorul nume să nu fie personal. Cîteva contraexemple pot fi găsite chiar în *Gramatica Academiei* (II, 1963:155):

(10) *opri pe dobitoace de le îmblînzi şi le trimise la locul lor* (Ispirescu)

(11) *cui pe cui scoate*

Ipoteza „individualizării" ca o condiţie pentru alegerea construcţiei prepoziţionale este adoptată de Niculescu (1959, 1965). Discutînd diferenţele dintre *chem pe fată* şi *chem fata,* Niculescu (1965: 86) consideră că „vorbitorii limbii române simt ca mai concretă, mai individualizată, referirea personală conţinută în prima dintre cele două construcţii". Dar termeni cum sînt „grad de individualizare" şi „concretizare indivizualizată" pentru care Niculescu nu dă nici un fel de definiţie, sînt destul de derutanţi, în special în exemplele concrete pe care le alege pentru a-şi ilustra punctul de vedere, de vreme ce în ambele cazuri verbul este acelaşi, „a chema"; în consecinţă, structura Rolurilor este aceeaşi şi complementul direct se referă la un unic individ cunoscut în ambele propoziţii.[2]

---

[1] Texte folosite:

IB: Brad, Ion :*Descoperirea familiei,* ed. a 4-a, Bucureşti, Eminescu, 1976

CP: Petrescu, Camil: *Patul lui Procust,* în:*Opere,* 3, ed. îngrijită de Al. Rosetti şi Liviu Călin (Scriitori români), Bucureşti, Minerva, 1981.

IP: Postelnicu, Ioana: *Întoarcerea Vlaşinilor,* Bucureşti, Eminescu, 1981.

Sn: *Snoava populară românească,* ed. critică de Sabina Corneliu Stroescu, Bucureşti, Minerva, 1984.

Voitin, *Girueta*: Voitin, Al.: *Cinema Splendid. 2. Girueta,* Bucureşti, Eminescu, 1981.

[2] Vezi şi critica lui Graur făcută unei astfel de explicaţii: „Al. Niculescu, în *Recueil,* p.172, crede că *pe* înaintea acuzativului marchează numai numele proprii, luînd acest termen în sensul cel mai larg, totuşi: între *duce copilul la şcoală* şi *duce pe copil la şcoală* nu se poate stabili o diferenţă din acest punct de vedere" – Graur, 1968: 304. Pentru problema gradelor de individualizare, vezi Hopper şi Thompson (1980, 1982), ipoteza tranzitivităţii.

Mai mult, această ipoteză nu poate explica complementul direct prepoziţional însoţit de un articol nehotărît:

(12) *un sătean ucide pe un hoţ*

(13) *un copil de 11 ani omoară pe un bandit* [*Tempo*, 29.3 (1940) în Graur, 1968: 303].

Este evident că descrierile prezentate pînă acum, deşi incoerente din mai multe puncte de vedere, lăsînd prea mult loc pentru excepţii şi reguli opţionale, subliniază faptul că alegerea uneia sau alteia dintre construcţiile completive directe nu poate fi explicată numai prin condiţii care ţin de structura intrapropoziţională, ci trebuie căutate în factorii transfrastici şi/sau în diferite strategii discursive.

Explicaţia dată de Tasmowski (1987: 397) se apropie cel mai mult de ipoteza noastră; după părerea acesteia, rolul lui *pe* este acela de a "denunţa că o reprezentare se impune de o manieră cu totul excepţională conştiinţei şi apare adesea sub numele de „topicalitate" şi/sau „individualitate". Aşa cum sper că am demonstrat în studiul despre *Inalienabilitate* (v. 6 în volumul de faţă), „topicalitate" şi „individualitate" pot fi legate de „proeminenţa epistemică", dar nici una din acestea nu poate explica apariţia prepoziţiei *pe* în enunţuri de tipul (12) sau (13).

Pentru a descrie impactul pragmaticului asupra sintaxei construcţiilor completive directe în română, va fi pusă în lumină interacţiunea dintre următoarele niveluri:

a. *Structura Rolurilor* descrisă în termenii de „actant" şi „afectat" (vezi Foley şi Van Valin, 1984: 29-30), mai degrabă în termenii de „cel mai dinamic participant la eveniment" (CMDP) versus „cel mai puţin dinamic participant" (CMPDP) în structura de bază a propoziţiei[3].

Dacă acceptăm ipoteza conform căreia „participantul cel mai dinamic" este în mod normal punctul de plecare al construcţiei active, nu este de mirare că, cel puţin în cîteva zone romanice, subiectul – unul din procedeele sintactice cele mai frecvente de marcare a proeminenţei discursive – este reprezentat de cel mai activ participant în majoritatea cazurilor: rom. 73%, it. 66,5%, sp. 66.75%, (cf. Manoliu-Manea, 1987: 268-269).

Dacă sînt luate în considerare doar subiectele care se referă la entităţi ce aparţin cadrului temei, procentajele sînt chiar mai ridicate: rom. 77%, it. 72%, sp. 71% (cf. Manoliu-Manea, 1987: 265).

---

[3] La Foley şi Van Valin, 1984, termenul pentru „actant" este de fapt „actor", dar preferăm termenul de „actant" de vreme ce în folosirea curentă a cuvîntului „actor", acesta poate fi aplicat oricărui participant la eveniment. „Actantul" este argumentul (unui predicat) care corespunde participantului care desfăşoară, îndeplineşte, instigă sau controlează situaţia denotată de predicat (Foley şi Van Valin, 1984: 29-30). „Afectatul" se referă la participantul care nu desfăşoară, nu iniţiază şi nu controlează vreo situaţie, ci este afectat de ea într-un fel.

Aceste tendinţe cantitative constituie o altă dovadă a faptului că trebuie să existe o legătură între descrierea unei *stări de lucruri* şi „ordinea perceptuală" (vezi Brown şi Yule, 1984: 145; Van Djik, 1977[4].

B. Ierarhia discursului descrisă în termenii distincţiei dintre „temă", „cadrul temei" şi „entităţi netematice" va constitui un alt nivel al analizei. *Temei* i se asociază înţelesul de entitate despre care vor discuta vorbitorii. *Cadrul temei* poate fi definit în termenii elementelor care sînt derivabile fie din contextul fizic, fie din domeniul discursului al oricărui fragment de discurs. *Domeniul discursului* este definit de entităţile care au fost introduse în co-textul precedent.[5]

C. Un parametru epistemic sau cognitiv trebuie de asemenea adus în discuţie. După Comrie, 1981: 192, proeminenţa (epistemică) poate fi reprezentată ca o „scară de individualizare" care "relates to the way in which certain actants present in a situation are seized on by speakers as foci of attention, only subsequently attention beign paid to less salient, less individuated objects" (a se vedea de asemenea conceptul de „centralitate" în 6).

D. Conceptul de distanţă scenică va fi introdus pentru a defini diferenţa dintre „prim-plan" şi „fundal", adică dintre evenimente vizualizate (prezentate ca petrecîndu-se în faţa ochilor destinatarului discursului, imaginat în rolul de spectator) şi evenimentele lăsate în plan secundar (efect cinematografic). Detalii suplimentare vor fi furnizate cu ocazia analizei diferitelor fragmente narative, cînd vom defini condiţiile care dirijează alegerea unei anumite construcţii cu complement direct exprimat prin nume comune.

---

[4] Aşa cum subliniază Brown şi Yule, se pare că există suficiente probe pentru a susţine că, în general, există un punct de plecare „natural" şi că descrierea este o încercare de a urma o progresie naturală. Adoptînd modelul cultural stereotip vorbitorul înlesneşte înţelegerea ascultătorului, de vreme ce atît vorbitorul cît şi ascultătorul au în comun acelaşi stereotip (Brown şi Yule, 1984: 145). Pasajul în cauză se referă la o structură generală a naraţiunii, dar se poate aplica şi „micro-dramei" exprimate de miezul unei propoziţii. Pentru structura compusă din mai multe niveluri a unei propoziţii în care nucleul este compus dintr-un „actor", un verb şi un „afectat", vezi Foley şi Van Valin, 1984:77-80.

[5] În legătură cu ierarhia discursului, abordări curente din analiza discursului au pus în lumină concepte convergente interesante, cum ar fi „punere în scenă",„temă", „proeminenţă relativă" etc. „Punerea în scenă", de exemplu, este o dimensiune a structurii prozei care identifică proeminenţa relativă acordată diferitelor segmente ale discursului în proză. (Clements, 1979:287). Entitatea cea mai proeminentă este în mod obişnuit denumită *temă*, sau cel mai din stînga constituient în frază sau propoziţie (Halliday, 1967) sau subiectul gramatical al unei serii de propoziţii (Katz, 1980:26 „noţiunea de «temă a discursului» este cea de *temă comună* din propoziţiile anterioare ale discursului, temă care trece de la o frază la alta ca subiect al predicaţiei lor"). În termeni psiholingvistici, constituentul proeminent este conceput ca „personajul principal" (vezi Perfetti şi Goldman, 1974). După Chafe (1972) punerea în prim-plan a unui referent este o modalitate prin care un referent anume este stabilit în prim-planul conştiinţei, în timp ce alţi referenţi ai discursului rămîn în planul secundar. În acest caz putem vorbi de o „proeminenţă cognitivă" ori „epistemică", care nu trebuie identificată cu *tema* în sensul de „entitate despre care se vorbeşte", deşi adesea aceste caracteristici apar împreună. Pentru Brown şi Yule (1984, p.137), „personajul principal" corespunde *entităţii tematice*.

Analizînd relaţia dintre proeminenţa discursivă, cea epistemică şi distanţa scenică, pe de o parte, şi sintaxa obiectului direct în româna contemporană, pe de altă parte, studiul de faţă intenţionează să furnizeze date şi argumente în favoarea ipotezei după care selecţia unei anumite construcţii cu obiect direct este dirijată de gradul în care reprezentarea lumii referenţiale este activată de vorbitor prin discurs. Cu alte cuvinte, nu este vorba atît despre cît de clară şi vie este reprezentarea referentului în mintea vorbitorului, cît de cantitatea de informaţii privitoare la referent pe care vorbitorul doreşte să o (re)activeze în mintea destinatarului prin enunţ. Acest proces este dependent de o serie de factori, printre care memoria vorbitorului, cunoştinţele vorbitorului despre cît ştie destinatarul despre referent, constrîngeri sociale şi, bineînţeles, constrîngeri lingvistice. (Asupra unei model detaliat al „activării" a se vedea Givón, 1990: 914-944.)

1. Ordinea perceptuală normală şi ierarhiile discursului

1.1. Proeminenţa actanţială. Marca acuzativului (fără nici o prepoziţie) este aleasă cînd ierarhia discursivă corespunde „ordinii perceptuale normale" în care CMPDP este mai puţin proeminent decît „agentul". Această ipoteză poate explica faptul că acuzativul fără prepoziţie este opţiunea preferată cînd obiectul direct are referenţi „nepersonali", fie că aparţin sau nu cadrului temei. Cu alte cuvinte, (non-Persoană) şi CMPDP reprezintă conjuncţia de trăsături cea mai potrivită pentru ca numele respectiv să fie decodat ca expresie a unui „obiect afectat". Iată cîteva exemple:

i. Articole nehotărîte:

(a) cu sintagme nominale inanimate

(14) *am primit o carte*

(b) cu sintagme nominale animate, dar nu personale:

(15) *am văzut o pisică*

ii. Cînd este prezent un determinant (articol) hotărît, construcţia acuzativă caracterizează sintagme nominale care se referă la obiecte aparţinînd unor entităţi specifice.

(a) Inanimat:

(16) *a cumpărat cartea Anei*

unde cartea este determinat de posesor.

Chiar cînd este focalizat sau tematizat, un complement direct care se referă la un inanimat are mari şanse de a nu fi la acelaşi nivel de proeminenţă perceptuală ca referentul personal al subiectului, ceea ce poate explica faptul că probabilitatea de a confunda CMPDP cu CMDP este minimă în acest caz, iar necesitatea unei mărci suplimentare (o prepoziţie) are foarte puţine şanse de a se manifesta:

(17) a. *Nu cartea asta i-am cerut-o !*

b. *Cartea asta, i-am cerut-o demult.*

Dacă totuşi se iveşte o astfel de posibilitate, chiar şi sintagmele nominale inanimate pot primi o marcă suplimentară, în speţă, prepoziţia *pe*.

(18) *cui pe cui se scoate* [vezi mai sus, (11)].

În (18) ambele sintagme nominale sînt reprezentate de aceeaşi unitate lexicală (în context generic), dar complementul direct precede verbul, ca fiind focalizat.

(b) Animat, nepersonal:

(19) *Caută şi vezi, mai găseşti porumbelul ?* (Sn, p.130).

În acest caz CMPDP este tematic, dar diferenţa de proeminenţă actanţială între subiectul personal (destinatarul din dialogul descris) şi „afectatul" nepersonal poate explica foarte bine faptul că nu este necesară o marcă sintactică suplimentară.

1.2. Proeminenţa epistemică. Cînd CMPDP este caracterizat de trăsătura personal, este necesar să se considere şi alţi factori pentru a explica condiţiile care reflectă alegerea construcţiei acuzative. Cînd ambii participanţi la eveniment aparţin cadrului temei, probabilitatea de a interpreta pe unul sau altul din ei ca CMDP este aproximativ egală. În peste 80% din cazuri entităţile aparţinînd cadrului temei, atît complementele cît şi subiectele, sînt caracterizate de trăsătura [Personal]. Comparaţi: subiecte: 85%; complemente tematice prepuse: 88% (vezi Manoliu-Manea, 1987: 265, 271).

Mai mult, în astfel de cazuri, topica nu poate servi ca mijloc de dezambiguizare deoarece în română, mai mult decît în orice altă limbă romanică, SV şi VS au aproape aceeaşi probabilitate de manifestare:

It.	SV:	74%	VS:	26%
Sp.		70%		30%
Rom.		48%		52%

(vezi Manoliu-Manea, 1987, Tabel C)

În consecinţă, structura de suprafaţă necesită un mijloc suplimentar de a marca CMPDP: complementul direct primeşte astfel ca marcă prepoziţia *pe*.

Se pare că în română, probabilitatea de a fi interpretat ca entitate cea mai proeminentă în dinamica actanţială este comensurabilă cu o anumită ierarhie a proeminenţei epistemice, şi anume cu cantitatea de informaţii privitoare la reprezentarea referentului pe care vorbitorul doreşte să o (re)activeze prin discurs. Ierarhia aceasta începe cu nume proprii de persoane şi animale pe treapta cea mai de sus şi se termină cu pronumele nehotărîte care se referă la persoane *(cineva sau nimeni)*. Cu cît treapta unui referent pe această „scară a proeminenţei" este mai sus, cu atît este mai mare probabilitatea ca sintagma nominală corespunzătoare să fie interpretată ca entitate proeminentă a discursului, ca subiect, şi drept urmare o marcă suplimentară care să dezambiguizeze situaţia, devine absolut necesară. Construcţia prepoziţională este, astăzi, obligatorie în următoarele cazuri:

1°. înaintea substantivelor proprii:

(20) – *D-ta ai văzut cînd stăpînul d-tale a lovit PE ION PÎRVU*, (Sn, p. 158).

2°. înaintea unor pronume definite (personale sau demonstrative) care se referă la persoane:

(21) a. *cînd a bătut stăpînul meu PE DUMNEALUI, eu nu eram acasă* (Sn, p. 160).

b. *şi-i trimete s-aducă PE CELA şi peste voie la biserică* (Sn, p. 263).

3°. înaintea cantitativelor nehotărîte a cuvintelor negative, a pronumelor care indică lipsa identității, atunci cînd se referă la persoane:

(22) *să vedem PE CINE punem primar* (IB, p. 37)

(23) *n-ai apărat PE NIMENI* (IB, p. 76)

(24) *cum de îmi poate prefera PE ALTA?* (CP, p. 32)

(25) *un boier ... probozea PE UNUL dintre argații lui* (Sn, p. 169)

(26) *care întreba PE TOATĂ LUMEA cum o găsește* (CP, p. 29)

4°. *pe* introduce întotdeauna un demonstrativ urmat de o descriere definită, fie că se referă la animate sau nu.

[Animate]:

(27) *alege părintele doi flăcăi, PE CEI mai zdraveni şi mai spătoşi* (Sn, p. 263)

[Inanimat]:

(28) *nu mai reușea să adune ... ouăle din cuibare, mai ales PE CELE din podul grajdului* (IB, p. 34)

2. „Punerea în scenă" şi sintaxa

În româna contemporană, numele comune pot alege între construcția prepozițională şi cea non-prepozițională tocmai pentru că, spre deosebire de nume proprii şi anumite pronume, ele pot avea diferite grade de activare a informațiilor prin discurs (pe scurt diferite grade AD). După cum arată exemplele (12) şi (13), unde *pe* introduce nume precedate de articolul nehotărît, un înalt grad de AD nu se conjugă totdeauna cu același grad de definire. După ipoteza noastră, cînd un nume comun este caracterizat prin trăsătura (Persoană), alegerea unei anumite construcții este dirijată de diferite strategii scenice, şi anume de *distanța scenică*, prin care se poate mări gradul de activare prin discurs pentru a se obține efecte narative, pentru a vizualiza evenimentele povestite.

2.1. Evenimente aduse în prim-plan: PE

2.1.1. Distanță scenică egală. Cînd atît subiectul cît şi obiectul se referă la personaje dintr-un episod de prim-plan, *pe* devine marca unei proeminențe scenice egale, în ciuda unei proeminențe actanțiale scăzute (personajul cel mai puțin activ).

(29) *şi Satana, înşfăcînd de guler PE ULUITUL NENOROCIT, apucă drumul către iad* (Sn, p. 273)

Atît Satana cît şi „nenorocitul" – un epitet substitut pentru un moşier ticălos – sînt personaje principale ale povestirii.

(30) *Marina, nevasta lui Ieronim şi-a luat băieţaşul, pe Constantin, lîngă ea. S-a aşezat pe un scăunel. A început să toarcă ... Anica, Svetuţa şi Rahila şi celelalte femei ţeseau, spălau. Toate zăreau înaintea ochilor PE ZAPCIU. Chipul lui îl treierau cu cele ce aveau în mînă ...* (Ip, p. 17).

Zapciul este personajul negativ care are maximum de proeminenţă epistemică şi care constituie personajul central care le urmăreşte – cel puţin în imaginaţie – pretutindeni.

2.1.2. Episod de prim-plan. Participantul mai puţin dinamic în structura de bază poate să nu aparţină domeniului discursului, dar episodul este adus în prim-plan:

(31) *Înainte de Paşte, plecam cu acceleratul la mătuşa mea. Mă aşezasem deci confortabil pe locul meu, lîngă fereastră... Examinam curioasă pe TOVARĂŞII MEI de compartiment, cînd ...* (CP, p.38).

2.1.3. Pe şi articolul nehotărît. În registrul colocvial, cînd ambele sintagme nominale se referă la participanţi care nu aparţin cadrului temei, marca prepoziţională poate să apară chiar înaintea articolului nehotărît, în special la începutul naraţiunii, cu acelaşi efect scenic ca şi în cazurile precedente şi anume aducerea evenimentului în prim-plan.

(32) *un sătean ucide PE UN HOŢ* (Tempo, 29.3 apud Graur, 1968: 303)

(33) *un amploiat, avînd trebuinţă de un servitor, întîlneşte PE UN INDIVID cu care şi intră în vorbă...* (Sn, p. 166)

2.1.4. Aducerea în prim plan a participantului afectat. Există şi alte cazuri, în care construcţia prepoziţională poate aduce în prim-plan numai „afectatul", tocmai pentru că, de obicei, *pe* apare alături de substantive comune cînd întregul episod este adus în prim-plan:

(34) *Tac îndelung, înţelegînd cît de puţin bănuie cuprinsul caietelor pe care le-am înfăşurat sul (...) şi sunt ispitit să-mi închipui, printr-o anticipare, frămîntarea şi uimirea ei cînd le va citi. Îi voi lăsa, desigur, originalul. După un timp, întoarce comutatorul şi o lumină tare readuce la suprafaţă din noapte acest studio demodat şi PE FEMEIA de pe potecile neexistenţei. S-a întors de la uşă şi s-a aşezat acum într-un fotoliu jos (...)* (CP, p.342).

Naratorul, care este şi unul dintre cele două personaje din acest episod – ca interlocutor al d-nei T. – devine spectator. Schimbarea de temă de la „narator" la d-na T., care va deveni tema următoarelor paragrafe, este realizată prin trecerea de la întuneric la lumina zilei. Printre entităţile care sînt împinse în planul secund – studioul demodat, potecile neexistenţei – femeia este prezentată ca avînd un grad mai înalt de proeminenţă. Paragrafele următoare îi descriu mişcările şi înfăţişarea fizică.

B.C.U. „M. EMINESCU" IAŞI
LITERE

2.2 „Evenimente împinse în plan secund": construcţii neprepoziţionale

În cazul substantivelor comune care se referă la persoane, absenţa mărcii prepoziţionale este compatibilă cu contextele în care CMPDP sau chiar întregul episod sînt împinse în plan secund. Pot fi activate diferite *effets de sens*, în funcţie de diferiţi factori transfratici discursivi.

2.2.1. Cînd un determinant nedefinit este prezent şi, drept urmare, referentul nu aparţine cadrului temei, gradul de proeminenţă discursivă a CMPDP este implicit mai scăzut decît al subiectului:

(35) *noul primar ceru oficial CÎŢIVA COPII* (IB, p. 38)

(36) *dacă ar fi privit cu admiraţie ALTĂ FEMEIE, aş fi suferit şi atunci* (CP, p. 343).

2.2.2 În contexte non-generice, cînd complementul direct se referă la o persoană cunoscută, aparţinînd cadrului temei, construcţia acuzativă este folosită pentru următoarele strategii discursive:

a. Evenimentul este împins în plan secund, ca aparţinînd unei argumentări şi nu evenimentelor care au loc în scena adusă în prim plan:

(37) *Dar nu de nume e vorba! (...) Crezul, domnule Dardalat, asta este esenţialul! Crezul! Au cufundat COPILUL în apă şi i-au citit crezul!* (Voitin, *Girueta*, p.306)

„Crezul" este tema vorbitorului, şi nu „copilul", deşi este o entitate cunoscută şi aparţine cadrului temei, de vreme ce a constituit tema vorbitorului de mai multe ori în contextul anterior. Construcţia prepoziţională PE COPIL ar aduce în prim-plan scena botezului, ceea ce nu este în intenţia vorbitorului. Botezul este legat semantic de tema dialogului dintre directorul liceului (Dardalat) şi o Doamnă (moşiereasă) de la care acesta speră să obţină o sumă substanţială pentru a reconstrui şcoala. Dar „botezul" în sine aparţine înlănţuirii de argumente care au drept scop să explice refuzul ei de a face vreo donaţie – şi nu e menit „să fie văzut" de cititor.

b. Evenimentele aparţin unui lanţ de activităţi în care CMDP este tema (subiectul mai multor propoziţii). Întregul set de activităţi este împins în plan secund, fiind prezentat ca mai puţin important pentru progresia evenimentelor principale.

(38) *După ce au mîncat cina, iar femeile au rămas să spele lingurile şi scîndura mesei, altele să pregătească COPIII de culcare, bărbaţii s-au retras în încăperea alăturată. Se vedeau de-a lungul pereţilor scîndurile unui pat larg (...) S-au aşezat pe margini(...)* (IP, p.18)

Descrierea amplasării bărbaţilor în încăpere şi a atitudinii acestora este urmată de dialogul care va iniţia cursul principal al evenimentelor. Un alt exemplu:

(39) *Mula, speriat de cele auzite, veni ca un cîine bătut şi-i spuse fetei: – Draga tatii, Ileano, rogu-mă de iertare. Am venit să ne împăcăm,*

că de aia ne bate Ăl-de-Sus. Îţi dau partea ta de pămînt, astea 10 iugăre de pe luncă. – Să-ţi fie ruşine, hoţ bătrîn! sări Nuţi (...)Acum mi-l dai? Să ieşi afară(...) Auzitu-m-ai? Mula plecă, făcîndu-şi cruce apăsat, o dată cu primarul. Oamenii împărţiră cele 300 iugăre care-i mai rămăseseră după primul război mondial grofului Teleki. Schimbară PRIMARUL. Îşi vedeau de treburile lor (...) (IB, p.38)

c. Evenimentele ţin de domeniul imaginaţiei:

(40) *Mîinile îmi coboară apoi, îmbrăţişînd FEMEIA (...)* (CP, p.52)

Este o prefigurare a ceea ce personajul principal aşteaptă de la vizita sa la o femeie pe care a identificat-o deja, chiar după nume, Emilia. Diferenţa de proeminenţă dintre subiectul „actant" şi „afectat" este însoţită de „distanţa" dintre speranţă şi realitate, fie prezentă (mişcările reale ale bărbatului pe drumul către casa femeii) sau viitoare.

d. CMPDP este absent din spaţiul scenei aduse în prim-plan:

(41) *Deocamdată, musai să mai laşi FATA ASTA aici (...)* (IP, p.49)

Fata asta (adică Istina) a fost deja identificată. A fost tema povestirii un timp. Dar în dialogul în chestiune – care reprezintă evenimentul adus în prim-plan – tema vorbitorului constă în aceea că Octavian Borcea o informează pe gazdă despre intenţia de a pleca. Istina, iubita lui Octavian, zace la pat într-o cameră alăturată pentru că e încă foarte bolnavă. Distanţa dintre spaţiul scenic principal şi camera unde se află fata bolnavă este asociată cu o altă „absenţă" co-textuală: pentru gazdă, această fată este încă un soi de fiinţă misterioasă, pe jumătate vie, pe jumătate moartă, a cărei viaţă a fost salvată printr-un fel de miracol.

e. Aceeaşi ipoteză poate explica faptul că *pe* este incompatibil cu construcţia dativă posesivă:

(42) *Cum să-şi lase NEVASTA singură acasă?* (Sn, p.167)

A se compara şi:

(43) *şi-a trimis FATA la şcoală* şi nu

(44) *şi-a trimis pe fată la şcoală*

Dativul posesiv ne trimite la subiect, prezentat nu numai ca „posesor" (de fapt termen într-o relaţie de rudenie), ci şi ca „persoană interesată" şi, ca atare, sporeşte proeminenţa CMDP; în consecinţă prepoziţia ar fi redundantă pentru a marca proeminenţa mai scăzută a CMPDP.

Construcţia prepoziţională cu adjectivul posesiv este folosită cînd cei doi referenţi sînt prezenţi la aceeaşi distanţă scenică:

(45) *Ştii ce, Emilia? (...) Hai să luăm şi PE SORA TA (...) şi să mergem să luăm masa undeva la o cîrciumă afară din oraş.* (CP, p.303)

Aceeaşi ipoteză care leagă construcţia prepoziţională de „distanţa normală" dintre CMDP şi CMPDP poate de asemenea să explice şi regula de „reverenţă" propusă de Al. Graur, conform căreia complementul direct referitor la persoana despre care se vorbeşte de obicei în termeni politicoşi apare mai degrabă cu un adjectiv posesiv, într-o construcţie prepoziţională decît împreună cu un dativ posesiv (Graur, 1986: 304-305).

(46) *Îşi caută fata*
(47) *îşi duce băiatul la doctor*
dar
(48) *îl duce pe tatăl său la doctor*
(49)a. *o vede pe mama sa* mai degrabă decît
b. *îşi vede mama*
Este uşor să găsim contraexemple:
(50) *Ieronim l-a luat în braţe pe fiul său* (IP, p.40)
care aparţine unei scene aduse în prim-plan.

„Regula de reverenţă" este mai degrabă o regulă preferenţială (o tendinţă cantitativă), datorită faptului că persoanele care presupun un grad mai scăzut de „reverenţă" sînt mai susceptibile de a fi prezentate ca fiind mai puţin proeminente în discurs.

f. Construcţia acuzativă este de asemenea preferată în contexte generice sau habituale dacă CMPDP nu este promovat drept constituent focalizat sau tematizat:
(51) *nu seducea numai FEMEILE, ci cîştiga şi prietenia bărbaţilor*
(52) *Funcţiona în oraş o şcoală de menaj. Acolo îşi trimiteau ţăranii avuţi de pe Tîrnave, de pe Mureş, (...) FETELE* (IB, p.29)
Dar chiar şi în contexte generice, dacă există posibilitatea de confuzie în atribuirea rolurilor, construcţia prepoziţională va fi preferată:
(53) *nu haina face pe om, ci omul pe haină*
În acest caz, CMDP din prima propoziţie este un inanimat, în timp ce CMPDP este o persoană, iar întreaga propoziţie este o aserţiune contrastantă.

CONCLUZII

La fel ca în alte limbi romanice, *pe* a avut şi are o funcţie de bază de dezambiguizare. Dacă este ameninţată relaţia dintre roluri, în sensul că ambele sintagme nominale au o probabilitate aproape egală de a fi interpretate ca subiect, o marcă suplimentară (o prepoziţie) va trebui să marcheze CMPDP. Gradul de echiprobabilitate este mai ridicat cînd CMPDP este reprezentat de o persoană decît atunci cînd este reprezentat de o non-persoană. Probabilitatea de a confunda CMPDP cu „cel mai dinamic reprezentant" este mai ridicată în română decît în alte limbi romanice, pentru că ordinea cuvintelor este caracterizată de o probabilitate aproape egală de apariţie a subiectelor antepuse şi postpuse. Funcţia aceasta nu poate explica ea singură variaţiile actuale, apariţia acuzativului cu nume de persoane specifice sau a prepoziţiei *pe* cu articolul nehotărît.

Pentru a defini condiţiile (constrîngerile) care guvernează alegerea construcţiei prepoziţionale *pe + obiect direct* în limba română contemporană, este necesar să se considere diferiţi parametri pragmatici şi discursivi, şi anume:

(a) Proeminenţa epistemică, definită prin gradul de proeminenţă în memoria vorbitorului (cf.engl. *memory saliency*). În acest sens, se poate vorbi de o ierarhie care combină două ierarhii bine cunoscute în tipologia actuală (v. Comrie şi Givon), şi anume ierarhia animatului şi cea a determinării:

Nume propriu > nume comun de rudenie > nume de persoană > specifică > pronume personal şi demonstrativ > cantitative referitoare la persoane > cantitative universale > nume de persoană nonspecifică > nume de non-persoane.

(b) Proeminenţă narativă: „Evenimentul prezentat în prim-plan" (efect scenic vizual) versus eveniment secundar, prezentat în plan secundar.

Ierarhia aceasta poate explica modul în care se alege construcţia prepoziţională în cazul numelor comune cu referenţi personali specifici, ca şi posibilitatea de a folosi prepoziţia *pe* pentru a introduce nume comune referitoare la persoane indefinite în prezenţa presupoziţiei existenţiale (v. *un ţăran ucide pe un hoţ*).

(c) Proeminenţa actanţială, care distinge între un „Pacient" mai puţin pasiv şi unul cu adevărat pasiv:

(Agent >...>) Pacient mai puţin pasiv > Pacient pasiv,

ierarhie care explică apariţia prepoziţiei *pe* cu numele de persoane specifice prezentate în prim-plan, deci fiind „mai puţin pasive".

O distincţie similară în ceea ce priveşte gradul de „dinamism" este relevantă pentru construcţia complementului de agent în registrul vorbit. Cînd se referă la „actanţi personali", complementul de agent este introdus cu ajutorul locuţiunii prepoziţionale *de către*, o expansiune a prepoziţiei *pe* care rămîne forma neutră, considerată ca fiind totdeauna corectă – pentru a introduce orice fel de complement de agent.

Versiune revizuită a articolului "Direct-Object Construction in Romanian: Verbal Complementation and Discourse Strategies", apărut în *International Journal of Romanian Studies*, 1988, 6.2, pp. 53-68.

BIBLIOGRAFIE

BROWN, Gillian and YULE, George, 1984: *Discourse Analysis.* Cambridge/ London/ New York/ etc.: Cambridge University Press.

CHAFE, W.L., 1972: "Discourse structure and human knowledge" în Caroll, J.B. şi Freedle, J.O. (ed.): *Language Comprehension and the Acquisition of Knowledge*, Washington: Wiley.

DIJK, T.A. van, 1977: *Text and context,* London: Longman.

FILLMORE, Charles, 1981: "Pragmatics and the description of discourse", în Cole, P. (ed.): *Radical Pragmatics.*

FOLEY, William A. and VAN VALIN, D. Robert, Jr., 1984: *Functional Syntax and Universal Grammar.* Cambridge University Press.

GRAUR, Alexandru, 1968: *Tendinţe actuale ale limbii române.* Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

GUŢU-ROMALO, Valeria, 1973: *Sintaxa limbii române. Probleme şi interpretări,* Bucureşti: Editura didactică şi pedagogică.

HALLIDAY, M.A.K., 1967: "Notes on transitivity and theme in English (Part 2)" în *Journal of linguistics 3.* 199-244.

HOPPER, Paul şi THOMPSON, Sandra, 1980: "Transitivity in grammar and discourse" în *Language* 56: 251-244.

HOPPER, Paul, şi THOMPSON, Sandra, (eds.), 1982: *Studies in Transitivity* (Sintax and Semantics 15), New York, Academic Press.

IORDAN, Iorgu, 1948: *Limba română actuală. O gramatică a „greşelilor"*, ed. a doua, Bucureşti.

IORDAN, Iorgu, GUŢU-ROMALO, Valeria, şi NICULESCU, Alexandru, 1976: *Structura morfologică a limbii române contemporane,* Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

MANOLIU-MANEA, Maria, 1987: "The Myth of the Agent: Roles and Communicative Dynamism in Romance" în : Cazelles, B. şi Girard, R. (ed.): *Alphonse Juilland: D'une passion à l'autre* (Stanford French Studies 53), pp. 261 - 275, Stanford: Anma Libri.

NICULESCU, Alexandru, 1965: *Individualitatea limbii române între limbile romanice. Contribuţii gramaticale,* Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

PERFETTI, C.A. and S.R. GOLDMAN, 1974: "Thematization and sentence retrieval" *Journal of Verbal Learning and Verbal Behavior* 13: 70-79.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PRONUME, DINAMISM COMUNICATIV ŞI DISCURS. FUNCŢIA DISCURSIVĂ A SUBIECTULUI ÎN PROZA LUI I. L. CARAGIALE

Fructificînd rezultatele *Analizei discursului*, ne propunem să analizăm condiţiile care guvernează alegerea unui substantiv, a unui pronume personal sau a unui pronume-zero cu funcţie de subiect în română, cu scopul de a pune în valoare importanţa parametrilor discursivi în teoria pronumelui. Fapt confirmat de bogata literatură generativistă şi pragmatică despre pronume şi anaforă[1], complexitatea constrîngerilor impuse acestei alegeri nu poate fi captată de un model ce are în vedere un singur nivel (fie sintactic sau pragmatic); ea impune un demers plurifuncţional care să poată modela interacţiunea mai multor factori, cum ar fi: (a) structura sintactică, (b) rolurile tematice, (c) dinamismul comunicativ şi (d) ierarhia unităţilor de discurs, care şi-a dovedit pertinenţa

---

[1] În modelele non-generativiste, termenul *anaforă* se foloseşte pentru a denota un pronume cu funcţie *endoforică*, ce serveşte la identificarea unui referent prin trimitere la text (enunţ), în opoziţie cu funcţia *exoforică* ce trimite la contextul non-lingvistic (sinonim *deixis*). Seuren (1986) remarca cu pertinenţă: "în cercetarea anaforei este remarcabil faptul că anafora internă frazei este tratată aproape exclusiv de literatura lingvistică, pe cînd anafora exterioară frazei pare a fi un domeniu rezervat psiholingvisticii" (p. 187); dar în modelul său "Anaphora Resolution" (AP) el nu depăşeşte graniţele frazei alcătuite din două propoziţii (o propoziţie regentă şi una subordonată, de obicei o completivă).

Centrată pe condiţiile sintactice ce motivează generarea anaforei şi a pronumelui (PRO), teoria guvernării şi legării (GB) se vede constrînsă a se complica continuu în vederea motivării cazurilor unde apariţia unei expresii pronominale determină intrarea în joc a unor condiţii pragmatice cum ar fi tematizarea, focalizarea sau proeminenţa cognitivă *(memory saliency)*. Este suficient poate să amintim cazul cliticelor din limbile romanice. Cei fideli teoriei GB încearcă să găsească o soluţie la nivelul sintactic introducînd, mai mult sau mai puţin conştienţi de trădarea lor, nivelul rolurilor Theta, dar criticile se intersectează într-o bătălie fără sfîrşit care face inutil model după model [vezi, de exemplu colecţia de articole asupra „cliticelor" în Borer ed. (1986) şi, mai recent Lasnik (1989)]. De cealaltă parte, pragmaticienilor le face plăcere să scoată în relief limitele puterii explicative a teoriei GB, pentru a ataca fundamentele înseşi ale modelului [v. de ex. criticile „mai neutre" ale lui Radford (1984), ale lui Farcaş şi Kazasis (1980), pînă la criticile mai severe ale lui Tasmowski şi Verluyten (1982), (1985), Westergaard (1986), Seuren (1986), Kuno (1987) etc.].

incontestabilă pentru definirea entităților care asigură coerența textului[2]. Parametrii care vor intra în joc aparțin următoarelor niveluri de discurs:

(a) rolul personajelor în narațiune (sau în dialog) cum ar fi: inițiator de activitate; personaj central sau marginal; participantul cel mai activ vs. participantul cel mai puțin activ etc.

(b) distribuția funcțiilor unităților de discurs, cum sînt:

(i) activitate de prim-plan vs. (ii) cadru, activitate incidentală sau fundal; (iii) unitățile de trecere între două evenimente de prim-plan; (iv) unitate introductivă vs. (v) unitate de închidere/concluzie; (vi) luare de poziție vs. (vii) argumentație; (viii) cauză vs (ix) efect etc.[3]

Așa cum sperăm să demonstrăm, un astfel de demers are o putere explicativă care depășește simpla descriere a caracteristicilor unei singure limbi. Româna justifică cît se poate de convingător acest punct de vedere, din cauza faptului că, deși aparține grupului de limbi cu „clitic subiect-zero" (ca și italiana și spaniola) diferă de ele în privința condițiilor ce guvernează folosirea pronumelui[4]. Este suficient poate să amintim construcțiile în care pronumele-subiect apare între verb și substantiv în calitate de marcă a focalizării verbului [v. (1)].

(1) *A vrut EL împăratul să meargă nainte la vînat că la asta plecase da unde a fost chip de țipetele broscoiului*[5]. (Caragiale, NP: 53).

Ne-am oprit la proza lui Ion Luca Caragiale deoarece ea nu se mulțumește să ilustreze o limbă literară ce se întemeiază pe standardele de la sfîrșitul secolului XIX, dar se inspiră foarte mult din limba vorbită, mai sensibilă la demarcațiile pragmatice și discursive. Mai mult, ea concentrează, într-un spațiu redus, o bogată arhitectonică de unități narative, ceea ce permite să verificăm ipoteza după care anafora nu are numai rolul de a contribui la economia lingvistică, asigurînd

---

[2] Vezi de exemplu descrierea funcționării conjuncțiilor în termenii Analizei Discursului (*Discourse Analysis*), în lucrările lui Van Dijk (1977) și urm., Seuren (1986), Kempson (1986) și mai recent Schffrin (1988), sau analiza anaforelor la Levinsohn (1978), Westergaard (1986), Fox (1987) etc.

[3] Unitățile retorice se definesc prin funcția pe care o au în ansamblul narațiunii/ conversației cum ar fi: argumentare, demonstrație versus poziție/ipoteză, elaborare, condiție, evidență, informație a prim-planului versus informație (scenă) a fundalului; înșiruire, narațiune, concesie, răspuns. Pentru o listă detaliată a structurilor retorice relevante pentru această analiză, vezi de exemplu, Fox (1987: 79-92).

[4] Așa cum remarcă Jaeggli și Safir (1989), „de la observațiile fundamentale ale lui Perlmutter (1971), pentru orice teorie serioasă de tipologie lingvistică, deosebirea dintre limbile ce permit subiecte-zero în propoziții cu forme verbale personale marcate temporal (ca portugheza, spaniola și italiana) și cele care nu permit acest lucru (ca engleza și franceza), a devenit o problemă clasică" (p. 9). Nu avem intenția de a intra în detaliile analizei generativiste propusă de autorii acestui volum, deoarece scopul lor este de a găsi argumente pentru introducerea unui subiect-vid, în calitate de simbol categorial, la nivelul structurii sintactice inițiale, fără să-i găsească motivația dincolo de limitele frazei; procedînd astfel GB nu face decît să transfere problema structurii de suprafață la nivelul indicatorului sintagmatic de bază.

[5] Pentru analiza acestei construcții în termeni pragmatici, vezi Manoliu-Manea (1985).

coerenţa textuală, dar serveşte în aceeaşi măsură, ca demarcator al anumitor funcţii discursive. În acest fel, avem ocazia de a scoate în relief şi arta prozatorului, care se serveşte cu subtilitate de această alegere.

1. Cadrul teoretic

Avînd în vedere că abordările pragmatice bazate pe dinamismul comunicaţional s-au ocupat mult de fenomenele anaforice, ne vedem obligaţi să începem prin a ne preciza poziţia faţă de acest tip de abordare pentru a-i dezvălui limitele şi necesitatea introducerii altor parametri.

1.1. Dinamismul comunicaţional

Condiţiile pragmatice ce guvernează alegerea între substantiv şi pronume au făcut obiectul unei analize foarte detaliate în termenii modelului cunoscut în general sub numele de "Functional Sentence Perspective" (FSP), adică „perspectiva funcţională a propoziţiei", care se ocupă cu caracterizarea constituenţilor frazei în funcţie de gradul lor de dinamism comunicaţional (DC) şi se sprijină pe ipoteza după care constituenţii frazei se succed în concordanţă cu creşterea progresivă a dinamismului comunicaţional. În termenii lui Firbas (1966), dinamismul comunicaţional se defineşte prin gradul în care un constituent participă la desfăşurarea comunicării, prin măsura în care el face să avanseze comunicarea (p. 240).

Ordinea cea mai neutră, cea mai normală, a constituenţilor s-ar conforma deci următoarei scheme:

temă / tranziţie - remă

Ceea ce nu înseamnă că ordinea cuvintelor nu e guvernată decît de DC. Firbas însuşi consideră că pentru a explica ordinea cuvintelor într-o limbă trebuie să se ţină seama de mai mule niveluri: nivelul sintactic care poate prezenta reguli specifice ce guvernează poziţia anumitor constituenţi (a se vedea, de exemplu, poziţia adjectivului în engleză); nivelul semantic (de exemplu în indo-europeană, Agentul are cea mai mare probabilitate de a reprezenta tema discursului[6]) şi, în sfîrşit, dinamismul comunicaţional.

1.2.Conceptele fundamentale ale modelului FSP

Modelul pragmatic al FSP a exercitat un fel de atracţie progresivă asupra opozanţilor la GB, în ciuda sau, poate, din cauza caracterului imprecis şi variabil al definiţiilor pe care aceste concepte fundamentale (temă-remă-focus etc.) le-au

[6] Vezi de exemplu definiţia pragmatică şi cognitivă a pasivului care inversează ordinea constituenţilor în Langacker (1987: 141, 305).

primit în ultimele două decenii. Să amintim, de exemplu, cîteva dintre aceste definiții:

Tema se identifică adesea cu elementul care se află la începutul frazei (v. Quirk și Greenbaum, 1973: "the initial unit of the clause") ceea ce nu-l împiedică pe Katz (1980: 26) să definească tema ca subiectul comun al mai multor propoziții. Ideea că primul constituent al unei propoziții prezintă cel mai scăzut grad de DC se asociază și cu ideea că tema este în același timp „unitatea despre care restul propoziției spune ceva". Nu vom insista asupra diferenței dintre temă și *„topique"*/subiect – termen calchiat după englezescul *topic* – care se definește ca element „despre care se vorbește", în opoziție cu comentariul (*remă*) care „spune ceva despre subiect".

Tema și rema se subcategorizează la rîndul lor în funcție de gradul de DC: partea remei care prezintă cel mai mare grad de DC constituie rema propriu-zisă (engl. *rheme proper*); partea temei care prezintă cel mai scăzut grad de DC corespunde temei propriu-zise (engl. *theme proper*) [v. Panhuis (1981:19-28)][7].

Reținem de aici cîteva idei care ni se par importante pentru discuția care urmează, în special:

a) Poziția inițială – la începutul frazei – s-a considerat adeseori a fi o trăsătură definitorie a temei (dar vezi Lambrecht, 1981).

b) În limbile indo-europene, în care SV reprezintă ordinea firească, tema se identifică adesea cu subiectul sintactic.

c) Opoziția dintre temă și remă este deseori însoțită de diferența dintre „informație cunoscută" și „informație nouă" [v. Lambrecht (1986), Fox (1987)].

Așa cum s-a subliniat deseori, nimeni nu mai crede azi în corespondența perfectă dintre ordinea cuvintelor, distribuția gradelor de DC și împărțirea sintactică în subiect și predicat [v. Martinet (1985), Manoliu (1987), Nuyts ed. (1987) etc.] Dar se insistă adesea asupra faptului că, atunci cînd subiectul corespunde și *temei* și *agentului* și *constituentului inițial*, fraza îmbracă structuri gramaticale dintre cele mai regulate. Îndată ce această corespondență nu se verifică deloc, structura sintactică se complică în așa măsură încît lingviștilor le este, adesea, greu să le explice în cadrul unui singur model (vezi, de exemplu, bogata literatură asupra construcțiilor de tipul fr. *il se vend beaucoup d'articles anglais à Paris*, „se vînd multe articole englezești la Paris").

---

[7] Pentru o prezentare mai detaliată a conceptelor de *temă* vs. *remă*, *engl. topic (topică)* vs. *comment (comentariu)* vezi Adejémian (1978), Bollinger (1979), Sgall (1988), Gundel (1988), Fradin (1988), Marandin (1988) pentru a nu cita decît cîteva lucrări dintr-o literatură debordantă asupra acestui subiect. Cît privește *focus/remă/comentariu*, se poate găsi o prezentare mai detaliată la Lambrecht (1986), pentru care „o frază fără contrast" în terminologia germană [v. Wehr (1984)] sau o frază rematică [la Manoliu (1985)] corespunde unui *focus propozițional* (mai precis unui "broad marked focus") care se opune unui focus predicațional "broad unmarked focus"); *rema propriu-zisă* a lui Panhuis (1981) devine la Lambrecht "marked narrow focus", în timp ce constituentul focalizat care se găsește la stînga acestuia se numește "narrow unmarked focus" (cf. constituentul de *tranziție* între temă și remă la Firbas). Nu insistăm asupra acestor termeni deoarece ei nu vor juca un rol central în analiza noastră.

În scopul captării anumitor cazuri de lipsă a coincidenţei subiect - temă, Westergaard (1986) introduce diferenţa dintre „temă nemarcată" (cu subiectul aflat la începutul frazei) şi „temă marcată" (constituentul non-subiect deplasat în poziţie iniţială). Temele nemarcate poartă de obicei un grad mai redus de informaţie, pentru că se raportează la lucruri cunoscute (cf. "old, given information") în timp ce temele marcate aduc o informaţie nouă. Entităţile topicalizate au deci o dublă proeminenţă: tematică şi informaţională.

1.3. DC, FSP şi alegerea între substantiv şi pronume

Pentru a măsura puterea explicativă a modelului pragmatic FSP, să considerăm următorul fragment:

(2) A:
1. Madam Popescu *mai sărută o dată dulce pe maioraşul*
2. *Îl scuipă*
3. *să nu-l deoache*
4. *şi-l lăsă jos.*
B:
1. El *a pus sabia în teacă*
2. *salută milităreşte*
3. *şi merge într-un colţ al salonului.*
C:
unde, pe două mese, pe canapea, pe foteluri
şi pe jos
stau grămădite tot felul de jucării
D:
1. *Dintre toate,* maiorul *alege o trîmbiţă şi o tobă*
2. *Atîrnă toba de gît*
E: Madam Popescu *îmi spune ceva...*

(Caragiale MS: 186)

Substantivele *Madam Popescu* şi *Maior(aş)ul* reprezintă „informaţii cunoscute", actualizate de istorisirea care precede scena în cauză. Ele fac parte din „domeniul discursului"[8]. Dacă acceptăm ipoteza după care tema este constituentul în poziţie iniţială, se poate spune că fragmentul (2) prezintă două teme nemarcate:

(1) *Madam Popescu :* subiect în poziţie iniţială în (A_1) şi (E_1). Deşi pronumele-zero din propoziţiile coordonate următoare sînt coreferenţiale cu subiectul *Mme. P.*, poziţia iniţială ca indicator al gradului lor de DC lipseşte.

(2) *maior(aş)ul :* (a) remă propriu-zisă în (A_1) (complement direct introdus de PE); Complement direct pronominalizat (*îl/-l*) în (A_2), (A_3), (A_4); (b) temă nemarcată care corespunde pronumelui-subiect în poziţie iniţială în (B_1); subiect exprimat prin substantivul *maiorul* în (D_1); subiectul cu formant zero în (B_2), (B_3) şi (D_2).

[8] După Brown şi Yule (1984: 79) domeniul discursului se defineşte în co-textul precedent.

Dacă considerăm tema ca fiind subiectul unei serii de propoziții, atunci se pot accepta, cu siguranță, ca temă grupurile nominale reprezentate printr-un subiect anforic-zero. Cît privește *maior(aș)ul*, temă propriu-zisă în (A_1), (A_2), (A_3), (A_4) este greu de spus că aduce o informație nouă, deoarece a fost bine identificat în discursul precedent.

Așa după cum remarca și Marandin (1988), în asemenea cazuri, nimic nu ne împiedică să extragem o super-temă, mai precis, în cazul fragmentului de față, relația între mamă și copil, ca exemplu de educație nepotrivită, deoarece „maiorașul" nu este bine crescut, în ciuda declarațiilor mamei sale, Mme. Popescu, care pretinde că se ocupă personal de copil pentru a-i asigura o educație adecvată.

Principiile modelului FSP pot motiva pronumele din (2) pînă la un anumit punct. Ne permitem să citîm cîteva din aceste principii, așa cum sînt formulate în Westergaard (1986 : 65):

Principiul nr.1: în engleză există o puternică tendință de a structura liniar elementele propoziției în funcție de gradul de noutate pe care-l aduc, începînd cu cel mai scăzut și ajungînd treptat pînă la cel mai înalt.

Principiul nr.2: Un pronume se poate referi la o persoană (sau lucru) numai dacă vorbitorul/interlocutorul înțelege la cine (sau la ce) se referă el, i.e. pronumele trebuie într-un fel să transmită o informație deja dată.

Principiul nr.3: Într-un pasaj mai lung de discurs, în care același referent este mereu tema discuției, se poate alege între un grup nominal-plin (exprimat printr-un substantiv) și un pronume. Cînd se folosește un grup nominal-plin, el scoate în prim-plan informația transmisă de propoziție, în timp ce pronumele este folosit pentru a indica o informație mai puțin proeminentă semantic (Hinds, 1982, p.86).

Principiul nr.4: Dacă folosirea unui pronume produce ambiguitate în ceea ce privește referentul acestui GN, trebuie folosit un GN semantic mai bogat.

Folosirea lui PRO în B_1 se conformează principiilor 2-4. Dar alegerea pronumelui-zero în locul pronumelui rămîne în continuare fără explicație, deoarece nici unul dintre aceste principii nu poate motiva probabilitatea scăzută a enunțului (3):

(3) Madam Popescu *mai sărută o dată*.....pe maiorașul...

?? EA *îl scuipă să nu-l deoache* etc...

Caracterul imprecis, de natură impresionistă, al principiului nr.3, care explică folosirea grupului nominal în locul pronumelui, prin faptul că grupul nominal „scoate mai mult în relief informația din propoziție", îl fac inapt să prezică folosirea pronumelui EL în locul substantivului *maiorașul* în (B_1).

Încercînd să dezvolte un model pragmatic al pronumelui eliminîndu-i limitele [v. critica lui Reinhart (1983 : 94-11)], Westergaard (1986) adaugă celor patru principii ale FSP un „super-principiu":

„În fraze cu grupuri nominale coreferențiale unde unul este pronume și celălalt grup nominal-plin, pronumele nu poate fi mai tematic decît grupul nominal de la care-și împrumută referentul" (p. 67).

Acest „super-principiu" are la bază un model scalar care combină nivelul DC (temă:-1; remă:+1) şi nivelul, proeminenţei informaţionale (informaţia cunoscută: -1; informaţie nouă:+1). Pentru a înţelege puterea explicativă a acestui principiu, să considerăm frazele (4) şi (5):

(4) *Pierre ne se soucie pas du fait qu'ils ne L'ont pas invité.*

„Pierre nu se sinchiseşte de faptul că ei nu L-au invitat";

unde substantivul este temă iar pronumele [L (E)/L- are deci un grad mai înalt de DC].

şi

(5) *Il ne se soucie pas du fait qu'ils n'ont pas invité Pierre.*

„El nu se sinchiseşte de faptul că ei nu l-au invitat pe Pierre".

unde IL/EL (în poziţie iniţială) nu poate fi coindexat cu *Pierre*, pentru că ar reprezenta astfel constituentul tematic şi cunoscut, ar avea deci un grad mai scăzut de DC decît substantivul coreferenţial, *Pierre*, care apare în poziţie finală şi ar fi perceput mai de grabă ca remă propriu-zisă, entitate cu un înalt grad de dinamism comunicaţional.

Dar super-principiul lui Westergaard (1986) nu este capabil să prezică, în mai mare măsură decît cele anterioare, alegerea pronumelor în (2), pentru că este grav violat de relaţia tematică şi informaţională dintre grupul nominal antecedent (*maioraşul*) şi pronumele-subiect *(el)* : grupul nominal coreferenţial precedent este netematic în timp ce pronumele care-l succede este tematic.

De fapt, limitele modelului pragmatic bazat pe dinamismul comunicaţional se explică prin accea că propria sa capacitate de predicţie nu merge dincolo de alegerea între substantiv şi pronume în cadrul frazelor complexe (unităţile delimitate prin pauze absolute – puncte în codul scris). Aşa după cum analiza fragmentului (2) o dovedeşte, el nu e capabil să motiveze alegerea între substantiv, pronume, substitut-epitet şi substitut-zero la nivel transfrastic. În limbi ca româna şi spaniola, unde subiectul tematic este adesea înlocuit cu zero şi nu printr-un pronume [v. Manoliu-Manea (1987 : 269), Bates (1976)], constituentul iniţial se exprimă adesea prin verbul care corespunde unităţii de tranziţie sau prin remă. Iată de ce, ceea ce trebuie explicat este mai de grabă apariţia unui substantiv-subiect decît ştergerea lui, în ciuda faptului că el trimite la un referent identificat. Trebuie găsită şi o explicaţie a alegerii unui substitut pronominal (pers. a III-a) în locul unui substitut-zero. Mai mult, trebuie motivate cazurile în care subiectul pronominal – respectînd regula coreferenţialităţii şi în consecinţă aducînd o „informaţie cunoscută" – apare în poziţie postverbală, ce caracterizează de obicei rema propriu-zisă [vezi ex.(1) şi explicaţia propusă în II. 1.3.].

2. Un model discursiv

Analizele discursive ale pronumelui, deşi mai puţin numeroase, au reuşit să elaboreze un ansamblu de reguli care deschid calea spre un model plurifuncţional, în care strategiile discursive se adaugă condiţiilor sintactice şi pragmatice ce

guvernează alegerea substantivului, pronumelui sau pronumelui-zero. În cele ce urmează ne propunem să analizăm condiţiile acestei alegeri în structurile în care subiectul precede verbul [vezi structurile de tip S (X) V (Z)] la nivel transfrastic şi în propoziţii coordonate.

2.1. Pronume-zero versus pronume personal

Cercetînd limba inga, o limbă din familia quéchua din Columbia, Levinsohn (1978) propune un model narativ al participanţilor, care foloseşte parametri ca: (a) rangul (principal vs. marginal) al participanţilor şi (b) tipul de structură narativă (prim-plan vs. fundal; episod central vs. episod colateral etc).

Spre exemplificare, citäm una din regulile lui Levinsohn care vorbeşte despre condiţiile de folosire a pronumelui-zero şi a substantivului, condiţii care se regăsesc şi în română:

„Cînd rolul participantului rămîne constant în propoziţii succesive, în cadrul aceluiaşi paragraf, fie că are rang egal cu/sau diferit de ceilalţi participanţi, referinţele ulterioare se fac cu ajutorul anaforei-zero" (p.103).

Acest principiu este complementar cu cel care guvernează apariţia pronumelui în engleză, deoarece amîndouă vizează rolul referentului exprimat prin subiect:

„Un pronume este folosit pentru a se referi la o persoană menţionată într-o poziţie activă sau de control. Toate celelalte menţionări se fac prin grupuri nominale" (Fox, 1987: 96).

2.1.1. Identitatea de rol şi pronume-zero. Regula lui Levinsohn poate foarte bine explica folosirea pronumelui-zero din exemplul (2) deoarece în (A_2), (A_3) şi (A_4) *Mme Popescu* îşi conservă rolul agentiv. Este vorba deci de un mijloc ce demarchează o unitate de discurs mai mică decît paragraful, unitate definită de permanenţa rolului jucat de referentul respectiv. În (B_1), PRO începe o altă unitate de discurs unde iniţiatorul se schimbă: este vorba despre copil (*Ionel, maioraşul*). Pronominalizarea este posibilă datorită antecedentului care are funcţia de complement direct în fraza precedentă, A_1, şi pronumelor complemente din A_{2-4}.

Condiţia „identităţii referenţiale a subiectelor" se verifică şi la nivelul propoziţiilor subordonate (completive).

Să considerăm, de exemplu, fragmentul (6) unde prima propoziţie completivă se referă la o activitate colaterală al cărui subiect nu e coreferenţial nici cu subiectul regentei, nici cu cel al următoarei propoziţii completive coordonate[9]:

(6) *Împărăteasa, dacă văzu şi văzu că nu se mai isprăveşte vorba şi EA cam picotea de somn zice...*(Caragiale, NP:59)

unde structura subiectelor urmează următoarea schemă:

A: fragment central: /Împărăteasa .... zice ..../

[9] Şi jocul timpurilor ne semnalează ierarhia unităţilor discursive, dar analiza timpurilor depăşeşte cadrul acestui articol.

B: fragment colateral (cadru temporal şi cauză):
1. dacă văzu
2. şi văzu
3. că nu se mai isprăveşte vorba
4. şi EA cam picotea de somn.

În (B_1), propoziţie temporală care urmează imediat după substantivul „împărăteasa" pronumele-zero este posibil pentru că subiectul nu se schimbă. În (B_4) pronumele-zero e inacceptabil (v.7), din cauza faptului că subiectul său nu este coreferenţial cu cel din (B_3): „vorba"

(7) *dacă văzu că nu se mai isprăveşte vorba şi * cam picotea de somn....*

Totuşi această condiţie nu este decît aparent de natură pur semantico-sintactică („identitate de subiect"), deoarece sînt cazuri în care „schimbarea subiectului" nu atrage folosirea unui pronume formă tonică (v.8.) precum şi cazuri în care subiectul nu se schimbă, dar în care se foloseşte pronumele (v.9.). Să examinăm aceste cazuri.

(i) „schimbare de subiect": pronume-zero

Să considerăm fragmentul următor:

(8) A' : 1. *Cănuţă oftă adînc*
2. *ca şi cum ar fi răsuflat întîia dată*
3. *îşi şterge repede ochii*
4. *ca şi cum ar fi văzut întîia oară lumina*

B : 1. *În perete ardea o lămpuşoară afumată*
2. *Toţi băieţii ceilalţi dormeau adînc*

A'': 1. *Îşi luă într-o basma lucruşoarele lui, mai nimic*
2. *şi ieşi*

Unitatea de discurs (A') îl introduce pe *Cănuţă*, personajul principal al nuvelei, în calitate de participant într-o serie de activităţi care sfîrşesc cu fuga sa de la negustorul care-l bătea. Fragmentul (B) întrerupe fragmentul (A') pentru a adăuga cîteva elemente de fundal. Se schimbă perspectiva: autorul se identifică cu Cănuţă care priveşte în jurul său; (B) introduce un „respiro", ca şi cum autorul ar vrea să dea băiatului timp să delibereze: „să fugă sau nu?!". Unitatea (A'') abandonează fundalul şi reia suita activităţilor lui Cănuţă: este vorba de o revenire la prim-plan.

Folosirea pronumelui-zero în (A''_1) se explică deci prin faptul că (A'') şi (A') fac parte din aceeaşi unitate de discurs, povestind evenimente de prim-plan al căror iniţiator este Cănuţă. Pentru a asigura izotopia planului (A') (în sensul de „vorbim tot despre Cănuţă"), revenirea la prim-plan (A'') începe cu pronumele în dativ *îşi* care trimite la Cănuţă.

(ii) „identitate referenţială": PRO :

Aşa cum dovedeşte (9), există cazuri în care pronumele este prezent chiar dacă subiectul sintactic nu-şi schimbă referentul:

(9) A: *Un sfredel mare se aude rozînd ţesăturile uscate ale blănii bătrîne de stejar...*
B: *Zîbal are nevoie să se rezeme:*
C: 1. *el se sprijină în palma stîngă pe poartă*
2. *şi cu dreapta îşi acoperă ochii.*

(Caragiale, NP: 47).

În (9) A, cel care percepe zgomotul este nedeterminat; în (B), Zibal este Experimentatorul; în sfîrşit, în (C) el devine iniţiatorul unei serii de activităţi (Agent). Ceea ce se schimbă în (9) nu mai este referentul participantului celui mai activ, ci *rolul* aceluiaşi personaj.

(iii) „identitate de referent"/predicaţie contrară aşteptării:

În alte cazuri apariţia pronumelui marchează un alt tip de diferenţă, şi anume opoziţia dintre universul aşteptărilor infirmate de predicatul subiectului coreferenţial precedent şi universul realităţii evocate de predicatul subiectului-pronume. În (10) de exemplu, substantivul *popa* se referă la argumentul-subiect dintr-o predicaţie care corespunde unei aşteptări infirmate. În propoziţia următoare subiectul-pronume *el* trimite la acelaşi referent şi introduce predicaţia corespunzătoare (contrazicînd aşteptarea infirmată de fraza anterioară).

(10) *Dar nu popa îl omorîse. El luptase cît putuse să-i oprească de la aşa crudă faptă.*

(iv) „două personaje":

În sfîrşit, prezenţa pronumelui se impune dacă este vorba de două personaje care controlează pe rînd activitatea, cu condiţia ca ele să fie de genuri şi/sau persoane diferite;

(11) *Fata lasă tava pe masă şi porneşte.*
Flăcăul vrea s-o apuce de braţ;
EA scapă şi pleacă; EL o cheamă-napoi;
Ea-şi întoarce capul rîzînd...

(Caragiale, NP : 126).

Folosirea pronumelui în locul anaforei zero se explică prin faptul că subiectul îşi schimbă referentul, avînd în vedere că în joc intră, rînd pe rînd, două personaje, fata şi flăcăul.

2.1.2. Condiţia „aceluiaşi paragraf" şi pronumele-zero. Condiţia lui Levinsohn (1978) care limitează folosirea pronumelui-zero în cadrul aceluiaşi paragraf nu este obligatorie în română. Pronumele-zero poate apărea la începutul unui nou paragraf, dacă se doreşte marcarea integrării acestuia într-o unitate de discurs superioară, cu condiţia ca ea să aparţină prim-planului şi în ea să se vorbească despre un singur personaj, chiar dacă el îşi schimbă rolul. Anafora-zero serveşte la imprimarea unui ritm mai rapid, în timp ce pronumele personal operează o întrerupere, cu efect scenic de film turnat cu încetinitorul. A se compara, de exemplu, fragmentele (12) şi (13), unde limitele paragrafului sînt marcate prin //.

(12) A:
1.// *Ceasornicul ţăcăne în perete.*
2. *Zgomotul acesta monoton supăra pe Zibal.*
3. *Omul nostru puse mîna pe limba ce se legăna*
4. *şi-i stinse mişcarea,* //

B: // *Gura lui era uscată.*
Îi era sete.

C_1:
1. *Spălă un păhăruţ în cada cu trei picioare de lîngă tarabă*
2. *şi voi să-şi toarne rachiu bun dintru-un şip;*

D:

1. *dar gîtul şipului începu să clănţănească tare pe buzele paharului.*
2. *Aceste sunete erau şi mai supărătoare.*

E:

1'. *A doua încercare,*
2. *cu toată voinţa lui de a-şi birui slăbiciunea*
1''. *nu avu mai mult succes.//*

C_2:

1.*//Atunci, renunţă la pahar,*
2. *lăsîndu-l să cază domol în apă*
3. *şi înghiţi de cîteva ori din şip.*
4. *Puse după aceea la loc şipul,*

F : *care, atingînd scîndura, produse o ciocnitură de speriat.*

C_3:

1. *Un moment se opri înecat de această impresie.*
2. *Apoi luă lampa*
3. *şi o puse pe fîrida ferestrei.....//*

G: // Zibal *se aşează iar pe prag, întinzîndu-şi urechea* la pîndă.....//.

În (12), A începe să descrie eforturile lui Zibal de a asigura o linişte perfectă în interiorul hanului său pentru a auzi cel mai mic zgomot exterior care ar putea anunţa sosirea duşmanilor săi (care îi promiseseră o răzbunare atroce). Paragraful următor (B) descrie starea fizică a lui Zibal pentru a justifica mişcările sale ulterioare care-i vor întrerupe aşteptarea imobilă, producînd zgomote disperate (C_1). În (C) acţiunile lui Zibal se succed rapid, pentru că acesta nu are decît o dorinţă: să reintre în imobilitate şi linişte pentru a se aşeza la pîndă. (G) introduce din nou numele propriu *Zibal* pentru a indica începutul unei alte unităţi retorice povestind întoarcerea lui Zibal la imobilitate. Continuitatea topică este marcată în mai multe feluri:

(i) reluarea numelui *Zibal* prin substitutul-epitet *omul nostru* în (A);

(ii) dativul posesiv în (B_1) şi dativul experimentatorului în (B_2).

(iii) nominalizarea verbului *(a doua încercare)* de la E_1, al cărui substantiv care-i satisface valenţa agentivă nu poate fi suprimat decît în virtutea identităţii sale referenţiale cu personajul principal.

(iv) în sfîrşit, propoziţiile de la (B) şi (F), al căror subiect se referă la şip şi la clinchetul pe care-l produce la contactul cu paharul, fac aluzie tot la un agent, deoarece şipul are rol de instrument şi clinchetul este produs de acest instrument din cauza emoţiei agentului (vezi E_2: *cu toată voinţa lui de a se stăpîni*).

În contrast cu (12), în (13) autorul se serveşte de un subiect pronominal pentru a prezenta cu încetinitorul mişcările lui Zibal: pronumele de persoana a III-a, EL, separă (A_2), care relatează activitatea care face trecerea de la imobilitate la acţiune, de (B), unde Zibal pe de-a-ntregul transformat (după ce-şi învinsese frica printr-o acţiune de o cruzime egală cu spaima pe care i-o inspiraseră duşmanii săi) începe să acţioneze cu un calm deconcertant.

(13) A: 1. Zibal, *care stătuse pînă aici nemişcat,*
2. *se ridică grav în picioare.*

B: El *îşi făcu loc să treacă, dînd cu linişte lumea la o parte.*

De fiecare dată cînd se foloseşte pronumele-zero, fie că e vorba sau nu de acelaşi paragraf, funcţia de a marca o relaţie de *includere într-o unitate de discurs superioară* este totdeauna prezentă.

Funcţia de a marca integrarea într-o unitate de discurs de ordin superior se verifică şi la nivelul unei fraze complexe. Cînd subiectul nu-şi schimbă referentul, pronumele-zero se impune, iar pronumele personal este exclus. A se compara (14) şi (15):

(14) *cînd a întors capul, Maria a văzut-o pe Ana plîngînd.*

(15) **cînd EA a întors capul, Maria a văzut-o pe Ana plîngînd,*

Vezi şi:

(16) **cînd Maria a întors capul,* EA *a văzut-o pe Ana plîngînd,*

şi mai rău:

(17) ***Maria a văzut-o pe Ana plîngînd cînd EA a întors capul.*

unde pronumele EA este coindexat cu *Maria*. Pronumele ar introduce de fapt o ruptură care nu are sens la nivelul frazei.

2.2. Reluarea prin SUBSTANTIV

Aşa cum s-a subliniat în analiza fragmentului (12), alternanţa subiectelor de tip $GN_1...GN_2...GN_1$ (unde primul GN_1 este reluat printr-un substantiv şi nu printr-un pronume, deşi se referă la un element cunoscut) ascunde de obicei o structură discursivă şi mai complicată, depăşind cadrul structurii actanţiale. Să considerăm fragmentul următor:

(18) A: 1. *Se împlinea acu, peste o minută, a treisprezecea învîrteală a pămîntului împrejurul soarelui*
2. *de cînd* tînărul Cănuţă *se grăbise a ieşi*
3. *să se bucure de razele acestuia.*

B: *Un neastîmpăr nesuferit ridică pe băiat de pe mindir.*

C: 1. Cănuţă *oftă adînc,*
2. *ca şi cînd ar fi răsuflat întîia dată,*
3. *îşi şterse repede ochii...*

(Caragiale, NP: 67).

În (18), structura discursivă a naraţiunii urmează următoarea schemă:

A: fragment ce introduce un cadru temporal:
1. GN_1 (remă: „a treisprezecea învîrteală a pămîntului împrejurul soarelui...")
2. GN_2 („tînărul Cănuţă"), 3: în sfîrşit 0

B. fragment care face trecerea spre evenimentele ce urmează, în care Cănuţă are rol de iniţiator, sugerînd cauza acestora:
GN_3 („un neastîmpăr nesuferit")...

C: fragment de prim-plan: acţiunile iniţiate de Cănuţă:
1. GN_4(Cănuţă = GN_2), 2.: GN(= GN_4), 3.: GN(= GN_4)...

În ciuda faptului că GN_4 are acelaşi referent cu GN_2 şi cu complementul direct din (B) (*pe băiat*), în (C) el reia numele propriu al personajului central, *Cănuţă*, şi

începe descrierea acţiunilor sale, în care actantul cel mai activ ia forma pronumelui-zero în ($C_{2,3}$ etc).

Apariţia numelor proprii în (18) se supune deci unei reguli care face să intre în joc unităţile retorice ale discursului. O regulă de acest tip a fost formulată de Fox (1987: 111-114) pentru a explica folosirea substantivului în locul pronumelui în texte englezeşti:

„folosind un GN la un anumit punct în text, mai ales dacă identitatea referentului este uşor recuperabilă din materialul imediat precedent, scriitorul *creează* efectul începerii unei noi unităţi retorice. Astfel, nu numai contextul unei unităţi noi îl determină pe scriitor să folosească un GN; scriitorul creează în mod activ această unitate nouă prin folosirea formei nominale pline" (p.112).

2.3. Nume propriu, substitut, epitet

Valoarea „discursivă" a alegerii între substantiv şi substitut devine mai evidentă în cazul substantivelor-epitete. Să considerăm fragmentul (19), unde perechile (i) nume propriu *Madame Popescu* şi substitutul-epitet *mama*, pe de o parte, şi (ii) *Ionel* şi *maioraşul*, pe de altă parte, sînt folosite cu pricepere pentru a sublinia continuitatea sau discontinuitatea unei anumite funcţii discursive:

(19) A: 1. *Pe cînd* doamna Popescu-*mi expune părerile ei sănătoase în privinţa educaţiei copiilor,*
2. *auzim dintr-o odaie de alături o voce răguşită de femeie bătrînă:*

B: 1. – *Uite, coniţă,* Ionel *nu s-astîmpără!*
2. – Ionel! *strigă* madam Popescu; Ionel, *vin' la* mama!
3. /.../

C: 1. *dar vocea de dincolo adaogă:*
2. – *Coniţă! uite!* Ionel *vrea să-mi răstoarne maşina!*
3. – *Astîmpără-te că ai să te arzi!*
4. – Ionel! *strigă iar* madam Popescu, Ionel, *vin' la* mama!

D: 1. – *Sări, coniţă!*
2. *varsă spirtul!*
3. *s-aprinde!*

E: 1. – Ionel! *strigă iar* mama,
2. *şi se scoală repede*
3. *să meargă după el.*

F: 1. *Dar cînd să iasă pe uşă,*
2. *apare* micul maior de roşiori *cu sabia scoasă*
3. *şi-i opreşte trecerea,...*

G: 1. Mama *ia pe* maiorul *în braţe*
2. *şi-l sărută...*

H: 1. – *Nu ţi-am spus*
2. *să nu te mai apropii de maşină*
3. *cînd face cafeaua,*
4. *că dacă te aprinzi,*
5. *moare* mama?

6. *Vrei să moară mama?*

I: 1. – *Dar – întrerup eu – pentru cine aţi poruncit cafea,* madam Popescu?
2. – *Pentru dumneata.*
3. – *Da' de ce vă mai supăraţi?*
4. – *Da' ce supărare!*

J: 1. Madam Popescu *mai sărută o dată dulce pe* maioraşul...

(Caragiale, MS: 185-186).

Fragmentul (A) descrie cadrul, prezintă părerea D-nei Popescu despre educaţie cu intenţia de a introduce aşteptarea că Ionel este foarte bine crescut, deoarece *Madam Popescu* se ocupă de el în calitate de mamă conştientă de rolul său. Dialogul de la (B) la (C) începe să infirme această aşteptare, dar se mărgineşte la schimbul de replici dintre fata în casă şi Mme P., în timp ce Ionel se preface că nu aude. La sfîrşitul lui (C_4), cuvîntul-cheie *mama* intervine pentru a doua oară pentru a convinge copilul să-şi întrerupă acţiunile ameninţătoare. (D) semnalizează un dezastru şi necesită o reacţie mai convingătoare decît vorba, invită la acţiune. (E) descrie mişcările Doamnei P., care începe să acţioneze în calitate de mamă, după ce strigă „Ionel"; locutorul nu mai e caracterizat prin numele său propriu, ci prin substitutul său epitet „mama". Substitutul *mama* apare şi în (G), care descrie acţiunile „mamei" pentru a-l calma pe Ionel, şi în (H), care prezintă argumentele „mamei" ce încearcă să-l convingă pe Ionel să nu se mai apropie de maşină. Numele propriu *Madam P.* reapare în replica autorului-invitat (fragmentul I) pentru a anunţa o schimbare de unghi scenic, deoarece se trece de la relaţia „mamă - băiat" la relaţia „invitat - gazdă". Dialogul odată terminat, fragmentul (J) introduce din nou numele propriu *Madam P.* pentru a anunţa începerea unei secvenţe care descrie acţiunile mamei, din perspectivă schimbată: sîntem puşi în postura invitatului - spectator. Schimbarea poziţiei introduce o distanţă scenică, cu scopul de a conferi fragmentului valoarea de închidere; se simulează părerea că mama a reuşit să-l convingă pe *maioraş* de necuviinţa manifestărilor sale războinice (ni se spune chiar că şi-a repus sabia în teacă). Nu este decît o farsă pe care autorul o joacă cititorului - spectator făcîndu-l să creadă că s-a simţit uşurat cînd *maioraşul* a părăsit camera. Dar, mai tîrziu, la sfîrşitul povestirii, autorul se vede obligat să recunoască faptul că aşteptarea i-a fost infirmată: întors acasă, descoperă că *maioraşul* plecase din salon pentru a turna dulceaţă în galoşii invitatului. Probă supremă a calităţii educaţiei pe care „mama" i-a dat-o fiului!

Dacă este vorba despre un participant definit în termeni de persoana I sau a II-a, alegerea între pronume-zero şi pronume personal se supune regulilor care guvernează alegerea dintre pronume şi nume propriu. De exemplu, în (20, D), EU marchează reîntoarcerea la personajul principal:

(20) A: 1. *Rătăcisem vreo patru ceasuri...*
2. *În cîţiva paşi am ajuns la poartă*

B: 1. *La odaia Cocoanei Marghioalii lumină,*
2. *...şi umbre mişcă perdeaua...*

C: *A avut parte cine ştie ce alt drumeţ mai înţelept de patul cel curat!*

D: Eu *oi fi rămas să capăt vreo laviţă lîngă cuptor.*

(Caragiale, NP: 80).

Concluzie. Abordarea din perspectiva analizei discursului ne permite să formulăm un ansamblu de reguli cu o deschidere mai generală, dacă nu universală, cu privire la alegerea între nume propriu, substantiv comun cu funcţie de substitut-epitet, pronume personal şi pronume-zero în funcţie de subiect.

Chiar dacă amîndouă se supun legii coreferinţei şi a capacităţii destinatarului de a identifica fără ambiguitate referentul, alegerea între pronume-zero şi pronume personal este guvernată de condiţii ce depăşesc cadrul sintactic şi semantic al modelului GB (Guvernare şi Legare) precum şi coordonatele pragmatice ale lingvisticii funcţionale (definite în termeni de dinamism comunicaţional).

(A) Pentru a prezice apariţia pronumelui-zero dincolo de limitele unei fraze, identităţii referenţiale a subiectelor trebuie să-i adăugăm următoarele condiţii:

– permanenţa rolului de iniţiator şi:

– permanenţa funcţiei unităţii discursive, chiar dincolo de limitele unui paragraf.

Pronumele-zero serveşte ca demarcator de coerenţă maximală şi, totodată, ca element de integrare a unităţii respective într-o unitate de ordin superior. În majoritatea cazurilor, este vorba de o succesiune de propoziţii integrate într-o unitate mai mică decît paragraful [v. (2) A: 1-4] dar nu este imposibil să întîlnim pronumele-zero cu funcţia de a marca integrarea mai multor unităţi, a_1, a_2...a_n, într-o altă unitate, A, care depăşeşte limitele unui paragraf, în cazul în care A este intersectată de o altă unitate, B, cu subiect diferit. [v. de ex. (12) : C_1 1-2, C_2 1-2-3; C_3 : 1-2 etc]. Din punct de vedere stilistic, pronumele-zero imprimă atunci un ritm accelerat desfăşurării scenariului.

Cînd subiectul propoziţiei precedente ce aparţine unei unităţi inserate (B) este diferit de subiectul unităţii cu care se întretaie (A), continuitatea tematică (a topicii) este asigurată prin următoarele mijloace:

(i) reluarea referirii la acelaşi personaj sub forma unui pronume în dativ ce exprimă posesorul/întregul/sau experimentatorul, fie în propoziţia ce marchează întoarcerea la prim-plan şi al cărei subiect corespunde pronumelui-zero [v. (8)], fie în frazele care fac trecerea de la o secvenţă de activităţi la alta în cadrul aceluiaşi plan [v. (12) B: 1-2] cînd subiectul acestora este diferit de cel care se referă la personajul din prim-plan;

(ii) prin identitate coreferenţială a topicii şi a subiectului „sub-înţeles" al unui verb nominalizat [v. (12) E_1], sau printr-un alt mijloc care „face aluzie" la un agent identic cu referentul-iniţiator [v. (12) E:2, F].

(B) Dincolo de limitele frazei, pronumele personal la pers. a III-a se foloseşte în următoarele cazuri:

(1) Cînd subiectul nu-şi schimbă referentul, dar referentul îşi schimbă rolul, pentru a introduce o ruptură în unitatea de discurs (v. 13) şi pentru a prezenta activităţile cu încetinitorul. Acest tip de prezentare are drept scop marcarea unei transformări în caracterul personajului, cum ar fi trecerea de la unul pasiv sau experimentator, la unul activ, agentiv (şi vice versa).

(2) Prezenţa pronumelui se impune şi cînd se introduce o predicaţie, să spunem P_2, care aduce un argument în plus ce contrazice aşteptarea infirmată de fraza precedentă, să spunem P_1. Deşi are acelaşi referent ca subiectul din P_2, subiectul

din P_1 trimite la un argument respins de valoarea de adevăr a predicatului său (P_1) [v. (10)].

(3) Pronumele personale se folosesc pentru a relua două grupuri nominale, dacă referenții lor sînt identificabili în virtutea diferenței de gen sau persoană [v. (11)].

Pe scurt, pronumele-zero servește la realizarea unei coerențe textuale care merge mînă în mînă cu continuitatea referențială și tematică; el este așadar semn de continuitate și de integrare, în timp ce pronumele personal marchează întreruperea, schimbarea, discontinuitatea textuală, în ciuda permanenței referențiale.

(C) Reluarea referentului identificat mai înainte printr-un nume (propriu) marchează o diferență de altă natură. Numele propriu apare pentru a introduce o nouă unitate de discurs, care servește drept început sau încheiere pentru o altă unitate de discurs de ordin superior în narațiune.

În dialog, numele servește la identificarea interlocutorilor (ca formulă de adresare).

(D) Substantivul-substitut nu este numai un mijloc de „variație stilistică", el servește la schimbarea, dacă nu specificarea, unghiului scenic, introducînd o subtemă legată imediat de caracteristica evocată prin substantivul comun respectiv[10].

Versiune revizuită a articolului „Pronom, dynamisme communicatif et discours. La fonction discursive des sujets dans la prose de Ion Luca Caragiale", publicat în *Akten des Kolloquiums: «Die rumänische Sprache în 19 Jahrhundert»*, Regensburg, 26-26 Aprilie 1990. Gerhard Ernst, Peter Stein și Barbara Weber (eds), Tübingen.

BIBLIOGRAFIE

ADEJÉMIAN, Cristian, 1978: "Theme, Rheme, and Word Order: From Weil to Present-Day Theories", *Historiographia Linguistica: International Journal for the History of Linguistics*, 5: 253-273.

BATES, Elisabeth, 1976: *Language in Context in the Acquisition of Pragmatics*, New York: Academic Press.

BOLINGER, D., 1979: "Pronouns in Discourse" în Givón, Talmy (éd.) *Discourse and Syntax, Syntax and Semantics*, New York: Academic Press, pp. 289 - 309.

BORER, Hagit, (ed.) 1986: *Syntax and Semantics* 19. *The Syntax of Pronominal Clitics*, London, New York etc.: Academic Press, Inc., Harcourt Brace Jovanovich

[10] Această regulă este în acord cu remarca lui Fradin (1984: 329) privind rolul semantic al unui substantiv, și anume „cînd un enunț introduce un substantiv (definit... sau nedefinit...), el introduce în același timp un spațiu referențial (ipoteză generală H_1). Pe parcursul discursului, ne putem referi la oricare dintre elementele acestui spațiu, chiar dacă elementul respectiv n-a fost niciodată menționat anume înainte.

BROWN, Gillian şi YULE, George, 1984: *Discourse Analysis*, Cambridge, London, New York etc: Cambridge University Press.

COSERIU, Eugenio, 1980: *Textlinguistik. Eine Einführunf* (Tübingen Beiträge zur Linguistik 109), Tübingen.

DIJK, Teun A. van, 1977: *Text and Context. Exploration in the Semantics and Pragmatics of Discourse*, London/New York: Longman.

DUCROT, Oswald, 1980: *Les mots du discours*, Paris: P.U.F.

FARKAS, D, şi KAZASIS, K, 1980: "Clitic Pronouns and Topicality in Romanian" în *Papers of Chicago Linguistic Society*, 75-82 Chicago: University of Chicago Press.

FIRBAS, J., 1966: "Non-thematic subjects in contemporary English", în *Travaux Linguistiques de Prague*, 2: 339-356.

FOX, Barbara A., 1987: *Discourse Structure and Anaphora. Written and conversational English*, Cambridge, New York etc.: Cambridge University Press (Cambridge Studies in Linguistics 48).

FRADIN, Bernard, 1984: „Anaphorisation et stéréotypes nominaux" *Lingua* 64: 325-369.

FRADIN, Bernard, 1988: „Approche des constructions à détachement. La reprise interne." *Langue française* 78 (mai): 26-56.

GUNDEL, Jeanette K., 1988: *The Role of Topic and Comment in Linguistic Theory*, New York: Garland.

HINDS, J., 1982: "Paragraph structure and pronominalization" *Papers in Linguistics*. 10, pp.77-99, Edemonton, Alberta, Linguistics Research Inc.

JAEGGLI, Osvaldo şi SAFIR, Kenneth J., (éds.) 1989: *The Null Subject Parameter*, Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.

KATZ, Jerrold, 1980: "Chomsky on Meaning", *Language* 56: 1-42.

KEMPSON, Ruth, 1986: "Definite NPs and Context-Dependence: A Unified Theory of Anaphora" în Myers, Brown şi McGonigle (eds), pp. 209-240.

KUNO, Susumu, 1987: *Functional Syntax: anaphora, discourse and emphaty*, University of Chicago Press.

LAMBRECHT, Knud, 1981: *Topic, Antitopic and Verb Agreement in Non-Standard French*, Amsterdam: Benjamins.

LAMBRECHT, Knud, 1986: *Topic, Focus and the Grammar of Spoken French*, Unpublished Ph. D. dissertation, University of California, Berkeley.

LANGACKER, Ronald W., 1987: *Foundations of Cognitive Grammar* 1. *Theoretical Prerequisites*, Stanford: Stanford University Press.

LASNIK, Howard, 1989: *Essays on Anaphora* (Studies in Natural Language and Linguistic Theory), Dordrecht, Boston, London: Kluwer Academic Publishers.

LEVINSOHN, Stephen, 1978: "Participant Reference in Inga Narrative Discourse" în Hinds, John ed. *Anaphora in Discourse*, Edmonton: Linguistic Research Inc.: 69-135.

MAINGUENEAU, Dominique, 1987: *Nouvelles tendances en analyse du discours*, Paris: Hachette.

MANOLIU-MANEA, Maria, 1985: "SVO Dislocated Subjects. Topicalization in Romance (with particular reference to Romanian)", în *Philologica Hispaniensia. In Honorem Manuel Alvar.* II. *Linguistica*, Madrid: Gredos: 417 - 429.

MANOLIU-MANEA, Maria, 1987: "The Myth of the Agent: Roles and Comunicative Dynamism in Romance" în Cazelles, Brigitte şi Girard, René (eds), *Alphonse Juilland. D'une passion à l'autre* (Stanford French and Italian Studies 53) Stanford: Anma Libri: 261 - 275.

MARTINET, André, 1985: „Thème, propos, agent et sujet", *La linguistique* 21: pp. 207 - 220.

MARANDIN, Jean-Marie, 1988: „A propos de la notion de Thème de discours. Eléments d'analyse dans le récit." *Langue française* 78 mai: 67 - 87.

MAYERS, Marvink, (ed.) 1980: *Pragmatics and Theme Identification* (Research Papers of Texas SIL at Dallas 8), Dallas Summer Institute of Linguistics 1979.

MEYERS, Terry, BROWN, Keith şi MCGONIGLE, Brendan (eds.), 1986: *Reasoning and Discourse Processees,* London, New York etc.: Academic Press.

NUYTS, Jan, ed. 1987: *Getting one's Word into Line: On Word Order and Functional Grammar*, International Conference on Functional Grammar 1986, Providence), R.I. : Foris Publications (Functional Grammar 1986, Providence, R.I. : Foris Publications (Functional grammar Series 5).

PANHUIS, Dirk G.J., 1981: *The communicative perspective in Latin word order.* Unpublished Ph.D. diss., University of Michigan.

QUIRK, R. and GREENBAUM, S., 1973: *A University Grammar of English*, London: Longman.

RADFORD, Andrew, 1984 (1981): *Transformational Syntax. A student's Guide to Chomsky's Extended Standard theory,* Cambridge, London etc: Cambridge University Press (Cambridge Textbooks in Linguistics).

REINHART, T., 1983: *Anaphora and Semantic Interpretation* , London-Canberra: Croom Helm.

SCHIFFRIN, Deborah, 1988: *Discourse Markers*, Cambridge, New York etc: Cambridge University Press.

SEUREN, Peter, 1986: "Anaphora resolution" în Mayers, Brown et McGonigle (ed.) pp. 107-208.

SGALL, Peter, 1988: "The Position of Czech Linguistics in Theme – Focus Research" în Steel, Ross şi Threadgold, Terry eds. *Language Topics: Essays in Honour of Michael Halliday* I: 47-55, Amsterdam: Benjamins.

TASMOWSKY, Liliane şi VERLUYTEN, Paul, 1982: "Linguistic control of pronouns", *Journal of Semantics* 1: 323 -346.

TASMOSWSKY, Liliane şi VERLUYTEN, Paul, 1986: "Control Mechanisms of Anaphora" *Journal of semantics* 4: 341-370.

WEHR, Barbara, 1984: *Diskursstrategien im Rumanischen* (Romanica Monacesia), Tübingen : Narr.

WESTERGAARD, Marit R., 1986: *Definite NP Anaphora: A Pragmatic Approach*, Norwegian University Press: Oslo.

Texte

MS: Ion Luca Caragiale, *Momente şi Schiţe*. Text stabilit şi note de Al. Rosetti, Şerban Cioculescu şi Liviu Călin, Bucureşti: Editura Tineretului, 1966.

NP: Ion Luca Caragiale, *Nuvele şi povestiri*. Text stabilit de Al.Rosetti, Şerban Cioculescu şi Liviu Călin, ediţia a doua, Bucureşti: Editura Tineretului, 1966.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

VALORI NARATIVE ALE TIMPURILOR TRECUTE ÎN CRONICILE MOLDOVENEŞTI

Datorită marii varietăţi de perifraze cu auxiliarul *a fi*, paradigma timpurilor trecute din limba română medie prezintă un set mai bogat de strategii decît cea din limba română contemporană. Considerate ca fiind perifrastice (probabil pentru că erau atribuite influenţei slave), păstrate numai parţial (la subjonctiv, condiţional şi prezumptiv) sau în dialectele din nordul Moldovei (perfectul dublu compus) – perifrazele în discuţie au fost interpretate ca variante libere ale timpurilor de bază, cum ar fi: mai mult ca perfectul sintetic sau imperfectul indicativ. Contrar poziţiei clasice, analiza folosirii lor în Cronicile din limba română medie pune în evidenţă importante diferenţe în valorile lor narative. În cele ce urmează vom descrie sistemul timpurilor trecute în limba română medie, analizînd folosirea lor în Cronicile moldoveneşti din sec. al XVII- lea şi al XVIII-lea[1]. Prima parte este dedicată descrierii diferenţei dintre preterit (perfectul simplu, pe scurt: PS) şi perfectul compus (PC). Cea de-a doua parte avansează o ipoteză privitoare la diferenţa dintre construcţiile cu *a fi* şi mai mult ca perfectul sintetic. În final, imperfectul va fi comparat cu construcţiile progresive.

---

[1] Motivele pentru care am ales cronicile moldovene din sec. al XVI-lea şi al XVII-lea sînt următoarele:

(a) Cronicile respective oferă un exemplu foarte interesant de texte narative originale, în care caracteristicile orale sînt încă prezente. Se poate spune că ele marchează trecerea de la naraţiunea orală la cea scrisă.

(b) Nu există texte româneşti mai vechi decît textele religioase sau juridice din sec. al XVI-lea şi decît cîteva scrisori particulare, influenţate puternic de modelele slavone ale scrisului, chiar şi cînd acestea sînt simple traduceri.

(c) Cronicile respective prezintă o gamă variată şi bogată de strategii verbale care au fost păstrate numai în cîteva zone izolate şi/sau care au dispărut din limba română modernă, cum ar fi formele dublu compuse ale indicativului, o formă variabilă a lui *a fi*, ca o componentă a conjunctivului trecut, a construcţiilor progresive etc.

BCU CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

1. Perfectul compus / versus / Preterit

În textele din sec. al XVI-lea, preteritul (perfectul simplu sintetic) este mult mai frecvent decît în sec. al XVII-lea. Este timpul preferat al naraţiunii retrospective [vezi (1)].

(1) *Şi după lăsarea voroavei, chiemă Pavelu ucenicii şi-i sărută deaci ieşi să meargă întru Machedonia...* CV, 241-242.

Perfectul compus apare atunci cînd evenimentul respectiv este relevant pentru alte evenimente fie la trecut (vezi 7a.), fie la prezent (vezi 2b.).

(2) a. *Zise: „Chemaţi robii aceia ce le-amu datu argintulu să ştie cum au neguţat ş-au făcut". Vine ntîiul, grăi:...* CT, 128.

(2) b. *şi mai mulţi nu ştiia derep ce am veritu,* CV, 239/1-2.

Perfectul compus ar putea fi astfel folosit în locul timpului mai mult ca perfectul pentru a exprima anterioritatea faţă de un eveniment trecut.

În textele din sec. al XVII-lea, procentajul se schimbă în mod dramatic în favoarea perfectului compus (vezi *Tabelul 1*), dar diferenţele dintre aceste două forme sînt încă exploatate cu pricepere în scopuri narative.

Perfectul compus este timpul „acţiunii", prezentate în ritmul ei firesc, printr-o aducere în prim plan a desfăşurării[2]

Tabelul 1

PC versus PS în limba română medie

	Texte	PC	PS	Total
sec. al XVI-lea	CV (pp. 229-251)	8	97	105
		0,08	0,92	1,00
	CI (pp. 2-22)	45	136	181
		0,25	0,75	1,00
sec. al XVII-lea	Ur (pp. 83-103)	220	20	240
		0,92	0,08	1,00
	MC2 (pp. 53-73)	176	1	177
		0,99	0,01	1,00
sec. al XVIII-lea	Nec (pp. 200-225)	304	3	307
		0,99	0,01	1,00

Este timpul „bătăliilor" prin excelenţă [vezi, de exemplu, (3)].

(3) ... *Împăratul turcesc ...trimise/PS în toate părţile la toţi sangeagiii să să găteze de oaste şi să treacă Dunărea asupra lui Ion vodă. Iar Ion vodă,*

[2] Pentru definiţia unităţilor de discurs vezi Fox (1987, pp. 79-92) printre alţii. Pentru definirea „planurilor", a „fundalului" în funcţie de importanţa acţiunii în raport cu evoluţia subiectului, vezi Chvany (1985, pp. 248-252).

deaca au înţelesu/PC, cu toată oastea sa s-au pornit/PC şi au supusu/PC oastea sa supt Tighinea şi au trimisu/PC o seamă de oaste cu Eremiia, pîrcălabul de Hotin, ca să apere trecătoarea turcilor, să nu treacă Dunărea.... Văzîndu Eremiia pîrcălabul că nu-i poate opri, s-au întorsu/PC şi de sîrgu au datu/PC ştire lui Ion vodă. Nice Ion vodă altă zăbavă n-au făcutu/PC, ci îndată au purcesu/PC spre oastea turcească. Însă întîi au trimisu/PC pre Sfierciovshii cu o seamă de cazaci şi cu 6000 de oameni de ţară, să poată prinde limbă. Şi fără zăbavă au datu/PC pre oastea turcească..., Ur., 149.

Perfectul simplu are o valoare specială, prezentînd evenimentele într-o mişcare rapidă, în timp ce PC se foloseşte pentru a scoate în relief, pentru „a vizualiza" evenimentele principale:

(4) *Albrihtu, craiul leşăscu, văzînd atîta pradă şi stricăciune ce i-au făcut/PC Ştefan vodă în ţara lui, nu vru/PS să lase, ci de iznoavă strînse/PS oaste şi intră/PS în ţară şi începu/PS a prăda şi a strica ţara pînă la tîrgu la Botoşeni. Ştefan vodă dacă prinse de veste/PS, strînse/PS de sîrgu oştile sale şi, cu cine avea/IMPERF, cu ai săi, i-au eşit/PC înainte acei oşti leşăşti şi i-au dat războiu/PC la tîrgu la Botoşani. Şi cu vrerea lui Dumnezeu pierdură/PS leşii războiul şi fu izbîndă/PS lui Ştefan vodă şi multă oaste leşească au pierit/PC şi pre mulţi i-au prinsu în robie. Şi multă caznă făcea/IMPERF moldovenii leşilor, că au pus/PC Ştefan vodă de au arat/PC cu leşii pre o culme de deal la Botoşeni şi au semănat/PC ghindă şi s-au făcut/PC dumbravă mare de iaste/PREZ şi pînă astăzi copaci mari.* Ur. 122.

Cel mai important se consideră a fi felul în care a luat fiinţă dumbrava despre care se vorbeşte, ceea ce se marchează prin formele de perfect compus.

Perfectul simplu poate apărea pentru a marca o schimbare de focalizare, un moment de schimbare în evoluţia evenimentelor.

(5) *Acest Pătru vodă, cum s-au pomenit/PC mai sus că l-au gonit/PC Ştefan vodă den ţară, la Ţara Ungurească şi i-au luat/PC domniia, iar el au îndemnat/PC pre Mateiaş, craiul ungurescu, de au mers/PC cu oaste asupra lui Ştefan vodă, ca să-l pue la domnie; unde apoi l-au bătut/PC Ştefan vodă la Bae... Deciia deaca au murit/PC Mateiaş, craiu ungurescu, pierdu/PS Pătru vodă nădejdea de a se mai ajutori de la craii ungureşti. Văzînd/GER déciia vrajba ce intrase/PS în leşi şi între moldoveni, ..., au lăsat/PC ungurii şi au trecut/PC în Ţara Leşească, unde şi moarte i s-au întîmplat/PC.* Ur. pp. 125-126.

- prima unitate narativă: Pătru vodă încearcă să recîştige tronul Moldovei cu ajutorul ungurilor;
- momentul de cotitură, de schimbare în evoluţia evenimentelor: Pătru înţelege că ungurii nu-l pot ajuta;
- a doua unitate narativă: Pătru se duce în Ţara Leşească.

Sau:

(6) *Deciia Ştefan-vodă strîns-au/PC boiarii ţării, şi mari şi mici, şi altă curte măruntă depreună cu mitropolitul Theoctist şi cu mulţi călugări, la locul ce se chiamă Direptatea, şi i-au întrebat/PC pre toţi: iaste au voe, lor tuturor, să le fie domnu? Iară ei cu toţii au strigat/PC într-un glas: „În mulţi ani de*

la Dumnezeu să domneşti!" Şi deciia cu toţii l-au rădicat/PC domnu, şi l-au pomăzuit spre domnie mitropolitul Theoctist. Şi de acolea luă/PS Ştefan-vodă steagul ţării Moldovei şi să duse/PS la scaunul Sucevei. Deciia Ştefan-vodă gătindu-se/GER de mai mari lucruri să facă, nu cerca/PS să aşeze ţara ci de războae se gătea/IMPERF, şi au împărţit/PC oştii sale steaguri şi au pus/PC hotnogi şi căpitani, carele toate cu noroc, i-au venit/PC. Ur., pp. 82-83.

Structura exemplului (6) se poate împărţi în următoarele unităţi narative:

- prima unitate: ridicarea la tronul Moldovei - PC;
- momentul de schimbare, de cotitură: „plecarea lui Ştefan la Suceava (capitala Moldovei) pentru a domni" - PS;
- a doua unitate narativă:„ ce face Ştefan-vodă după ce ajunge la domnie" - PC.

O valoare narativă similară este atribuită şi perfectului simplu la Miron Costin, dar mai puţin frecvent decît la Ureche:

(7) *...au trimis/PC oşti Bator şi l-au luat/PC pre Aron Vodă cu toată casa lui şi l-au dus/PC la sine la Belgrad, unde-şi ş-au sfîrşit/PC şi viiaţa. Iară în locul lui puseră/PS pre Ştefan Radul vornicul, domn în Suceava.* MC, p. 59.

Instalarea noului domnitor încheie episodul care relatează despre felul în care s-a sfîrşit domnia lui Aron şi marchează trecerea la unitatea narativă cu privire la domnia lui Radu.

Perfectul simplu poate fixa cadrul şi pentru o succesiune de evenimente scoase în evidenţă prin punere în prim plan. Ar putea astfel caracteriza întreaga succesiune a evenimentelor printr-o expresie sintetică:

(8) (text din sec. al XVII-lea) *Întru acelaşi anu fu omor mare şi iarnă grea,* Ur. 140.

sau, într-un text din sec. al XVIII-lea:

(9) *Domniia lui Ştefan Petriceico-vodă* Cap. 78 /Za(cialo). *Stătu/PS domnu Petriceico-vodă la Vl(ea)to 7180. /Şi deac(ă) s-au aşedzat/PC domnu, au rămas/PC cu o(a)stea sa la Hotin, pentru grije podului ş-a Cameniţă, pînă în postul Crăciunului. Apoi au vinit/PC la Iaşi în scaun.* Nec. 223.

În alte cazuri, PS se referă la decizii care preced şi motivează cursul evenimentelor următoare. Verbe ca *a gîndi, a socoti, a sfătui* sînt expresii folosite mai ales într-un asemenea scop:

(10) *Bogdan vodă, deaca stătu la domnie gîndi/PS să-şi întărească lucrurile întîi cu vecinii... Pe învăţătura tătîne-său, a lui Ştefan-vodă, trimisu-au/PC la împărăţia turcilor pre Tăutul, logofătul cel mare...* Ur., 135.

Pe scurt, PS are o perspectivă dublu-închisă. În termeni tradiţionali, PS este timpul „integralităţii", cu un puternic efect de sens de punctualitate, care serveşte la prezentarea evenimentelor într-o dinamică rapidă. Perfectul compus este timpul trecut al evenimentelor aduse în prim plan cu o perspectivă finală-deschisă care rezultă din reinterpretarea „relevanţei lui prezente" ca o legătură narativă cu prezentul naratorului oral şi al auditorului. Ca atare, este mai potrivit pentru a prezenta „acţiunea" prezentată într-un ritm normal, nedinamic, pentru a o aduce în faţa interlocutorului.

2. Construcţiile cu *a fi* / versus / mai mult ca perfectul sintetic

2.1. Construcţiile descriptive cu *a fi*

Ca şi în limba română contemporană, verbul *a fi* la prezent sau imperfect se combină cu participiul trecut pentru a descrie o stare rezultativă. Cu alte cuvinte, construcţiile în discuţie sînt centrate pe rezultatul acţiunii. Spre deosebire de perifrazele progresive, în construcţiile descriptive participiul trecut se acordă cu subiectul în gen şi număr, ca orice nume predicativ adjectival, ceea ce constituie o dovadă a gradului lor scăzut de coerenţă. Rezultatul se consideră a fi relevant pentru timpul exprimat de marca de timp a lui *a fi*, şi anume fie prezentul [vezi (a)], fie trecutul [vezi (b)].

(a) „a fi" /PREZ.-PART.TRECUT/INTRANZ.

(11) *că leşii mai apoi de împărăţia lui Traian sînt veniţi în céste părţi.* MC, 55.

Cf. rom. contemporană:

(12) *Ana nu e acasă. E plecată de o oră.*

(b) „a fi" /IMPERF.-PART.TRECUT/INTRANZ.

(13) *Nu era toate voevodziile sosite...* MC, 114.

În (13) subiectul substantival este inserat între „a fi"/IMPERF. şi PARTICIPIUL TRECUT, ceea ce este o altă dovadă a slabei legături morfosintactice între constituenţii predicatelor. Cu toate acestea, în (14) subiectul urmează după întregul predicat:

(14) *Iar leşii au împiedicat/PC acest lucru, ..., ce au aşedzat/PC Moldova suptu birul turcilor, de suptu care bir amu era eşită ţara, cu nevoinţa lui.* MC, 66.

De notat coocurenţa adverbului *amu* care indică un interval al cărui capăt coincide cu începutul intervalului la care se referă perfectul compus al propoziţiilor principale.

2.2. Perfectul Dublu Compus (PDC)

Construcţia „a avea" /PREZ/INDIC – *a fi* /PART. TRECUT – VL/PART. TRECUT (în care VL reprezintă verbul lexical, adică verbul care este purtător al înţelesului lexical al construcţiei) este mult mai frecventă decît *a fi* /IMPERF.-VL/PART. TRECUT (vezi *Tabelele 2* şi *3*). Prima construcţie exprimă o valoare perfectivă, avînd o perspectivă finală deschisă, în acord cu perfectul compus al auxiliarului său, care a fost exploatat pentru a lega evenimentul de un alt moment trecut (T_1) care intersectează o succesiune de evenimente în trecut (T_2), de obicei exprimate printr-un trecut compus. Dar relaţia temporală dintre intervalul la care se referă PERFECTUL DUBLU COMPUS (pe scurt T_{PDC}) şi T_1 nu este

întotdeauna aceeaşi. T_{PDC} poate precede pe T_1, aşa cum se observă în (15), (17).

(Text din sec. al XVII-lea):

(15) *... craiul, după ce au făcut/PC sfat pentru Pocuţiia, ce o luase Ştefan vodă, au strînsu/PC oaste pre bani şi o au trimis/PC de au întrat în ţară, şi multă pagubă au făcut/PC, şi atîta s-au fost supărat/PDC alor noştri, pînă s-au rugat cu toţii lui Ştefan vodă de au eşit/PC de la Pocuţiia ...*, Ur. 127-128.

Tabelul 2

Perifrazele cu „a fi" în sec. al XVI-lea.
Date calculate după exemplele din Densusianu (1961)

AUX.	A FI-GER.(Part.Prez.)		A FI-PART.TREC.		
	Tranz.	Intranz	Tranz	Intranz.	Total
A fi/	1	0	15	36	52
IMPERF.	0,02	0,00	0,29	0,69	1,00
	2	17	0	5	24
A fi/PS	0,11	0,89	0,00	1,00	1,00
	0	3	8	7	18
A fi/PC	0,00	1,00	0,53	0,47	1,00
	3	20	23	48	94
Total	0,07	0,95	0,27	0,72	1,00
Total tranz.: 26 (0,28) - intranz. 68 (0,72).					

Din punctul de vedere al relaţiilor temporale, T_{PDC} (*s-au fost supărat alor noştri*) precede evenimentele următoare care descriu consecinţele evenimentului la care face referire PDC. Împreună cu acesta, ele descriu diferitele stadii ale tensiunii dintre domnitor şi cei de la curte, incluse într-un interval mai mare (T_2) şi anume succesiunea evenimentelor care s-au întîmplat între momentul cînd Ştefan a cucerit teritoriul leşesc şi momentul cînd a fost obligat să-l înapoieze Poloniei. În acest fel, ierarhia temporală care include trecutul dublu compus presupune perspectiva „intervalelor cuprinse succesiv unele într-altele" care caracterizează şi trecutul progresiv dublu-compus (T_{PDCP}).

Dar, aşa cum se arată în (15), PDC are şi o funcţie narativă specială, şi anume aceea de a marca proeminenţa narativă a faptului că s-au supărat, deoarece acesta corespunde cu punctul culminant al tensiunii în relaţiile dintre domn şi curtenii săi şi constituie motivul pentru evenimentele care urmează şi anume faptul că toţi îl imploră (să plece), iar craiul este obligat să-şi asculte curtenii şi să părăsească teritoriul ocupat.

Relaţiile temporale dintre evenimentele narate, legate de evenimentul la care face trimitere PDC pot fi şi mai complicate (vezi (16)).

(16) V*asilie vodă cum au înţeles/PC de serdariul c-au venit/PC la curte, nu s-au încredzut/PC de o dată,ce în 2-3 rînduri au trimis/PC să vadză, adevărat au sosit? ce dacă au ştiut/PC că este în divan adevărat, îndată au eşit/PC în spătărie şi l-au chemat/PC la sine la adunare. Şi i-au fost*

spus/PDC Vasilie vodă, cum au fostu scris/PDC şi cărţi, să vie pentru triaba aceea, care s-au pomenit/PC mai sus, ce mai bine este c-au venit singur/PC. Zac 52. L-au întrebat/PC după aceasta şi de lucruri ce să vădescu despre unguri... MC, 123.

Tabel 3

„A fi" - perifraze în sec. al XVII-lea şi al XVIII-lea. Cronicari.

AUX.	*A fi*-PART. PREZ.		*A fi*-PART.TREC.		Total
	Tranz.	Intranz.	Tranz.	Intranz.	
A fi /IMPERF.	1 0,50	1 0,50	1 0,14	6 0,86	9 1,00
A fi /PC	19 0,68	9 0,32	17 0,81	4 0,19	49 1,00
Total:	20 0,66	10 0,34	18 0,64	10 0,36	58 1,00
Total tranzitiv: 38 (0,66) - intranzitiv: 20 (0,34).					

Pe scurt, primul PDC (*au fost spus*) precede T_1 („este mai bine că a venit singur"), în timp ce al doilea PDC (*cum au fostu scris şi cărţi*) precede chiar şi evenimentele imediat precedente, adică momentul cînd vodă vorbeşte cît şi momentul cînd serdariul a venit la curte. Dar în ambele cazuri, ca şi în (15), PDC indică evenimentul cel mai important al naraţiunii. Întrebările domnitorului (PDC_1) şi conţinutul scrisorilor sale (PDC_2) sînt scoase în evidenţă dintre celelalte evenimente narate (T_2). PDC este prezentat cu referinţă la momentul „atunci" („la adunare" - T_1), care întrerupe succesiunea celorlalte evenimente la care se face referire cu perfectul compus al verbelor corespunzătoare. Pentru a folosi o metaforă cinematografică, secvenţa PC1... PC2... PCn... PDC... PCn1, PCn2,... PCnn are rolul de a prezenta o succesiune de evenimente care la un anumit punct („atunci") este intersectată de un eveniment prezentat cu încetinitorul (datorită perfectului dublu compus) pentru că are un impact puternic asupra celor ce urmează. Pentru ilustrarea aceleiaşi strategii narative vezi exemplul (17) dintr-o Cronică din sec. al XVIII-lea.

(17) *Ştefan-Vodă cel Bun, cînd s-au bătut/PC cu Hroit ungurul, precum zicu unii la Caşen, iar letopisăţul scrie că s-au bătut/PC la Scheia pe Siretu, au fost căzut calul cu Ştefan-Vodă în războiu. Iară un Purice aprodul i-au dat/PC calul lui.* Nec., 166

În (17) întreaga relatare îşi găseşte raţiunea de a fi în evenimentul exprimat de PDC, şi anume „căderea calului lui Vodă".

Dar T_{PDC} nu precede întotdeauna T_1, el poate să-l preceadă şi să-l includă pe T_1, ca în cazul „au fost avut un priiatin" în (18):

(18) *La domniia lui Vasile-Vodă rămăsesie o beizadea a Radului-Vodă. Şi au fost avut Radul-Vodă un turcu mare priiatin la Poartă. Şi să ruga acel turcu vizirului totdeauna pentru acel beizadea a Radului-Vodă să-l facă domn în Moldova în locul lui Vasile-Vodă...* Nec., 179.

În cele din urmă fiul lui Radu a devenit domnitorul Moldovei.

Intervalele dintre evenimente în (18) sînt structurate după cum urmează:

T_{PDC} = Radu avea un turc drept mare prieten;

T_1 - prietenul turc îl ruga pe vizir..., cu alte cuvinte turcul în cauză se poartă ca un prieten şi după moartea lui Radu şi îl ajută pe fiul acestuia să urce pe tron.

T_2 - intervalul întregii unităţi narative: cum a reuşit fiul lui Radu să devină domnitorul Moldovei.

Funcţia narativă a PDC rămîne aceeaşi ca în exemplele (15)-(17). Aceasta acordă rolul cel mai important „faptului că Radu avea un prieten", prezentat ca fiind factorul-cheie în urcarea pe tronul Moldovei a fiului lui Radu.

Astfel, sensul temporal al perfectului dublu compus, aşa cum este atestat în Cronicile moldoveneşti, poate fi descris pe scurt după cum urmează:

T_{PDC} precede T_1 (ca în (15) şi (17)), precede pe T_1 şi T_2 (ca în (16)) sau precede şi include pe T_1 (ca în (18)); T_1 este inclus în T_2.

Dacă valorile temporale pot varia de la includerea într-un alt interval temporal pînă la excluderea din acesta, strategiile narative care implică PDC devin mult mai uşor previzibile. Evenimentul exprimat de PDC este caracterizat de gradul cel mai înalt de proeminenţă în discurs.

Pe scurt, ierarhia narativă poate fi descrisă după cum urmează:

$E(venimentul)_{PDC}$ joacă un rol-cheie în realizarea lui E_1 şi, ca atare, i se acordă rolul cel mai proeminent într-o unitate macro-narativă.

E_1 este o consecinţă a /presupune E_{PDC};

E_2 (cadrul evenimenţial) presupune E_{PDC};

Metaforic vorbind, PDC funcţionează ca un mecanism cinematografic pentru prezentarea unor evenimente importante cu încetinitorul, pentru introducerea unui „respiro" într-o serie de evenimente aduse în prim-plan.

Caracterul constant al rolului narativ jucat de PDC favorizează ipoteza după care cauza (ultimă) a dezvoltării şi răspîndirii perfectului dublu compus au constituit-o necesităţile narative mai degrabă decît marcarea unui „acord" temporal, care este întotdeauna mai puţin respectat în comunicarea orală.

În concordanţă cu oralitatea Cronicilor scrise în româna medie, strategiile temporale de retrospecţie au un caracter iconic clar, legînd lungimea fonemică de gradul de proeminenţă narativă. În linii mari, sistemul de bază al timpurilor trecutului poate fi descris ca o paradigmă triplă de mărci narative după cum urmează:

PS, forma cea mai scurtă, serveşte la prezentarea evenimentelor într-o mişcare rapidă pentru a le împinge în planul de fundal;

PC, o formă de lungime medie, aduce în prim plan evenimentele prezentîndu-le în ritmul lor obişnuit;

PDC, cea mai lungă construcţie, marchează gradul cel mai înalt de proeminenţă narativă prin prezentarea evenimentelor într-o mişcare mai lentă.

2.3. Mai mult ca perfectul sintetic (MMCP) şi PDC

Gramaticile istorice actuale prezintă formele compuse cu *a fi* şi mai ales PDC ca variante ale mai mult ca perfectului, probabil pentru că toate au un punct

de referinţă situat în trecut [vezi Densusianu (1961, 2) şi Rosetti (1986: 505-506)]. Dar, aşa cum arată textele moldoveneşti scrise în româna medie, mai mult ca perfectul sintetic putea să apară împreună cu forme dublu compuse în acelaşi paragraf (vezi (18)). Din punct de vedere aspectual, MMCP are valoare integrală atît în propoziţiile principale, cît şi în cele subordonate: (vezi (19), (20)). Dar frecvenţa crescîndă în textele din sec. al XVII-lea (vezi *Tabelul 4*) poate fi explicată numai prin valoarea sa relativă, de vreme ce e folosit pentru a exprima relevanţa faţă de un alt eveniment din trecut, înlocuind perfectul compus mai ales în regente, ori de cîte ori era necesar să se insiste asupra faptului că evenimentul *nu* este relevant pentru prezent.

Tabelul 4

PC versus MMCP

Texte		PC	MMCP	Total
	CV (229-251)	8	0	8
din sec.		1,00	0,00	1,00
al XVI-lea	CI (2-22)	45	1	46
		0,98	0,02	1,00
	Ur. (83-103)	220	12	232
din sec.		0,95	0,05	1,00
al XVII-lea	MC2(80-100)	201	33	234
		0,86	0,14	1,00

(a) MMCP în propoziţii relative:

(19) *Iar Buhuş şi alţii boiarii carei îl pîrîsă/MMCP, dac-au vădzut/PC..* Nec., 253.

(b) MMCP în propoziţii temporale:

(20) *Iar Ghica-vodă, după ce-l luasă/MMCP dintre ceilalţi boiari, să spăriasă/MMCP tare, că nu ştia/IMPERF poveste ce iaste...* Nec., 188.

(c) MMCP în propoziţii cauzale:

(21) *că armaşul Fliondor încă fusese/MMCP pribegu cu ceilalţi boiari,* Nec., 297.

Cînd este folosit în propoziţii principale, PDC apare împreună cu o serie de PC (vezi (16), (17)), care aduc în prim plan o secvenţă de activităţi, mai ales agentive, în timp ce mai mult ca perfectul este folosit meşteşugit pentru a indica faptul că evenimentul respectiv are relevanţă doar cu referire la un interval trecut.

La Miron Costin, MMCP este folosit în regente în mai mult de jumătate din cazuri. Cînd apare împreună cu imperfectul durativ, MMCP desemnează un singur eveniment integral (vezi (22) şi (23)):

(a) MMCP în relaţie cu un imperfect continuu:

(22) *Şi cîndu-l ducé pe drum, îl pusesă într-o sanie cu doi cai,* Nec., 281.

(b) în relaţie cu un imperfect iterativ:

(23) *Că pe aceia vreme se bătea/IMPERF sultan Mehmet cu nemţii, cu Leopold, împăratul nemţăscu, şi-l tot bătea/IMPERF Niamţul pe Turcu şi luasă/MMCP mult loc Niamţul de la Turcu. Şi să agiunsese/MMCP Şerban-*

Vodă şi cu nemţii, şi cu Moscul, şi cu leşii. Şi moscalii încă bătusă/MMCP la acea vreme cetatea Azacul şi era/IMPERF să meargă şi la Crîm. Şi gîndul şi gătirea lui Şerban-Vodă era/IMPERF să fie el împărat la Ţarigrad... Nec., 295.

Pe scurt, PDC aduce cu sine o perspectivă deschisă, în concordanţă cu sensul ce caracterizează perfectul compus al auxiliarului, în timp ce MMCP are o perspectivă integrală, încheiată, ca şi perfectul simplu.

Trăsătura pragmatică de „relevanţă în prezent", care a fost principala trăsătură distinctivă a opoziţiei dintre PS şi PC în secolul al XVI-lea, devine mai puţin importantă decît „relevanţa pentru trecut". Imperfectul poate exprima durata, dar nu caracterul progresiv. Mai mult ca perfectul sintetic se opune, pe de o parte, perfectului compus, ca timpul care exclude orice relevanţă pentru prezent şi, pe de altă parte, perfectului simplu, prin punctul său de referinţă dublu şi prin capacitatea sa de a inversa ordinea evenimentelor, şi anume prin faptul că permite povestirea unui eveniment (la MMCP) după evenimentele care au urmat şi la care se face referire fie printr-un PC, fie printr-un imperfect (vezi Tabelul 5).

3. Construcţii progresive

Construcţiile progresive, care au fost destul de productive în româna veche, amintesc de construcţii latine asemănătoare, ca de exemplu: a fi/IMPERF + Participiu Prezent (vezi pentru aceasta (24)). Contopirea timpurie dintre participiul prezent şi gerunziu în româna veche putea foarte bine să accelereze pierderea acordului dintre subiect şi forma verbală nepersonală, care nu mai este atestată în cronicile din secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea.

(24) *nox erat incipiens* (Ovidiu, vezi Densusianu, 1961, 1:125)
„noaptea era/IMPERF începută".

3.1. Imperfectul în comparaţie cu Progresivul

Datele aflate la dispoziţie indică faptul că în româna medie construcţiile progresive aveau în comun cu imperfectul valoarea aspectuală de durată (continuitate sau discontinuitate). Valoarea lor temporală se baza pe timpul verbului „*a fi*", fie imperfect, fie perfect compus.

3.1.1. Imperfectul lui *a fi* cu Participiul prezent. Intervalul stării sau activităţii exprimate de gerunziu are aceeaşi durată ca intervalul unui punct de referinţă situat în trecut.

(25) (Text din secolul al XVI-lea) *Fu acela altu Pilatu şi Irodu într-aceea zi cu nusulu. Mainte amu era având vrajbă între ei. Pilat chemă/PS mai marii preoţi...* CT, 135.

În perioada definită de „mainte amu" existau disensiuni între Pilat şi Irod. După cum se vede în (26), forma progresivă poate evidenţia continuitatea

intervalului (*era crăind*) în contrast cu imperfectul sintetic care se referă la evenimente iterative (*Dacii luà bani*).

(26) (Text din secolul al XVII-lea) *Puternică într-o vreme cît vremile lui Domiţian, împăratul Rîmului, era dachilor crăind Dechieval crai şi lua dachii o sumă de bani din visteria Rîmului*, MC2, 150.

3.1.2. Perfectul dublu compus progresiv (*a fi*/PC - Participiu Prezent) pe scurt PDCP.

PDCP ar putea să se refere fie la o activitate discontinuă (repetitivă), fie la o stare sau activitate continuă în trecut. După cum arată (27), intervalul său (T_{PDCP}) are aceeaşi durată cu T_1 definit printr-o altă expresie temporală (o subordonată temporală sau un complement circumstanţial de timp).

La rîndul său, T_1 este inclus într-un alt eveniment trecut T_2. Cu alte cuvinte, PDCP aduce cu sine o perspectivă deosebită a unor „intervale incluse unele în altele" (caracterizate prin două puncte de referinţă plasate în trecut).

(a) interval discontinuu:

(27) *Domnind Pătru Vodă în Ţara Moldovei, mare secetă s-au tîmplatu/PC în Ţară, de au secatu/PC toate izvoarăle, văile, bălţile; şi unde prindea/IMPERF mai nainte peşte, acolo ara/IMPERF, şi piatră pren multe locuri au căzut/PC. Copacii au secatu/PC de uscăciune, dobitoacele n-au fostu avînd ce paşte vara, ce le-au fostu dărămînd/PDCP frunză... Şi atîta praf au fostu/PC, cînd se scornea/IMPERF vînt s-au fost strîngînd troiane la garduri şi la gropi, de pulbere, ca de omăt*, Ur., 154.

Imperfectul lui „a prinde peşte" şi al lui „a ara" se referă la activităţi iterative care au avut loc fie înainte, fie după secetă. Cînd sînt prezente expresii temporale care stabilesc alte limite în cadrul acelui interval (cum ar fi cazul adverbului *vara*), se preferă perfectul dublu compus progresiv. Subordonata temporală care se referă la momentul cînd „să scornea vînt" defineşte intervalul în care „să strîngeau troiene de pulbere, ca de omăt", şi ambele sînt incluse în perioada în care era secetă în Moldova. În (28), intervalul verbelor la PDCP este anterior timpului exprimat de verbul la imperfect.

(28) *Şi mai vîrtos giupînesele lor (ale boierilor) îl pîrîia/IMPF înaintea Domnului împărătescu, că li-au fostu puindu/PDCP pe jupînese de au fost cărînd/PDCP var şi piatră...* Nec., 231.

(b) intervalul continuu:

(29) *Iar cînd am vinit (Spătarul Nicolae Milescu) aicea în ţară, la domnia lui Iliiaş-vodă, numai de abiia s-au fost cunoscînd nasul că-i tăiat*, Nec., 190.

Intervalele evenimentelor din (29) pot fi analizate după cum urmează: T_{PDCP} „de abia s-au făcut cunoscînd nasul că-i tăiat"; T_1 „cînd NM au vinit aicea în ţară"; T_2 „la domnia lui Iliiaş-vodă".

Dacă *a fi* / Imperfect + Participiu Prezent este foarte rar în textele moldoveneşti din româna medie, folosirea PDCP este destul de bine atestată cu o trecere interesantă de la verbele intranzitive la cele tranzitive (a se compara *tabelele 2* şi *3*). Paradigma „continuităţii" şi a „perspectivei cu final deschis" este de fapt limitată la doi membri, imperfectul şi PDCP. Dacă acesta din urmă se

caracterizează prin perspectiva „intervalelor incluse unele în altele", imperfectul nu poate avea decît un singur punct de referinţă în trecut, caz în care intervalul activităţii exprimate de verb la imperfect (T_{IMPF}) are aceeaşi durată ca/ori inclus în intervalul punctului de referinţă ($T_{ref.1}$). De exemplu, în (27) T_{IMPF} „a ara" are aceeaşi durată (este coextensiv) sau este inclus în $T_{ref.1}$ „era secetă". În alte cazuri, T_{IMPF} poate servi ca punct de referinţă pentru un alt eveniment (T_1), al cărui interval este inclus în T_{IMPF}; T_{IMPF} „cînd se scornea vînt" este punctul de referinţă pentru $T_{PDC(1)}$ „s-au fost strîngînd troiene". Pe scurt, diferenţa care constituie obiectul discuţiei poate fi reprezentată prin următoarele formule (inspirate din modelul timpurilor verbale dat de Reichenbach):

IMPF: $T_{IMPF} \subseteq T_{ref.}$ sau $T_{IMPF} \supset T_1$
PDCP: $T_{PDCP} \supseteq T_{ref.}$ şi $T_{ref.1} \subset T_{ref.2}$

4. Concluzii

Sistemul timpurilor trecute ale indicativului din Cronicile româneşti scrise în româna medie pot fi astfel reprezentate luîndu-se în considerare următoarele trăsături:

(a) trăsături aspectuale:	± integral / punctual;
	± durată
	± progresie
(b) relaţii temporale:	± două puncte de referinţă;
	± durată identică (coextensivitate)
(c) valori pragmatice:	± relevanţă pentru trecut; (mai degrabă decît
	± relevanţă în prezent)
(d) valori narative:	± aducere în prim plan;
	± mişcare încetinită (vezi tabelul 5)

Ca şi în alte limbi romanice, valoarea aspectuală „perfectiv / rezultativ" a fost reinterpretată ca „relevanţă psihologică" pentru vorbitor. Dar această „relevanţă pragmatică în prezent", devenită principala caracteristică a opoziţiei PS - PC în secolul al XVI-lea, a fost din nou reinterpretată astfel încît în secolele al XVII-lea şi al XVIII-lea, PC devine modul de exprimare cel mai frecvent al unui eveniment din trecut adus în prim-planul narativ, iar PS devine un mecanism marginal de trimitere în fundal în prezentarea evenimentelor în mişcare rapidă.

Imperfectul este termenul marcat al opoziţiei ± durativ, dar nu poate exprima progresia, care este caracteristică perifrazelor cu „a fi" + gerunziu.

Mai mult ca perfectul sintetic se opune, pe de o parte, lui PC ca timp ce respinge orice relevanţă în prezent şi, pe de altă parte, lui PS ca un integral cu două puncte de referinţă.

Formele dublu compuse au servit ca mijloace narative pentru a prezenta evenimente importante aduse în prim-plan şi prezentate cu o mişcare încetinită.

Tabel 5

Sistemul timpurilor trecute în limba română medie (sec. al XVI-lea - XVII- lea)

Timpul	ASPECTUAL	TEMPORAL	NARATIV	PRAGMATIC
PS	+integral - durativ	- 2 puncte de ref. - coextensiv	-prim plan - încetinire	- relev. în prezent - relev. în trecut
PC	- integral - durativ	± 2 puncte de ref. - coextensiv	±prim plan - încetinire	±relev. în prezent - relev. în trecut
IMPF	- integral + durativ -progresiv	± 2 puncte de ref. ∓ coextensiv	±prim plan - încetinire	- relev. în prezent ± relev. în trecut
MMCP	+ integral - durativ	+ 2 puncte de ref. - coextensiv	±prim plan - încetinire	- relev. în prezent +relev. în trecut
PDC	-integral - durativ	+ 2 puncte de ref. ±coextensiv	+prim plan +încetinire	-relev. în prezent +relev. în trecut
PDCP	- integral + durativ +progresiv	+ 2 puncte de ref. ± coextensiv	+prim plan +încetinire	- relev. în prezent + relev. în trecut

Comunicare ţinută în cadrul celui de-al XVI-lea Congres al Academiei Româno- Americane, desfăşurat la Bucureşti (iulie 1991) şi publicată sub titlul "Narratives values of past tenses in Middle Romanian" în *Analele Universităţii Bucureşti* (limbi şi literaturi străine), Anul XL - 1991, pp.3 sq.

BIBLIOGRAFIE

BARENTSEN, A. A., GROEN, B. M., SPRENGER R., 1987: *Dutch Studies in South Slavic and Balkan Linguistics* (Studies in Slavic and General Linguistics 10), Amsterdam: Rodopi.

CHATTERJEE, Ranjit, 1988: *Aspect and Meaning in Slavic and Indic.* (Amsterdam Studies in the Theory and History of Linguistic Science 51), Amsterdam/ Philadelphia: Benjamins.

CHVANY, Catherine V., 1985: "Backgrounded Perfectives and Plot-Line Imperfectives: Towards a Theory of Grounding in Text." în: Flier, M. and Timberlake, A. (eds.) *The Scope of Slavic Aspect* (UCLA Slavic Studies 12), Columbus, Ohio: Slavica, pp. 247-273.

COSERIU, Eugenio, 1968: „Sincronía y Tipología" în: *Actas del XIo Congreso Internacional de Lingüística y Filologia románicas*, Madrid, C.S.I.C.

DENSUSIANU, Ovid, 1961: *Istoria limbii române*, 1-2, ediţie îngrijită de prof. univ. J. Byck, Bucureşti: Editura Ştiinţifică.

FLESCHMAN, Suzanne, 1988: "Temporal distance: a basic linguistic metaphor", *Studies in Language*, Amsterdam.

FLIER, Michael S. şi TIMBERLAKE, Alan, 1985: *The Scope of Slavic Aspect* (UCLA Slavic Studies 12), Columbus, Ohio: Slavica.

HARRIS, Martin, 1982: "The 'past simple' and the 'present perfect' in Romance" în Vincent, Nigel, and Harris, Martin (eds.), *Studies in the Romance Verb*, London/ Canberra: Croom Helm.

IVĂNESCU, Gheorghe, 1980: *Istoria limbii române*, Iaşi, Editura Junimea.

KAMP, H. şi ROHRER, C., 1983: "Tense in Texts" în: R. Bäuerle, C. Schwartze et A. von Stechow (eds.), *Meaning, Use and Interpretation of Language*, Berlin: De Gruyter: pp. 250-269.

MOLENDIJK, Arie, 1984: "Knowledge of the world and temporality in French: a Reichenbachian approach" în: Bennis, H., Klocke, W. V. and van Lesse, S. (eds.) *Linguistics in Netherland*, Dordrecht: Foris.

REICHENBACH, Hans, 1947: *Elements of Symbolic Logic*, New York: McMillan.

ROSETTI, Alexandru, 1986: *Istoria limbii române*, ediţie definitivă, Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

TEXTE

CI: Diaconul Coresi, *Carte cu învăţătură* (1581), publicată de Sextil Puşcariu şi Alexie Procopovici, 1. Textul, Bucureşti: Socec and Co., 1914.

CPr: Coresi, *Praxiu (Faptele Apostolilor)* /1563/ ed. facs. de Ion Bianu, Bucureşti, 1930.

CPRS: Coresi, *Psaltirea Slavo-Română (1577) în comparaţie cu Psaltirile coresiene din 1570 şi din 1589.* Text stabilit, Introducere şi Indice de Stela Toma, Bucureşti, Editura Academiei, 1976.

CT: *Tetraevanghelul tipărit de Coresi, Braşov 1560-1561, comparat cu Evangheliarul lui Radu de la Măniceşti*, 1574, ed. Florica Dimitrescu, Bucureşti, Editura Academiei, 1963.

CV: *Codicele Voroneţean*, ediţie critică, studiu filologic şi studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Bucureşti, Minerva, 1981.

Inv: *Învăţături preste toate zilele (1642)*, 1-2, édition et étude linguistique, ed. by W. van Eeden, Amsterdam, Rodopi, 1985.

MC1: Miron Costin (1633-1691), *Opere, 1-2*, ediţie critică îngrijită de P. P. Panaitescu, Bucureşti, Editura pentru literatură, 1965.

MC2: Miron Costin, *Opere alese. Letopiseţul Ţării Moldovei. De neamul moldovenilor, Viaţa lumii.* Texte stabilite, studiu introductiv, note şi glosar de Liviu Onu, Editura ştiinţifică, 1967.

Nec: Ion Neculce, Opere. *Letopiseţul Ţării Moldovei şi O samă de cuvinte*, ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Strempel, Bucureşti, Minerva, 1982.

Ur: Grigore Ureche, *Letopiseţul Ţării Moldovei.* Texte stabilite, studiu introductiv şi glosar de Liviu Onu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1967.

ABREVIERI:

PC	= perfect compus
PS	= perfect simplu
MMCP	= mai mult ca perfectul
PDC	= perfect dublu compus
PDCP	= prefect dublu compus progresiv
IMPERF(=IMPF)	= imperfect
GER	= gerunziu
TRANZ	= tranzitiv
INTRANZ	= intranzitiv
PART.PREZ.	= participiu prezent (gerunziu)
PART.TRECUT	= participiu (adjectival).

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

PARTEA A IV-A

Limbajul ca ritual şi incantaţie

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

MAXIMELE CONVERSAŢIONALE ALE LUI GRICE ŞI DISCURSUL POLITIC ROMÂNESC

Nu este nici un secret că, în România de astăzi*, conţinutul şi chiar formatul ziarelor sînt determinate de o cenzură puternică şi de un copleşitor cult al personalităţii. Nu intenţionez să iau în discuţie aici toate implicaţiile politice ale căilor în care mass media din România şi-au pierdut cele mai importante dintre caracteristicile lor definitorii. Scopul lucrării noastre se limitează la analiza mijloacelor lingvistice care pot da seamă de *„incomunicabilitatea"* jargonului presei în România de azi, de sentimentul de frustrare, dacă nu chiar de mînie şi plictiseală, sentimente încercate de toţi cei care sînt obligaţi să citească cuvîntările ţinute de conducătorii români. Avînd în vedere că printre cele mai importante roluri ale presei este şi acela de a asigura un canal de comunicare între diversele straturi politice ale unei societăţi, mi s-a părut potrivit să aplic în analiza mea un model pragmatic recent: teoria implicaţiilor conversaţionale a lui Grice. În opinia lui Grice (1975), Gazdar (1979, etc.), Levinson (1983) et al., condiţiile de bază ale folosirii eficiente şi efective a limbajului în comunicarea umană sînt determinate de un *„principiu al cooperării"* care poate fi definit după cum urmează:

„contribuţia ta, în cadrul în care ea are loc, să fie aşa cum se cere de către scopul convenit sau direcţia discuţiei la care participi, la momentul la care are loc".

Principiul despre care vorbim poate fi considerat ca rezultînd din patru maxime de bază ale conversaţiei, şi anume:

(a) maxima calităţii
(b) maxima cantităţii
(c) maxima relevanţei
(d) maxima modalităţii[1]

Deşi nu este deloc surprinzător, este interesant de văzut cum limbajul folosit de principalele ziare centrale româneşti, Scînteia sau România liberă, reprezintă exemple ilustrative pentru căile în care aceste maxime sînt încălcate, fie atunci cînd se reproduc cuvîntările lui Ceauşescu, fie atunci cînd acestea sînt comentate.

---

* Este vorba de perioada dinainte de 1989.

[1] Cf. engl.: *"quality", "quantity", "relevance"* şi *"manner"*. (N. trad.)

1. Să examinăm acum Maxima Calităţii, care poate fi definită în felul următor:

„încearcă să faci astfel încît contribuţia ta să fie una adevărată şi anume:
(i) să nu spui ceea ce crezi că este fals şi
(ii) să nu spui ceva despre care nu ai date adecvate".

Este foarte uşor să găsim cazuri care nu se supun primei cerinţe a Maximei Calităţii, de vreme ce *„scindarea personalităţii"*, în special la nivel lingvistic, este binecunoscută drept o regulă fundamentală a comportamentului de supravieţuire într-un regim comunist, mai ales în perioadele puternic marcate de cultul personalităţii. Am ales aici spre exemplificare un portret recent al conducătorului român pentru că reprezintă unul din cele mai relevante exemple ale modului în care se poate spune exact contrariul a ceea ce se crede că este adevărat. Contextul pragmatic este vizita lui Ceauşescu la Galaţi. Diverse oficialităţi locale îl întîmpină pe el şi pe soţia lui. Astfel, Marin Enache, Prim Secretar al Comitetului de Partid judeţean, îşi exprimă:

> *„neţărmurita bucurie de a vă avea din nou în mijlocul nostru pe dumneavoastră, cel mai iubit fiu al poporului român, ctitorul patriei înfloritoare de astăzi, mare şi strălucit conducător revoluţionar, om de aleasă omenie, erou între eroii neamului, înflăcărat patriot, care şi-a pus amprenta de geniu asupra amplului proces de transformare multilaterală a ţării pe drumul luminos al socialismului şi comunismului".* (Cuvîntarea lui Marin Enache, ..., la Marea Adunare populară din municipiul Galaţi, Scînteia, 9 august 1985, p. 2).

Un alt exemplu, frecvent întîlnit, de încălcare a Maximei Calităţii este referirea la aşa-zisul contact direct al conducătorilor cu poporul muncitor. În cuvîntările sale, N.C. declară că vizitează o zonă industrială sau agricolă pentru a vedea direct cum se aplică hotărîrile partidului.

> ex. *„ne aflăm la Galaţi, într-o vizită de lucru ..., am dorit să cunoaştem direct cum se realizează planul pe acest an şi cum se acţionează în vederea pregătirii trecerii la realizarea noului cincinal, a hotărîrilor Congresului al XIII-lea al partidului"* (Scînteia, 9 august 1985, p. 1).

Este binecunoscut faptul că aşa-zisul *„contact imediat"* cu domeniul producţiei este imposibil în împrejurările prezente ale unui continuu *„scenariu Potemkin"*. Vizitele lui N.C. sînt pregătite în detaliu cu mult înainte de către „Securitate" care are grijă să zădărnicească orice încercare de a scoate la iveală adevărul.

Pentru a decoda un astfel de jargon, trebuie să joci un joc al antonimelor şi să inversezi polaritatea lexemelor şi sintagmelor, interpretînd ceea ce pare a fi pozitiv ca fiind de fapt negativ. Astfel, *cel mai iubit fiu al poporului* trebuie citit ca „cel mai urît om aflat la putere, care nu reprezintă poporul român"; *20 de ani luminã*, cu referire la epoca Ceauşescu, trebuie decodat ca „douăzeci de ani de întuneric"; interpretarea expresiei *progresul patriei noastre* este: „regresul patriei

noastre"; *fericirea şi bunăstarea întregului popor* înseamnă „nefericirea şi sărăcia întregului popor", şi aşa mai departe.

Uneori totuşi, atunci cînd este vorba de o activitate de mare efort, teama de decodare negativă facilă duce la căutarea unor mijloace lingvistice mai sofisticate de a învălui adevărata interpretare. De exemplu, expresia *muncă voluntară*, foarte la modă în anii '50 şi '60, uşor de decodat ca „activitate involuntară, obligatorie", a fost înlocuită mai tîrziu cu expresia *muncă patriotică*. Aşa încît simpla trecere la expresia antonimă muncă anti- sau nepatriotică nu ar putea descrie realitatea în mod corespunzător. Pentru a ajunge la adevăr trebuie să analizăm acele trăsături inerente ale adjectivelor, care sînt reversibile în contextul dat; în acest caz, de exemplu, *„utilitatea activităţii pentru întregul popor"*, care, în contextul situaţional dat, trebuie interpretat ca „lipsa utilităţii", „lipsa oricărui profit la nivelul naţiunii şi la nivel individual", de vreme ce activitatea respectivă este, de fapt, o muncă obligatorie făcută de intelectuali care nu sînt calificaţi pentru munca unui ţăran pe cîmp, în consecinţă, rezultatele sînt slabe, dacă nu chiar dăunătoare, atît pentru fiecare dintre ei, cît şi pentru producţie. Un alt exemplu: termenii *inflaţie* şi *scumpirea produselor* sînt înlocuiţi cu expresii ambigue ca: *reaşezarea preţurilor* (NOTA BENE: preţurile sînt controlate oficial de către organisme guvernamentale). Din acest punct de vedere, discursul politic românesc este departe de a fi original. Falsificarea realităţii, în general, prin eludarea prezentului de dragul unui viitor promis, care nu poate vreodată să devină „prezent", mai precis, prin diminuarea, sau chiar prin ignorarea completă a realităţilor neconvenabile, a fost întotdeauna un mijloc preferat de manipulare a poporului de către regimurile dictatoriale.

2. Căile prin care cea de-a doua maximă a lui Grice, Maxima Cantităţii, este încălcată sînt mult mai complexe, din motive care se vor limpezi către sfîrşitul analizei noastre. Aşadar, referitor la Maxima Cantităţii, ea poate fi definită astfel:

„(i) intervenţia ta să fie atît de informativă pe cît de necesar;

(ii) nu face intervenţia ta mai informativă decît este nevoie."

(a) Principala cale prin care această maximă este încălcată se referă la prima dintre cerinţe şi anume la lipsa *„informativităţii"*. Mă voi referi aici numai la cîteva tipuri de redundanţă jenantă care apare frecvent în presa românească. Cel mai frecvent tip de acest fel e reprezentat de „clişeele politice" care violează nu numai Maxima Cantităţii (prin frecvenţa sa extrem de ridicată), dar de asemeni şi Maxima Calităţii, prin faptul că aceste clişee nu pornesc niciodată de la destule date care să sprijine informaţia ce trebuie transmisă pe baza sensului lor propriu.

ex. *„ridicarea patriei noastre pe noi culmi de progres şi civilizaţie"* (Scînteia, 9 august 1985, p. 1);

„La mulţi ani! sănătate şi putere de muncă, pentru a ne conduce cu aceeaşi cutezanţă revoluţionară spre piscurile cele mai înalte ale progresului şi civilizaţiei, spre comunism" (Victor Ştefan, Preşedintele

Consiliului Oamenilor Muncii de la Şantierul Naval Galaţi, Scînteia, 9 august 1985, p. 2);

„... În programul ideologic, parte integrantă a programului partidului, precum şi în hotărîrile Congresului al XIII-lea al partidului sînt stabilite orientările privind dezvoltarea pe o treaptă superioară a patriei noastre în noua etapă a construcţiei socialiste, în cincinalul 1986-1990 şi în perspectivă în anul 2000." (Scînteia, 12 iulie 1985, p. 3);

„fericirea şi bunăstarea materială şi spirituală a întregii naţiuni", etc., etc.

Încălcarea acestor două Maxime generează un anumit tip de opacitate deoarece asemenea *„aserţiuni umflate"* reuşesc să blocheze toate mecanismele de decodare.

(b) Repetarea conceptelor cu sfere referenţiale de aplicare identice încalcă atît Maxima Cantităţii cît şi pe aceea a Modalităţii, care, printre altele, pretinde ca vorbitorul *„să fie scurt"*.

ex. *„În acest spirit, România socialistă, întregul nostru popor, vor face totul şi în viitor..."* (Scînteia, 12 iulie 1985, p. 2);

„am asigurat astfel participarea organizată şi activă a maselor populare, a întregului popor, la făurirea conştientă a propriului viitor" (Scînteia, 12 iulie 1985);

„bazate pe cele mai noi cuceriri ale cunoaşterii umane, ale ştiinţei în general" (Scînteia, 12 iulie 1985, p. 3); *„în cunoaşterea de noi taine ale naturii şi universului, în dezvoltarea cunoaşterii umane în general"* (ibidem);

(c) Un efect similar se obţine prin enumerarea tuturor membrilor unei totalităţi şi, în acelaşi timp, prin numirea şi a întregului însuşi:

ex. *„Dăm cea mai înaltă cinstire muncitorilor, ţăranilor, intelectualilor, tuturor categoriilor sociale, poporului român..."* (Scînteia, 12 iulie 1985, p. 1); sau:

„toate aceste întîlniri, adunarea aceasta, se înscriu în spiritul politicii noastre de dezvoltare a democraţiei socialiste, de consultare cu clasa muncitoare, cu ţărănimea, cu intelectualitatea, cu masele largi ale oamenilor muncii, cu întregul popor" (Scînteia, 9 august 1985, p. 3).

Un exemplu oarecum diferit, în care *„centrul"* este extins pînă la a atinge limitele totalităţii, are acelaşi efect de vidare de orice specificitate a conţinutului informaţional:

ex. : *„trebuie să punem în centrul întregii activităţi dezvoltarea intensivă a industriei, a agriculturii, a celorlalte ramuri ale economiei naţionale, realizarea unei noi calităţi a muncii şi a vieţii, a unei calităţi superioare în toate sectoarele"* (Scînteia, 12 iulie 1985, p. 3).

(d) Un interesant fenomen sintactic este modul în care, ca în orice limbă romanică, poziţia adjectivelor, care poate produce diferenţe semantice, este exploatată în aşa fel încît devine lipsită de sens. În română ordinea ne-emfatică a cuvintelor favorizează postpunerea adjectivelor. Totuşi, adjectivele care exprimă calităţi gradabile pot preceda substantivul pe care îl determină, ceea ce implică o mărire a gradului de intensitate, de obicei cînd substantivul este marcat [+Uman], sau are legătură cu lumea afectivă umană:

ex. *„un sentiment de mulţumire profundă"* sau *„un sentiment de profundă mulţumire"*, dar mai puţin probabil *„o profundă apă"*, ci *„o apă profundă"*. În cazuri ca *„o splendidă zi de primăvară"*, în loc de *„o zi splendidă de primăvară"*, adjectivul îşi are originea emoţională în interpretarea afectivă a lumii de către vorbitor şi, în consecinţă, se poate obţine o mărire a expresivităţii prin promovarea adjectivului respectiv. În limbajul presei amintite, frecvenţa adjectivelor prepuse devine predominantă în cazul descrierii unor evenimente legate de *„iubiţii conducători"*, chiar şi atunci cînd adjectivul exprimă o calitate non-gradabilă, cum ar fi *neîntrerupt, cuprinzător, ilustrative, mobilizator* etc., şi chiar atunci cînd este folosit în legătură cu substantive marcate ca [-Animat].

ex. *„coloana oficială de maşini a fost încadrată pretutindeni de un neîntrerupt culoar viu"* (Scînteia, 13 sept. 1983, p. 3); *„ilustrative panouri şi grafice"* (ibidem); *„a fost prezentată apoi o cuprinzătoare expoziţie"* (ibidem) etc.

Nu este lipsit de interes să menţionăm faptul că, în aprecierea de către conducători a poporului muncitor, postpunerea adjectivelor e mult mai probabilă, chiar în cazul adjectivelor care se referă la calităţi gradabile:

ex. *„rezultate bune"*, *„recolte bune"*, *„rezultate deosebite"*, *„oameni harnici"* etc.

Dar, vorbind despre propriile sale sentimente, N.C. preferă adjectivele prepuse: *„deosebită impresie"* ~ *„plăcere"* ~ *„satisfacţie"*.

(e) Deloc surprinzător, cuvintele-cheie din punct de vedere ideologic sînt folosite excesiv:

ex. revoluţie; revoluţionar; etapă ~, proces ~, concepţie ~, democraţie muncitorească ~, umanism ~, cultură ~;

- ridicare: ridicarea nivelului de trai material şi spiritual; ~ continuă creştere a bunăstării materiale şi spirituale a poporului; ~ la un nivel superior; ~ continuă a bazei tehnico-materiale a socialismului; ~ culturii româneşti la un nivel cît mai înalt, etc.
- nou: om ~; eră ~; etapă ~; noi culmi de progres şi civilizaţie; cele mai noi cuceriri ale cunoaşterii umane, noul mecanism economic, etc.
- istoric: istoricele hotărîri;
- măreţele realizări;
- indicaţii preţioase;
- înflorirea: înflorirea bunăstării materiale şi spirituale; ~ ştiinţei, învăţămîntului şi culturii.

Cîteodată, folosirea cuvintelor ideologice cheie produce combinaţii curioase ca de ex.: *un salut călduros revoluţionar, comunist de omenie*, şi chiar pleonasme ca *ridicarea la un nivel superior, pe o treaptă superioară* etc.

3. Maxima Relevanţei este frecvent încălcată prin adăugarea unor propoziţii generalizatoare inutile la ceea ce ar trebui să fie o indicaţie specifică pentru un anumit domeniu productiv.

ex. *„trebuie făcut totul pentru ca acești bani să fie restituiți poporului, prin producția de oțel ce se realizează, prin creșterea mai puternică a beneficiilor, pentru a spori astfel posibilitățile reproducerii lărgite și dezvoltării în continuare a patriei noastre, ale ridicării generale a nivelului de trai material și spiritual al poporului."* (Scînteia, 9 august 1985, p. 1)

sau:

„tot ce realizăm trebuie să servească dezvoltării personalității umane, ridicării nivelului de cunoștințe generale, a bunăstării și fericirii omului, a întregii națiuni..." (discursul lui N.C. în paragraful despre învățămînt).

Felul în care operează „limbajul" în discursul politic comunist este deci în contradicție cu însăși definiția limbajului ca mijloc de comunicare și, în consecință, presa — așa cum este concepută ea într-o societate democratică — își pierde rolul de a asigura canalele de comunicare între diferite nivele politice, între popor și guvern. Impactul psihologic al unui astfel de discurs caracterizat printr-o frecvență extrem de ridicată a clișeelor politice (inclusiv afirmațiile false și generalizările pompoase) este dublu. Pe de o parte, încetul cu încetul, acestea sînt integrate în vorbirea curentă și, ceea ce este mai periculos, ele se disociază — la început în joacă și apoi printr-o folosire frecventă — de conotația lor ironică și devin filtre care remodelează interpretarea realității, deoarece orice grilă lingvistică reprezintă nu numai un rezultat al experienței sociale ci, pe parcurs, un mod în care o comunitate vede lumea. Pe de altă parte, repetarea formelor lipsite de sens diminuează capacitatea receptorilor de a-și îndrepta atenția către informația care poate fi nouă sau chiar amenințătoare, ceea ce determină o degradare a mijloacelor de recepție și, în consecință, o reducere a capacității de reacție imediată și adecvată, fie la nivel individual, fie la nivel social. Presa românească, în special în ziarele centrale, a devenit astfel un instrument eficient de deformare a două dintre cele mai importante componente ale comportamentului uman: grilele cognitive și mijloacele de reacție, prin folosirea extensivă a ceea ce românii numesc, printr-o formulă foarte expresivă, vorbărie goală.

Folosirea extremă a evaluărilor hiperbolice referitoare la sistemul comunist și conducerea sa, frecvența mare a expresiilor care prezintă realitatea așa cum ar trebui să fie și aproape niciodată așa cum este, lipsa specificității, repetiția nesfîrșită a formulelor goale, toate acestea transformă discursul politic comunist într-un fel de limbaj de incantație, specific vrăjitoarelor care fac farmece. Dar, în ciuda acestor similitudini structurale și stilistice, există diferențe funcționale între cele două tipuri de discurs. Limbajul magic (inclusiv limbajul corporal) tinde să creeze legături între ființele umane și „zei", pentru că nu este deschis nici un alt canal de comunicare. Oamenii cred — sau, cel puțin, speră — că pot determina diferite „forțe" să acționeze în folosul lor. În modelul cultural românesc – definit de o întreagă tradiție folclorică – „forțele" sînt personalizate, individualizate, chiar umanizate. Discursul politic analizat încearcă să închidă canalele de comunicare existente între oameni. Este limbajul „zeilor" care vor să-i manipuleze pe oameni fără să le vorbească și fără să-i lase să vorbească între ei.

Este un limbaj în care oamenii se văd lipsiţi de statutul de interlocutori individuali, sînt depersonalizaţi, într-un cuvînt, dezumanizaţi.

Din fericire, chiar şi „forţele" pot reacţiona altfel decît ne putem aştepta. „Incantaţiile" nu sînt întotdeauna eficiente.

Davis, Decembrie 1985

*) Notă: Această lucrare a fost prezentată la cea de-a 11-a Convenţie a Academiei Americano-Române de ştiinţe şi arte de la Universitatea din Colorado, Boulder, în mai 1986. În 1987, Françoise Thom, în cartea ei La langue de bois (Paris, Juillard) a analizat fenomene asemănătoare caracteristice limbajului revoluţiei franceze şi discursului politic sovietic. Analiza ei se bazează în cea mai mare parte pe modelul comunicaţional al lui Jakobson şi pe principiile retoricii lui Aristotel, dar nu face nici o referinţă la modelele pragmatice americane.

Versiune românească a comunicării "Grice's Conversational Maxims and the Romanian Political Discourse", apărută în *A.R.A. Journal*, 11 (1988), pp. 198-210.

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

METAMORFOZELE TIMPULUI ÎN DISCURSUL POLITIC ROMÂNESC

După Roman Jakobson, funcţiile limbajului se pot defini în raport cu cei şase factori implicaţi în evenimentul comunicării şi anume: vorbitor, interlocutor şi context (non-lingvistic), cod, contact şi mesaj. Un discurs centrat pe context are în primul rînd o funcţie referenţială, *cognitivă*. Mesajele centrate pe vorbitor au o funcţie *expresivă*, în timp ce mesajul centrat pe interlocutor îndeplineşte funcţia *conativă*. Funcţia *fatică* caracterizează mesajele care joacă rolul de a menţine contactul dintre diferitele componente ale comunicării, de a verifica dacă „circuitul" funcţionează. Cînd discursul este centrat pe cod el îndeplineşte funcţia *metalingvistică* (de definiţie). În sfîrşit, discursul centrat pe mesaj are mai ales o funcţie *poetică* (vezi Jakobson, 1963: 214-220).

Aşa cum Françoise Thom a scos în evidenţă în cartea sa „La langue de bois" (1987), discursul politic în regimurile dictatoriale reduce funcţiile limbajului la funcţia *fatică*, care are rolul de a menţine coerenţa textului, şi la funcţia *metalingvistică*, centrată pe cod. Funcţia referenţială, care stabileşte o legătură între limbaj şi lumea despre care se vorbeşte, este cel mai adesea ignorată. Într-o lucrare anterioară (vezi Manoliu, 1986, 1988), am analizat cîteva dintre modalităţile prin care discursul politic românesc de azi violează fiecare maximă conversaţională devenind astfel o subcategorie a „limbii de lemn", un jargon pe care prefer să-l numesc mai degrabă „limbă magică" decît „limbă de lemn"(în original "voodoo language" vs. "wooden language") deoarece prezintă o serie de formule redundante lipsite de sens ce caracterizează un *cod incantatoriu* şi nu un mijloc obişnuit de comunicare între fiinţe omeneşti.

În lucrarea de faţă intenţionez să investighez o altă modalitate prin care discursul politic românesc conduce la hipertrofierea funcţiei metalingvistice a limbajului şi în felul acesta diluează atît de mult funcţia cognitivă încît elimină orice referire la „lumea factuală prezentă". Una din principalele căi de stabilire a relaţiei vorbirii cu „realitatea" este folosirea elementelor referenţiale, ceea ce s-ar putea numi "shifters", care sînt mijloace de identificare a obiectelor sau evenimentelor luînd ca principal punct de referinţă condiţiile enunţării. Vorbitorii, timpul şi spaţiul se numără printre condiţiile de verbalizare mai importante care constituie astfel puncte de referinţă. Româna, ca orice altă limbă romanică, defineşte timpul evenimentelor prin referire la momentul vorbirii. Nu intenţionăm să discutăm aici complexul sistem de relaţii temporale exprimat prin categoria gramaticală de timp în română. Vom arăta numai că referirea la

evenimentul verbalizării se poate concepe în variate feluri ca de exemplu: retrospectiv sau prospectiv şi că alte sisteme referenţiale cum ar fi intervalul unui alt eveniment prezentat pe rînd retrospectiv sau prospectiv pot fi introduse în discurs pentru a defini cadrul temporal al evenimentului narat. PREZENTUL este doar un mijloc de exprimare a includerii momentului dialogului în intervalul evenimentului despre care se vorbeşte. Legătura dintre „realitate" şi „limbaj" pare a fi în acest caz atît de evidentă încît mulţi lingvişti au definit *timpul prezent* ca „momentul evenimentului vorbirii", lucru care este departe de a fi adevărat pentru orice limbă. În română, ca în alte limbi romanice de exemplu, timpul prezent are o varietate de sensuri ce au în comun faptul că momentul vorbirii este inclus (cognitiv sau psihologic) în intervalul evenimentului:

(1) *plec azi la Ploieşti* (incluziune psihologică a momentului vorbirii plus prospectiv);
(2) *plec mîine* (folosirea modală a prezentului pentru a indica certitudinea referitoare la evenimente prospective);
(3) *locuiesc în California de 10 ani* (retrospectiv plus incluziune);
(4) *apa fierbe la 100 ^0C* (context generic).

Date fiind scopul şi caracterul discursului politic dictatorial este foarte probabil ca *timpul prezent* să devină unul dintre cei mai „periculoşi" şi periclitaţi "shifters"; prin urmare, valorile lui vor fi purtate pe cele mai întortocheate căi pentru a-i distruge „realitatea", relaţiile lui cu lumea, o lume despre care liderii nu vor să vorbească.

O simplă trecere în revistă statistică (datele sînt culese din *Scînteia* 15 dec. 1987, pp. 1-4) arată că cea mai frecventă formă verbală este imperativul (35,30%) urmată de trecut (28%). Prezentul indicativ reprezintă 26% din formele temporale, dar, aşa cum vom vedea mai tîrziu, valorile sale sînt exploatate în aşa fel încît nu reuşeşte să lege cuvintele de fapte. Viitorul are cea mai mică frecvenţă (11%).

1. Aşa cum era de aşteptat, forma cea mai frecventă de prezent exprimă „necesitatea"; *obiectivă*, bineînţeles, de vreme ce realitatea, aşa cum e concepută în mintea liderilor, trebuie justificată de legi economice şi sociale „obiective" ale unei societăţi care trebuie să fie construită pe potrivă:

(5) *trebuie să fie luate toate măsurile , trebuie să acţionăm astfel ...., trebuie să se înţeleagă bine, toate acestea impun ca o necesitate, se impune ca o necesitate...., este necesar să fie luate măsuri hotărîte, tot ceea ce trebuie să realizăm presupune oameni, în mod deosebit aş dori să subliniez necesitatea îmbunătăţirii activităţii...*

Relaţia dintre vorbitor şi interlocutor se reduce la relaţia dintre stăpîn şi servitori, dintre cel care comandă şi cel care trebuie să execute.

Conjunctivul prezent face parte din aceeaşi stratagemă deoarece el proiectează „necesitatea" prezentului în viitorul „activităţii necesare":

(6) *să facem totul deci pentru dezvoltarea continuă* (p.3), *fiecare organism central sau teritorial să-şi îndeplinească în cele mai bune condiţii rolul....*

2. Dar unul dintre cele mai interesante mijloace de a evada din realitate este ilustrat de valorile prezentului indicativ, care este modul „realităţii", al „certitudinii" *par excellence.*

Să examinăm pe scurt cîteva din aceste valori:

(a) Prezentul de „echivalenţă":

în expresii predicative ca:

(7) A *înseamnă* B
A *simbolizează* B
A *corespunde* (lui) B
A *demonstrează* B

Ca procedeu perfect de discurs centrat pe cod, „prezentul definiţional" relaţionează proprietăţile pentru a construi reprezentări prin deducţie, în termeni pur logici, proces în care „lumea reală" nu are în mod necesar un cuvînt de spus.

(b) „Prezentul universal" este de fapt o altă formă a prezentului definiţional, legînd retrospecţia de prospecţie;

(8) *ştiinţa însăşi înseamnă; a gîndi revoluţionar* (p.3), *nu poţi fi om de ştiinţă dacă nu eşti un bun revoluţionar* (p.3), *socialismul se construieşte cu...*etc.

(c) „Prezentul epistemic", reprezentat prin formule ca *este cunoscut, după cum se ştie*, îndeplineşte pe de o parte delicata funcţie de a prezenta ca „deja verificat, prin experienţa trecutului" ceea ce se preconizează a deveni „realitate" pentru a valida şi universaliza linia partidului, sau, pe de altă parte, devine un mijloc de reducere pe cît posibil a spaţiului „punctelor slabe" ale prezentului (dacă sînt cunoscute de toată lumea, de ce să mai vorbim de ele?):

(9) *după cum este cunoscut, în acest an, nu numai că nu s-au realizat măsurile de reducere a consumului de materii prime şi materiale, dar chiar a avut loc o anume creştere a acestor consumuri în aproape toate sectoarele, oricine poate să constate* (p.3).

(d) Conţinutul lexical al verbului este orientat spre viitor: vezi de exemplu verbe ca *a prevedea, a aştepta*:

(10) *aşa cum prevăd hotărîrile Congresului al XII-lea ... , delegaţii ... aşteaptă ca marele forum să dea o nouă perspectivă....*(p.1).

Combinaţii lexicale precum:

(11) *se asigură/se creează condiţiile pentru*, plus o formă nominală a verbelor ce exprimă tranziţia (*trecerea la, creşterea, dezvoltarea* etc.)

au aceeaşi funcţie de eliminare a „prezentului" aducînd în scenă dimensiunea „viitoare" a evenimentelor.

(e) Cînd se vorbeşte despre „puncte slabe", locuţiuni adverbiale ca (12) *încă, mai* insinuează că „trecutul mai persistă o vreme" ca fenomen atipic. Prezentul este o nefericită rămăşiţă care trebuie eliminată cît mai repede posibil.

a fi numai un mod redundant de a spune că „noi spunem ceea ce spunem". Dar, de fapt, scopul lui este mult mai complex: pe de o parte slăbeşte forţa aserţiunilor despre viitor sau trecut (vezi 13 şi 15),iar pe de altă parte subliniază opoziţia dintre vorbitor — care are comanda — şi supusul executant:

(13) *doresc să subliniez necesitatea* (p.2)

(14) *trebuie să spunem cu deplină satisfacţie că...*

(15) *se poate afirma cu deplin temei că dezbaterile au constituit o puternică manifestare a hotărîrii comuniştilor....de a face totul pentru a înfăptui neabătut politica internă şi externă a partidului* (p.4).

(16) *aş dori să mă refer* ...(p.4).

(17) *nu se poate vorbi de ... fără*...(p.3).

(g) O altă formă de a introduce o „perspectivă continuă" este coordonarea prezentului, fie cu trecutul, fie cu viitorul:

(18) *am acţionat şi acţionăm* (p.4).

(19) *considerăm că pentru această etapă şi cea viitoare* (p.3).

(h) Determinanţii verbali (complemente subiectivizate) sau locuţiunile adverbiale care indică „comparative implicite" au acelaşi efect de dilatare a prezentului peste un interval ale cărui limite, iniţiale sau finale, nu sînt niciodată definite sau definibile:

(20) *se înfăptuiesc cu succes obiectivele noii revoluţii tehnico-ştiinţifice, ale noii revoluţii agrare* (p.2).

3. Să examinăm acum pe scurt rolul timpurilor trecute în tipul de discurs de care ne ocupăm. Limita iniţială a evenimentelor din trecut este identificată fie cu anul 1945, perioada imediat următoare celui de-al doilea război mondial (atunci cînd se vorbeşte despre creşterea economică) sau cu anul 1948, începutul regimului de dictatură (atunci cînd se vorbeşte despre schimbările socio-economice). În afara situaţiilor în care se combină cu clişee cum ar fi *eliminarea monarhiei* şi *exploatarea omului de către om* care sînt prezentate ca schimbări definitive, timpurile trecute vizează integrarea realizărilor într-o „mişcare continuă" spre limită finală nedefinită.

(21) *începînd din 1948, s-a trecut la înfăptuirea obiectivelor revoluţiei socialiste*...(p.1).

Acest *effet de sens* de *„instabilitate"*, de *„panta rei"* se mai obţine şi prin adăugarea de „comparative implicite" majoritatea lor fiind nominalizări ale unor verbe ca *a creşte, a transforma* etc.

(22) *Pe această bază s-au obţinut marile realizări în creşterea producţiei agricole, în transformarea satelor, a vieţii întregii ţărănimi* (p.1);

(23) *Într-o perioadă istorică relativ scurtă au avut loc* mari transformări revoluţionare... *România* a depăşit înapoierea *în care se afla*...

(24) *proclamarea republicii ... a marcat* o nouă etapă ... *în* trecerea la înfăptuirea...(p.1);

(25) *a avut loc* o creştere puternică ... s-au dezvoltat noi şi moderne *ramuri de producţie*....etc.

Folosirea abuzivă a unor astfel de „comparative implicite" nu este nici pe departe limitată la evenimentele trecute sau prezente. Viitorul, o modalitate a promisiunilor, constituie un alt mod de a prezenta (de această dată prospectiv) mişcarea continuă spre ... Dumnezeu ştie spre ce.

(26) *vom înfăptui toate obiectivele privind dezvoltarea puternică a forţelor de producţie* etc...(p.2);

(27) *o atenţie deosebită va trebui acordată îmbunătăţirii*...(p.2);

(28) *vom face astfel încît dezbaterile şi hotărîrile Conferinţei naţionale să răspundă pe deplin aşteptărilor, să ridice la un nivel şi mai înalt..., să dezvolte tot mai puternic spiritul revoluţionar, să asigure înaintarea fermă... pe calea socialismului, spre înaltele piscuri ale civilizaţiei comuniste*...(p.1);

Numai pe o singură pagină a ziarului se află de 97 de ori *a dezvolta/dezvoltare;* de 31 de ori, *creşte/creştere;* de 18 ori, *a perfecţiona/perfecţionare;* de 11 ori, *modernizare;* de 8 ori, *îmbunătăţire;* de 7 ori, *a înainta/înaintare* şi *a spori* şi *a progresa/progres.*

Combinarea unor forme nominale exprimînd un comparativ implicit cu determinante intensive este de asemenea foarte frecventă:

(29) *ridicare continuă ~ înaintare ~ înălţare, întărire necontenită, a dezvolta larg, înflorire multilaterală, a îmbunătăţi cu mult, creşterea tot mai puternică* etc.

Formule de întărire – mai ales superlative – sînt larg răspîndite:

(30) *produse de un nivel calitativ cît mai bun, tehnica cea mai avansată, cu mai multă hotărîre, rol tot mai important, un timp cît mai scurt, formele cele mai corespunzătoare* etc.

4. Atunci cînd este o varietate a modalităţii de „necesitate" [ca în (31)], viitorul vizează creşterea caracterului nedefinit al limitei finale (vezi 32), o limită identificabilă cu „visul de aur al comuniştilor, dacă nu chiar al lumii întregi".

(31) *va trebui să realizăm...*

(32) *se va analiza acordarea unor sporuri pentru pensionarii cu pensii mici.* (p.3).

Iată un minunat exemplu pentru felul în care un asemenea viitor al „promisiunilor" poate fi calculat potrivit programului partidului:

(33) *Numai o dată cu înfăptuirea Programului partidului - deci în jurul anilor 2000 - într-o perioadă de 50 de ani, vom putea spune că am realizat societatea socialistă multilateral dezvoltată* (p.2).

Deci, limita superioară este dată în termeni plurali – anii 2000 – (coborîtă pînă la 50 de ani) şi este condiţionată de îndeplinirea celor stipulate în programul partidului. Dar ce se întîmplă dacă această condiţie nu este satisfăcută?:

(34) *Trebuie să spunem însă deschis că realizările din primii doi ani ai cincinalului nu sînt la nivelul prevederilor planului şi al posibilităţilor reale ale economiei româneşti* (ibidem).

sau:

(35) *Cu toate acestea avem încă serioase rămîneri în urmă, îndeosebi în realizarea investiţiilor din industrie şi agricultură...* (ibidem).

Ce se întîmplă dacă „cifrele iniţiale" se dovedesc a fi greşite, după cum arată (36)?:

(36) *aş dori să menţionez că fondurile alocate pentru acest cincinal prevăd o diminuare a ceea ce am stabilit iniţial...*(ibidem).

În concordanţă cu funcţia sa inflaţionist metalingvistică ce transformă discursul politic într-un limbaj introvertit „această vorbire despre vorbire" urmăreşte să creeze iluzia unui *perpetuum mobile*, un mijloc de spălare a creierului cu unicul scop de a impune ca obiective, reguli şi legi născute în mintea liderilor comunişti pentru plăcerea şi ambiţia „comandantului suprem", într-un total dispreţ faţă de şi în dezacord cu nevoile reale ale unei fiinţe umane normale.

Traducere românească a studiului "Methamorphoses of Tense in the Romanian Political Discourse", apărut în *A.R.A. Journal* 12, 1989, pp: 63-75.

BCUIAŞI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

BCUIASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY

Generaţiile de studenţi ai Universităţii din Bucureşti care şi-au făcut studiile de filologie înainte de 1978, îşi amintesc fără îndoială cursul din anul III de „Morfosintaxă istorică a limbilor romanice", ţinut de doamna Maria Manoliu-Manea. Alte două seri pe săptămînă erau dedicate unor seminarii facultative de „Tipologie" şi „Gramatici formale".

Mare parte din spiritul lucrării de faţă datează de pe vremea acestor triple întîlniri săptămînale în care exerciţiul continuu de căutare de generalizări într-un cîmp meta-gramatical conducea de la diacronie la subsumarea evoluţiei codului unor factori generali (inclusiv ai locutorului şi ai circumstanţelor vorbirii) şi deschidea calea fascinantă a descoperirii limbajului subiacent gîndirii.

De la gramatica istorică la tipologie, de la diacronie la descriptivism conceptual, comentariile doamnei Maria Manoliu-Manea evoluează acum – ca şi atunci – spre o pragmatică a intenţionalităţilor cognitive, făcînd ca materia studiilor să devină o vie dezbatere asupra omului. Aşezînd diacronia împreună cu predicţia unor evoluţii mai recente, comparativismul istoric e înviorat pe neaşteptate de regularităţi care dau ritm unor evoluţii altfel monotone. Într-adevăr, gramatica istorică a limbilor romanice recurge la încadrarea tipologică prin apel la un anumit tip de generalizare care, în diacronie, rezumă tocmai aventura schimbărilor lingvistice. În acest fel, evoluţia lingvistică nu este decît unul din firele din care hazardul istoriei se împleteşte.

„Agentivitate", „Animat", „Dinamismul Rolurilor", „Participantul cel mai Dinamic", „Activitate", „Topicalitate" etc. – iată categorii universale, sema-gramateme, elemente de conţinut care justifică neregularităţile unor „forme" lingvistice. Materia volumului de faţă combină, firesc, o problematică diversă – de la categoriile morfologice (gen, diateză, aspect etc.) la sintaxă, semantică, pragmatică, analiza discursului.

Sfidînd condiţia aridă a disciplinei prin dezinvoltura asociaţiilor, studiile doamnei Maria Manoliu-Manea îşi fac un obiect din descrierea faptului lingvistic cu ajutorul fixării unor coordonate în sisteme de referinţă neaşteptate. Se rezolvă astfel în mod original dilema oricărui specialist asaltat de surse atît de numeroase încît – aparent – nu-i rămîne decît să le descrie cu penitenţă. Dar, cum se ştie, marile inovaţii în ştiinţă vin tocmai din partea acelora care au curajul de a ignora tabuurile erudiţiei.

Efervescenţa spirituală, jocul viu al reflecţiei generalizatoare şi al astuţiei de observator al faptelor nemijlocite, dau studiilor doamnei Maria Manoliu-Manea şi un anumit dramatism al scriiturii. Descrierea unor subsisteme ale limbii devine o aventură intelectuală, o pătrundere într-un univers armonios, cu iregularităţi logice, o descindere într-o lume veche, neexplorată încă. Prin studiile sale, doamna Maria Manoliu-Manea plasează omul într-un univers coerent, raţional şi decisiv orientat antropocentric.

Nu mai mult de 15 ani vor trece pînă ce lucrările doamnei Maria Manoliu-Manea vor fi privite cu surprinderea cu care se constată azi că descoperirile geneticii, astrofizica şi psihoterapia erau deja aproape cu rigoare descrise în Poemul lui Lucreţiu.

ELISABETA NICOLESCU

Maria Manoliu-Manea este profesor universitar, specialist în lingvistică generală şi romanică la Catedra de limbă franceză a Universităţii California (campusul din Davis).

Din anul 1982, este aleasă preşedinte al *Academiei Americano-Române de Arte şi Ştiinţe*, înfiinţată în 1975 cu scopul de a promova valorile româneşti, în spiritul autonomiei academice occidentale, iar din anul 1993, membru de onoare al Academiei Române.

Lucrările sale au adus contribuţii originale în domeniul morfo-sintaxei româneşti şi romanice. Amintim doar câteva titluri care se înscriu în bibliografia esenţială a studiilor de lingvistică românească şi romanică:

1965 - *Introducere în lingvistica romanică*, coautor alături de Iorgu Iordan, Bucureşti; tradusă în spaniolă de Manuel Alvar, ediţii apărute la Madrid, Gredos, în 1973 şi 1989 şi în italiană de M. Limentani, publicată la Padova, Liviana, 1973;

1968 - *Sistematica substitutelor din româna contemporană standard*, Bucureşti;

1973 - *Structuralismul lingvistic*, Bucureşti, reeditat într-o versiune revizuită în Spania, în 1978;

1977 - *Tipologie şi istorie. Elemente de sintaxă comparată romanică*, Bucureşti; publicată în limba spaniolă, în traducerea Sarmizei Leahu şi a Monicăi Nedelcu, la Madrid, în 1985.

ISBN 973-43-0159-4

3900 lei

BCU IASI/CENTRAL UNIVERSITY LIBRARY